

MANUAL

Manual de drept european privind nediscriminarea

Ediția 2018

COUNCIL OF EUROPE

Manuscris finalizat în februarie 2018.

Actualizările vor fi disponibile în viitor pe site-ul FRA la adresa fra.europa.eu și pe site-ul Curții Europene a Drepturilor Omului, în meniul Case-Law, la echr.coe.int.

Fotografie (copertă și interior) realizată de: © iStockphoto

© Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei, 2019

Reproducerea este autorizată cu condiția menționării sursei.

Pentru orice utilizare sau reproducere a fotografiilor sau a altor materiale care nu intră sub incidența dreptului de autor al Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene/Consiliului Europei, trebuie solicitată direct permisiunea titularilor drepturilor de autor.

Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și orice persoană care acționează în numele Agenției pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene nu își asumă răspunderea pentru utilizarea informațiilor care urmează.

Luxemburg: Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, 2019

Consiliul Europei: ISBN 978-92-871-9837-2

FRA – print: ISBN 978-92-9474-453-1

doi:10.2811/34139

TK-07-17-108-RO-C

FRA – web: ISBN 978-92-9474-452-4

doi:10.2811/3874

TK-07-17-108-RO-N

Manualul a fost redactat în limba engleză. Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) nu își asumă responsabilitatea pentru calitatea traducerilor în alte limbi. Opiniile exprimate în manual nu sunt obligatorii pentru CEDO. Manualul conține o selecție de comentarii și de manuale referitoare la Convenția europeană a drepturilor omului. CEDO nu își asumă răspunderea pentru conținutul acestora și includerea lor în listă nu reprezintă o formă de aprobare a publicațiilor respective. Alte manuale privind convenția pot fi găsite pe paginile de internet ale bibliotecii CEDO, la: www.echr.coe.int/library.

Manual de drept european privind nediscriminarea

Ediția 2018

Cuvânt-înainte

În ianuarie 2010, Curtea Europeană a Drepturilor Omului și Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene au decis să coopereze la elaborarea unui manual privind jurisprudența europeană în materie de nediscriminare. Avem plăcerea să vă prezentăm o versiune actualizată a manualului, care conține exemple actualizate din jurisprudența relevantă și o structură îmbunătățită.

Odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene a devenit obligatorie din punct de vedere juridic. De asemenea, tratatul prevede aderarea UE la Convenția europeană a drepturilor omului. În acest context, o mai bună cunoaștere a principiilor comune elaborate de Curtea de Justiție a Uniunii Europene și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului a devenit esențială pentru punerea în aplicare adecvată la nivel național a unui aspect-cheie al legislației europene privind drepturile omului: standardele în materie de nediscriminare. De asemenea, activitatea FRA este ancorată în Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă și s-a angajat să respecte principiul universalității, principiul egalității și principiul de a nu lăsa pe nimeni în urmă. În acest context, manualul promovează obiectivele de dezvoltare 5 (realizarea egalității de gen și capacitatea tuturor femeilor și fetelor), 10 (reducerea inegalităților dintre țări și în interiorul acestora) și 16 (promovarea unor societăți juste, pașnice și favorabile incluziunii).

Manualul este conceput pentru a sprijini practicienii în domeniul dreptului care nu sunt specializați în domeniul legislației privind nediscriminarea, servind drept introducere la principalele probleme implicate. Manualul este destinat avocaților, judecătorilor, procurorilor, asistenților sociali și persoanelor care lucrează cu autoritățile naționale, organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri) și altor organisme care se pot confrunta cu probleme juridice legate de discriminare.

Având în vedere corpusul masiv de jurisprudență elaborat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului și de Curtea de Justiție a Uniunii Europene în domeniul nediscriminării, pare util să se prezinte un manual actualizat și accesibil, destinat practicienilor în domeniul dreptului – cum ar fi judecători, procurori și avocați, dar și agenți responsabili cu aplicarea legii – în UE și în statele membre ale Consiliului Europei și în afara acestora. În special, cei care se află în prima linie a protecției drepturilor omului trebuie să cunoască principiile nediscriminării, pentru a fi în măsură să le aplice efectiv în practică. Nivelul național este cel care aduce la viață dispozițiile privind nediscriminarea, iar provocările devin vizibile la fața locului.

Dorim să mulțumim dr. Magdalena Jankowska-Gilberg și dr. Dagmara Rajska pentru contribuția la elaborarea manualului actualizat. De asemenea, dorim să le mulțumim tuturor celor care ne-au oferit contribuția și sprijinul lor pe parcursul elaborării manualului, în special Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului și Departamentului Cartei sociale europene din cadrul Consiliului Europei. Suntem, de asemenea, recunoscători pentru sprijinul documentar acordat de Curtea de Justiție a Uniunii Europene.

Roderick Liddell

Grefier la Curtea Europeană
a Drepturilor Omului

Michael O'Flaherty

Directorul Agenției pentru Drepturi
Fundamentale a Uniunii Europene

Cuprins

CUVÂNT-ÎNAINTE	3
ABREVIERI	9
MODUL DE UTILIZARE A MANUALULUI	11
1. INTRODUCERE ÎN LEGISLAȚIA EUROPEANĂ ÎN MATERIE DE NEDISCRIMINARE: CONTEXT, EVOLUȚIE ȘI PRINCIPII-CHEIE	15
1.1. Contextul și cadrul legislației europene în materie de nediscriminare	16
Puncte esențiale	16
1.1.1. Consiliul Europei: elaborarea legislației în materie de nediscriminare	18
Puncte esențiale	18
1.1.2. Uniunea Europeană: elaborarea legislației în materie de nediscriminare	21
Puncte esențiale	21
1.1.3. Legislația europeană în materie de nediscriminare și tratatele ONU privind drepturile omului	24
Puncte esențiale	24
1.2. Cine beneficiază de protecție în temeiul legislației europene în materie de nediscriminare?	28
Puncte esențiale	28
1.3. Domeniul de aplicare al Convenției europene a drepturilor omului: articolul 14 și Protocolul nr. 12	30
Puncte esențiale	30
1.3.1. Drepturile acoperite de Convenția europeană a drepturilor omului	31
1.3.2. Domeniul de aplicare al drepturilor prevăzute de Convenția europeană a drepturilor omului	32
1.3.3. Protocolul nr. 12 la Convenția europeană a drepturilor omului	34
1.4. Domeniul de aplicare al dreptului UE privind nediscriminarea	36
Puncte esențiale	36
2. CATEGORII DE DISCRIMINARE	43
Puncte esențiale	46

2.1. Discriminarea directă	47
Puncte esențiale	47
2.1.1. Tratatament mai puțin favorabil	48
2.1.2. Termen de comparație	49
2.1.3. Legătura de cauzalitate	54
2.1.4. Discriminarea prin asociere	56
2.2. Discriminarea indirectă	57
Puncte esențiale	57
2.2.1. O normă, un criteriu sau o practică neutră	59
2.2.2. Efecte mult mai nefavorabile asupra unui grup protejat	61
2.2.3. Termen de comparație	63
2.3. Discriminarea multiplă și intersecțională	65
Puncte esențiale	65
2.4. Hărțuirea și instigarea la discriminare	70
2.4.1. Hărțuirea și instigarea la discriminare în temeiul directivelor UE privind nediscriminarea	70
Puncte esențiale	70
2.4.2. Hărțuirea și instigarea la discriminare în temeiul Convenției europene a drepturilor omului și al Cartei sociale europene	74
2.5. Măsuri speciale sau specifice	76
Puncte esențiale	76
2.6. Infrațțiuni motivate de ură	88
Puncte esențiale	88
2.7. Discursuri de incitare la ură	94
Puncte esențiale	94
3. JUSTIFICAREA PENTRU UN TRATAMENT MAI PUȚIN FAVORABIL ÎN TEMEIUL DREPTULUI EUROPEAN PRIVIND NEDISCRIMINAREA	101
3.1. Aplicarea unei justificări obiective în temeiul Convenției europene a drepturilor omului	103
Puncte esențiale	103
3.2. Aplicarea justificării obiective în temeiul dreptului UE	104
Puncte esențiale	104
3.3. Motive specifice de justificare în temeiul dreptului UE	106

Puncte esențiale	106
3.3.1. Cerința profesională reală	108
3.3.2. Instituțiile religioase	113
3.3.3. Excepții pe criterii de vârstă	114
4. DOMENII DE PROTECȚIE SELECTATE	121
Puncte esențiale	125
4.1. Ocuparea forței de muncă	125
4.2. Accesul la protecție socială și la securitate socială	135
4.3. Educație	143
4.4. Accesul la furnizarea de bunuri și servicii, inclusiv la locuințe	146
4.5. Accesul la justiție	153
4.6. Sfera „personală”: viața privată și de familie, adopția, domiciliul și căsătoria	155
4.7. Participarea politică: libertatea de exprimare, de întrunire și de asociere și alegerile libere	164
4.8. Chestiuni de drept penal	167
5. CRITERII PROTEJATE	171
Puncte esențiale	177
5.1. Sexul	178
5.2. Identitatea de gen	189
Puncte esențiale	189
5.3. Orientarea sexuală	194
5.4. Dizabilitate	200
5.5. Vârsta	208
5.6. Rasa, etnia, culoarea și apartenența la o minoritate națională	216
5.7. Cetățenia sau originea națională	222
Puncte esențiale	222
5.8. Religie sau convingeri religioase	230
5.9. Originea socială, nașterea și proprietatea	237
5.10. Limbă	240
5.11. Opiniile politice sau de altă natură	244
5.12. „Orice altă situație”	246

6. ASPECTE PROCEDURALE ÎN DREPTUL PRIVIND NEDISCRIMINAREA	251
Puncte esențiale	252
6.1. Inversarea sarcinii probei	254
6.2. Circumstanțe nerelevante pentru constatarea discriminării	262
6.3. Rolul datelor statistice și de altă natură	265
6.4. Punerea în aplicare a dreptului privind nediscriminarea	272
Puncte esențiale	272
JURISPRUDENȚĂ	277
INDEX	301
LISTA TEXTELOR JURIDICE	321
NOTĂ PRIVIND CITAREA	323

Abrevieri

Carta UE	Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene
CDC	Convenția cu privire la drepturile copilului
CDPH	Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap
CEaDO	Convenția europeană a drepturilor omului (denumire completă: Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale)
CEDAW	Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei
CEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CIJ	Curtea Internațională de Justiție
CJUE	Curtea de Justiție a Uniunii Europene (înainte de decembrie 2009, Curtea Europeană de Justiție)
CoE	Consiliul Europei
DUDO	Declarația universală a drepturilor omului
ECSR	Comitetul european pentru drepturile sociale
ESC	Carta socială europeană
HRC	Comitetul pentru Drepturile Omului
ICERD	Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială
OIG	Organizație interguvernamentală
ONU	Organizația Națiunilor Unite
PIDCP	Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice
PIDESC	Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale
RTT	Resortisant al unei țări terțe
TFP	Tribunalul Funcției Publice a Uniunii Europene
TFUE	Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene
TPI	Tribunalul de Primă Instanță
TUE	Tratatul privind Uniunea Europeană
UE	Uniunea Europeană

Modul de utilizare a manualului

Manualul oferă o imagine de ansamblu a aspectelor-cheie ale dreptului european în domeniul nediscriminării, cu referire specifică la interzicerea discriminării prevăzute în Convenția europeană a drepturilor omului a Consiliului Europei (CEaDO), astfel cum a fost interpretată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) și de dreptul Uniunii Europene, astfel cum a fost interpretat de Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE).

Manualul recunoaște că principiul nediscriminării este foarte important, întrucât influențează exercitarea celorlalte drepturi ale omului. Obiectivul legislației în materie de nediscriminare este de a oferi tuturor persoanelor o perspectivă egală și echitabilă pentru accesul la oportunități într-o societate.

Manualul este conceput pentru a sprijini practicienii în domeniul dreptului care nu sunt specializați în domeniul legislației privind nediscriminarea, servind drept introducere la principalele probleme implicate. Este destinat avocaților, judecătorilor, procurorilor, asistenților sociali, precum și persoanelor care lucrează cu autoritățile naționale, organizațiilor neguvernamentale (ONG-uri) și altor organisme care se pot confrunta cu probleme juridice legate de discriminare. Manualul poate fi util, de asemenea, pentru cercetare juridică sau promovarea interesului public. Este conceput pentru a permite practicienilor să consulte direct anumite secțiuni/subiecte, după cum este necesar; nu este necesară citirea manualului în ansamblu.

Este un punct de referință pentru legislația europeană privind nediscriminarea, explicând modul în care fiecare chestiune este reglementată în conformitate cu dreptul UE și cu Convenția europeană a drepturilor omului (CEaDO). Acolo unde este cazul, există, de asemenea, trimiteri la Carta socială europeană (ESC), la alte instrumente ale Consiliului Europei (CoE) și la tratate internaționale încheiate sub auspiciile Organizației Națiunilor Unite (ONU) privind nediscriminarea.

Legislația CEaDO este descrisă în principal prin jurisprudența selectată a CEDO. Legea care decurge din dreptul UE este prezentată prin măsuri legislative (directive privind nediscriminarea), prin dispoziții relevante din tratatele UE, prin Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (Carta UE) și prin jurisprudența CJUE.

Jurisprudența descrisă sau citată în manual oferă exemple dintr-un corpus semnificativ din jurisprudența CEDO și a CJUE. Manualul acoperă, pe cât posibil, având în vedere domeniul său de aplicare limitat și caracterul introductiv, evoluțiile juridice până în aprilie 2017, inclusiv evoluțiile ulterioare, acolo unde este posibil. S-a acordat prioritate jurisprudenței mai recente, deși sunt menționate și cauze principale mai vechi, acolo unde este cazul. Pentru a se evita confuziile, manualul face referire la Curtea Europeană de Justiție (CEJ) drept CJUE, chiar și în cazul deciziilor emise înainte de decembrie 2009. Întrucât multe cauze implică mai multe aspecte diferite menționate în manual, alegerea secțiunii în cadrul căreia se discută o anumită cauză este subiectivă.

Fiecare capitol acoperă un subiect distinct, în timp ce trimerile la alte subiecte și capitole oferă o înțelegere mai amplă a cadrului juridic aplicabil și a jurisprudenței relevante. Fiecare capitol începe cu un tabel care prezintă aspectele abordate în capitolul respectiv. Tabelul specifică, de asemenea, dispozițiile juridice aplicabile în cadrul celor două sisteme europene separate și enumeră jurisprudența relevantă a CJUE și a CEDO. Capitolul prezintă apoi dispozițiile legale din fiecare sistem care au legătură cu subiectul abordat. Cititorul poate să observe astfel punctele de convergență ale celor două sisteme juridice și aspectele în care acestea diferă. Practicienii din statele din afara Uniunii Europene (UE) care sunt state membre ale CoE și, prin urmare, părți la Convenția europeană a drepturilor omului pot avea acces la informațiile relevante pentru țara lor, mergând direct la secțiunile CoE. Practicienii din statele membre ale UE vor trebui să utilizeze ambele secțiuni, deoarece sunt obligați să respecte ambele ordini juridice.

De asemenea, punctele principale sunt prezentate la începutul fiecărei secțiuni.

Manualul începe cu o scurtă descriere a celor două sisteme juridice, astfel cum au fost instituite prin dreptul CoE și dreptul UE. Capitolul 1 explică contextul și cadrul legislației europene în materie de nediscriminare și descrie domeniul de aplicare personal și material al celor două sisteme.

Capitolul 2 prezintă situațiile în care diferențele de tratament sunt considerate discriminatorii. Se pune accentul pe categoriile de discriminare (precum discriminarea directă și indirectă, hărțuirea sau instigarea la discriminare, infracțiunile motivate de ură și discursurile de incitare la ură). Capitolul 3 se referă la posibilele justificări privind tratamentul diferențiat.

În capitolul 4, principiul nediscriminării este prezentat din perspectiva diferitelor domenii ale vieții, printre care se numără ocuparea forței de muncă, accesul la protecție socială și la securitate socială, educație, viața privată și viața de familie.

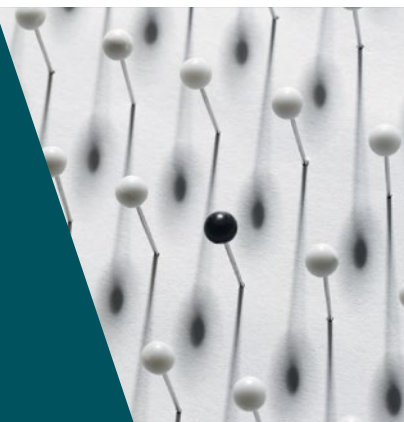
Capitolul 5 analizează motivele de discriminare precum sexul, identitatea de gen, orientarea sexuală, handicapul, vârsta, rasa, originea etnică, originea națională și religia sau convingerile.

Capitolul 6 analizează aspectele procedurale ale legislației privind nediscriminarea. S-a acordat o atenție deosebită inversării sarcinii probei. De asemenea, au fost explicate și alte elemente probatorii, precum rolul statisticilor și al altor date.

Versiunea electronică a manualului conține hyperlinkuri către jurisprudență și legislația UE. Hyperlinkurile către sursele de legislație UE oferă cititorului o legătură directă cu EUR-Lex, de unde poate deschide cauza sau legislația în orice limbă disponibilă a UE. Jurisprudența CEDO și ECSR conține hyperlinkuri către baza de date HUDOC, care este disponibilă în limbile engleză și franceză. Pentru unele cauze, sunt disponibile traduceri în alte limbi.

1

Introducere în legislația europeană în materie de nediscriminare: context, evoluție și principii-cheie

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 20 (egalitatea în fața legii) și articolul 21 (nediscriminarea) din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Articolele 2, 3 alineatul (3), 9 din TUE</p> <p>Articolul 10 din TFUE</p> <p>Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE)</p> <p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Directiva privind egalitatea de gen privind bunurile și serviciile (2004/113/CE)</p> <p>Directiva privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>CJUE, C-571/10, <i>Kamberaj împotriva IPES</i> [GC], 2012</p> <p>CJUE, C-236/09, <i>Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL împotriva Conseil des ministres</i> [GC], 2011</p>	<p>Egalitate și nediscriminare</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării), Protocolul nr. 12, articolul 1 (interzicerea generală a discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E, Protocolul adițional la Carta socială europeană care prevede un sistem de reclamații colective</p> <p>Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale</p> <p>Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul)</p> <p>Convenția privind lupta împotriva traficului de ființe umane</p> <p>Convenția privind accesul la documentele oficiale</p> <p>Protocolul la Convenția privind criminalitatea informatică</p> <p>Convenția privind drepturile omului și biomedicina</p> <p>CEDO, <i>Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei</i> [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 2017</p> <p>CEDO, <i>Pichkur împotriva Ucrainei</i>, nr. 10441/06, 2013</p> <p>CEDO, <i>Savez crkava „Riječ života” și alții împotriva Croației</i>, nr. 7798/08, 2010</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
Articolul 18 din TFUE Directiva privind dreptul la reîntregirea familiei (2003/86/CE) Directiva privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung (2003/109/CE)	Nediscriminarea bazată pe naționalitate și statutul de imigrant	

Prezentul capitol introductiv prezintă originile legislației privind nediscriminarea în Europa. Încă de la început este important de menționat că judecătorii și procurorii naționali sunt obligați să aplice garanțiile prevăzute de Convenția europeană a drepturilor omului (CEaDO) și de directivele UE privind nediscriminarea, indiferent dacă acestea sunt sau nu sunt invocate de una dintre părțile în litigiu. Acest lucru este rezultatul principiilor juridice stabilite în fiecare sistem, de exemplu, efectul direct al dreptului Uniunii în statele membre ale UE și aplicabilitatea directă a Convenției europene a drepturilor omului¹, ceea ce înseamnă că trebuie respectat în toate statele membre ale UE și ale Consiliului Europei (CoE).

1.1. Contextul și cadrul legislației europene în materie de nediscriminare

Puncte esențiale

- Protecția împotriva discriminării în Europa poate fi găsită atât în dreptul UE, cât și în cel al Consiliului Europei.
- Ambele sisteme funcționează separat, dar se pot influența reciproc prin jurisprudența proprie.

Termenul de „drept european privind nediscriminarea” sugerează existența unui sistem unic de norme privind nediscriminarea aplicabile la nivel european. El este însă alcătuit dintr-o varietate de surse. Manualul se bazează în principal pe legislația CoE (care se concentrează asupra Convenției europene a drepturilor omului) și a UE. Aceste două sisteme au origini, structuri și obiective diferite.

¹ Vezi CJUE, C-555/07, *Seda Küçükdeveci împotriva Swedex GmbH & Co. KG* [GC], 19 ianuarie 2010.

Deși ambele sisteme funcționează separat, există numeroase legături între ele. Curtea de Justiție a Uniunii Europene (CJUE) se raportează la Convenția europeană a drepturilor omului² și la Carta socială europeană (CES)³, care oferă orientări pentru interpretarea dreptului UE. Ambele acte sunt, de asemenea, prevăzute în cadrul Tratatului UE: articolul 6 alineatul (3) din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) recunoaște în mod explicit Convenția europeană a drepturilor omului ca sursă de inspirație pentru elaborarea drepturilor fundamentale în UE; articolul 52 alineatul (3) din Carta UE prevede că înțelesul și domeniul de aplicare ale drepturilor corespunzătoare din Cartă sunt aceleași cu cele prevăzute de Convenția europeană a drepturilor omului⁴ (deși dreptul UE poate oferi o protecție mai extinsă). Articolul 151 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) și preambulul Cartei UE fac referire la Carta socială europeană. În jurisprudența proprie, Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) și Comitetul european pentru drepturile sociale (ECSR) fac trimitere la legislația UE și la jurisprudența CJUE⁵.

Dreptul UE și Convenția europeană a drepturilor omului sunt strâns legate. Toate statele membre ale UE au aderat la Convenția europeană a drepturilor omului, iar CJUE se bazează pe Convenția europeană a drepturilor omului la stabilirea domeniului de aplicare al protecției drepturilor omului în temeiul dreptului UE. De asemenea, Carta drepturilor fundamentale a UE reflectă (fără a se limita la) o serie de drepturi prevăzute în Convenția europeană a drepturilor omului. În consecință, dreptul UE este în mare măsură coerent cu Convenția europeană a drepturilor omului. Cu toate acestea, dacă o persoană dorește să depună o plângere împotriva UE și a negarantării drepturilor omului, nu are dreptul să inițieze o acțiune împotriva UE, ca atare, în fața Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO). În schimb, persoana respectivă trebuie: să depună o plângere în fața instanțelor naționale, care pot trimite cauza în fața CJUE prin procedura de trimitere preliminară în judecată, sau să reclame UE în mod indirect în fața CEDO, introducând în același timp o acțiune împotriva unui stat membru.

2 Vezi, de exemplu, CJUE, C-510/11 P, *Kone Oyj și alții împotriva Comisiei Europene*, 24 octombrie 2013, punctele 20-22.

3 Vezi, de exemplu, CJUE, cauzele conexe C-395/08 și C-396/08, *Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS) împotriva Tiziana Bruno și Massimo Pettini și Daniela Lotti și Clara Matteucci*, 10 iunie 2010, punctele 31 și 32.

4 Vezi și articolul 53 din Carta drepturilor fundamentale a UE și preambulul acesteia.

5 Vezi, de exemplu, CEDO, cauza *Biao împotriva Danemarcei*, nr. 38590/10 [GC], 24 mai 2016.

Tratatul de la Lisabona conține o dispoziție prin care UE este mandată să adere la Convenția europeană a drepturilor omului ca parte cu drepturi depline, iar Protocolul nr. 14 la Convenția europeană a drepturilor omului aduce modificări Convenției pentru a permite acest lucru. Nu este încă clar când se va întâmpla acest lucru și care ar fi relația viitoare dintre CJUE și CEDO.

1.1.1. Consiliul Europei: elaborarea legislației în materie de nediscriminare

Puncte esențiale

- Principiul nediscriminării este consacrat într-o serie de tratate ale Consiliului Europei.

Consiliul Europei este o organizație interguvernamentală care s-a reunit inițial după Al Doilea Război Mondial pentru a promova, printre altele, statul de drept, democrația, drepturile omului și dezvoltarea socială (vezi preambulul și articolul 1 din Statutul Consiliului Europei). În 1950, statele membre ale Consiliului Europei au adoptat Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, bazându-se pe Convenția europeană a drepturilor omului pentru a contribui la atingerea acestor obiective. Convenția europeană a drepturilor omului a fost prima dintre tratatele moderne privind drepturile omului care derivă din Declarația universală a drepturilor omului a Organizației Națiunilor Unite. Aceasta stabilește obligația juridică pentru membrii săi de a garanta o listă a drepturilor omului pentru toți cei care se află sub jurisdicția lor, nu doar pentru cetățeni. Punerea în aplicare a Convenției europene a drepturilor omului este revizuită de către CEDO, care audiază cauzele introduse împotriva statelor membre. În prezent, Consiliul Europei are 47 de membri și orice stat care dorește să se alăture trebuie să adere la Convenția europeană a drepturilor omului.

Interzicerea discriminării este prevăzută la articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului, care garantează egalitatea de tratament în exercitarea altor drepturi prevăzute în convenție. Protocolul nr. 12 (2000) la Convenția europeană a drepturilor omului, care nu a fost încă ratificat de toate statele membre ale UE⁶, extinde domeniul de aplicare al interzicerii discriminării la egalitatea de tratament în exercitarea unui drept, inclusiv a drepturilor conferite de legislația națională.

6 Pentru numărul de state membre ale UE care au ratificat Protocolul nr. 12, vezi [graficul de semnături și ratificări al Tratatului 177](#).

ESC (revizuită)⁷ este celălalt tratat principal al CoE privind drepturile omului. Spre deosebire de Carta din 1961⁸, aceasta conține articolul E, o dispoziție explicită care interzice discriminarea. Formularea acestuia este foarte asemănătoare cu cea prevăzută la articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului. Dispoziția respectivă oferă protecție împotriva discriminării printr-o clauză orizontală care acoperă motive precum rasa, culoarea, sexul, limba, religia, opiniile politice sau de altă natură, originea națională sau socială, asocierea cu o minoritate națională în domeniul sănătății, nașterea sau „alt statut”. Comitetul european pentru drepturile sociale este responsabil de monitorizarea conformității cu ESC. Acesta a subliniat că „introducerea articolului E într-un articol separat din Carta revizuită indică importanța sporită acordată de autori principiului nediscriminării în ceea ce privește realizarea diverselor drepturi materiale pe care le conține”⁹. În consecință, ESC revizuită nu permite discriminarea pe niciunul dintre motivele enumerate în acest articol (care este o listă neexhaustivă, la fel ca articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului), cu privire la oricare dintre drepturile incluse în instrument.

În cadrul ESC, protocolul adițional prevede un sistem de reclamații colective. Acesta dă dreptul organizațiilor neguvernamentale (ONG) care se bucură de statut participativ în Consiliul Europei să depună reclamații colective împotriva unui stat care a ratificat CES pentru nerespectarea acesteia.

Principiul nediscriminării este un principiu de reglementare într-o serie de alte instrumente ale Consiliului Europei, chiar dacă acestea nu constituie un element central al manualului¹⁰. De exemplu, protecția împotriva discriminării este prevăzută, de asemenea, în Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale¹¹, Convenția privind lupta împotriva traficului de ființe umane¹² și

7 Consiliul Europei, Carta socială europeană (revizuită), Seria de tratate ale Consiliului Europei (CETS) nr. 163, 3 mai 1996.

8 Consiliul Europei, Carta socială europeană, CETS nr. 35, 18 octombrie 1961.

9 ECSR, *International Association Autism-Europe împotriva Franței*, Plângerea nr. 13/2002, 4 noiembrie 2003.

10 Textele tuturor tratatelor Consiliului Europei sunt disponibile pe [pagina de internet a Biroului pentru tratate al Consiliului Europei](#).

11 Consiliul Europei, Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale (FCNM), CETS nr. 157, 1995. Vezi articolele 4, 6 alineatul (2) și 9.

12 Consiliul Europei, Convenția Consiliului Europei privind lupta împotriva traficului de ființe umane, CETS nr. 197, 2005. Vezi articolul 2 alineatul (1).

Convenția privind accesul la documentele oficiale¹³. Protocolul la Convenția privind criminalitatea informatică¹⁴ prevede, de asemenea, protecția împotriva discriminării. De asemenea, Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) condamnă toate formele de discriminare împotriva femeilor¹⁵. În preambul, Convenția de la Istanbul recunoaște că violența împotriva femeilor este o manifestare a relațiilor de putere dintotdeauna inegale dintre femei și bărbați, ceea ce a dus la dominarea și discriminarea femeilor de către bărbați și la împiedicarea dezvoltării lor depline¹⁶. Convenția privind drepturile omului și biomedicina interzice orice formă de discriminare împotriva unei persoane pe baza patrimoniului său genetic¹⁷. De asemenea, Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI)¹⁸, un organism pentru drepturile omului al Consiliului Europei, monitorizează probleme precum rasismul, xenofobia, antisemitismul, intoleranța și discriminarea rasială¹⁹.

Principiul nediscriminării a influențat elaborarea standardelor CoE și este considerat un drept fundamental care trebuie protejat.

-
- 13 Consiliul Europei, Convenția privind accesul la documentele oficiale, CETS nr. 205, 2009. Vezi articolul 2 alineatul (1).
 - 14 Consiliul Europei, Protocolul adițional la Convenția privind criminalitatea informatică, referitor la încredințarea actelor de natură rasistă și xenofobă comise prin intermediul sistemelor informatice, Seria de tratate ale Consiliului Europei (ETS) nr. 189. Vezi articolul 3 alineatul (1).
 - 15 Consiliul Europei, Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, CETS nr. 210, 2011. Vezi articolul 4.
 - 16 Comisia Europeană a propus ca UE să semneze Convenția de la Istanbul; vezi Propunerea de decizie a Consiliului privind semnarea, în numele Uniunii Europene, a Convenției Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, COM(2016) 109 final, Bruxelles, 4 martie 2016.
 - 17 Consiliul Europei, Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Convenția privind drepturile omului și biomedicina, CETS nr. 164, 1997. Vezi articolul 11.
 - 18 Primul summit al șefilor de stat sau de guvern ai Consiliului Europei a instituit ECRI în 1993, alcătuită din 47 experți independenți.
 - 19 Vezi pagina web a ECRI.

1.1.2. Uniunea Europeană: elaborarea legislației în materie de nediscriminare

Puncte esențiale

- Legislația UE în materie de nediscriminare cuprinde o varietate de acte juridice care promovează egalitatea în diferite domenii ale vieții.
- Instituțiile UE sunt obligate din punct de vedere juridic să respecte dispozițiile Cartei drepturilor fundamentale a UE, inclusiv interzicerea discriminării. Statele membre ale UE trebuie să respecte, de asemenea, Carta atunci când acționează în sfera de aplicare a dreptului UE.

Tratatele inițiale ale Comunităților Europene nu conțineau nicio referire la drepturile omului sau la protecția acestora. Nu se estima că, prin crearea unui spațiu de liber schimb în Europa, va exista un impact asupra drepturilor omului. Cu toate acestea, întrucât au început să apară în fața Curții de Justiție a Uniunii Europene cauze cu privire la presupuse încălcări ale drepturilor omului ca urmare a dreptului comunitar, CJUE a elaborat o serie de legi jurisdicționale, cunoscute sub denumirea de „principii generale” ale dreptului comunitar. Potrivit CJUE, aceste principii generale ar reflecta conținutul protecției drepturilor omului din constituțiile naționale și tratatele privind drepturile omului, în special Convenția europeană a drepturilor omului²⁰. CJUE a declarat că va asigura conformitatea legislației comunitare cu aceste principii. Odată cu revizuirile ulterioare ale tratatelor, demnitatea umană, libertatea, democrația, egalitatea, statul de drept și respectarea drepturilor omului au devenit valorile fundamentale ale Uniunii, integrate în tratatele sale, precum și în toate politicile și programele sale.

Legea UE privind combaterea discriminării a fost inițial limitată la o dispoziție care interzice discriminarea pe motive de sex în ocuparea forței de muncă. Măsurile relevante erau destinate să împiedice statele membre ale UE să obțină un avantaj concurențial prin oferirea unor niveluri de remunerare mai mici sau a unor condiții de muncă mai puțin favorabile pentru femei. Corpusul legislativ privind

20 Aceasta a fost stabilită pentru prima dată în cauze precum CJUE, cauza 29/69, *Erich Stauder împotriva Stadt Ulm – Sozialamt*, 12 noiembrie 1969; CJUE, cauza 11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mbH împotriva Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, 17 decembrie 1970; CJUE, cauza 4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung împotriva Comisiei Comunităților Europene*, 14 mai 1974; și, cu privire la principiul nediscriminării: CJUE, cauza 149/77, *Gabrielle Defrenne împotriva Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*, 5 iunie 1978.

combaterea discriminării a evoluat în mod considerabil, pentru a include domenii precum pensiile, sarcina și sistemele obligatorii de securitate socială. Cu toate acestea, până în 2000, legislația privind nediscriminarea în UE s-a aplicat doar în ceea ce privește ocuparea forței de muncă și securitatea socială și a acoperit doar criteriul sexului. De asemenea, interzicerea nediscriminării pe motiv de naționalitate reprezintă un principiu fundamental prevăzut în Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (articolele 18 și 45 din TFUE) și în predecesorii acestuia.

Când a intrat în vigoare Tratatul de la Amsterdam în 1999, UE a dobândit capacitatea de a lua măsuri pentru a combate discriminarea pe o gamă largă de motive. Această competență a dus la introducerea de noi directive privind egalitatea, precum și la revizuirea dispozițiilor existente privind egalitatea de gen. În prezent, în UE există un corpus semnificativ de legislație împotriva discriminării.

Conform articolului 2 din TUE, principiul nediscriminării este una dintre valorile fundamentale ale Uniunii. Articolul 10 din TFUE prevede că UE trebuie să combată orice discriminare pe motive de sex, rasă sau origine etnică, religie sau convingeri, handicap, vârstă sau orientare sexuală, atunci când definește și pune în aplicare politicile și activitățile proprii. În 2000, au fost adoptate două directive: Directiva de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (2000/78/CE)²¹ a interzis discriminarea pe motive de orientare sexuală, religie sau convingeri, vârstă și handicap în domeniul ocupării forței de muncă, iar Directiva de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică (2000/43/CE)²² a introdus interzicerea discriminării pe motive de rasă sau origine etnică în contextul ocupării forței de muncă, dar și în ceea ce privește accesul la sistemul de protecție socială și la securitate socială, precum și la bunuri și servicii. Aceasta a reprezentat o extindere semnificativă a domeniului de aplicare al legislației UE în materie de nediscriminare. S-a recunoscut că, pentru a permite persoanelor să își valorifice pe deplin potențialul pe piața de muncă, este, de asemenea, esențial să li se garanteze accesul egal la domenii precum sănătatea, educația și locuințele. În 2004, Directiva de aplicare a principiului

21 Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (JO L 303, 2.12.2000, p. 16).

22 Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică (JO L 180, 19.7.2000, p. 22).

egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii (2004/113/CE)²³ a extins domeniul de aplicare al discriminării sexuale la bunuri și servicii. Cu toate acestea, protecția pe motive de sex nu corespunde suficient de mult protecției în temeiul Directivei privind egalitatea rasială. Așa-numita Directivă privind egalitatea de gen (2006/54/CE)²⁴ garantează egalitatea de tratament doar în ceea ce privește securitatea socială, și nu sistemul de protecție socială mai larg, cum ar fi protecția socială și accesul la asistență medicală și la educație.

Deși orientarea sexuală, convingerile religioase, handicapul și vârsta sunt doar motive protejate în contextul ocupării forței de muncă, în prezent se află în dezbateră instituțiilor UE o propunere de extindere a protecției la alte domenii, cum ar fi accesul la bunuri și servicii (numită „Directiva orizontală”)²⁵.

Prin recunoașterea faptului că politicile sale ar putea avea un impact asupra drepturilor omului și într-un efort de a face cetățenii să se simtă „mai aproape” de UE, UE și statele sale membre au proclamat Carta drepturilor fundamentale a UE în 2000. Carta UE conține o listă a drepturilor omului, inspirată de drepturile prevăzute în constituțiile statelor membre, în Convenția europeană a drepturilor omului și în tratatele universale privind drepturile omului, cum ar fi Convenția ONU cu privire la drepturile copilului. La titlul „Egalitate” (articolele 20-26), Carta UE subliniază importanța principiului egalității de tratament în ordinea juridică a UE.

Carta drepturilor fundamentale a UE²⁶, astfel cum a fost adoptată în 2000, nu era decât o „declarație” fără caracter obligatoriu. Cu toate acestea, în momentul în care Tratatul de la Lisabona a intrat în vigoare în 2009, acesta a modificat statutul Cartei astfel încât să devină un document obligatoriu din punct de vedere juridic, cu aceeași valoare juridică ca tratatele UE. Prin urmare, instituțiile UE sunt obligate să respecte Carta, la fel ca și statele membre ale UE, dar numai atunci când aplică legislația UE (articolul 51 din Carta UE). Articolul 21 din Carta UE conține

23 Directiva 2004/113/CE a Consiliului din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii (JO L 373, 21.12.2004, p. 37).

24 Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă(reformare) (JO L 204, 26.7.2006, p. 23).

25 Propunere de directivă a Consiliului cu privire la punerea în aplicare a principiului tratamentului egal al persoanelor indiferent de religie sau convingeri, handicap, vârstă sau orientare sexuală, COM(2008) 426 final.

26 Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (JO C 202, 7.6.2016, p. 389).

o interdicție de discriminare din diverse motive. Aceasta înseamnă că persoanele fizice pot depune plângeri cu privire la legislația UE sau la legislația națională de punere în aplicare a legislației UE, în cazul în care consideră că respectiva cartă nu a fost respectată. Instanțele naționale pot solicita îndrumări pentru interpretarea corectă a legislației UE de către CJUE prin procedura de pronunțare a unei decizii preliminare în temeiul articolului 267 din TFUE.

Crearea unor noi organisme în cadrul UE, cum ar fi Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene (FRA)²⁷ sau Institutul European pentru Egalitatea de Șanse între Femei și Bărbați (EIGE)²⁸, a însoțit aceste evoluții pentru a promova drepturile fundamentale și egalitatea. De asemenea, Rețeaua europeană a organismelor de promovare a egalității (Equinet)²⁹ promovează egalitatea în Europa prin sprijinirea și facilitarea activității organismelor naționale de promovare a egalității, reunind 46 de organizații din 34 de țări europene. Legislația UE privind egalitatea de tratament impune statelor membre să înființeze un organism de promovare a egalității care să ofere asistență independentă victimelor discriminării. Majoritatea statelor membre au pus în aplicare această cerință, fie prin desemnarea unei instituții existente, fie prin înființarea unui nou organism care să îndeplinească sarcinile atribuite de noua legislație. Nu există însă indicații specifice pentru statele membre cu privire la funcționarea acestor organisme. Până în prezent, legislația europeană împotriva discriminării impune ca organismele de promovare a egalității să fie înființate în domeniile rasei, originii etnice și genului. De asemenea, multe țări dispun de organisme care se ocupă de alte motive de discriminare.

1.1.3. Legislația europeană în materie de nediscriminare și tratatele ONU privind drepturile omului

Puncte esențiale

- Dreptul european al drepturilor omului este influențat de tratatele ONU privind drepturile omului.

27 Vezi [pagina web a FRA](#).

28 Vezi [pagina web a EIGE](#).

29 Vezi [pagina web a Equinet](#).

- Uniunea Europeană a ratificat Convenția privind drepturile persoanelor cu handicap (Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap), ale cărei dispoziții fac parte integrantă din ordinea juridică a Uniunii.

Desigur, mecanismele de protecție a drepturilor omului nu se limitează la Europa. Pe lângă alte mecanisme regionale din cele două Americi, Africa și Orientul Mijlociu, Organizația Națiunilor Unite (ONU) a creat un corpus semnificativ de legislație internațională în domeniul drepturilor omului. Toate statele membre ale UE sunt parte la următoarele tratate ale ONU privind drepturile omului, toate acestea incluzând o interdicție privind discriminarea: Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (ICCPR)³⁰, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (ICESCR)³¹, Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (ICERD)³², Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare față de femei (CEDAW)³³, Convenția împotriva torturii³⁴ și Convenția cu privire la drepturile copilului (CDC)³⁵. Toate aceste tratate privind drepturile omului recunosc protecția împotriva discriminării în ceea ce privește furnizarea, protecția și promovarea drepturilor. Legislația UE, inclusiv directivele privind egalitatea, face trimitere la diverse acorduri internaționale, inclusiv la Convenția Organizației Națiunilor Unite privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor, la pactele Organizației Națiunilor Unite privind drepturile civile și politice și drepturile economice, sociale și culturale și la Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială³⁶. Trimiterile la convențiile ONU pot fi găsite, de asemenea, în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.

30 Organizația Națiunilor Unite (ONU), Adunarea Generală (AG) (1966), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (ICCPR), 16 decembrie 1966, Seria de Tratatе ale Națiunilor Unite (UNTS) vol. 999, p. 171.

31 ONU, AG (1966), Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (ICESCR), 16 decembrie 1966, UNTS vol. 993, p. 3.

32 ONU, AG (1966), Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (ICERD), 16 decembrie 1966, UNTS vol. 660, p. 195.

33 ONU, AG (1966), Convenția privind eliminarea discriminării împotriva femeilor (CEDAW), 18 decembrie 1979, UNTS vol. 1249, p. 13.

34 ONU, AG (1984), Convenția împotriva torturii și altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, 10 decembrie 1984, UNTS vol. 1465, p. 85.

35 ONU, AG (1989), Convenția cu privire la drepturile copilului (CDC), 20 noiembrie 1989, UNTS vol. 1577, p. 3. De asemenea, majoritatea statelor membre sunt parte la Convenția internațională privind protecția tuturor persoanelor împotriva disparițiilor forțate (doc. ONU A/61/488, 20 decembrie 2006); cu toate acestea, niciunul nu este încă parte la Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migrați și ale membrilor familiilor acestora (documentul ONU A/RES/45/158, 1 iulie 2003).

36 De exemplu, vezi considerentul 4 din Directiva 2000/78, considerentul 3 din Directiva 2000/43.

Potrivit CEDO, Convenția europeană a drepturilor omului nu poate fi interpretată fără context, ci trebuie interpretată conform principiilor generale ale dreptului internațional. Ar trebui să se ia în considerare orice norme relevante de drept internațional aplicabile în relațiile dintre părți, în special normele privind protecția drepturilor omului la nivel internațional³⁷.

În mod tradițional, numai statele pot deveni membre ale tratatelor privind drepturile omului. Cu toate acestea, întrucât statele cooperează mai mult prin intermediul organizațiilor internaționale – cărora le deleagă competențe și responsabilități importante –, există o nevoie presantă de a se asigura că aceste organizații se angajează, de asemenea, să pună în aplicare obligațiile privind drepturile omului ale propriilor state membre. Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap (CRPD) din 2006³⁸ este primul tratat la nivelul ONU privind drepturile omului care este deschis aderării organizațiilor de integrare regională și pe care UE l-a ratificat în decembrie 2010³⁹. În 2015, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap a efectuat prima revizuire pentru a stabili modul în care UE și-a îndeplinit obligațiile⁴⁰. În observațiile finale, Comitetul și-a exprimat îngrijorarea cu privire la faptul că directivele UE, Directiva privind egalitatea rasială (2000/43), Directiva privind accesul la bunuri și servicii (2004/113) și Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54) nu au interzis în mod explicit discriminarea pe motive de handicap și nu au permis amenajări corespunzătoare pentru persoanele cu handicap în domeniul protecției sociale, al asistenței medicale, al reabilitării, al educației și al furnizării de bunuri și servicii, cum ar fi locuințele, transportul și asigurările⁴¹. Comitetul a recomandat ca UE să extindă protecția împotriva discriminării la persoanele cu handicap, prin adoptarea propunerii de directivă orizontală privind egalitatea de tratament⁴².

CRPD conține o listă amplă de drepturi pentru persoanele cu handicap, care vizează garantarea egalității în exercitarea drepturilor acestora, precum și o serie

37 CEDO, *Harrudj împotriva Franței*, nr. 43631/09, 4 octombrie 2012, punctul 42. Vezi, de exemplu, CEDO, *Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei* [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 24 ianuarie 2017, care face trimitere la CEDAW; CEDO, *Nachova și alții împotriva Bulgariei* [GC], nr. 43577/98 și 43579/98, 6 iulie 2005, care face trimitere la ICERD.

38 Documentul ONU A/61/611, 13 decembrie 2006. Toate statele membre, cu excepția Irlandei, au ratificat CRPD.

39 Pentru UE, CRPD a intrat în vigoare la 22 ianuarie 2011.

40 ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap (2015), *Observații finale privind raportul inițial al Uniunii Europene, CRPD/C/EU/CO/1*, 2 octombrie 2015.

41 *Ibid.*, punctul 18.

42 *Ibid.*, punctul 19.

de obligații pentru stat de a lua măsuri pozitive. În conformitate cu articolul 216 alineatul (2) din TFUE, acordurile internaționale încheiate de UE sunt obligatorii pentru Uniune și pentru statele membre și fac parte integrantă din dreptul Uniunii. Întrucât UE este parte la Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap, atunci când aplică legislația UE, instituțiile UE și statele membre trebuie să respecte convenția. De asemenea, statele membre au aderat la CRPD în nume propriu, ceea ce le impune obligații în mod direct. CRPD a devenit un punct de referință pentru interpretarea legislației UE și a CEDO în ceea ce privește discriminarea pe bază de handicap⁴³. În 2013, CJUE a aplicat definiția în conformitate cu conceptul de „handicap” utilizat în Convenția Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap. CJUE a declarat că „Directiva 2000/78 trebuie să facă, în măsura posibilului, obiectul unei interpretări conforme cu convenția menționată”⁴⁴.

La 11 mai 2017, Consiliul UE a adoptat două decizii privind semnarea de către UE a Convenției de la Istanbul, referitoare la cooperarea judiciară în materie penală și azil și la nereturnare. Věra Jourová, comisarul pentru justiție, consumatori și egalitate de gen, a semnat Convenția de la Istanbul în numele Uniunii Europene la 13 iunie 2017. Decizia de semnare a convenției reprezintă primul pas în cadrul procesului de aderare a UE la aceasta. După semnarea oficială, aderarea impune adoptarea deciziilor privind încheierea convenției. Aceste decizii vor necesita acordul Parlamentului European.

43 CJUE, C-312/11, *Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene*, 4 iulie 2013; CJUE, C-363/12, *Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a Community School* [GC], 18 martie 2014; CJUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*, 22 mai 2014; CJUE, C-395/15, *Mohamed Daoudi împotriva Bootes Plus SL și alții*, 1 decembrie 2016; CJUE, C-406/15, *Petya Milkova împotriva Ispalnitelen direktor na Agensiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 martie 2017.

44 CJUE, cauzele conexate C-335/11 și C-337/11, *HK Danmark, acționând în numele doamnei Jette Ring, împotriva Dansk almennyttigt Boligselskab și HK Danmark, acționând în numele doamnei Lone Skouboe Werge, împotriva Dansk Arbejdsgiverforening, acționând în numele societății Pro Display A/S*, 11 aprilie 2013.

1.2. Cine beneficiază de protecție în temeiul legislației europene în materie de nediscriminare?

Puncte esențiale

- Convenția europeană a drepturilor omului protejează toate persoanele aflate sub jurisdicția celor 47 de state părți la convenție.
- În temeiul legislației secundare a UE, protecția este oarecum limitată.

Ar trebui să se formuleze o observație preliminară în ceea ce privește chestiunea beneficiarilor de protecție în temeiul legislației UE și al Convenției europene a drepturilor omului. **În temeiul Convenției europene a drepturilor omului**, protecția este garantată tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția unui stat membru, indiferent dacă sunt sau nu cetățeni, și chiar dincolo de teritoriul național, în zonele aflate sub controlul efectiv al statului (precum teritoriile ocupate)⁴⁵. Cu toate acestea, după cum se menționează în [secțiunea 5.7](#), jurisprudența Convenției europene a drepturilor omului indică faptul că un stat poate considera că resortisanții și cetățenii străini se află în situații diferite (și, prin urmare, îi poate trata diferit în anumite situații).

În temeiul dreptului UE, articolul 18 din TFUE interzice „orice discriminare pe motiv de cetățenie sau naționalitate”, pentru ca toți resortisanții și cetățenii UE să poată fi tratați în mod egal în cadrul domeniului de aplicare al tratatelor. Scopul articolului 18 a fost de a asigura respectarea principiului egalității de tratament, astfel încât să se permită libera circulație a persoanelor. Acest lucru se datorează faptului că libera circulație a lucrătorilor (articolul 45) este unul dintre cele mai importante drepturi acordate persoanelor fizice în cadrul Uniunii Europene. Articolul 18 se aplică în cazurile în care nu există alte drepturi specifice de nediscriminare și garantează egalitatea de tratament pentru toți rezidenții, cu condiția ca situația să fie reglementată de legislația UE.

Deși articolele 20 și 21 din Carta UE sunt mai ample, în temeiul legislației secundare a UE, domeniul de aplicare personal al protecției este limitat. Resortisanții țărilor

⁴⁵ CEDO, *Al-Skeini și alții împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 55721/07, 7 iulie 2011, punctul 138; CEDO, *Loizidou împotriva Turciei*, nr. 15318/89, 18 decembrie 1996, punctul 52; CEDO, *Mozer împotriva Republicii Moldova și Rusiei* [GC], nr. 11138/10, 23 februarie 2016, punctul 101.

terțe (TCN) – cetățenii unui stat care nu este membru al UE – nu sunt protejați împotriva tratamentului nefavorabil bazat pe naționalitate în temeiul directivelor privind nediscriminarea⁴⁶. Atât Directiva privind egalitatea rasială, cât și Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă prevăd că acestea nu creează niciun drept la tratament egal pentru resortisanții țărilor terțe cu privire la condițiile de intrare și de ședere⁴⁷ și accesul lor la încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă⁴⁸. De asemenea, directivele prevăd că nu se referă la „niciun tratament [...] care rezultă din statutul juridic al resortisanților țărilor terțe”⁴⁹. Cu toate acestea, în afara acestor excepții, interzicerea discriminării directe sau indirecte bazate pe rasă sau origine etnică, în ceea ce privește domeniile reglementate de directive, se aplică și resortisanților țărilor terțe. Directiva privind egalitatea de gen (reformare) și directiva privind egalitatea între sexe în accesul la bunuri și servicii nu exclud protecția resortisanților țărilor terțe. De asemenea, resortisanții țărilor terțe se vor bucura de dreptul la egalitate de tratament în aceleași domenii acoperite de directivele privind nediscriminarea, în cazul în care se califică drept „rezidenți pe termen lung”, ceea ce necesită o perioadă de ședere legală de cinci ani⁵⁰. Resortisanții țărilor terțe se pot baza și pe protecția care decurge din dispozițiile referitoare la egalitatea de gen. De asemenea, Directiva privind reîntregirea familiei permite resortisanților țărilor terțe rezidenți într-un stat membru să fie însoțiți în anumite condiții de membrii familiei⁵¹. Aceștia pot fi protejați în anumite domenii (de exemplu, în domeniul ocupării forței de muncă) în temeiul unor acorduri cu țări terțe sau în temeiul altor instrumente ale dreptului UE, cum ar fi Directiva 2003/109/CE privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung.

În temeiul dreptului UE, aceste norme nu împiedică statele membre să introducă condiții mai favorabile în temeiul propriei legislații naționale. În acest sens, Convenția europeană a drepturilor omului impune obligații statelor membre în ceea ce privește resortisanții țărilor terțe, care, în unele cazuri, depășesc cerințele dreptului UE.

46 Vezi articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2000/43/CE și Directiva 2000/78/CE.

47 Articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2000/43/CE și Directiva 2000/78/CE.

48 Considerentul 13 din Directiva 2000/43/CE și considerentul 12 din Directiva 2000/78/CE.

49 Articolul 3 alineatul (2) din Directiva 2000/43/CE și Directiva 2000/78/CE.

50 Articolul 11 alineatul (1) din Directiva 2003/109/CE privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung (JO L 16, 23.1.2004, p. 44).

51 Directiva 2003/86/CE a Consiliului privind dreptul la reîntregirea familiei (JO L 251, 3.10.2003, p. 12).

1.3. Domeniul de aplicare al Convenției europene a drepturilor omului: articolul 14 și Protocolul nr. 12

Puncte esențiale

- Articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului interzice discriminarea numai în ceea ce privește exercitarea altui drept garantat prin convenție.
- În conformitate cu Protocolul nr. 12, interzicerea discriminării a devenit un drept de sine stătător.

Articolul 14 garantează egalitatea în ceea ce privește „exercitarea [...] drepturilor și libertăților” prevăzute în Convenția europeană a drepturilor omului. Prin urmare, CEDO nu va avea competența de a examina plângerile legate de discriminare, cu excepția cazului în care acestea se încadrează în domeniul de aplicare al unuiuia dintre drepturile protejate de Convenția europeană a drepturilor omului.

De fiecare dată când CEDO analizează o presupusă încălcare a articolului 14, acest lucru este coroborat întotdeauna cu un drept material. Un solicitant va invoca adesea o încălcare a unui drept material și, de asemenea, o încălcare a unui drept material coroborat cu articolul 14. Aceasta înseamnă că, pe lângă faptul că nu îndeplinește standardele prevăzute de dreptul material, interferența cu drepturile sale a fost, de asemenea, discriminatorie, întrucât persoanele aflate într-o situație comparabilă nu s-au confruntat cu un dezavantaj similar. După cum se menționează în [capitolul 4](#), în cazul în care CEDO constată o încălcare a dreptului material, nu va lua în considerare plângerea de discriminare, în cazul în care consideră că acest lucru va implica, în esență, o examinare a aceleiași plângeri.

Această secțiune va prezenta mai întâi pe scurt drepturile garantate de Convenția europeană a drepturilor omului și apoi va explica cum a interpretat CEDO domeniul de aplicare al Convenției europene a drepturilor omului în sensul aplicării articolului 14.

1.3.1. Drepturile acoperite de Convenția europeană a drepturilor omului

Întrucât articolul 14 se bazează în întregime pe discriminare în temeiul unuia dintre drepturile materiale garantate în Convenția europeană a drepturilor omului, este necesar să se evalueze drepturile prevăzute de convenție. Convenția europeană a drepturilor omului conține o listă de drepturi, caracterizate predominant ca fiind „civile și politice”, însă convenția protejează și anumite drepturi care ar putea fi considerate „economice și sociale”.

Drepturile materiale cuprinse în Convenția europeană a drepturilor omului acoperă o serie de domenii: de exemplu, dreptul la viață, dreptul la respectarea vieții private și de familie și libertatea de gândire, de conștiință și de religie.

În cazul în care o problemă de discriminare se referă la unul dintre domeniile acoperite de un drept prevăzut în Convenția europeană a drepturilor omului, CEDO va analiza plângerile având ca obiect o presupusă încălcare a articolului 14.

Aceasta este o distincție extrem de importantă între dreptul UE și Convenția europeană a drepturilor omului, în sensul că aceasta din urmă asigură protecție împotriva discriminării în ceea ce privește aspecte pe care legislația UE în materie de nediscriminare nu le reglementează. Deși Carta drepturilor fundamentale a UE obligă UE să nu intervină în drepturile omului în măsurile pe care le ia (inclusiv interzicerea discriminării), Carta se aplică statelor membre numai în cazul în care acestea aplică legislația UE.

De la introducerea directivelor privind nediscriminarea și extinderea protecției asupra accesului la bunuri și servicii și la sistemul de protecție socială, diferența în ceea ce privește domeniul de aplicare între protecția oferită în temeiul Convenției europene a drepturilor omului și al directivelor s-a diminuat. Cu toate acestea, pot fi identificate domenii specifice în care Convenția europeană a drepturilor omului oferă protecție în plus față de dreptul UE. Acestea vor fi examinate mai jos.

1.3.2. Domeniul de aplicare al drepturilor prevăzute de Convenția europeană a drepturilor omului

La aplicarea articolului 14, CEDO a adoptat o interpretare amplă a domeniului de aplicare al drepturilor prevăzute de Convenția europeană a drepturilor omului:

- în primul rând, CEDO a clarificat faptul că poate examina plângerile în temeiul articolului 14 coroborate cu un drept material, chiar dacă nu a existat o încălcare a dreptului material în sine⁵²;
- în al doilea rând, a susținut că este posibil ca o plângere cu privire la discriminare să intre în domeniul de aplicare al unui anumit drept, chiar dacă problema în cauză nu era legată de un anumit drept acordat de Convenția europeană a drepturilor omului. În astfel de cazuri, a fost suficient ca faptele în speță să vizeze în sens mai larg aspecte care sunt protejate în temeiul Convenției europene a drepturilor omului⁵³.

Exemplu: În *Zarb Adami împotriva Maltei*⁵⁴, solicitantul a reclamat o discriminare pe criterii de sex, având în vedere numărul disproporționat de mare de bărbați convocați pentru îndeplinirea datoriei de jurat. CEDO a constatat că, deși „obligațiile civice normale” nu erau reglementate de interdicția „muncii forțate sau obligatorii” în temeiul articolului 4 (cu alte cuvinte, Convenția europeană a drepturilor omului nu conferă dreptul de a alege îndeplinirea datoriei de jurat), faptele cauzei se încadrează în domeniul de aplicare al dreptului. „Obligațiile civice normale” pot deveni „anormale” în cazul în care sunt aplicate în mod discriminatoriu.

Exemplu: În *Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei*⁵⁵, doi bărbați care executau pedepse cu închisoarea pe viață în Rusia s-au plâns de existența unui tratament discriminatoriu între ei și alți deținuți care nu erau eligibili pentru condamnare pe viață în temeiul legislației naționale, și anume femei de toate vârstele și bărbați cu vârste sub 18 ani la momentul comiterii

52 Vezi, de exemplu, CEDO, *Sommerfeld împotriva Germaniei* [GC], nr. 31871/96, 8 iulie 2003.

53 Vezi, de exemplu, CEDO, *A. H. și alții împotriva Rusiei*, nr. 6033/13 și 15 alte cereri, 17 ianuarie 2017, punctul 380f.

54 CEDO, *Zarb Adami împotriva Maltei*, nr. 17209/02, 20 iunie 2006.

55 CEDO, *Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei* [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 24 ianuarie 2017, punctul 58.

infracțiunii sau de peste 65 ani la data condamnării. Aceștia au pretins o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 5. CEDO a constatat că articolul 5 din convenție nu exclude impunerea unei pedepse cu închisoarea pe viață în cazul în care această pedeapsă a fost prevăzută de legislația națională. Cu toate acestea, interzicerea discriminării, prevăzută la articolul 14, se extinde dincolo de exercitarea drepturilor și libertăților garantate de state, în conformitate cu Convenția și protocoalele sale. De asemenea, interdicția se aplică drepturilor suplimentare oferite în mod voluntar de stat, care intră în domeniul general de aplicare al convenției. CEDO a constatat că diferența de tratament dintre reclamanți și delincvenții juvenili este justificată de imaturitatea lor mentală și emoțională, precum și de capacitatea lor de reabilitare și de reformare; diferența de tratament la cei cu vârsta de peste 65 de ani era justificată de faptul că eligibilitatea pentru eliberare condiționată după 25 de ani ar fi fost altfel iluzorie în cazul lor. În ceea ce privește diferența de tratament pe motive de sex, pe baza instrumentelor internaționale existente privind situația și nevoile femeilor și a statisticilor prezentate de guvern, Curtea a concluzionat că există un interes public care justifică poziția în temeiul dreptului național potrivit căreia femeile nu sunt eligibile pentru pedeapsa cu închisoarea pe viață. De asemenea, a părut dificilă criticarea legiuitorului rus pentru că a stabilit, într-un mod care reflectă evoluția societății în acest domeniu, exceptarea anumitor categorii de infractori de la închisoarea pe viață. O astfel de exceptare reprezintă, sub toate aspectele avute în vedere, progresul social în materie de penologie. În lipsa unor motive comune privind impunerea unei pedepse cu închisoarea pe viață, autoritățile ruse nu și-au depășit marja de apreciere. Nu a avut loc deci o încălcare a convenției.

Exemplu: Cauza *A. H. și alții împotriva Rusiei*⁵⁶ privește o presupusă interdicție discriminatorie impusă resortisanților SUA în ceea ce privește adopția de copii din Rusia. CEDO a reiterat faptul că dreptul de a adopta nu este garantat de Convenția europeană a drepturilor omului. Cu toate acestea, în cazul în care un stat și-a depășit obligațiile care îi revin în temeiul articolului 8 și a creat un astfel de drept în dreptul său intern, când aplică dreptul respectiv nu poate lua măsuri discriminatorii în sensul articolului 14. Dreptul reclamanților de a prezenta cereri de adopție și ca cererile lor să fie examinate corect se încadrează în sfera generală a vieții private, așa cum prevede articolul 8⁵⁷.

⁵⁶ CEDO, *A. H. și alții împotriva Rusiei*, nr. 6033/13 și 15 alte cereri, 17 ianuarie 2017.

⁵⁷ *Ibid.*, punctul 385.

Exemplu: În cauza *Pichkur împotriva Ucrainei*⁵⁸, plata pensiei reclamantului a încetat pe motivul că locuia permanent în străinătate. Reclamantul a susținut că privarea de pensie pe motiv de reședință era discriminatorie. CEDO a subliniat că, dacă un stat are o legislație în vigoare care prevede plata unei prestații sociale de drept, legislația respectivă trebuie considerată ca generând un interes propriu care intră în sfera de aplicare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 pentru cei care îndeplinesc cerințele. Prin urmare, deși dispoziția menționată nu includea dreptul de a beneficia de plata de asigurări sociale, dacă un stat decide să creeze un sistem de prestații sociale, trebuie să facă acest lucru într-un mod compatibil cu articolul 14.

În mod similar, în sensul aplicării articolului 14, CEDO a constatat în multe alte cauze că orice formă de prestație de stat care devine exigibilă intră sub incidența fie a articolului 1 din Protocolul nr. 1⁵⁹ (întrucât este considerată proprietatea persoanei în cauză)⁶⁰, fie a articolului 8 (întrucât afectează viața de familie sau viața privată)⁶¹.

1.3.3. Protocolul nr. 12 la Convenția europeană a drepturilor omului

Protocolul nr. 12 interzice discriminarea în ceea ce privește „exercitarea oricărui drept prevăzut prin lege” și „de către orice autoritate publică” și prezintă, așadar, un domeniu de aplicare mai amplu decât articolul 14, care se referă numai la drepturile garantate prin convenție. În prima cauză examinată de CEDO în temeiul Protocolului nr. 12, *Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei*⁶² (discutată în secțiunea 5.6), Curtea a confirmat că articolul 1 din Protocolul nr. 12 a introdus o interdicție generală a discriminării. Aceasta a confirmat, de asemenea, că

58 CEDO, *Pichkur împotriva Ucrainei*, nr. 10441/06, 7 noiembrie 2013.

59 În ceea ce privește domeniul de aplicare al articolului 1 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului, o explicație poate fi găsită în: A. Grgić, Z. Mataga, M. Longar și A. Vilfan (2007), „The right to property under the ECHR”, *Human Rights Handbook*, nr. 10.

60 De exemplu, CEDO, cauzele *Stec și alții împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 65731/01 și 65900/01, 12 aprilie 2006 (plăți de pensii și ajutor de invaliditate); CEDO, *Andrejeva împotriva Letoniei* [GC], nr. 55707/00, 18 februarie 2009 (plăți de pensii); CEDO, *Koua Poirrez împotriva Franței*, nr. 40892/98, 30 septembrie 2003 (ajutor de invaliditate); CEDO, *Gaygusuz împotriva Austriei*, nr. 17371/90, 16 septembrie 1996 (ajutor de șomaj).

61 De exemplu, CEDO, cauza *Weller împotriva Ungariei*, nr. 44399/05, 31 martie 2009 (prestații de asigurări sociale pentru întreținerea familiilor cu copii).

62 CEDO, *Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei* [GC], nr. 27996/06 și 34836/06, 22 decembrie 2009.

noțiunile de discriminare interzise atât de articolul 14, cât și de articolul 1 din Protocolul nr. 12 trebuie interpretate în același fel⁶³.

În comentariul asupra înțelesului acestor termeni din cuprinsul raportului explicativ la Protocolul nr. 12 se afirmă că articolul 1 din Protocolul nr. 12 se referă la discriminare:

- (i) în exercitarea oricărui drept acordat în mod expres unei persoane în baza dreptului național;
- (ii) în exercitarea oricărui drept care poate fi dedus din obligația clară a unei autorități publice în baza dreptului național, respectiv când o autoritate publică are obligația, în baza dreptului național, de a se comporta într-un anumit fel;
- (iii) practicată de o autoritate publică în exercitarea puterii sale de decizie (de exemplu, acordarea anumitor subvenții);
- (iv) prin orice altă acțiune sau inacțiune a unei autorități publice (de exemplu, comportamentul polițiștilor atunci când controlează o revoltă)⁶⁴.

Exemplu: În cauza *Savez crkava „Riječ života” și alții împotriva Croației*⁶⁵, reclamantele (trei biserici reformiste) s-au plâns că, spre deosebire de alte comunități religioase, lor li s-au refuzat anumite privilegii, cum ar fi dreptul de a oferi educație religioasă în școli și grădinițe sau dreptul de a avea căsătorii religioase recunoscute de stat, întrucât autoritățile naționale refuzau să încheie un acord cu acestea prin care să le reglementeze statutul juridic. Prin urmare, plângerea bisericilor reclamante în acest sens nu privea „drepturile care le-au fost acordate în mod specific în temeiul dreptului național” întrucât statul avea libertatea de a acorda astfel de privilegii. CEDO a concluzionat că respectivele criterii de acordare a statutului privilegiat nu se aplicau în mod egal tuturor comunităților religioase. Curtea a considerat că această diferență de tratament nu avea o justificare obiectivă și rezonabilă și încălca articolul 14 coroborat cu articolul 9 din Convenția europeană a drepturilor omului. Pe baza raportului explicativ la Protocolul nr. 12, s-a considerat

63 A se compara, de asemenea: CEDO, *Pilav împotriva Bosniei și Herțegovinei*, nr. 41939/07, 9 iunie 2016.

64 Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (ETS nr. 177), *Raport explicativ*, punctul 22.

65 CEDO, *Savez crkava “Riječ života” și alții împotriva Croației*, nr. 7798/08, 9 decembrie 2010.

că plângerea reclamantelor se încadrează în a treia categorie specificată în raportul explicativ, întrucât se referea la o presupusă discriminare „de către o autoritate publică în exercitarea puterii discreționare”. Nu a fost însă necesară examinarea plângerii în temeiul protocolului în cauză, întrucât CEDO constatare deja o încălcare a articolului 14.

Raportul explicativ la Protocolul nr. 12 prevede, de asemenea, că, deși protocolul menționat protejează, în principal, persoanele împotriva discriminării din partea statului, acesta se aplică și în cazul relațiilor dintre persoane private, care în mod normal ar trebui să fie reglementate de stat. Acestea pot include, de exemplu, „refuzul arbitrar al accesului la muncă, accesul în restaurante sau la servicii pe care persoanele private le pot pune la dispoziția publicului, cum ar fi asistența medicală sau utilitățile precum apa și electricitatea”⁶⁶. În sens larg, Protocolul nr. 12 interzice discriminarea dincolo de contextele pur personale, în care persoanele exercită funcții care le plasează în situația de a decide cu privire la modul în care sunt oferite bunurile și serviciile accesibile publicului.

1.4. Domeniul de aplicare al dreptului UE privind nediscriminarea

Puncte esențiale

- În temeiul dreptului UE privind nediscriminarea, interdicția privind discriminarea este de sine stătătoare, dar este limitată la anumite domenii.
- Articolul 20 din Carta UE confirmă faptul că orice persoană este egală în fața legii; articolul 21 interzice orice discriminare pe o listă deschisă de motive.
- Principiul nediscriminării poate fi aplicat numai în cazul în care chestiunea se încadrează în domeniul de aplicare al dreptului UE.
- Protecția acordată în temeiul directivelor UE privind nediscriminarea are un domeniu de aplicare variat:
 - o protecția pe motive de rasă și etnie este cea mai amplă, acoperind accesul la încadrarea în muncă, la sistemele de protecție socială și la bunuri și servicii;

⁶⁶ Protocolul nr. 12 la Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (ETS nr. 177), [Raport explicativ](#), punctul 28.

- o discriminarea pe criterii de sex este interzisă în contextul accesului la locuri de muncă, securitate socială (care este mai limitat decât sistemul de protecție socială general), precum și la bunuri și servicii;
- o orientarea sexuală, handicapul, religia sau convingerile și vârsta sunt criterii protejate numai în contextul accesului la încadrarea în muncă.

Spre deosebire de articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului, interzicerea discriminării prevăzută la articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale a UE este un drept de sine stătător, aplicabil în situații care nu trebuie să facă obiectul altor dispoziții ale Cartei. Se interzice discriminarea „de orice fel, bazată pe motive precum sexul, rasa, culoarea, originea etnică sau socială, caracteristicile genetice, limba, religia sau convingerile, opiniile politice sau de orice altă natură, apartenența la o minoritate națională, averea, nașterea, un handicap, vârsta sau orientarea sexuală”. Potrivit articolului 20 din Carta UE, toate persoanele sunt egale în fața legii.

Carta UE face o distincție între „egalitatea în fața legii”, la articolul 20, și nediscriminare, la articolul 21⁶⁷. Articolul 20 din Cartă corespunde unui principiu care este inclus în toate constituțiile europene și a fost recunoscut, de asemenea, de Curtea de Justiție ca principiu de bază al dreptului comunitar⁶⁸. Acest principiu impune statelor și instituțiilor UE să respecte cerințele legate de egalitatea formală (tratarea cazurilor similare într-un mod similar) în elaborarea și punerea în aplicare a dreptului UE. Articolul 21 include nediscriminarea în cadrul normelor de fond. Acesta este însoțit de o listă neexhaustivă de motive interzise.

Potrivit CJUE, principiul egalității de tratament este un principiu general al dreptului UE, consacrat la articolul 20 din Cartă, iar principiul nediscriminării prevăzut la articolul 21 alineatul (1) din Cartă constituie o expresie specială a acestuia⁶⁹.

67 Vezi, de exemplu, FRA (2012), *Opinion on the Proposal for a regulation on jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions regarding the property consequences of registered partnerships* („Avizul FRA asupra propunerii de regulament al UE privind efectele patrimoniale ale parteneriatelor înregistrate”), Avizul FRA 1/2012, 31 mai 2012, care analizează „Nediscriminarea” (articolul 21 din cartă) (secțiunea 2.1) și „Egalitatea în fața legii” (articolul 20 din cartă) (secțiunea 2.2).

68 CJUE, cauzele conexe 117-76 și 16-77, *Albert Ruckdeschel & Co. și Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. împotriva Hauptzollamt Hamburg-St. Annen; Diamalt AG împotriva Hauptzollamt Itzehoe*, 19 octombrie 1977; CJUE, cauza 283/83, *Firma A. Racke împotriva Hauptzollamt Mainz*, 13 noiembrie 1984; CJUE, cauza C-292/97, *Kjell Karlsson și alții*, 13 aprilie 2000.

69 CJUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*, 22 mai 2014, punctul 43.

Exemplu: În *Glatzel*⁷⁰, CJUE a trebuit să stabilească dacă legislația UE în cauză (cerințe mai severe pentru șoferii de vehicule grele de marfă, dar nu și pentru alți conducători auto) este compatibilă cu articolul 20, articolul 21 alineatul (1) și articolul 26 din Carta UE.

În ceea ce privește conformitatea cu articolul 21 alineatul (1) din Carta UE, CJUE a afirmat că tratamentul diferențiat al unei persoane cu deficiențe de vedere poate fi justificat de preocupări cum ar fi siguranța rutieră, care îndeplinește un obiectiv de interes public și nu reprezintă o sarcină disproporționată. De asemenea, instanța a reamintit că articolul 20 din Carta UE urmărește să asigure, printre altele, că situații comparabile nu sunt tratate diferit. În măsura în care situațiile celor două grupuri de conducători auto nu sunt comparabile, diferența de tratament între situațiile în cauză nu încalcă dreptul conducătorilor auto din cadrul unuia dintre grupuri la „egalitatea în fața legii”, după cum este prevăzută de articolul 20 din Cartă.

În plus față de articolele menționate, titlul III din Carta UE conține o serie de alte dispoziții referitoare la egalitate. Articolul 22 introduce obligația de a respecta diversitatea culturală, religioasă și lingvistică. Articolul 23 se referă la egalitatea între femei și bărbați. În conformitate cu articolul 24, copiii au dreptul la protecția și îngrijirile necesare pentru asigurarea bunăstării lor. Articolul 25 prevede că UE recunoaște și respectă dreptul persoanelor în vârstă de a duce o viață demnă și independentă și de a participa la viața socială și culturală. Conform articolului 26, UE recunoaște și respectă dreptul persoanelor cu handicap de a beneficia de măsuri care să le asigure autonomia, integrarea socială și profesională, precum și participarea la viața comunității. Toate actele legislative secundare ale UE, inclusiv directivele privind egalitatea, trebuie să respecte Carta.

Exemplu: În cauza *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres*⁷¹ (discutată în secțiunea 5.1), CJUE a constatat că o excepție în Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii care permite diferențe între primele și prestațiile de asigurare între bărbați și femei este nulă. Curtea a invocat articolele 21 și 23 din Carta drepturilor fundamentale.

70 CJUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*, 22 mai 2014.

71 CJUE, C-236/09, *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres* [GC], 1 martie 2011.

Principiul nediscriminării poate fi aplicat însă numai în cazul în care chestiunea se încadrează în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii.

Exemplu: În cauza *Bartsch*⁷², CJUE a clarificat faptul că, în cazul în care tratamentul presupus discriminatoriu nu conține nicio legătură cu dreptul UE, aplicarea principiului nediscriminării nu este obligatorie. În această cauză, angajatul a decedat la 5 mai 2004, și anume înainte de expirarea termenului de punere în aplicare a Directivei 2000/78/CE (31 decembrie 2006), lăsând o văduvă cu 21 de ani mai tânără. Sistemul de pensii de serviciu al angajatorului excludea dreptul la pensie al soției supraviețuitoare, dacă este cu peste 15 ani mai tânără decât persoana decedată. CJUE a hotărât că acest caz nu intră în domeniul de aplicare al dreptului Uniunii, întrucât, pe de o parte, orientările sistemului de pensii de serviciu nu puteau fi considerate o măsură de punere în aplicare a Directivei 2000/78/CE, iar, la momentul respectiv, termenul de punere în aplicare a directivei nu expirase.

Directivele privind egalitatea diferă în ceea ce privește grupurile protejate și domeniile în care este interzisă discriminarea.

Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE) interzice discriminarea pe motive de rasă sau origine etnică în ceea ce privește încadrarea în muncă, formarea profesională, calitatea de membru al organizațiilor patronale și sindicale, protecția socială, inclusiv securitatea socială și asistența medicală, avantajele sociale, educația, precum și accesul la bunuri și servicii și furnizarea lor, inclusiv locuințe. Directiva acoperă toate persoanele fizice din UE. Există însă două restricții în ceea ce privește domeniul său de aplicare. În primul rând, Directiva se aplică numai bunurilor și serviciilor aflate la dispoziția publicului. În al doilea rând, nu se aplică tratamentului diferențiat pe motiv de naționalitate și nu aduce atingere dispozițiilor care reglementează intrarea, șederea și angajarea resortisanților din țări terțe.

72 CJUE, C-427/06, *Birgit Bartsch împotriva Bosch und Siemens Hausgeräte (BSH) Altersfürsorge GmbH* [GC], 23 septembrie 2008.

Exemplu: În cauza *Servet Kamberaj împotriva IPES și alții*⁷³, o cerere de prestație pentru locuință prezentată de un resortisant al unei țări terțe a fost refuzată din cauza epuizării fondurilor destinate resortisanților țărilor terțe. CJUE a susținut că diferența de tratament se baza pe statutul reclamantului în calitate de resortisant al unei țări terțe și, prin urmare, nu se încadra în domeniul de aplicare al Directivei privind egalitatea rasială.

Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE) interzice discriminarea pe motive de orientare sexuală, religie și convingeri, vârstă și handicap în domeniul încadrării în muncă, al ocupării forței de muncă și în domeniile conexe, precum formarea profesională și apartenența la organizații patronale și sindicale. În mod similar cu Directiva privind egalitatea rasială, Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă se aplică persoanelor din UE, atât din sectorul public, cât și din sectorul privat, dar nu se referă la discriminarea pe criteriul naționalității. Aceasta prevede, de asemenea, o serie de excepții specifice de la aplicarea dispozițiilor proprii⁷⁴.

Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE) prevede protecția împotriva discriminării pe motive de sex în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii. Aceasta vizează toate persoanele și organizațiile (atât din sectorul public, cât și din cel privat) care pun la dispoziția publicului bunuri și servicii și/sau bunurile și serviciile oferite în afara sferei vieții private și de familie. Următoarele elemente sunt excluse din domeniul său de aplicare: conținut media, publicitate și educație. De asemenea, directiva nu se aplică în domeniul ocupării forței de muncă și al activităților independente.

Directiva privind egalitatea de gen (2006/54/CE) (reformare) garantează egalitatea de tratament pe criterii de sex în ceea ce privește remunerarea (articolul 4), sistemele profesionale de securitate socială (articolul 5) și accesul la încadrare în muncă, formare profesională și promovare și condițiile de muncă (articolul 14).

73 CJUE, C-571/10, *Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) și alții* [GC], 24 aprilie 2012.

74 Vezi capitolele 2 și 3.

Alte acte juridice promovează egalitatea de gen în sistemul public de asigurări sociale (Directiva 79/7/CEE)⁷⁵, egalitatea de tratament între bărbații și femeile care desfășoară o activitate independentă (Directiva 2010/41/UE)⁷⁶, în ceea ce privește sarcina (Directiva 92/85/CEE)⁷⁷ și concediul pentru creșterea copilului (Directiva 2010/18/UE)⁷⁸.

75 Directiva 79/7/CEE a Consiliului din 19 decembrie 1978 privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale (JO L 6, 10.1.1979, p. 24).

76 Directiva 2010/41/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 iulie 2010 privind aplicarea principiului egalității de tratament între bărbații și femeile care desfășoară o activitate independentă și de abrogare a Directivei 86/613/CEE a Consiliului (JO L 180, 15.7.2010, p. 1).

77 Directiva 92/85/CEE a Consiliului din 19 octombrie 1992 privind introducerea de măsuri pentru promovarea îmbunătățirii securității și a sănătății la locul de muncă în cazul lucrătoarelor gravide, care au născut de curând sau care alăptează (JO L 348, 28.11.1992, p. 1).

78 Directiva 2010/18/UE a Consiliului din 8 martie 2010 de punere în aplicare a Acordului-cadru revizuit privind concediul pentru creșterea copilului încheiat de BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP și CES și de abrogare a Directivei 96/34/CE (JO L 68, 18.3.2010, p. 13).

2

Categorii de discriminare

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 2 alineatul (2) litera (a) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Articolul 2 alineatul (2) litera (a) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>Articolul 2 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>Articolul 4 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE)</p> <p>CJUE, C-356/12, <i>Glatzel împotriva Freistaat Bayern</i>, 2014</p> <p>CJUE, C-267/12, <i>Hay împotriva Crédit agricole mutuel</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-267/06, <i>Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen</i> [GC], 2008</p> <p>CJUE, C-303/06, <i>Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law</i> [GC], 2008</p> <p>CJUE, C-423/04, <i>Richards împotriva Secretarul de stat pentru muncă și pensii</i>, 2006</p> <p>CJUE, C-256/01, <i>Allonby împotriva Accrington și Rossendale College</i>, 2004</p> <p>CJUE, C-13/94, <i>P împotriva S și Cornwall County Council</i>, 1996</p>	<p>Discriminarea directă</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E (nediscriminarea) din Carta socială europeană</p> <p>CEDO, <i>Guberina împotriva Croației</i>, nr. 23682/13, 2016</p> <p>ECSR, <i>CGIL împotriva Italiei</i>, Plângerea nr. 91/2013, 2015</p> <p>CEDO, <i>Burden împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 13378/05, 2008</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>Articolul 2 alineatul (1) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>Articolul 4 alineatul (1) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE)</p> <p>CJUE, C-83/14, <i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia</i> [GC], 2015</p> <p>CJUE, C-385/11, <i>Elbal Moreno împotriva INSS și TGSS</i>, 2012</p> <p>CJUE, C-152/11, <i>Odar împotriva Baxter Deutschland GmbH</i>, 2012</p>	<p>Discriminarea indirectă</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E (nediscriminare) din Carta socială europeană</p> <p>ECSR, <i>AEH împotriva Franței</i>, Plângerea nr. 81/2012, 2013</p> <p>CEDO, <i>D.H. și alții împotriva Republicii Cehe</i> [GC], nr. 57325/00, 2007</p>
<p>CJUE, C-443/15, <i>Parris împotriva Trinity College Dublin și alții</i>, 2016</p>	<p>Discriminarea multiplă și intersecțională</p>	<p>CEDO, <i>Carvalho Pinto de Sousa Morais împotriva Portugaliei</i>, nr. 17484/15, 2017</p> <p>CEDO, <i>S.A.S. împotriva Franței</i> [GC], nr. 43835/11, 2014</p> <p>CEDO, <i>B.S. împotriva Spaniei</i>, nr. 47159/08, 2012</p>
<p>Articolul 2 alineatele (3) și (4) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Articolul 2 alineatele (3) și (4) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>Articolul 4 alineatele (3) și (4) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE)</p> <p>Articolul 2 alineatul (2) literele (a) și (b) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)</p>	<p>Hărțuirea și instigarea la discriminare</p>	<p>Articolul 2 (dreptul la viață), articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 9 (libertatea religioasă), articolul 11 (libertatea de întrunire și de asociere), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E (nediscriminare), articolul 26 (dreptul la demnitate la locul de muncă) din Carta socială europeană</p> <p>CEDO, <i>Đorđević împotriva Croației</i>, nr. 41526/10, 2012</p> <p>CEDO, <i>Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei</i> [GC], nr. 43370/04, 18454/06 și 8252/05, 2012</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 23 (egalitatea între femei și bărbați), articolul 24 (drepturile copilului), articolul 25 (drepturile persoanelor în vârstă), articolul 26 (integrarea persoanelor cu handicap) din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE), articolul 5</p> <p>Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE), articolul 7</p> <p>Articolul 3 din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>Directiva privind egalitatea de gen privind bunurile și serviciile (2004/113/CE), articolul 6</p> <p>Rezoluția Parlamentului European referitoare la intensificarea luptei împotriva rasismului, xenofobiei și a infracțiunilor motivate de ură [2013/2543 (RSP)]</p> <p>CJUE, C-173/13, <i>Leone și Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice și alții</i>, 17 iulie 2014</p> <p>CJUE, C-407/98, <i>Abrahamsson și Anderson împotriva Fogelqvist</i>, 6 iulie 2000</p> <p>CJUE, C-409/95, <i>Marschall împotriva Land Nordrhein-Westfalen</i>, 1997</p> <p>CJUE, C-450/93, <i>Kalanke împotriva Freie Hansestadt Bremen</i>, 1995</p>	<p>Măsuri specifice</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării), articolul 1 din Protocolul nr. 12 (interzicerea generală a discriminării) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E (nediscriminarea) din Carta socială europeană</p> <p>CEDO, <i>Çam împotriva Turciei</i>, nr. 51500/08, 2016</p> <p>CEDO, <i>Horváth și Kiss împotriva Ungariei</i>, nr. 11146/11, 2013</p> <p>ECSR, <i>Asociația centrală a îngrijitorilor din Finlanda împotriva Finlandei</i>, Plângerea nr. 71/2011, 2012</p>
<p>Rezoluția Parlamentului European referitoare la intensificarea luptei împotriva rasismului, xenofobiei și a infracțiunilor motivate de ură [2013/2543 (RSP)]</p> <p>Decizia-cadru a Consiliului privind rasismul și xenofobia (2008/913/JAI)</p> <p>Directiva privind protecția victimelor criminalității (2012/29/UE)</p>	<p>Infracțiuni motivate de ură/discursuri de incitare la ură</p>	<p>CEDO, <i>Škorjanec împotriva Croației</i>, nr. 25536/14, 2017</p> <p>CEDO, <i>Halime Kılıç împotriva Turciei</i>, nr. 63034/11, 2016</p> <p>CEDO, <i>Identoba și alții împotriva Georgiei</i>, nr. 73235/12, 2015</p> <p>CEDO, <i>M'Bala M'Bala împotriva Franței</i> (dec.), nr. 25239/13, 2015</p> <p>CEDO, <i>Delfi AS împotriva Estoniei</i> [GC], nr. 64569/09, 2015</p> <p>CEDO, <i>Perinçek împotriva Elveției</i> [GC], nr. 27510/08, 2015</p> <p>CEDO, <i>Virabyan împotriva Armeniei</i>, nr. 40094/05, 2012</p>

Puncte esențiale

- Discriminarea definește o situație în care o persoană este dezavantajată într-un fel sau altul pe baza unuia sau a mai multor criterii protejate.

Legislația privind nediscriminarea are scopul de a oferi tuturor persoanelor o perspectivă egală și echitabilă de acces la oportunitățile disponibile într-o societate. Facem alegeri zilnic în ceea ce privește aspecte precum persoanele cu care socializăm, locurile în care facem cumpărături și locul de muncă. Preferăm anumite lucruri și anumite persoane în detrimentul altora. Deși exprimarea preferințelor noastre subiective este un lucru obișnuit și normal, uneori putem exercita funcții care ne plasează într-o poziție de autoritate sau ne permit să luăm decizii care pot avea un impact direct asupra vieții celorlalți. Putem fi funcționari publici, comercianți, angajatori, proprietari de imobile sau medici care decid cu privire la modul în care sunt exercitate competențele publice sau la modul în care sunt oferite bunurile și serviciile private. În aceste contexte fără caracter personal, legislația în materie de nediscriminare intervine în alegerile pe care le facem în două moduri.

În primul rând, aceasta prevede că persoanele care se află în situații similare ar trebui să beneficieze de un tratament similar și să nu fie tratate într-un mod mai puțin favorabil pur și simplu din cauza unei anumite caracteristici „protejate” pe care o posedă (discriminare „directă”). În al doilea rând, în unele situații, tratamentul bazat pe o normă aparent neutră poate duce, de asemenea, la discriminare, dacă dezavantajează o persoană sau un grup de persoane ca urmare a caracteristicilor specifice ale acestora (discriminare „indirectă”).

Principiul nediscriminării interzice scenariile în care persoane sau grupuri de persoane aflate într-o situație identică sunt tratate diferit și în care persoane sau grupuri de persoane aflate în situații diferite sunt tratate identic.

Prezentul capitol abordează mai pe larg înțelesul discriminării directe și al discriminării indirecte, unele dintre manifestările lor specifice, precum discriminarea multiplă, hărțuirea sau instigarea la discriminare, infracțiunile motivate de ură și discursurile de incitare la ură, precum și manifestarea

lor în practică, prin jurisprudență. Ulterior, este examinat modul de funcționare a testului de justificare.

2.1. Discriminarea directă

Puncte esențiale

- Discriminarea directă este cea în care o persoană beneficiază de un tratament mai puțin favorabil pe baza „criteriilor protejate”.
- Tratatul mai puțin favorabil se stabilește prin comparație între pretinsa victimă și altă persoană care nu deține caracteristica protejată, într-o situație similară. Instanțele europene și naționale au acceptat noțiunea de discriminare prin asociere, în care o persoană este tratată mai puțin favorabil din cauza asocierii acesteia cu altă persoană care deține o „caracteristică protejată”.

Discriminarea directă este definită în mod similar în temeiul Convenției europene a drepturilor omului și al dreptului UE.

În temeiul dreptului UE, articolul 2 alineatul (2) din Directiva UE privind egalitatea rasială prevede că se consideră că are loc o discriminare directă „atunci când o persoană este tratată mai puțin favorabil decât a fost sau ar fi o altă persoană, într-o situație comparabilă, pe baza rasei sau originii etnice”⁷⁹. **În temeiul Convenției europene a drepturilor**

omului, CEDO utilizează formula conform căreia trebuie să existe o „diferență în tratamentul unor persoane aflate în situații anologice sau sensibil similare”, care „se bazează pe o caracteristică identificabilă”⁸⁰.

Are loc o discriminare directă atunci când:

- o persoană este tratată în mod mai puțin favorabil
- prin comparație cu modul în care sunt sau ar fi tratate alte persoane aflate într-o situație similară
- iar motivul îl constituie o caracteristică specifică a acesteia, care se încadrează în categoria de „criteriu protejat”.

79 În mod similar: articolul 2 alineatul (2) litera (a) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 2 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul (2) litera (a) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii.

80 CEDO, *Biao împotriva Danemarcei* [GC], nr. 38590/10, 24 mai 2016, punctul 89; în mod similar, CEDO, *Carson și alții împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 42184/05, 16 martie 2010; punctul 61; CEDO, *D. H. și alții împotriva Republicii Cehe* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, punctul 175; CEDO, *Burden împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 13378/05, 29 aprilie 2008, punctul 60.

Din punct de vedere procedural, **în temeiul Convenției europene a drepturilor omului**, un reclamant trebuie să poată demonstra că a fost „afectat în mod direct” de măsura contestată, pentru a putea depune o cerere (statut de victimă)⁸¹.

În temeiul dreptului UE, spre deosebire de Convenția europeană a drepturilor omului, se poate stabili discriminarea directă, chiar dacă nu există niciun reclamant identificabil care să susțină că a fost victima unei astfel de discriminări. În cauza *Feryn*⁸², CJUE a constatat că un angajator care declară public că nu va recruta angajați de o anumită origine etnică sau rasială comite o discriminare directă în ceea ce privește recrutarea, în sensul Directivei privind egalitatea rasială (2000/43), întrucât este probabil ca astfel de declarații să descurajeze în mod considerabil candidații să își depună cererile și să împiedice accesul lor la piața muncii.

2.1.1. Tratat mai puțin favorabil

În centrul discriminării directe se află tratamentul mai puțin favorabil la care este supusă o persoană. Acesta poate fi relativ ușor de identificat față de discriminarea indirectă, unde sunt adesea necesare date statistice (vezi mai jos). Iată exemple de cazuri la care face referire prezentul manual: refuzul accesului într-un restaurant sau magazin, primirea unei pensii mai mici sau a unei remunerații mai mici, abuzurile verbale sau violența, refuzul accesului la un punct de control, vârsta de pensionare mai mare sau mai mică, refuzul accesului la o anumită profesie, imposibilitatea de a pretinde drepturi de moștenire, excluderea din sistemul general de învățământ, expulzarea, interdicția de a purta simboluri religioase, respingerea sau revocarea de la plata prestațiilor sociale. În consecință, prima caracteristică a discriminării directe este o dovadă a diferenței de tratament. Discriminarea directă poate rezulta, de asemenea, din tratarea acelorași persoane în același mod în situații diferite. CEDO a declarat că „dreptul de a nu fi discriminat în exercitarea drepturilor garantate în temeiul Convenției europene a drepturilor omului este, de asemenea, încălcat atunci când statele [...] nu reușesc să trateze în mod diferit persoanele ale căror situații diferă în mod semnificativ”⁸³.

81 CEDO (2017), *Practical Guide on Admissibility Criteria* („Ghid practic privind criteriile de admisibilitate”).

82 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008. Vezi și C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013.

83 CEDO, *Thlimmenos împotriva Greciei* [GC], nr. 34369/97, 6 aprilie 2000, punctul 44. În mod similar, CEDO, *Pretty împotriva Regatului Unit*, nr. 2346/02, 29 aprilie 2002, punctul 88.

2.1.2. Termen de comparație

Tratamentul mai puțin favorabil poate fi stabilit prin compararea cu tratamentul aplicat unei persoane aflate într-o situație similară. O plângere referitoare la un salariu „mic” nu reprezintă o plângere pe motive de discriminare decât dacă se poate demonstra că salariul este mai mic decât cel al altei persoane angajate în vederea îndeplinirii unei sarcini similare de către același angajator. Prin urmare, pentru a stabili dacă o persoană a fost supusă unui tratament mai puțin favorabil, este necesar un „termen de comparație” adecvat, și anume o persoană aflată în circumstanțe foarte similare, diferența principală dintre cele două persoane fiind „criteriul protejat”. Dovedirea unui termen de comparație nu trebuie să fie litigioasă, iar discriminarea poate fi stabilită fără o discuție explicită în acest sens. Prezentăm mai jos câteva exemple de cauze în care furnizarea unui termen de comparație a reprezentat o problemă semnalată ca atare de organul de decizie

În temeiul dreptului UE, CJUE a examinat în detaliu în mai multe cauze dacă două grupuri ar putea fi considerate comparabile.

Exemplu: În cauza *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*⁸⁴, reclamantului i s-a refuzat emiterea unui permis de conducere pentru vehicule grele de marfă din cauza acuității vizuale insuficiente la un ochi. Spre deosebire de alte categorii de conducători auto, acesta nu a avut posibilitatea de a obține un permis de conducere în „cazuri excepționale”, după controale suplimentare care i-au confirmat capacitatea de a conduce.

CJUE a constatat că situația celor două categorii de conducători auto nu era comparabilă. În special, cele două categorii diferă prin dimensiunea vehiculului condus, numărul de pasageri transportați și responsabilitățile care decurg în consecință din conducerea unor astfel de vehicule. Caracteristicile vehiculelor în cauză justificau existența unor condiții diferite pentru diferitele categorii de permise de conducere. În consecință, diferența de tratament era justificată și nu încălca dreptul la „egalitate în fața legii” în temeiul articolului 20 din Carta drepturilor fundamentale a UE.

Exemplu: În cauza *P împotriva S și Cornwall County Council*⁸⁵, reclamanta trecea printr-un proces de reatribuire de gen, din bărbat în femeie, când a fost concediată de angajatorul său. CJUE a constatat că respectivul caz de

84 CJUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*, 22 mai 2014.

85 CJUE, C-13/94, *P împotriva S și Cornwall County Council*, 30 aprilie 1996.

concediere constituie un tratament nefavorabil. În ceea ce privește termenul de comparație relevant, CJUE a afirmat că, „în cazul în care o persoană este concediată pe motiv că intenționează să recurgă sau a recurs la o procedură de reatribuire de gen, aceasta este tratată nefavorabil prin comparație cu persoane de genul la care se considera că aparține înaintea reatribuirii de gen”. În ceea ce privește criteriile, deși nu s-a putut demonstra că reclamanta a fost tratată în mod diferit pentru că era bărbat sau femeie, s-a putut demonstra că tratamentul diferențiat a vizat sexul acesteia.

Exemplu: Cauza *Frédéric Hay/Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*⁸⁶ se referă la indemnizații de căsătorie pentru parteneri de același sex. La momentul litigiului, căsătoria între cuplurile de același sex nu era posibilă în Franța, dar exista parteneriatul civil înregistrat atât pentru cuplurile heterosexuale, cât și pentru cele homosexuale. Reclamantul era angajat la o bancă care oferea angajaților indemnizații speciale cu ocazia căsătoriei. Reclamantul a solicitat aceste indemnizații după ce a încheiat un parteneriat civil cu un partener de același sex, dar banca l-a refuzat. CJUE a trebuit să stabilească dacă această diferență de tratament constituie discriminare pe criterii de orientare sexuală. CJUE a reafirmat că, deși situațiile nu trebuie să fie identice, ci doar comparabile, comparabilitatea trebuie apreciată în funcție de indemnizația în cauză, și nu în mod global și abstract. CJUE a stabilit că persoanele de același sex care nu se pot căsători și, prin urmare, încheie un parteneriat civil se află într-o situație comparabilă cu cea a cuplurilor căsătorite. CJUE a explicat că, deși diferența de tratament se bazează pe starea civilă a angajaților, și nu în mod expres pe orientarea lor sexuală, aceasta constituie discriminare directă pe criterii de orientare sexuală. Angajații homosexuali nu puteau să se căsătorească și, în consecință, îndeplinesc condiția necesară pentru a obține indemnizația solicitată.

În temeiul dreptului UE, demonstrarea comparabilității în cazurile privind remunerația egală presupune să se stabilească dacă munca prestată de un lucrător de sex feminin este „egală” sau „de aceeași valoare” cu munca prestată de un lucrător de sex masculin și dacă există diferențe între salariul primit de lucrătorii de sex masculin și feminin. În această privință, CJUE nu a acceptat o comparație între întreprinderi.

86 CJUE, C-267/12, *Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, 12 decembrie 2013.

Exemplu: În cauza *Allonby împotriva Accrington and Rossendale College*⁸⁷, un lector de sex feminin și-a exprimat nemulțumirea față de condițiile de salarizare diferite în cadrul unor contracte de muncă diferite. Colegiul în care reclamanta era inițial angajată ca lector nu i-a reînnoit contractul. Ulterior, aceasta a fost angajată de o întreprindere care subcontracta lectori la instituții de învățământ și a fost trimisă la vechiul colegiu, unde îndeplinea aceleași sarcini ca și înainte, dar pentru un salariu mai mic. Reclamanta a presupus existența unei discriminări pe criterii de sex, afirmând că lectorii de sex masculin care lucrau la colegiu beneficiau de o remunerație mai mare. Întrucât diferența de remunerație nu a putut fi atribuită unei „surse unice” (aceiași angajator), CJUE a statuat că lectorii de sex masculin angajați de colegiu nu se aflau într-o situație comparabilă cu cea a reclamantei, care era angajată de o companie externă.

O excepție evidentă în găsirea unui „termen de comparație” adecvat, cel puțin în domeniul ocupării forței de muncă, este cea în care discriminarea suferită este pe criterii de sarcină. Potrivit jurisprudenței consacrate a CJUE, în cazul în care prejudiciul suferit de o femeie se datorează sarcinii, acesta constituie o discriminare directă pe criterii de sex, nefiind nevoie de un termen de comparație⁸⁸. Același lucru este valabil în situațiile în care discriminarea este legată de concediul de maternitate⁸⁹ sau urmarea unui tratament de fertilizare *in vitro*⁹⁰.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, CEDO a subliniat că se poate considera că două grupuri de persoane se află într-o situație analogă în sensul unei anumite plângeri, dar nu și în alte scopuri. De exemplu, se poate considera că cuplurile căsătorite și cuplurile necăsătorite nu se află într-o situație comparabilă în domeniul impozitării, al securității sociale sau al politicii sociale. În schimb, s-a constatat că partenerii căsătoriți și cei necăsătoriți care aveau o viață de familie stabilă se află într-o situație comparabilă în ceea ce privește

87 CJUE, C-256/01, *Debra Allonby împotriva Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional și Secretary of State for Education and Employment*, 13 ianuarie 2004.

88 CJUE, C-177/88, *Elisabeth Johanna Pacifica Dekker împotriva Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*, 8 noiembrie 1990. În mod similar, CJUE, C-32/93, *Carole Louise Webb împotriva EMO Air Cargo (UK) Ltd.*, 14 iulie 1994.

89 CJUE, C-191/03, *North Western Health Board împotriva Margaret McKenna*, 8 septembrie 2005, punctul 50.

90 CJUE, C-506/06, *Sabine Mayr împotriva Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG* [GC], 26 februarie 2008.

posibilitatea de a menține legătura prin telefon, pe durata în care unul dintre ei se află în arest⁹¹. În consecință, comparabilitatea trebuie evaluată prin raportare la obiectivul măsurii contestate, și nu într-un context abstract.

Exemplu: În cauza *Varnas împotriva Lituaniei*⁹², reclamantul, un deținut aflat în arest preventiv, a susținut că i-au fost refuzate vizitele conjugale din partea soției, în timp ce deținuților condamnați li s-au permis astfel de vizite. CEDO a explicat că cerința de a fi într-o „poziție similară” nu înseamnă că grupurile de referință trebuie să fie identice. Faptul că situația reclamantului nu era pe deplin similară cu situația prizonierilor condamnați nu împiedica aplicarea articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului. Reclamantul trebuia să demonstreze că se afla într-o situație sensibil similară cu cea a altor persoane care erau tratate diferit. CEDO a decis că a avut loc o încălcare a articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului, coroborat cu articolul 8.

Exemplu: În cauza *Burden împotriva Regatului Unit*⁹³, două surori locuiseră împreună timp de 31 de ani. Acestea dețineau o proprietate în comun și fiecare lăsase celeilalte prin testament partea sa din proprietate. Reclamantele au susținut că, spre deosebire de cuplurile căsătorite sau de cele care au încheiat parteneriate civile, la moartea uneia dintre ele, cealaltă va trebui să plătească impozitul pe moștenire. CEDO a stabilit că reclamantele, fiind surori, nu se puteau compara cu acele cupluri ai căror membri locuiesc în concubinaj, având statutul de persoane căsătorite sau de parteneri civili. Căsătoria și parteneriatele civile constituie relații speciale încheiate în mod liber și deliberat în vederea creării unor drepturi și responsabilități contractuale. În schimb, relația reclamantelor se baza pe consangvinitate și, ca atare, era fundamental diferită.

Exemplu: În cauza *Carson împotriva Regatului Unit*⁹⁴, reclamantii susțineau că statul nu aplică pentru pensionarii care locuiau în străinătate aceeași majorare pe care o aplică pensiilor celor care erau pensionați și locuiau în Regatul Unit. CEDO a concluzionat că reclamantii – care nu locuiau în Regatul Unit sau un stat cu care Regatul Unit avea un acord reciproc privind asigurările

91 CEDO, *Petrov împotriva Bulgariei*, nr. 15197/02, 22 mai 2008, punctul 55.

92 CEDO, *Varnas împotriva Lituaniei*, 42615/06, 9 iulie 2013, pentru detalii suplimentare, vezi secțiunea 5.12.

93 CEDO, *Burden împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 13378/05, 29 aprilie 2008.

94 CEDO, *Carson și alții împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 42184/05, 16 martie 2010.

sociale - nu se află într-o situație similară cu cei care locuiau în Regatul Unit. Deși toate aceste grupuri diferite contribuiseră la venitul guvernamental prin plata asigurării naționale, aceasta nu constituia un fond de pensii, ci venit general public în vederea finanțării diferitelor aspecte ale cheltuielilor publice. De asemenea, datoria guvernului de a aplica majorări se baza pe luarea în considerare a creșterii nivelului de trai în Regatul Unit. Prin urmare, reclamanții nu se aflau într-o situație comparabilă cu aceste alte grupuri și în consecință nu exista un tratament discriminatoriu.

În mod similar, **în cadrul CES**, se pot găsi referiri la un comparator în jurisprudența ECSR.

Exemplu: În cauza *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei*⁹⁵, ECSR a examinat o plângere referitoare la discriminarea medicilor⁹⁶ care nu ridicau obiecții de conștiință cu privire la furnizarea serviciilor de întrerupere de sarcină. Aceștia au susținut că erau dezavantajați la locul de muncă în ceea ce privește volumul de muncă, distribuția sarcinilor, oportunitățile de carieră și protecția sănătății și a siguranței. Comitetul a confirmat că medicii care nu se opuneau și cei care se opuneau se aflau într-o situație comparabilă, deoarece aveau calificări profesionale similare și lucrau în același domeniu de competență. Prin urmare, diferența de tratament constituia o discriminare.

ECSR a declarat că statutul juridic din dreptul național al diferitelor grupuri nu este relevant pentru a evalua dacă grupurile respective se află într-o situație comparabilă. De exemplu, în cauza *Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei*⁹⁷ (discutată în detaliu în [secțiunea 5.12](#)), în ceea ce privește accesul la sistemul de securitate socială, ECSR a comparat situația judecătorilor titulari și a judecătorilor consultanți. Aceasta a susținut că, în circumstanțele cauzei, erau relevante numai sarcinile atribuite, autoritatea ierarhică și sarcinile îndeplinite de ambele grupuri de judecători. Întrucât acestea erau similare, ECSR a constatat că judecătorii consultanți erau echivalenți din punct de vedere

95 ECSR, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 91/2013, 12 octombrie 2015.

96 *Ibid.*, punctul 215 și următoarele.

97 ECSR, *Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei*, Plângerea nr. 102/2013, 5 iulie 2016.

funcțional cu judecătorii inamovibili. De asemenea, potrivit ECSR, comparația ar trebui efectuată numai cu privire la diferite grupuri dintr-un anumit stat membru. În cauza *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei*⁹⁸ (discutată în detaliu în [secțiunea 5.5](#)), privind vârsta de pensionare a navigatorilor din Norvegia, reclamantul a susținut că dispoziția națională este discriminatorie pe motive de vârstă, atât în ceea ce privește navigatorii angajați pe nave din alte țări (în care vârsta de pensionare a navigatorilor este mai mare decât în Norvegia), cât și în cazul persoanelor cu alte profesii din Norvegia. ECSR a susținut că examinarea trebuie să se limiteze la situația Norvegiei. De asemenea, ECSR a acceptat ca piloții cu experiență și lucrătorii din sectorul petrolier cu experiență să fie categorii comparabile de lucrători în sensul plângerii respective. ECSR a considerat că aceștia se aflau într-o situație destul de similară, în special din cauza dificultăților profesionale și a presiunii fizice.

2.1.3. Legătura de cauzalitate

În [capitolul 5](#) se va discuta seria de „criterii protejate” care există în dreptul european privind nediscriminarea, precum: sexul, identitatea de gen, orientarea sexuală, handicapul, vârsta, rasa, originea etnică, originea națională și religia sau convingerile. Această secțiune se va concentra asupra necesității unei legături de cauzalitate între tratamentul mai puțin favorabil și criteriile protejate. Pentru a îndeplini această cerință, ar trebui să se adreseze următoarea întrebare: persoana în cauză ar fi fost tratată mai puțin favorabil dacă ar fi fost de sex diferit, de rasă diferită, de vârstă diferită sau în orice poziție inversă referitoare la oricare dintre celelalte criterii protejate? Dacă răspunsul este afirmativ, tratamentul mai puțin favorabil este cauzat în mod clar de criteriile respective.

Regula sau practica aplicată nu trebuie neapărat să se refere explicit la „criteriul protejat”, atât timp cât se referă la alt factor care este indisociabil legat de criteriul protejat. În esență, atunci când se analizează dacă a avut loc o discriminare directă, se evaluează dacă tratamentul mai puțin favorabil se datorează unui „criteriu protejat” care nu poate fi separat de factorul specific care face obiectul plângerii.

98 ECSR, *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei*, Plângerea nr. 74/2011, 2 iulie 2013.

Exemplu: În cauza *Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*⁹⁹, după moartea partenerului său înregistrat de același sex, reclamantul a dorit să solicite „pensie de urmaș” de la întreprinderea care administra sistemul de pensii de serviciu pentru partenerul decedat. Întreprinderea a refuzat să plătească pe motiv că pensiile de urmaș se plătesc numai pentru soți/soții, iar reclamantul nu fusese căsătorit cu persoana decedată. CJUE a acceptat că refuzul de a plăti pensia constituia tratament nefavorabil și că acesta era mai puțin favorabil față de termenul de comparație reprezentat de cuplurile „căsătorite”. CJUE a constatat că instituția „uniunii consensuale” din Germania crea, sub multe aspecte, aceleași drepturi și responsabilități pentru partenerii de viață ca pentru soți/soții, în special în ceea ce privește sistemele de pensii de stat. Aceasta a recunoscut că, în acest caz, partenerii de viață se aflau într-o situație similară cu cea a soților/soțiilor. CJUE a declarat în continuare că acest lucru ar echivala cu discriminare directă pe criteriul orientării sexuale. Astfel, faptul că nu se puteau căsători nu putea fi disociat de orientarea lor sexuală.

Exemplu: În cauza *Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions*¹⁰⁰, reclamanta, care efectuase o operație de reatribuire de gen din bărbat în femeie, a dorit să își solicite pensia la cea de a 60-a aniversare, aceasta fiind vârsta de pensionare pentru femei în Regatul Unit. La momentul respectiv, doamnei Richards i-a fost imposibil să obțină recunoașterea noului său sex în sensul legislației privind pensiile¹⁰¹. Guvernul a refuzat să îi acorde pensia, susținând că reclamanta nu a beneficiat de un tratament nefavorabil în comparație cu cei aflați într-o situație similară. Potrivit guvernului, reclamanta trebuia considerată „bărbat” în sensul legislației privind pensiile. CJUE a constatat că lipsa unei legislații naționale relevante împiedica reclamanta să îndeplinească condițiile prevăzute de legislația privind pensiile. CJUE a constatat că unei persoane care a suferit o reatribuire de gen din bărbat în femeie în conformitate cu legislația națională nu i se poate refuza pensia la care ar avea dreptul dacă ar fi considerată femeie în temeiul legislației naționale.

99 CJUE, C-267/06, *Tadao Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [GC], 1 aprilie 2008.

100 CJUE, C-423/04, *Sarah Margaret Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions*, 27 aprilie 2006.

101 Înainte de Legea privind recunoașterea egalității de gen din 2004 (denumită în continuare „GRA”), care a intrat în vigoare la 4 aprilie 2005, pentru a stabili sexul unei persoane, se lua în considerare sexul de la naștere al persoanei respective, pentru a determina momentul în care persoana atinge „vârsta de pensionare” în sensul legislației privind pensiile.

2.1.4. Discriminarea prin asociere

CJUE a dat o interpretare largă domeniului de aplicare al „criteriului protejat”. Acesta poate include „discriminarea prin asociere”, în cazul în care victima discriminării nu este ea însăși persoana având caracteristica protejată. De asemenea, poate implica interpretarea unui criteriu special în mod abstract. Din acest motiv, este imperativ ca practicienii să efectueze o analiză detaliată a raționamentului care stă la baza tratamentului mai puțin favorabil, căutând dovada că respectivul criteriu protejat a cauzat un astfel de tratament, în mod direct sau indirect.

Exemplu: În cauza *S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law*¹⁰², o mamă a declarat că a fost supusă unui tratament nefavorabil la locul de muncă deoarece fiul ei are un handicap. Din cauza handicapului de care suferă fiul său, întârzia uneori la serviciu și solicita programarea concediului în funcție de nevoile fiului său. Reclamantei i s-au respins cererile și a fost amenințată că va fi concediată, adresându-i-se, de asemenea, observații abuzive legate de starea copilului său. În opinia CJUE, colegii săi care ocupau posturi similare și aveau copii, constituind termenul de comparație, beneficiau de flexibilitate când solicitau acest lucru. CJUE a admis, de asemenea, că acest fapt constituia discriminare și hărțuire pe motiv de handicap al copilului.

CEDO a confirmat, de asemenea, că articolul 14 reglementează discriminarea prin asociere.

Exemplu: În cauza *Guberina/Croația*¹⁰³ (discutată în [secțiunea 5.4](#)), CEDO a subliniat că articolul 14 acoperă și cazurile în care o persoană este tratată într-un mod mai puțin favorabil pe baza caracteristicilor protejate ale altei persoane. Aceasta a constatat că tratamentul discriminatoriu al reclamantei din cauza handicapului copilului său constituie o formă de discriminare pe motiv de handicap.

Exemplu: În cauza *Weller împotriva Ungariei*¹⁰⁴, o femeie din România era neeligibilă pentru a solicita plata prestațiilor de maternitate după naștere deoarece nu era cetățean maghiar. Soțul său maghiar era, de asemenea,

102 CJUE, C-303/06, *S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law* [GC], 17 iulie 2008.

103 CEDO, *Guberina împotriva Croației*, nr. 23682/13, 22 martie 2016.

104 CEDO, *Weller împotriva Ungariei*, nr. 44399/05, 31 martie 2009.

neeligibil, întrucât prestația se acorda numai mamelor. CEDO a constatat că acesta fusese discriminat pe motive de paternitate (și nu de sex), deoarece părinții adoptivi sau tutorii bărbați aveau dreptul să solicite prestația, în schimb tații naturali nu aveau acest drept. Copiii au depus, de asemenea, o plângere având ca obiect discriminarea pe motivul refuzului de a plăti prestația tatălui, pe care CEDO a acceptat-o. Astfel, copiii erau discriminați pe baza statutului tatălui lor.

Conceptul de discriminare prin asociere poate fi regăsit și în jurisprudența națională.

Exemplu: Primul caz¹⁰⁵ de discriminare pe motiv de orientare sexuală din Polonia vizează un angajat care lucra ca agent de securitate într-un magazin. Acesta a participat la o paradă pentru egalitatea de gen, din care au fost difuzate fragmente la televizor. După difuzare, reclamantul a fost informat asupra concedierii sale, angajatorul său declarând că „nu poate concepe ca un homosexual să lucreze în întreprinderea sa”. Instanțele poloneze au considerat că discriminarea ar putea avea loc indiferent dacă victima avea sau nu o anumită caracteristică protejată. Prin urmare, orientarea sexuală a reclamantului era irelevantă. În continuare, instanțele au constatat că reclamantul a fost discriminat pe baza participării sale la marșul comunității persoanelor lesbiene, gay, bisexuale, transgen (LGBT). Acestea au confirmat că a avut loc o discriminare prin asociere și a acordat despăgubiri reclamantului.

2.2. Discriminarea indirectă

Puncte esențiale

- Discriminarea indirectă are loc atunci când o normă aparent neutră dezavantajează o persoană sau un grup care are aceleași caracteristici.
- Trebuie demonstrat că un grup este dezavantajat printr-o decizie în raport cu un grup care constituie termenul de comparație.

¹⁰⁵ Polonia, Tribunalul districtual din Varșovia (instanță de al doilea grad), *V Ca 3611/14*, 18 noiembrie 2015. Vezi și cauza *Tribunal du travail de Leuven*, 10 decembrie 2013, *Jan V.H./BVBA*, nr. 12/1064/A.

Atât dreptul UE, cât și cel al CoE recunosc că interzicerea tratamentului diferențiat al persoanelor aflate în situații similare poate să nu fie suficientă pentru a obține o egalitate de fapt. În unele situații, asigurarea aceluiași tratament persoanelor aflate în situații diferite poate dezavantaja anumite persoane. În acest caz, nu tratamentul diferă, ci efectele tratamentului respectiv, care vor fi resimțite în mod diferit de persoane având caracteristici diferite. Ideea că diferite situații trebuie tratate diferit a fost încorporată în conceptul de discriminare indirectă.

În temeiul dreptului UE, articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea rasială prevede că „se consideră că are loc o discriminare indirectă atunci când o dispoziție, un criteriu sau o practică aparent neutră pune o persoană, de o anumită rasă sau origine etnică, într-o situație specială dezavantajoasă, în comparație cu alte persoane”¹⁰⁶.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, CEDO a stabilit în unele dintre hotărârile sale o definiție a discriminării indirecte, afirmând că „o diferență de tratament poate lua forma unor efecte dăunătoare ale unei politici sau măsuri generale care, deși a fost formulată în termeni neutri, discriminează un grup”¹⁰⁷.

Elementele discriminării indirecte sunt următoarele:

- o normă, un criteriu sau o practică neutră
- care afectează un grup definit de un „criteriu protejat” într-un mod mult mai nefavorabil
- în comparație cu alte grupuri aflate într-o situație similară.

În temeiul Cartei sociale europene, ECSR a constatat că discriminarea indirectă poate apărea atunci când „nu se ține seama în mod corespunzător și pozitiv de toate diferențele relevante dintre persoane aflate într-o situație comparabilă sau nu se iau măsuri adecvate pentru a se asigura că drepturile și avantajele colective care revin tuturor persoanelor sunt efectiv accesibile acestora”¹⁰⁸.

106 În mod similar: articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 2 alineatul (1) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii.

107 CEDO, *Biao împotriva Danemarcei* [GC], nr. 38590/10, 24 mai 2016, punctul 103; CEDO, *D. H. și alții împotriva Republicii Cehe* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, punctul. 184.

108 ECSR, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 91/2013, 12 octombrie 2015, punctul 237; ECSR, *Confédération française démocratique du travail (CFDT) împotriva Franței*, Plângerea nr. 50/2008, hotărâre pe fond din 9 septembrie 2009, punctele 39 și 41; ECSR, *International Association Autism-Europe împotriva Franței*, Plângerea nr. 13/2002, 4 noiembrie 2003, punctul 52.

Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că ambele tipuri de discriminare duc la o diferență de tratament în situații comparabile. De exemplu, o femeie ar putea fi exclusă de la ocuparea unui loc de muncă fie pentru că angajatorul nu dorește să angajeze femei (discriminare directă), fie pentru că cerințele pentru funcția respectivă sunt formulate astfel încât majoritatea femeilor nu le-ar putea îndeplini (discriminare indirectă). În unele cazuri, diviziunea are un caracter mai teoretic și ar putea fi problematic de stabilit dacă situația constituie discriminare directă sau indirectă¹⁰⁹.

2.2.1. O normă, un criteriu sau o practică neutră

Prima cerință identificabilă a discriminării indirecte este existența unei norme, a unui criteriu sau a unei practici aparent neutre. Cu alte cuvinte, trebuie să existe o obligație de un anumit fel care se aplică tuturor. În continuare, sunt prezentate câteva exemple, în scop ilustrativ. Pentru mai multe exemple, vezi [capitolul 6](#) referitor la elementele probatorii și rolul statisticilor.

Exemplu: În cauza *Isabel Elbal Moreno împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social, Tesorería General de la Seguridad Social*¹¹⁰, reclamanta lucrase cu fracțiune de normă (4 ore pe săptămână), timp de 18 ani. În conformitate cu dispoziția relevantă, pentru a beneficia de pensie – care era deja proporțional mai mică –, un lucrător cu fracțiune de normă trebuia să plătească contribuții mai mult timp decât un lucrător cu normă întregă. Potrivit explicațiilor oferite de instanța de trimitere, pe baza unui contract de muncă cu fracțiune de normă de 4 de ore pe săptămână, reclamanta ar trebui să lucreze 100 de ani pentru a încheia perioada minimă de 15 ani care i-ar permite obținerea unei pensii de 112,93 EUR pe lună. CJUE a statuat că dispozițiile relevante dezavantajează lucrătorii cu fracțiune de normă care au lucrat în acest regim o perioadă îndelungată. În practică, o astfel de legislație exclude lucrătorii respectivi de la orice posibilitate de a obține o pensie pentru limită de vârstă. Având în vedere că cel puțin 80 % din lucrătorii cu fracțiune de normă din Spania sunt femei, efectul acestei dispoziții afecta în mod disproporționat femeile în comparație cu bărbații. Prin urmare, constituia discriminare indirectă.

109 Vezi, de exemplu, CJUE, C-267/06, *Tadao Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [GC], 1 aprilie 2008, în care avocatul general Ruiz-Jarabo Colomer și CJUE au ajuns la concluzii diferite în această privință.

110 CJUE, C-385/11, *Isabel Elbal Moreno împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) și Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)*, 22 noiembrie 2012.

Exemplu: În cauza *D. H. și alții împotriva Republicii Ceha*¹¹¹, o serie de teste au fost utilizate pentru a stabili capacitatea intelectuală a elevilor de a stabili dacă ar trebui plasați în școli speciale destinate copiilor cu nevoi educaționale speciale. Același test a fost aplicat tuturor elevilor pentru care s-a avut în vedere plasarea în școli speciale. CEDO a considerat că există pericolul ca testele să fie părtinitoare și că rezultatele nu au fost analizate având în vedere particularitățile și caracteristicile speciale ale copiilor romi care au participat la acestea. În special, nu s-a ținut cont de nivelul de educație al copiilor romi (precum lipsa de educație preșcolară), de incapacitatea copiilor de a vorbi limba cehă și de gradul lor de familiarizare cu situația de testare. Ca urmare, elevii romi erau în mod inerent mai susceptibili de a obține rezultate slabe la teste – cum s-a și întâmplat –, cu consecința că între 50 % și 90 % din copiii romi erau școlarizați în afara sistemului tradițional de învățământ. CEDO a constatat că acesta a fost un caz de discriminare indirectă.

Exemplu: În *Ațiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței*¹¹² (discutată la [secțiunea 4.4](#)), ECSR a considerat că fondurile limitate din bugetul asigurărilor sociale al statului pentru educația copiilor și a adolescenților cu autism au dezavantajat în mod indirect persoanele cu handicap. Comitetul a explicat că finanțarea publică limitată alocată protecției sociale ar putea afecta, de asemenea, toate persoanele care ar fi trebuit să intre sub incidența acestei protecții. Cu toate acestea, este mai probabil ca o persoană cu handicap să depindă mai mult de asistența comunitară, finanțată de la bugetul de stat, pentru a putea avea o viață independentă și demnă, în comparație cu alte persoane. Astfel, restricțiile bugetare în materie de politici sociale sunt de natură să dezavantajeze persoanele cu handicap, ceea ce duce la o diferență de tratament bazată indirect pe handicap. Prin urmare, ECSR a constatat că bugetul social limitat al statului constituia o discriminare indirectă împotriva persoanelor cu handicap.

Exemplu: Într-o cauză¹¹³ înregistrată pe rolul Employment Appeal Tribunal din Regatul Unit, reclamanta, mecanic de tren și mamă singură cu trei copii sub cinci ani, a depus o cerere de program de muncă flexibil. Cererea i-a fost respinsă pe motiv că ar fi incorect să i se permită să lucreze numai în

111 Hotărârea CEDO în cauza *D. H. și alții împotriva Republicii Ceha*, nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007.

112 ECSR, *Ațiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței*, Plângerea nr. 81/2012, 11 septembrie 2013.

113 Curtea de Apel pentru Litigii de Muncă din Regatul Unit, *XC Trains Ltd împotriva CD & Ors*, nr. UKEAT/0331/15/LA, 28 iulie 2016.

schimburi adaptate nevoilor familiei, pentru că alți mecanici de tren ar fi astfel privați de posibilitatea de a alege schimburile respective. Instanțele au convenit că, în general, modelul prevăzut de planificare a schimburilor pune femeile într-o poziție dezavantajoasă, întrucât mai multe femei au responsabilități de îngrijire a copiilor decât bărbații și nu ar fi în măsură să lucreze în schimburile respective. Cauza a fost trimisă spre rejudecare în ceea ce privește chestiunea justificării obiective.

2.2.2. Efecte mult mai nefavorabile asupra unui grup protejat

A doua condiție identificabilă a fost ca dispoziția, criteriul sau practica aparent neutră să pună un „grup protejat” într-o situație specială dezavantajoasă. În consecință, discriminarea indirectă se deosebește de discriminarea directă prin faptul că mută accentul de pe tratamentul diferențiat pe efectele diferențiate.

Exemplu: În cauza *Odar împotriva Baxter Deutschland GmbH*¹¹⁴, CJUE a examinat o formulă din cadrul unui plan social, prin care lucrătorii cu vârsta de peste 54 de ani primesc o indemnizație de concediere mai mică decât lucrătorii mai tineri. Dr. Odar, suferind de un handicap grav, a primit o compensație în cadrul planului social, care a fost calculată pe baza primei date la care ar fi primit pensie. Dacă i s-ar fi calculat compensația pe baza formulei standard, luând în considerare vechimea în muncă, ar fi primit dublul sumei. Curtea a constatat că nu constituie discriminare directă pe criterii de vârstă [o asemenea diferență de tratament poate fi justificată în temeiul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 2000/78/CE], ci discriminare indirectă pe criterii de handicap. CJUE a susținut că diferența de tratament a ignorat riscurile pe care le înfruntă în timp persoanele cu handicap grav, în special în găsirea unui nou loc de muncă, precum și faptul că aceste riscuri tind să se agraveze pe măsură ce se apropie de vârsta de pensionare. Plătindu-i unui lucrător cu handicap grav o indemnizație mai mică decât suma plătită unui lucrător fără handicap, formula specială are un efect negativ excesiv asupra intereselor legitime ale lucrătorilor cu handicap grav și, prin urmare, depășește ceea ce este necesar pentru atingerea obiectivelor de politică socială.

¹¹⁴ CJUE, C-152/11, *Johann Odar împotriva Baxter Deutschland GmbH*, 6 decembrie 2012.

Analizând dovezile statistice ale efectului negativ disproporționat asupra grupului protejat în comparație cu cei aflați într-o situație similară, CJUE și CEDO vor căuta dovezi care să indice că un procent relativ mare dintre cei afectați este reprezentat de persoane din „grupul protejat”. De exemplu, în cauza *Di Trizio împotriva Elveției*¹¹⁵, CEDO s-a bazat pe statistici care arată că 97 % din persoanele afectate de metoda de calcul a prestațiilor de invaliditate erau femei care au dorit să își reducă programul de lucru după nașterea unui copil. Acest aspect va fi analizat pe larg în [capitolul 6](#) referitor la elementele probatorii. Pentru moment, se face referire la seria de fraze utilizate de CJUE în concluziile avocatului general Léger în cauza *Nolte* atunci când se vorbește despre discriminare pe criterii de sex:

„Pentru a fi prezumată discriminatorie, măsura trebuie să afecteze «un număr mult mai mare de femei decât de bărbați» [*Rinner- Kühn*¹¹⁶] sau «un procent semnificativ mai mic de bărbați decât de femei» [*Nimz*¹¹⁷, *Kowalska*¹¹⁸] sau «mult mai multe femei decât bărbați» [*De Weerd*¹¹⁹]¹²⁰.

Exemplu: Într-o cauză¹²¹ înregistrată pe rolul instanțelor germane, o femeie a solicitat cursuri de formare pentru piloți în cadrul companiei Lufthansa. Cu toate că a trecut toate testele, nu a fost admisă pentru că nu avea înălțimea minimă de 1,65 m, obligatorie pentru piloți. Reclamanta a susținut că a suferit o discriminare indirectă întrucât, având în vedere că 44,3 % din femei, dar numai 2,8 % din bărbați au înălțimea sub 1,65 m, obligația dezavantaja în mod special femeile. Cauza a fost soluționată pe cale amiabilă. Lufthansa a fost de acord să plătească o compensație pentru tratamentul inegal.

115 CEDO, *Di Trizio împotriva Elveției*, nr. 7186/09, 2 februarie 2016.

116 CJUE, C-171/88, *Ingrid Rinner-Kühn împotriva FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG*, 13 iulie 1989.

117 CJUE, C-184/89, *Helga Nimz împotriva Freie und Hansestadt Hamburg*, 7 februarie 1991.

118 CJUE, C-33/89, *Maria Kowalska împotriva Freie und Hansestadt Hamburg*, 27 iunie 1990.

119 CJUE, C-343/92, *M. A. Roks, căsătorită De Weerd, și alții împotriva Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen și alții*, 24 februarie 1994.

120 Concluziile avocatului general Léger din 31 mai 1995, punctele 57-58, în CJUE, cauza C-317/93, *Inge Nolte împotriva Landesversicherungsanstalt Hannover*, 14 decembrie 1995. Pentru un exemplu de abordare similară adoptată în temeiul Convenției europene a drepturilor omului, vezi cauza *D. H. și alții împotriva Republicii Cehe* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007 (discutată în [secțiunile 6.2 și 6.3](#)).

121 Germania, Curtea Federală pentru Litigii de Muncă, [8 AZR 638/14](#), 18 februarie 2016.

2.2.3. Termen de comparație

Ca și în cazul discriminării directe, este în continuare necesar ca instanța să găsească un termen de comparație pentru a stabili dacă efectul normei, al criteriului sau al practicii respective este semnificativ mai nefavorabil decât cele resimțite de alte persoane aflate într-o situație similară. În cazurile de presupusă discriminare directă, precum și în cele de presupusă discriminare indirectă, instanțele vor compara, de exemplu, bărbații și femeile, cuplurile homosexuale și cuplurile heterosexuale, persoanele cu handicap și persoanele fără handicap.

Stabilirea discriminării indirecte necesită însă dovedirea existenței a două grupuri: unul avantajat și unul dezavantajat de măsura contestată. De regulă, grupul dezavantajat nu este constituit exclusiv din persoane având caracteristici protejate. De exemplu, lucrătorii cu fracțiune de normă defavorizați de o anumită normă sunt în mare parte femei, dar pot fi afectați și bărbații. Pe de altă parte, nu toate persoanele care au o anumită caracteristică sunt dezavantajate. De exemplu, într-o situație în care cunoașterea perfectă a unei limbi reprezintă o condiție pentru ocuparea unui loc de muncă, aceasta va fi în principal în dezavantajul solicitanților străini, dar ar putea exista unele persoane din rândul candidaților străini care sunt în măsură să îndeplinească această cerință. În cazurile în care un criteriu în mod formal neutru afecta un întreg grup, CJUE a concluzionat că a existat o discriminare directă¹²².

Următorul caz a oferit CJUE ocazia de a clarifica diferite aspecte legate de conceptul de discriminare, diferența dintre discriminarea directă și indirectă și termenul de comparație adecvat.

Exemplu: În cauza *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia*¹²³, reclamanta administra un magazin într-o zonă urbană locuită în principal de persoane de origine romă. Aceasta a reclamat faptul că amplasarea contoarelor de energie electrică în general pe piloni, o practică care nu se aplica în alte districte, a pus-o în imposibilitatea de a-și controla

122 Vezi C-267/06, *Tadao Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [GC], 1 aprilie 2008, discutat în detaliu în secțiunea 2.1.3, și CJUE, C-267/12, *Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, 12 decembrie 2013, discutat în secțiunile 2.1.2 și 4.1.

123 CJUE, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisija za zashtita ot diskriminatsia* [GC], 16 iulie 2015.

consumul de energie electrică. În fața instanțelor naționale, reclamanta a invocat o presupusă discriminare pe criterii de origine etnică, deși nu era de etnie romă.

CJUE a susținut că noțiunea de „discriminare pe criterii de origine etnică” se aplică oricărei persoane care, deși nu este membru al rasei sau al originii etnice în cauză, este totuși afectată de o măsură discriminatorie, la fel ca persoanele care sunt membre ale originii etnice respective. În consecință, a trebuit stabilită existența unei legături între o măsură discriminatorie și rasă sau originea etnică. În ceea ce privește termenul de comparație, CJUE a statuat că toți consumatorii finali de energie electrică aprovizionați de același distribuitor din cadrul unei zone urbane, indiferent de districtul în care locuiau, trebuie considerați ca aflându-se într-o situație comparabilă.

Al doilea aspect important se referă la întrebarea dacă practica în cauză se încadrează în categoria discriminării directe sau indirecte. Dacă motivul acestei practici s-a bazat pe apartenența etnică a majorității locuitorilor din districtul respectiv, presupusa practică constituie o discriminare directă. Dacă instanțele naționale au ajuns la concluzia că această practică s-a bazat exclusiv pe factori obiectivi care nu au legătură cu rasa sau originea etnică (de exemplu, din cauza nivelului ridicat de acțiuni ilegale asupra contoarelor de energie electrică), practica ar putea constitui o discriminare indirectă, dacă măsura defavoriza doar cartierele locuite majoritar de romi. O astfel de măsură ar putea fi justificată în mod obiectiv dacă nu ar exista alte mijloace adecvate și mai puțin restrictive pentru atingerea obiectivelor urmărite (garantarea securității transportului de energie electrică și înregistrarea corespunzătoare a consumului de energie electrică). În lipsa unei astfel de măsuri, practica nu ar fi disproporționată numai dacă locuitorii districtului nu suferă un prejudiciu în ceea ce privește accesul la energie electrică în condiții care nu sunt de natură ofensivă sau stigmatizantă și care le permit să își monitorizeze periodic consumul de energie electrică.

2.3. Discriminarea multiplă și intersecțională

Puncte esențiale

- Abordarea discriminării din perspectiva unui singur criteriu nu reușește să abordeze în mod adecvat diferitele manifestări ale inegalității de tratament.
- „Discriminarea multiplă” se referă la discriminarea pe baza mai multor criterii care funcționează separat.
- „Discriminarea intersecțională” referă la o situație în care există mai multe criterii care funcționează și interacționează simultan, astfel încât sunt inseparabile și generează tipuri specifice de discriminare.

Persoanele care provin din medii diferite se confruntă adesea cu o discriminare multiplă, întrucât fiecare are o vârstă, un gen, o origine etnică, o orientare sexuală, un sistem de convingeri sau o religie; fiecare persoană are o anumită stare de sănătate sau poate dobândi un handicap. Niciun grup caracterizat de un anumit criteriu nu este omogen. Fiecare persoană are un model unic de caracteristici, care au un impact asupra relațiilor sale cu alte persoane și poate implica dominația anumitor persoane asupra altora.

Este din ce în ce mai recunoscut faptul că abordarea discriminării din perspectiva unui singur criteriu nu reușește să acopere sau să abordeze în mod adecvat diferitele manifestări ale inegalității de tratament pe care cetățenii le pot întâmpina în viața de zi cu zi.

Nu există o terminologie consacrată unică – „discriminare multiplă”, „discriminare cumulată”, „discriminare compusă”, „discriminare combinată” și „discriminare intersecțională” sunt utilizate adesea în mod interschimbabil, deși termenii au implicații ușor diferite.

De cele mai multe ori, „discriminarea multiplă” se referă la discriminarea care are loc pe baza mai multor criterii care funcționează separat, în timp ce „discriminarea intersecțională” se referă la o situație în care mai multe criterii funcționează și interacționează simultan, astfel încât sunt inseparabile¹²⁴ și generează tipuri specifice de discriminare.

¹²⁴ Comisia Europeană (2007), „Combaterea discriminării multiple. Practici, politici și legislație”.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, atât articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului, cât și Protocolul adițional nr. 12 interzic discriminarea pe un număr mare de criterii, făcând posibilă din punct de vedere teoretic depunerea unei plângeri pe baza a mai mult de un criteriu. De asemenea, lista neexhaustivă a criteriilor de discriminare permite CEDO să extindă și să includă criterii care nu au fost menționate în mod expres. Curtea nu folosește însă termenii de discriminare multiplă sau intersecțională.

Exemplu: În cauza *N.B. împotriva Slovaciei*¹²⁵ privind sterilizarea forțată a unei femei de etnie romă într- spital public, reclamanta a susținut în mod expres că a fost discriminată pe mai multe criterii (rasă/origine etnică și sex). CEDO nu a făcut trimitere în mod expres la discriminare sau la discriminare multiplă. A declarat însă că „practica de sterilizare a femeilor fără consimțământul prealabil în cunoștință de cauză al acestora a afectat persoane vulnerabile din diferite grupuri etnice”¹²⁶. S-a constatat o încălcare a articolelor 3 și 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

În cauze mai recente, CEDO pare să recunoască în mod tacit fenomenul discriminării intersecționale și, de asemenea, i se solicită în mod repetat să facă acest lucru de către diferiți terți intervenienți. CEDO ia în considerare în mod clar abordarea bazată pe criterii multiple, deși nu folosește încă termenii de discriminare multiplă sau intersecțională.

Exemplu: În cauza *B.S. împotriva Spaniei*¹²⁷, un lucrător de sex feminin de origine nigeriană și având reședința în mod legal în Spania a susținut că poliția spaniolă a maltratată-o fizic și verbal pe criterii de rasă, gen și profesie. Aceasta a susținut că, spre deosebire de lucrătorii de alt gen de origine europeană, ea a făcut obiectul unor controale repetate ale poliției și a fost victima insultelor rasiste și sexiste. În acest caz, doi intervenienți terți – Centrul AIRE și Unitatea Europeană de Cercetare Socială din cadrul Universității din Barcelona – au solicitat CEDO să recunoască discriminarea intersecțională, ceea ce impune o abordare multiplă. Curtea a constatat o încălcare a articolului 3, dar de această dată a mers mai departe pentru a analiza separat dacă a existat,

125 CEDO, *N.B. împotriva Slovaciei*, nr. 29518/10, 12 iunie 2012. Vezi și CEDO, *V.C. împotriva Slovaciei*, nr. 18968/07, 8 noiembrie 2011.

126 CEDO, *N.B. împotriva Slovaciei*, nr. 29518/10, 12 iunie 2012, punctul 121.

127 CEDO, *B.S. împotriva Spaniei*, nr. 47159/08, 24 iulie 2012.

de asemenea, o încălcare a obligației de a examina existența unei posibile legături de cauzalitate între presupusele atitudini rasiste și actele de violență ale poliției. În consecință, CEDO a constatat o încălcare a articolului 14, deoarece instanțele naționale nu luaseră în considerare vulnerabilitatea deosebită a reclamantei în calitate de femeie africană care se prostituează. Astfel, Curtea a adoptat o abordare clar intersecțională, însă fără utilizarea termenului „intersecțională”.

Exemplu: Cauza *S.A.S. împotriva Franței*¹²⁸ privește interzicerea de a purta în public un văl pentru acoperirea feței din motive religioase. În acest caz, intervenții terți (Amnesty International și o organizație neguvernamentală, articolul 19) au subliniat, de asemenea, riscul de discriminare intersecțională împotriva femeilor musulmane, care se poate manifesta în mod special sub forma unor reprezentări prin stereotipuri ale unor subgrupuri de femei. CEDO a recunoscut că interdicția a avut efecte negative specifice asupra situației femeilor musulmane care, din motive religioase, doresc să poarte în public vălul de acoperire completă a feței, dar consideră că această măsură are un obiectiv și o justificare rezonabilă.

Exemplu: În cauza *Carvalho Pinto de Sousa Morais împotriva Portugaliei*¹²⁹, reclamanta a introdus o acțiune civilă împotriva unui spital pentru neglijență medicală în timpul intervenției sale chirurgicale ginecologice. Tribunalul administrativ a pronunțat o hotărâre în favoarea sa și i-a acordat despăgubiri. În apel, Curtea Supremă Administrativă a confirmat hotărârea pronunțată în primă instanță, dar a redus cuantumul daunelor. Reclamanta a susținut că hotărârea Curții Supreme Administrative a fost discriminatorie pe criterii de sex și vârstă. Curtea Supremă Administrativă a invocat faptul că reclamanta era deja în vârstă de 50 de ani și avea doi copii la momentul intervenției chirurgicale. Curtea a considerat că, la această vârstă, sexualitatea nu este la fel de importantă ca în anii mai tineri și că importanța sa scade odată cu vârsta. Curtea Supremă Administrativă a afirmat, de asemenea, că „probabil că este necesară doar pentru a avea grijă de soțul ei”, având în vedere vârsta copiilor. CEDO a constatat că această chestiune nu ține cont de vârstă sau de sex ca atare, ci de presupunerea că sexualitatea nu este la fel de importantă pentru o femeie de 50 de ani și mamă a doi copii ca pentru o persoană mai tânără. Această presupunere reflectă o idee tradițională a sexualității feminine ca fiind, în esență, legată de nașterea de copii și, prin urmare, ignora

128 CEDO, *S.A.S. împotriva Franței* [GC], nr. 43835/11, 1 iulie 2014 (descrișă și în [secțiunea 5.8](#)).

129 CEDO, *Carvalho Pinto de Sousa Morais împotriva Portugaliei*, nr. 17484/15, 25 iulie 2017.

relevanța sa fizică și psihologică pentru împlinirea personală a femeilor. Pe lângă caracterul moralizator, presupunerea curții a omis să ia în considerare alte dimensiuni ale sexualității femeilor în cazul concret al reclamantei. Cu alte cuvinte, Curtea Supremă Administrativă a făcut o presupunere generală, fără a încerca să analizeze validitatea acesteia în cazul concret. Formularea hotărârii Curții Supreme Administrative nu poate fi considerată o exprimare nefericită. Vârsta și sexul reclamantei par să fi fost factori determinanți în hotărârea finală, introducând o diferență de tratament bazată pe aceste criterii. Prin urmare, CEDO a constatat încălcarea articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului coroborat cu articolul 8.

În temeiul dreptului UE, singura mențiune a discriminării multiple în prezent¹³⁰ poate fi găsită în considerentele Directivei privind egalitatea rasială (2000/43/CE) și ale Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE), în care se afirmă că „femeile sunt adesea victimele unei multiple discriminări”.

În mod similar articolului 14 din CEDO, articolul 21 din Carta UE conține o listă deschisă de criterii de discriminare. Extinderea criteriilor de discriminare este însă imposibilă **în temeiul dreptului derivat al UE**, întrucât criteriile prevăzute în directivele privind egalitatea sunt enumerate exhaustiv. CJUE a subliniat în mod repetat că nu este de competența sa să extindă aceste criterii¹³¹ și, până în prezent, nu a invocat articolul 20 sau 21 din Carta UE pentru a anula această poziție. Aceasta înseamnă că nu ar fi posibil să se creeze noi criterii pentru a reflecta situațiile specifice de discriminare cu care se confruntă anumite grupuri, de exemplu femeile de culoare.

Altă posibilitate este de a combina criteriile din lista existentă, fără a constitui un nou subgrup. Această abordare are însă limitări, deoarece domeniul de aplicare al fiecărei directive este diferit. Este dificil de stabilit dacă domeniul de aplicare deschis al articolelor 20 și 21 ar permite o interpretare mai largă, întrucât CJUE nu a făcut încă trimitere la acestea în astfel de cazuri.

130 Începând din aprilie 2017.

131 CJUE, C-13/05, *Sonia Chacón Navas împotriva Eurest Colectividades SA* [GC], 11 iulie 2006, punctul 56; C-303/06, *S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law* [GC], 17 iulie 2008, punctul 46; C-310/10, *Ministerul Justiției și Libertăților Cetățenești împotriva Ștefan Agafitei și alții*, 7 iulie 2011; C-406/15, *Petya Milkova împotriva Izpалnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 martie 2017.

Exemplu: În cauza *Parris împotriva Trinity College și alții*¹³², CJUE a trebuit să abordeze posibilitatea unei discriminări multiple întrucât instanța de trimitere a pus în discuție această chestiune în mod special. Dr. Parris a solicitat ca, la moartea sa, pensia de urmaș prevăzută de sistemul de pensii să fie acordată partenerului său civil de același sex. Solicitarea i-a fost respinsă pe baza faptului că a încheiat un parteneriat civil abia după ce a împlinit 60 de ani, neîndeplinind astfel condițiile sistemului de pensii. În Regatul Unit, parteneriatul civil a fost însă înființat în 2009, după ce dr. Parris împlinise 60 de ani; în Irlanda fiind recunoscut abia din 2011. Aceasta înseamnă că, în cadrul acestui sistem, persoanele homosexuale născute înainte de 1 ianuarie 1951 nu pot solicita pensie de urmaș pentru partenerul lor civil sau soț/soție.

Cu toate acestea, CJUE a hotărât că, dacă o măsură nu poate să creeze discriminare pe baza unuia dintre criteriile interzise prin Directiva 2000/78/CE – atunci când aceste criterii sunt avute în vedere separat –, nu se poate considera că aceasta constituie discriminare ca urmare a efectului combinat al acestor criterii, în speță, orientarea sexuală și vârsta.

Astfel, **în temeiul dreptului UE**, deși discriminarea poate avea la bază mai multe criterii protejate, CJUE a considerat că nu poate exista o nouă categorie de discriminare constând în combinarea mai multor criterii dintre cele menționate.

În dreptul internațional, caracterul intersecțional este recunoscut în mod oficial de Comitetul CEDAW drept concept pertinent pentru a înțelege sfera de aplicare a obligației statelor părți de a elimina discriminarea. Comitetul a afirmat că: „Statele părți trebuie să recunoască și să interzică din punct de vedere juridic astfel de forme de discriminare care se intersectează, precum și impactul negativ cumulat al acestora asupra femeilor în cauză.”¹³³

132 CJUE, C-443/15, *David L. Parris împotriva Trinity College Dublin și alții*, 24 noiembrie 2016.

133 ONU, CEDAW (2010), Recomandarea generală 28 privind obligațiile de bază ale statelor părți în temeiul articolului 2, CEDAW/C/GC/28, 16 decembrie 2010, punctul 18.

2.4. Hărțuirea și instigarea la discriminare

2.4.1. Hărțuirea și instigarea la discriminare în temeiul directivelor UE privind nediscriminarea

Puncte esențiale

- Hărțuirea este o manifestare specială a discriminării directe tratată separat în temeiul dreptului UE.

Interdicția hărțuirii și a instigării la discriminare ca parte a dreptului UE privind nediscriminarea a fost introdusă pentru a permite o protecție mai cuprinzătoare.

Hărțuirea reprezintă un tip specific de discriminare în temeiul directivelor UE privind nediscriminarea. Aceasta fusese tratată anterior ca o manifestare concretă a discriminării directe. Abordarea sa ca subiect separat în cadrul directivelor se bazează mai mult pe importanța pe care o are atragerea atenției asupra acestei forme deosebit de nocive de tratament discriminatoriu decât pe schimbarea gândirii conceptuale.

Conform directivelor privind nediscriminarea, hărțuirea se consideră a fi discriminatorie atunci când:

- are loc un comportament indezirabil legat de un criteriu protejat
- cu scopul sau efectul încălcării demnității unei persoane
- și/sau al creării unui mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator¹³⁴.

Dreptul UE adoptă o abordare obiectivă/subiectivă flexibilă. În primul rând, pentru a stabili dacă a avut loc o hărțuire, se ia în considerare percepția victimei asupra tratamentului la care a fost supusă. În al doilea rând, chiar dacă victima nu resimte efectiv efectele hărțuirii, se poate face o constatare, atât timp cât reclamantul este ținta comportamentului în cauză.

Potrivit afirmației Comisiei Europene în expunerea de motive anexată la

¹³⁴ Vezi articolul 2 alineatul (3) din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 2 alineatul (3) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 2 litera (c) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii; articolul 2 alineatul (1) litera (c) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

propunerea Comisiei referitoare la Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și la Directiva privind egalitatea rasială, hărțuirea poate lua diferite forme, „de la vorbe și gesturi la exprimarea, afișarea și difuzarea de cuvinte scrise, imagini sau alte materiale”, cu condiția să fie foarte grave¹³⁵.

În cauza *S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law*¹³⁶, CJUE a statuat că interdicția de hărțuire nu se limitează la o persoană care deține anumite caracteristici și, prin urmare, de exemplu, este protejată și mama unui copil cu handicap. Interpretarea noțiunii de „hărțuire” poate fi găsită în jurisprudența Tribunalului Funcției Publice a Uniunii Europene (TFP)¹³⁷, responsabil pentru soluționarea litigiilor care implică funcția publică a Uniunii Europene în primă instanță. TFP a explicat că, pentru ca un comportament să fie considerat hărțuire, acesta trebuie să fie perceput ca excesiv și criticabil pentru un observator rezonabil de sensibilitate normală aflat într-o situație identică¹³⁸. De asemenea, referindu-se la definiția „hărțurii” prevăzută în Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE), TFP a subliniat că din condiția „are ca obiectiv sau ca efect lezarea demnității unei persoane” rezultă că hărțuitorul nu trebuie să aibă intenția de a discredita victima sau de a afecta în mod deliberat condițiile de muncă ale acesteia. Este suficient ca astfel de comportamente condamnabile, cu condiția să fie comise intenționat, să fi dus în mod obiectiv la astfel de consecințe¹³⁹. TFP a susținut că evaluarea performanței unui funcționar de către un supraveghetor, chiar dacă este critică, nu poate fi calificată ca hărțuire în sine. Observațiile negative adresate unui membru al personalului nu aduc atingere personalității, demnității sau integrității sale, dacă sunt formulate în termeni măsurați și nu se bazează pe afirmații incorecte și lipsite de orice legătură cu fapte obiective¹⁴⁰. TFP a susținut, de asemenea, că

135 Propunere de directivă a Consiliului de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică, COM(1999) 566 final – CNS 99/0253, 25.11.1999, și Propunere de directivă a Consiliului de stabilire a unui cadru general pentru egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, COM(1999) 565 final – CNS 99/0225.

136 CJUE, C-303/06, *S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law* [GC], 17 iulie 2008.

137 În 2015, având în vedere creșterea numărului de litigii și durata excesivă a procedurilor în cauzele aflate pe rolul Tribunalului, legiuitorul Uniunii a decis să mărească treptat numărul judecătorilor Tribunalului la 56 și să îi transfere competența Tribunalului Funcției Publice, care a fost dizolvat la 1 septembrie 2016.

138 Tribunalul Funcției Publice a Uniunii Europene (TFP), F-42/10, *Carina Skareby împotriva Comisiei Europene*, 16 mai 2012, punctul 65.

139 TFP, F-52/05, *Q împotriva Comisiei Comunităților Europene*, 9 decembrie 2008, punctul 135.

140 TFP, F-12/13, *CQ împotriva Parlamentului European*, 17 septembrie 2014, punctul 87.

refuzul concediului de odihnă anual pentru a asigura buna funcționare a serviciului nu poate fi considerat, ca atare, o manifestare a hărțurii psihologice¹⁴¹.

Directivele privind egalitatea de gen prevăd hărțuirea sexuală ca un tip specific de discriminare, în care comportamentul indezirabil „verbal, nonverbal sau fizic” este de natură „sexuală”¹⁴². Un studiu realizat de FRA la nivelul UE privind violența de gen împotriva femeilor arată că 75 % din femeile care desfășoară profesii calificate sau cu rol în conducerea superioară au fost victime ale hărțurii sexuale¹⁴³ și o femeie din 10 s-a confruntat cu urmărirea în scop de hărțuire sau cu hărțuirea sexuală prin intermediul noilor tehnologii¹⁴⁴.

În conformitate cu definiția hărțurii, nu este nevoie de un termen de comparație pentru a demonstra un astfel de comportament. Acest lucru reflectă, în esență, faptul că hărțuirea în sine este greșită din cauza formei pe care o îmbracă (abuz verbal, nonverbal sau fizic) și a efectului potențial pe care l-ar putea avea (încălcarea demnității umane).

Chestiunile de fapt referitoare la existența sau inexistența a unei conduite care constituie hărțuire sunt stabilite, de regulă, la nivel național, înainte de sesizarea CJUE. Prin urmare, cauzele următoare se bazează pe competența națională.

Exemplu: Într-o cauză¹⁴⁵ înregistrată pe rolul Curții de Casație franceze, un angajat a susținut că șeful său îl critica frecvent, folosea un limbaj necorespunzător și l-a transferat într-un birou mai mic. În pofida unei proceduri interne de mediere, angajatul a inițiat acțiuni civile împotriva întreprinderii pentru că nu a garantat securitatea în muncă propriilor angajați. Curtea de Casație a precizat că angajatorul este răspunzător pentru actele de hărțuire la locul de muncă, în cazul în care nu ia măsuri corespunzătoare atât pentru a preveni orice hărțuire morală, cât și pentru a opri hărțuirea după notificarea oficială a unei astfel de situații. Întrucât în speță angajatorul nu

141 *Ibid.*, punctul 110.

142 Articolul 2 litera (d) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii; articolul 2 alineatul (1) litera (d) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

143 FRA (2014), *Violence against women: an EU-wide survey. Main results report* (Violența împotriva femeilor – anchetă la nivelul UE. Raport privind rezultatele principale), Luxemburg, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene (Oficiul pentru Publicații), p. 96.

144 *Ibid.*, p. 104.

145 Franța, Curtea de Casație, Camera Socială, *M. Jean-François X... împotriva M. Serge Y...; și alții*, nr. 14-19.702, 1 iunie 2016.

a luat măsuri preventive suficiente, de exemplu, prin lipsa punerii la dispoziție a informării și a formării adecvate, instanța franceză a concluzionat că angajatorul este răspunzător.

Exemplu: Într-o cauză¹⁴⁶ înregistrată pe rolul Autorității maghiare pentru egalitatea de tratament, s-a depus o plângere cu privire la profesorii care au spus elevilor de etnie romă că au comunicat comportamentul lor necorespunzător la școală „Gărzii maghiare”, o organizație naționalistă cunoscută pentru comiterea de acte de violență extremă împotriva romilor. S-a hotărât că profesorii aprobaseră în mod implicit punctele de vedere rasiste ale Gărzii și au creat un climat de teamă și de intimidare care constituie hărțuire.

De asemenea, toate directivele privind nediscriminare prevăd că „instigarea la discriminare” este considerată „discriminare”¹⁴⁷. Niciuna dintre directive nu prevede însă o definiție a termenului. Pentru a avea un rol important în combaterea practicilor discriminatorii, dispozițiile nu trebuie să se limiteze doar la gestionarea unor instrucțiuni obligatorii prin natura lor, ci să se extindă și la situații în care există o preferință exprimată sau o încurajare de a trata persoanele mai puțin favorabil pe baza unuia dintre criteriile protejate. Acesta este un domeniu care poate evolua prin jurisprudența instanțelor. Un exemplu de instigare la discriminare ar fi o situație în care un proprietar solicită unui agent imobiliar să nu închirieze apartamentul său cuplurilor homosexuale.

Actele de hărțuire și actele de instigare la discriminare, pe lângă faptul că reprezintă o discriminare, pot intra sub incidența dreptului penal național, în special dacă sunt legate de rasă sau de etnie¹⁴⁸.

146 Ungaria, Autoritatea pentru egalitate de tratament, [Decizia nr. 654/2009](#), 20 decembrie 2009.

147 Articolul 2 alineatul (4) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii; articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul 2 alineatul (4) din Directiva privind egalitatea rasială.

148 Vezi [secțiunile 2.6 și 2.7](#).

2.4.2. Hărțuirea și instigarea la discriminare în temeiul Convenției europene a drepturilor omului și al Cartei sociale europene

Deși Convenția europeană a drepturilor omului nu conține dispoziții specifice care interzic hărțuirea sau instigarea la discriminare, aceasta conține anumite drepturi care se referă la același domeniu. Cu toate acestea, hărțuirea poate intra sub incidența dreptului la respectarea vieții private și de familie (protejat în temeiul articolului 8 din Convenția europeană a drepturilor omului) sau a dreptului de a nu fi supus unor tratamente sau pedepse inumane sau degradante în temeiul articolului 3. Instigarea la discriminare poate fi examinată în temeiul altor dispoziții ale Convenției europene a drepturilor omului, precum libertatea religioasă în temeiul articolului 9 sau libertatea de întrunire pașnică în temeiul articolului 11, în funcție de context. În cazul în care aceste acte prezintă un motiv discriminatoriu, CEDO va examina presupusele încălcări ale dispozițiilor relevante din convenție, fie separat, fie în coroborare cu articolul 14, care interzice discriminarea.

Exemplu: În cauza *Bączkowski și alții împotriva Poloniei*¹⁴⁹, primarul Varșoviei a făcut publice anunțuri de natură homofobă, afirmând că nu va permite organizarea unui marș pentru sensibilizarea cu privire la discriminarea pe criterii de orientare sexuală. Când decizia a ajuns în fața organismului administrativ competent, permisiunea a fost refuzată pe baza altor motive, precum necesitatea de a preveni confruntările între demonstranți. CEDO a constatat că declarațiile primarului ar fi putut influența decizia autorităților competente și că decizia s-a bazat pe criterii de orientare sexuală și, prin urmare, aceasta constituia o încălcare a articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului, coroborat cu articolul 11 (dreptul la întrunire pașnică).

Exemplu: În cauza *Đorđević împotriva Croației*¹⁵⁰, reclamantii, un bărbat cu handicap mental și fizic și mama sa, au susținut că autoritățile nu i-au protejat împotriva hărțuirii și actelor de violență comise de copiii din cartierul în care locuiesc. CEDO a constatat că majoritatea presupușilor pârâți erau copii sub 14 ani, care nu puteau fi trași la răspundere penal în temeiul dreptului intern. Cu toate acestea, autoritățile au luat notă de situația unui caz de hărțuire gravă împotriva unei persoane cu handicap fizic și mental și au fost obligate să ia măsuri rezonabile pentru a preveni alte abuzuri. Reacțiile izolate la incidente

149 CEDO, *Bączkowski și alții împotriva Poloniei*, nr. 1543/06, 3 mai 2007.

150 CEDO, *Đorđević împotriva Croației*, nr. 41526/10, 24 iulie 2012.

specifice (precum sosirea promptă a poliției, interviuri cu copii și rapoarte ale poliției) nu au fost suficiente într-o situație în care incidentele de hărțuire și violență au persistat pentru o perioadă lungă de timp. Autoritățile ar fi trebuit să ia măsuri cu caracter general pentru a combate această problemă. CEDO a concluzionat că a avut loc încălcarea articolului 3 față de persoana cu handicap în cauză. În ceea ce privește plângerea mamei, CEDO a subliniat că hărțuirea continuă a fiului său cu handicap, pe care îl avea în îngrijire, precum și incidentele care au vizat-o personal, i-au afectat în mod negativ viața privată și de familie. Prin faptul că nu au abordat în mod corespunzător actele de violență sau nu au pus în aplicare măsuri relevante pentru prevenirea hărțuirii ulterioare a fiului său, autoritățile nu au reușit să-i protejeze dreptul la respectarea vieții private și de familie, încălcând articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei*¹⁵¹, CEDO a examinat o plângere de hărțuire în legătură cu dreptul la educație, în temeiul articolului 2 din Protocolul nr. 1. Reclamanții, copiii și părinții din comunitatea moldoveană din Transnistria, s-au plâns de închiderea forțată a școlilor și de hărțuirea elevilor care doresc să fie educați în limba lor națională. Incidentele de hărțuire au inclus detenția profesorilor, distrugerea materialelor cu grafie latină, precum și incidente repetate de vandalism și de intimidare, inclusiv pierderea locurilor de muncă în rândul părinților. CEDO a considerat că aceste acte interferează cu dreptul la educație al elevilor reclamanți, dar a constatat, de asemenea, că respectivele măsuri au reprezentat o interferență cu drepturile părinților reclamanți de a asigura educația și învățarea copiilor conform propriilor convingeri filozofice. Măsura nu a părut să urmărească un scop obiectiv. De fapt, politica lingvistică a „Republicii Moldova din Transnistria”, așa cum era aplicată în aceste școli, părea să fie destinată rusificării limbii și culturii comunității moldovene. Prin urmare, exista o încălcare a articolului 2 din Protocolul nr. 1 de către Rusia.

¹⁵¹ CEDO, *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei* [GC], nr. 43370/04, 18454/06 și 8252/05, 19 octombrie 2012.

În temeiul Cartei sociale europene, articolul 26 alineatul (2) stabilește dreptul la protecția demnității umane împotriva hărțurii prin crearea unui mediu de lucru ostil în legătură cu o caracteristică specifică a unei persoane. Trebuie să existe posibilitatea ca angajatorii să fie trași la răspundere în cazul unei hărțuri în legătură cu locul de muncă sau în incintele aflate în responsabilitatea lor, chiar și atunci când implică, în calitate de pârât sau de victimă, o terță persoană care nu este angajată de ei, cum ar fi contractanți independenți, lucrători independenți, vizitatori, clienți etc.¹⁵².

2.5. Măsuri speciale sau specifice

Puncte esențiale

- Pentru a garanta că toată lumea se bucură de drepturi egale, guvernele, angajatorii și furnizorii de servicii ar putea fi nevoiți să ia măsuri speciale sau specifice pentru a-și adapta normele și practicile la persoanele având caracteristici diferite.
- Termenii de măsuri „speciale” sau „specifice” pot include redresarea dezavantajului din trecut suferit de persoane având o caracteristică protejată. În cazul în care acest lucru este proporțional, poate constitui o justificare pentru un tratament diferențiat.

Uneori, abținerea de la un tratament discriminatoriu nu este suficientă pentru a ajunge la o egalitate de fapt. Prin urmare, în anumite situații, guvernele, angajatorii și furnizorii de servicii trebuie să se asigure că iau măsuri pentru a-și adapta normele și practicile astfel încât să țină seama de aceste diferențe – și anume, trebuie să ia măsuri pentru a-și adapta politicile și măsurile curente. În contextul ONU, acestea sunt denumite „măsuri speciale”, în timp ce dreptul UE se referă la „măsuri specifice” sau „acțiune pozitivă”. CEDO se referă la „obligații pozitive”. Prin adoptarea de măsuri speciale, guvernele pot asigura „egalitate materială”, și anume egalitatea de șanse în ceea ce privește accesul la prestații sociale disponibile în societate, și nu doar „egalitatea formală”. În cazul în care guvernele, angajatorii și furnizorii de servicii nu țin seama de necesitatea luării unor măsuri speciale, aceștia măresc riscul ca regulile și practicile lor să constituie discriminare indirectă.

¹⁵² ECSR, Concluzii 2014, Finlanda; Concluzii 2003, Suedia.

Exemplu: Într-o cauză din Regatul Unit¹⁵³, două membre ale echipajului de cabină au intentat o acțiune împotriva angajatorului lor, după ce angajatorul nu a luat măsuri considerate adecvate de către acestea pentru a le oferi posibilitatea de a continua alăptarea când au revenit la locul de muncă după concediul de maternitate. Acestora li s-a cerut să lucreze în schimburi mai mult de opt ore, ceea ce nu era acceptabil din motive medicale (perioadele prelungite fără alăptare măresc riscul de mastită). Tribunalul pentru Litigii de Muncă a constatat că respectiva companie aeriană a avut un comportament de discriminare indirectă față de reclamante pe criterii de sex. Acesta a subliniat că respectiva companie aeriană ar fi trebuit să reducă numărul de ore lucrate al mamei care alăptează, să le găsească sarcini alternative sau să le acorde zile libere plătite. Refuzul nu a putut fi justificat în mod obiectiv, deoarece nu a existat nicio dovadă convingătoare care să arate că luarea de măsuri speciale pentru două angajate ar fi creat angajatorului dificultăți excesive.

Exemplul descris mai sus ilustrează o situație în care o persoană aflată într-o poziție dezavantajată a susținut că angajatorul nu a abordat în mod adecvat nevoile sale. Pârâtul nu acționează și nu ia măsuri pozitive. În schimb, în cazul în care obligația de a acționa este îndeplinită, termenul „măsuri speciale” este utilizat pentru a include o situație în care are loc un tratament diferențiat care favorizează persoanele pe baza criteriilor protejate ale acestora. Prin urmare, termenul „măsuri speciale” poate fi înțeles din două perspective. Din perspectiva beneficiarului, se acordă un tratament mai favorabil pe baza unei caracteristici protejate, în comparație cu o persoană aflată într-o situație similară. Din perspectiva victimei, se acordă un tratament mai puțin favorabil, pe baza faptului că nu deține o caracteristică protejată. Printre exemplele tipice se numără rezervarea de posturi pentru femei în locuri de muncă dominate de bărbați sau minorități etnice în serviciile publice, precum activitățile de poliție, pentru a reflecta mai bine componența societății. Un alt exemplu ar fi reducerea taxelor de transport public pentru persoanele în vârstă, pentru a compensa capacitatea redusă a acestora de a realiza venituri.

Prin urmare, măsurile speciale permit depășirea unei abordări individuale și luarea în considerare a aspectului colectiv al discriminării.

153 Regatul Unit, Employment Tribunal, *McFarlane și altă societate împotriva easyJet Airline Company*, ET/1401496/15 și ET/3401933/15, 29 septembrie 2016.

Terminologia folosită pentru a descrie acest aspect variază semnificativ până la a include „măsuri pozitive”, discriminare „pozitivă” sau „inversă”, „tratament preferențial”, „măsuri speciale temporare” sau „acțiune pozitivă”¹⁵⁴. Acest lucru reflectă funcția sa acceptată ca mijloc pe termen scurt și excepțional de combatere a prejudecăților împotriva persoanelor care, în mod normal, ar fi discriminate, prin favorizarea membrilor unui grup dezavantajat.

În acest context, instanțele au avut tendința de a aborda tratamentul diferențiat nu ca pe o formă distinctă de discriminare în sine, ci ca pe o excepție de la interzicerea discriminării. Cu alte cuvinte, instanțele acceptă faptul că a avut loc un tratament diferențiat, dar că acesta poate fi justificat în interesul corectării unui dezavantaj preexistent, precum subreprezentarea la locul de muncă a anumitor grupuri.

Exemplu: O cauză¹⁵⁵ înregistrată pe rolul instanțelor germane privește un anunț de recrutare care începea cu sloganul: „Femeile preiau puterea!” Un candidat de sex masculin respins s-a plâns că el, ca bărbat, a fost discriminat. Instanța competentă în domeniul muncii a respins însă plângerea. Aceasta a acceptat argumentele prezentate de întreprinderea pârâtă. Instanța a constatat că diferența de tratament era justificată, întrucât întreprinderea (distribuitor de automobile) nu avea angajați de sex feminin, iar scopul măsurii a fost de a avea personal de ambele sexe pentru serviciile oferite clienților.

154 De exemplu, ICERD, articolele 1.4 și 2.2; articolul 4 din CEDAW; articolul 5.4 din CRPD; ONU, Comitetul pentru drepturile economice, sociale și culturale (CDESC) (2009) *Comentariul general nr. 20: „Nediscriminarea în materie de drepturi economice, sociale și culturale”*, 2 iulie 2009, E/C.12/GC/20; ONU, Comitetul pentru drepturile copilului (CRC) (2009), *Comentariul general nr. 11: Copiii indigeni și drepturile lor în temeiul Convenției [cu privire la drepturile copilului]*, 12 februarie 2009, CRC/C/GC/11; ONU, Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale (CEDR) (2009), *Recomandarea generală nr. 32: Semnificația și domeniul de aplicare al măsurilor speciale în Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială*, doc. ONU. CERD/C/GC/32, 24 septembrie 2009; ONU, CEDR (2004), *Recomandarea generală nr. 30, Discriminarea împotriva persoanelor neresortizante*, CERD/C/64/Misc.11/rev.3; ONU, CEDR (1994), *Recomandarea generală nr. 14, Definiția discriminării rasiale*, ONU. Doc. A/48/18 la 114; ONU, CESC (1999), *Comentariul general nr. 13: Dreptul la educație*, doc. ONU. E/C.12/1999/10, 8 decembrie 1999; ONU, Comitetul pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor (2004), *Recomandarea generală nr. 25: Articolul 4 alineatul (1) din Convenție (măsuri speciale temporare)*, Doc. ONU A/59/38(SUPP), 18 martie 2004; ONU, Comitetul pentru drepturile omului (1989), *Comentariul general nr. 18: Nediscriminarea*, documentul ONU A/45/40 (Vol. I.) (SUPP), 10 noiembrie 1989; ONU, CEDR (2005), *Recomandarea generală nr. 30 privind discriminarea împotriva neresortizanților*, doc. ONU HRI/GEN/1/Rev.7/Add.1, 4 mai 2005.

155 Germania, Curtea pentru Litigii de Muncă din Köln, *Az. 9 Ca 4843/15*, 10 februarie 2016.

În temeiul dreptului internațional, permisiunea de a lua măsuri pozitive în favoarea grupurilor defavorizate este confirmată și de orientările emise de mai multe organisme de monitorizare responsabile de interpretarea tratatelor ONU privind drepturile omului. Și anume, astfel de măsuri trebuie să fie adecvate situației care trebuie remediată, legitime și necesare într-o societate democratică. De asemenea, acestea trebuie să respecte principiile echității și proporționalității, să fie temporare¹⁵⁶ și să nu fie continuate după ce au fost îndeplinite obiectivele pentru care au fost aplicate.

Potrivit Comitetului ONU pentru eliminarea discriminării rasiale, pentru a fi permisibil, scopul unic al acestor măsuri trebuie să fie eliminarea inegalităților existente și prevenirea dezechilibrelor viitoare¹⁵⁷. Statele părți trebuie să educe și să sensibilizeze publicul cu privire la importanța măsurilor speciale pentru a aborda situația victimelor discriminării rasiale, în special discriminarea ca urmare a unor factori istorici¹⁵⁸. În acest sens, Comitetul a observat că depășirea discriminării structurale care afectează persoanele de origine africană impune adoptarea de urgență a unor măsuri speciale.

Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării rasiale (CEDR) a subliniat că tratarea în același mod a persoanelor sau grupurilor a căror situație este în mod obiectiv diferită constituie, de fapt, discriminare. De asemenea, acesta a declarat că este important ca astfel de măsuri să se bazeze pe evaluarea realistă a situației actuale a persoanelor și comunităților, inclusiv a datelor exacte și defalcate, și pe consultări prealabile ale comunităților afectate¹⁵⁹.

Comitetul pentru Drepturile Omului al ONU a subliniat că principiul egalității obligă uneori statele părți să ia măsuri pentru a reduce sau a elimina condițiile care cauzează sau perpetuează discriminarea. În cazul în care „condițiile generale ale unei anumite părți a populației împiedică sau îngreunează exercitarea drepturilor omului, statul ar trebui să ia măsuri specifice pentru a remedia aceste condiții. O astfel de acțiune poate implica acordarea, pentru o anumită perioadă, populației

156 ONU, CEDR (2009), *Recomandarea generală nr. 32: Semnificația și domeniul de aplicare al măsurilor speciale în Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială*, documentul ONU. CERD/C/GC/32, 24 septembrie 2009, punctul 16.

157 *Ibidem*, punctele 21-26.

158 ONU, CEDR (2011), *Recomandarea generală nr. 34: Discriminarea rasială a persoanelor de origine africană*, 3 octombrie 2011, CERD/C/GC/34.

159 CEDR (2009), *Recomandarea generală nr. 32: Semnificația și domeniul de aplicare al măsurilor speciale în Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială*, doc. ONU. CERD/C/GC/32, 24 septembrie 2009, punctele 21-26.

în cauză a unui tratament preferențial în anumite aspecte față de restul populației. Cu toate acestea, atâ timp cât o astfel de acțiune este necesară pentru a corecta discriminarea de fapt, aceasta constituie un caz de diferențiere legitimă în temeiul Convenției¹⁶⁰.

Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării femeilor a afirmat că astfel de „măsuri speciale temporare” ar putea include „tratament preferențial, recrutarea, angajarea și promovarea cu obiective specifice, obiective numerice legate de intervalele de timp și sisteme de cote”¹⁶¹. Potrivit jurisprudenței CJUE, discutată mai jos, proporționalitatea acestor măsuri va fi măsurată strict.

În temeiul legislației UE, directivele UE privind nediscriminarea prevăd în mod expres posibilitatea de acțiune pozitivă, menționând: „în vederea asigurării deplinei egalități în practică, principiul tratamentului egal nu trebuie să împiedice un stat membru să mențină și să adopte măsuri specifice pentru prevenirea sau compensarea dezavantajelor legate de [un criteriu protejat]”¹⁶². Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene afirmă, de asemenea, că este necesară o protecție specială pentru anumite grupuri, și anume: bărbații și femeile (articolul 23), copiii (articolul 24), persoanele în vârstă (articolul 25) și persoanele cu handicap (articolul 26).

În temeiul dreptului UE, măsurile specifice apar, de asemenea, ca o justificare a tratamentului diferențiat în temeiul directivelor privind nediscriminarea și în jurisprudența CJUE, precum și în cadrul excepției unei „cerințe profesionale veritabile”, după cum s-a discutat ulterior în [secțiunea 3.3.1](#).

Principalele cauze ale CJUE privind măsurile speciale au apărut în contextul egalității de gen, și anume: cauza *Kalanke*¹⁶³, cauza *Marschall*¹⁶⁴ și cauza

160 ONU, Comitetul pentru Drepturile Omului (1989), *Comentariul general nr. 18 al CCPR: Nediscriminarea*, doc. ONU HRI/GEN/1/Rev.1, 10 noiembrie 1989.

161 ONU, Comitetul pentru eliminarea discriminării femeilor (CEDAW) (2004), *Recomandarea generală nr. 25: Articolul 4 alineatul (1) din Convenție (măsuri speciale temporare)*, Doc. ONU A/59/38 (SUPP), 18 martie 2004, punctul 22.

162 Articolul 5 din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 7 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 6 din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii, dar și cu o formulare puțin diferită: articolul 3 din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

163 CJUE, C-450/93, *Eckhard Kalanke împotriva Freie Hansestadt Bremen*, 17 octombrie 1995.

164 CJUE, C-409/95, *Hellmut Marschall împotriva Land Nordrhein-Westfalen*, 11 noiembrie 1997.

*Abrahamsson*¹⁶⁵. Împreună, aceste cauze au definit limitele cu privire la modul în care pot fi luate măsuri speciale pentru a compensa dezavantajele anterioare cu care s-au confruntat, în aceste cazuri speciale, lucrătoarele de-a lungul anilor.

Exemplu: În cauza *Kalanke împotriva Freie Hansestadt Bremen*, CJUE a adoptat o abordare strictă în ceea ce privește acordarea unui tratament preferențial pentru a corecta subreprezentarea femeilor în anumite posturi. Cauza se referă la legislația adoptată la nivel regional care acorda prioritate automată candidaților de sex feminin care solicitau ocuparea unor posturi sau promovarea. În cazul în care candidații de sex masculin și feminin au aceleași calificări și se consideră că lucrătorii de sex feminin sunt subreprezentați în sectorul respectiv, trebuie acordată prioritate acestora din urmă. S-a considerat că există o subreprezentare în cazul în care lucrătorii de sex feminin nu reprezintă cel puțin jumătate din personalul pentru postul în cauză. În cazul de față, candidatul de sex masculin, domnul Kalanke, a susținut că a fost discriminat din cauza sexului său în fața instanțelor naționale. Instanțele naționale au sesizat CJUE, întrebând dacă această normă este compatibilă cu articolul 2 alineatul (4) din Directiva privind egalitatea de tratament din 1976 (predecesorul articolului 3 din Directiva privind egalitatea de gen privind „acțiunea pozitivă”), care prevede că: „Prezenta directivă nu aduce atingere măsurilor de promovare a egalității de șanse între bărbați și femei, în special prin eliminarea inegalităților existente care afectează oportunitățile pentru femei”¹⁶⁶.

CJUE a afirmat că articolul 2 alineatul (4) a fost conceput pentru a permite măsuri care, „deși discriminatorii în aparență, sunt de fapt menite să elimine sau să reducă cazurile reale de inegalitate care pot exista în viața socială”¹⁶⁷. S-a acceptat că norma a urmărit obiectivul legitim de eliminare a inegalităților prezente la locul de muncă. În consecință, ar fi acceptabile măsuri care să ofere femeilor un avantaj specific la locul de muncă, inclusiv promovarea, atât timp cât acestea au fost introduse pentru a aduce o îmbunătățire a capacității femeilor de a concura pe piața de muncă fără a se confrunta cu astfel de

165 CJUE, C-407/98, *Katarina Abrahamsson și Leif Anderson împotriva Elisabet Fogelqvist*, 6 iulie 2000.

166 Directiva 76/207/CEE privind egalitatea de tratament, JO L 39, 14.2.1976, p. 40.

167 Această formulare a fost în mare parte adoptată în preambulul directivelor privind discriminarea: punctul 21 din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); punctul 26 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; punctul 17 din Directiva privind egalitatea rasială.

discriminări. Cu toate acestea, s-a afirmat că orice excepție de la dreptul la egalitatea de tratament trebuie interpretată în mod strict. S-a constatat că, în cazul în care norma în cauză a garantat „prioritate absolută și necondiționată pentru femei în ceea ce privește numirea sau promovarea”, acest lucru ar fi, de fapt, disproporționat pentru atingerea obiectivului de eliminare a inegalității în ceea ce privește dreptul la tratament egal. În consecință, tratamentul preferențial nu putea fi justificat în acest caz.

Cu toate acestea, cazurile ulterioare arată că pot fi acceptate măsuri specifice în cazul în care regula nu prevede acordarea unei priorități automate și necondiționate.

Exemplu: Cauza *Marschall împotriva Land Nordrhein-Westfalen*¹⁶⁸ se referă la legislația similară în fond cu cea aplicabilă în cauza *Kalanke*. Cu toate acestea, norma în cauză prevedea că, în mod egal, femeilor calificate trebuie să li se acorde prioritate „cu excepția cazului în care există motive specifice unui candidat individual de sex masculin care înclină balanța în favoarea sa”. Domnul Marschall, care a fost respins pentru un post în favoarea unui candidat de sex feminin, a contestat legalitatea acestei norme în fața instanțelor naționale, care au sesizat CJUE, întrebând din nou dacă această normă este compatibilă cu Directiva privind egalitatea de tratament. CJUE a constatat că o regulă de această natură nu este disproporționată în raport cu obiectivul legitim de a elimina inegalitatea, atât timp cât „în fiecare caz individual, aceasta prevede pentru candidații de sex masculin care au aceleași calificări precum candidații de sex feminin o garanție că evaluarea candidaturilor acestora va fi efectuată în mod obiectiv, ținându-se seama de toate criteriile specifice candidaților individuali și că va prevala asupra priorității acordate candidaților de sex feminin, în cazul în care unul sau mai multe dintre aceste criterii înclină balanța în favoarea candidatului de sex masculin”. Astfel, puterea discreționară care stă la baza normei împiedica aplicarea unei priorități absolute și, prin urmare, era proporțională pentru atingerea obiectivului de abordare a inegalității la locul de muncă.

Exemplu: Cauza *Abrahamsson și Leif Anderson împotriva Elisabet Fogelqvist*¹⁶⁹ se referă la validitatea legislației suedeze, care se încadrează între prioritatea necondiționată a normei în cauza *Kalanke* și puterea de apreciere creată

168 CJUE, C-409/95, *Hellmut Marschall împotriva Land Nordrhein-Westfalen*, 11 noiembrie 1997.

169 CJUE, C-407/98, *Katarina Abrahamsson și Leif Anderson împotriva Elisabet Fogelqvist*, 6 iulie 2000.

în cauza *Marschall*. În conformitate cu această normă, candidatul de sexul subreprezentat, care deține suficiente calificări pentru ocuparea postului, ar trebui să beneficieze de prioritate, cu excepția cazului în care „diferența dintre calificările candidaților este atât de mare încât aceste candidaturi ar da naștere unei încălcări a cerințelor de obiectivitate în procesul de numire”. CJUE a constatat că legislația permitea în mod automat acordarea de prioritate candidaților de sexul subreprezentat. Faptul că dispoziția nu permitea acest lucru decât în cazul în care există o diferență semnificativă în ceea ce privește calificările nu era suficientă pentru a preveni ca norma să fie disproporționată în ceea ce privește efectele sale.

Exemplu: În cauza *Maurice Leone și Blandine Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice și Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*¹⁷⁰, reclamantului i s-a refuzat dreptul la pensionare anticipată. Dispozițiile naționale relevante prevăd acest drept pentru funcționarii care au trei copii și care și-au întrerupt cariera profesională pentru fiecare dintre aceștia. Reclamantul era tatăl a trei copii, dar nu a avut niciodată întreruperi în cariera profesională. Acesta a reclamat această formă de discriminare indirectă pe criterii de sex, întrucât mamele biologice erau calificate în mod automat. CJUE a constatat că o măsură precum pensionarea anticipată este limitată la favorizarea încetării timpurii a activității profesionale, dar nu compensează dezavantajele cu care se pot confrunta femeile în cursul vieții lor profesionale. Prin urmare, măsura nu poate contribui la asigurarea unei egalități depline în practică între bărbați și femei în viața profesională. În concluzie, aceasta a susținut că dispozițiile contestate generează o discriminare indirectă, cu excepția cazului în care măsura poate fi justificată de factori obiectivi care nu au legătură cu nicio discriminare pe criterii de sex și este adecvată și necesară pentru atingerea acestui obiectiv.

Aceste cazuri subliniază faptul că CJUE a fost, în general, prudentă în abordarea sa de a permite luarea de măsuri specifice în detrimentul principiului echității. Numai în cazuri limitate, în care măsurile specifice nu sunt necondiționate și absolute, CJUE va permite ca normele naționale să intre sub incidența derogării de la articolul 2 alineatul (4).

¹⁷⁰ CJUE, C-173/13, *Maurice Leone și Blandine Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice și Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*, 17 iulie 2014.

Când se confruntă cu un aspect referitor la măsuri specifice în temeiul directivelor UE privind nediscriminarea, practicienii trebuie să acorde o atenție deosebită „acțiunii” care a fost pusă în aplicare pentru a favoriza o anumită grupare de persoane. Este clar că, potrivit acestei poziții, după cum reflectă și jurisprudența CJUE de mai sus, măsurile specifice reprezintă o soluție de ultimă instanță. Practicienii și funcționarii judiciari, în cazul în care au de-a face cu un caz care implică măsuri specifice, trebuie să se asigure că toți candidații luați în considerare de angajatorul respectiv, inclusiv cei care nu sunt vizați de măsurile speciale, sunt evaluați în mod obiectiv și echitabil pentru postul respectiv. Măsurile specifice pot fi aplicate numai în cazul în care a fost identificat un număr de candidați în urma unei evaluări obiective, inclusiv persoane dintr-un grup vizat, care, în egală măsură, pot îndeplini un rol disponibil. Numai în astfel de circumstanțe un membru al unui grup vizat, care este selectat ca urmare a unei discriminări istorice anterioare la locul de muncă, poate fi selectat înaintea unei persoane care se află în afara grupului vizat.

De asemenea, s-a făcut o distincție clară între o acțiune pozitivă și altele. Articolul 5 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă conține dispoziții specifice referitoare la norma generală privind măsurile specifice referitoare la persoanele cu handicap, care impune angajatorilor să asigure „amenajări corespunzătoare” pentru a le permite persoanelor cu handicap fizic sau mental să beneficieze de șanse egale la încadrarea în muncă. „Aceasta înseamnă că angajatorul ia măsuri corespunzătoare, în funcție de nevoi, într-o situație concretă, pentru a permite unei persoane cu handicap să aibă acces la un loc de muncă, să îl exercite sau să avanseze, sau să aibă acces la formare, cu condiția ca aceste măsuri să nu presupună o sarcină disproporționată pentru angajator”. Printre măsurile adecvate s-ar putea număra instalarea unui ascensor sau a unei rampe sau a unei toalete pentru persoane cu handicap la locul de muncă pentru a permite accesul scaunelor rulante¹⁷¹.

Prin urmare, trebuie diferențiate anumite măsuri de promovare a egalității de „acțiunile pozitive”, deoarece acestea nu discriminează alte persoane (de exemplu, care permit alăptarea la locul de muncă) și, prin urmare, nu există niciun motiv ca acestea să fie temporare sau utilizate în ultimă instanță.

171 Pentru detalii suplimentare privind amenajările corespunzătoare, vezi [secțiunea 5.4](#).

Exemplu: În cauza *Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene*¹⁷², CJUE a subliniat că obligația de a adopta măsuri eficiente și practice, când este necesar, în special în cazurile prevăzute la articolul 5 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă, vizează toți angajatorii. În conformitate cu dreptul italian, nu toate categoriile de angajatori trebuie să ia măsurile corespunzătoare, ca urmare CJUE a statuat că Italia nu și-a îndeplinit obligația de a asigura aplicarea corectă și integrală a articolului 5 din directivă.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, un stat poate fi supus unor obligații pozitive. Jurisprudența relevantă a CEDO cu privire la acțiunile pozitive este dedicată în principal chestiunii dacă, în anumite situații, statului îi revine obligația, și nu numai permisiunea de a lua acțiuni pozitive.

Exemplu: În cauza *Çam împotriva Turciei*¹⁷³, în ceea ce privește refuzul unei academii de muzică de a înscrie un student pe motivul deficienței sale vizuale, CEDO a stabilit că statul nu a luat măsuri pozitive pentru a se asigura că studenții cu handicap pot beneficia de educație într-un mod nediscriminatoriu. CEDO a remarcat că discriminarea bazată pe handicap a vizat, de asemenea, refuzul de a asigura amenajări corespunzătoare (de exemplu, adaptarea metodelor de predare pentru a le face accesibile studenților nevăzători)¹⁷⁴.

Exemplu: În *Horváth și Kiss împotriva Ungariei*¹⁷⁵, un caz privind plasarea copiilor romi în școli speciale, CEDO a subliniat faptul că statul avea obligații pozitive de a anula o istorie de segregare rasială în școli speciale¹⁷⁶. CEDO a observat, de asemenea, că statul avea obligații specifice pozitive pentru a evita perpetuarea discriminării anterioare sau a practicilor discriminatorii mascate în cadrul unor teste presupuse a fi neutre¹⁷⁷.

172 CJUE, C-312/11, *Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene*, 4 iulie 2013.

173 CEDO, *Çam împotriva Turciei*, nr. 51500/08, 23 februarie 2016, discutată în secțiunea 4.4.3.

174 *Ibid.*, punctul 67.

175 CEDO, *Horváth și Kiss împotriva Ungariei*, nr. 11146/11, 29 ianuarie 2013, vezi secțiunea 4.4.3. Vezi și CEDO, *Oršuš și alții împotriva Croației* [GC] nr. 15766/03, 16 martie 2010.

176 CEDO, *Horváth și Kiss împotriva Ungariei*, nr. 11146/11, 29 ianuarie 2013, punctul 127.

177 *Ibidem*, punctul 116.

Exemplu: În cauza *Kurić și alții împotriva Sloveniei*¹⁷⁸, reclamanții erau resortisanți din state care făcuseră parte înainte din Republica Socialistă Federativă Iugoslavia. În temeiul uneia dintre legile adoptate după ce Slovenia și-a declarat independența, reclamanților li s-a acordat un termen de șase luni pentru a solicita cetățenia slovenă. Întrucât nu făcuseră acest lucru, după expirarea termenului de șase luni, numele lor au fost șterse din registrul de stare civilă, ceea ce le-a conferit statutul de apatrid și, în consecință, rezidența lor în Slovenia a devenit ilegală. CEDO a constatat că refuzul prelungit de a remedia statutul de rezident al acestora a constituit o ingerință în dreptul lor la viața privată și/sau de familie și că au fost discriminați deoarece se aflau într-o situație defavorizată în comparație cu alți străini din Slovenia. Procedând astfel, Curtea a subliniat că „articolul 14 nu interzice părților contractante să trateze în mod diferit grupurile pentru a corecta «inegalitățile de fapt» dintre acestea. Într-adevăr, în anumite situații, neîncercarea de a corecta inegalitatea prin tratament diferit poate duce, fără o justificare obiectivă și rezonabilă, la o încălcare a articolului respectiv”¹⁷⁹.

În temeiul Cartei sociale europene, articolul E interzice orice formă de discriminare, inclusiv discriminarea indirectă. Potrivit ECSR: „O astfel de discriminare indirectă poate apărea atunci când nu se ține seama în mod corespunzător și pozitiv de toate diferențele relevante sau nu ia măsuri adecvate pentru a se asigura că drepturile și avantajele colective care revin tuturor persoanelor sunt efectiv accesibile acestora”¹⁸⁰. Un număr mare de prevederi din Carta socială europeană includ obligația statelor părți de a lua măsuri pozitive. De exemplu, articolul 23 din Carta socială europeană prevede dreptul persoanelor în vârstă la protecție socială. În conformitate cu această dispoziție, statele ar trebui să adopte toate măsurile corespunzătoare destinate, în special:

- (i) să permită persoanelor în vârstă să rămână membri cu drepturi depline ai societății cât mai mult timp posibil;
- (ii) să permită persoanelor în vârstă să își aleagă liber stilul de viață și să ducă o viață independentă în mediul lor familiar cât timp doresc și sunt în măsură;

178 CEDO, *Kurić și alții împotriva Sloveniei*, nr. 26828/06, 26 iunie 2012.

179 *Ibid.*, punctul 388.

180 ECSR, *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 91/2013, 12 octombrie 2015, punctul 237; ECSR, *International Association Autism-Europe împotriva Franței*, Plângerea nr. 13/2002, 4 noiembrie 2003, punctul 52.

- (iii) să garanteze persoanelor în vârstă care trăiesc în instituții un sprijin adecvat, cu respectarea vieții lor private, și participarea la luarea deciziilor privind condițiile de viață în cadrul instituției.

Expresia „membri cu drepturi depline” înseamnă că persoanele în vârstă nu pot fi excluse din cauza vârstei lor. ECSR a interpretat acest articol ca impunând introducerea unei legislații care să protejeze persoanele în vârstă împotriva discriminării. Articolul 15 alineatul (2) din Carta socială europeană impune statelor părți să promoveze accesul egal și efectiv la încadrarea în muncă pe piața deschisă a muncii pentru persoanele cu handicap¹⁸¹. În acest scop, legislația trebuie să interzică discriminarea pe criterii de handicap¹⁸² pentru a crea o veritabilă egalitate de șanse pe piața deschisă a muncii¹⁸³, pentru a interzice concedierea pe criterii de handicap și pentru a oferi o cale de atac eficientă celor care consideră că au fost discriminați în mod ilegal¹⁸⁴. De asemenea, în ceea ce privește condițiile de muncă, trebuie să existe obligații pentru angajator de a lua măsuri în conformitate cu cerința privind amenajările corespunzătoare, pentru a asigura un acces efectiv la încadrarea în muncă și pentru a păstra în câmpul muncii persoanele cu handicap, în special persoanele care au dobândit un handicap în perioada angajării ca urmare a unui accident de muncă sau a unei boli profesionale¹⁸⁵.

Exemplu: Cazul *Asociația centrală a îngrijitorilor din Finlanda împotriva Finlandei*¹⁸⁶ se referă la reorganizarea serviciilor de îngrijire pe termen lung pentru persoanele în vârstă din Finlanda. Locuințele de serviciu au înlocuit fostele unități instituționale de îngrijire. Principala diferență dintre cele două tipuri de servicii de îngrijire a fost reprezentată de sistemul de stabilire a prețurilor. Onorariile pentru îngrijirea instituționalizată pe termen lung au fost stabilite prin lege, făcând serviciul disponibil pentru persoanele cu venituri mici. În schimb, nu exista nicio dispoziție care să reglementeze taxele pentru locuințele de serviciu sau pentru locuințele de serviciu cu asistență neîntreruptă, în special nu existau limite superioare ale taxelor. Ca urmare, persoanelor care aveau nevoie de astfel de servicii li se percepeau taxe

181 ECSR, Concluziile XX-1 (2012), Republica Cehă.

182 ECSR, Concluziile 2003, Slovenia.

183 ECSR, Concluziile 2012, Federația Rusă.

184 ECSR, Concluziile XIX-1 (2008), Republica Cehă.

185 ECSR, Concluziile 2007, [Declarația de interpretare privind articolul 15 alineatul \(2\)](#).

186 ECSR, *Asociația centrală a îngrijitorilor din Finlanda împotriva Finlandei*, Plângerea nr. 71/2011, 4 decembrie 2012.

mult mai mari decât persoanelor aflate în îngrijirea instituțională. Asociația reclamantă a susținut că lipsa de reglementare și sistemul de stabilire a prețurilor creau incertitudini și împiedicau accesul persoanelor în vârstă la serviciile necesare pentru starea lor. Comitetul a considerat că a avut loc o încălcare a articolului 23 din Carta socială europeană. În concluzia sa, ECSR a considerat că următoarele argumente sunt decisive:

- (i) reglementarea insuficientă a tarifelor și faptul că cererea pentru serviciile respective a depășit oferta au generat incertitudini juridice pentru persoanele în vârstă care au nevoie de îngrijire din cauza unor politici diverse și complexe privind tarifele. Acesta a subliniat că „[...] deși administrațiile locale pot ajusta tarifele, nu există garanții efective care să asigure accesul efectiv la servicii pentru fiecare persoană în vârstă care are nevoie de serviciile necesare condiției sale”;
- (ii) situația a creat un obstacol în calea dreptului la „difuzarea informațiilor privind serviciile și facilitățile disponibile pentru persoanele vârstnice și posibilitățile lor de a recurge la acestea”, astfel cum este garantat la articolul 23 litera (b) din Carta socială europeană.

2.6. Infracțiuni motivate de ură

Puncte esențiale

- Infracțiunile motivate de prejudecăți, numite infracțiuni motivate de ură sau infracțiuni motivate de prejudecăți, afectează nu numai persoanele vizate, ci și comunitățile și societățile din care fac parte, în ansamblu.

Infracțiunile precum amenințările, atacurile fizice, daunele materiale sau chiar crimele motivate de intoleranța față de anumite grupuri din societate sunt descrise drept infracțiuni motivate de ură sau infracțiuni motivate de prejudecăți. Prin urmare, infracțiunile motivate de ură se pot referi la orice infracțiune care vizează o persoană din cauza caracteristicilor percepute ale acesteia. Elementul esențial care deosebește infracțiunile motivate de ură de alte infracțiuni este criteriul de discriminare.

Cealaltă caracteristică a infracțiunilor motivate de ură constă în aceea că impactul infracțiunii merge dincolo de victimele efective. Aceasta afectează întregul

grup cu care se identifică victima și poate cauza diviziunea socială între grupul victimei și societate în general. Prin urmare, prezintă un pericol deosebit pentru societate. Din acest motiv, infracțiunile motivate de ură nu ar trebui tratate ca infracțiuni obișnuite. Pentru a trata în mod adecvat infracțiunile motivate de ură, trebuie să se dezvăluie prejudecata care stă la baza actului de violență. Prin urmare, infracțiunile motivate de ură ar trebui recunoscute într-o ordine juridică ca o categorie specială de infracțiuni. Ar trebui prevăzute cursuri speciale de formare, manuale, informații și alte instrumente adecvate pentru a îmbunătăți capacitatea de investigare și de evaluare a infracțiunilor motivate de ură de către persoanele (polițiști, procurori, judecători) care se ocupă de acestea.

În temeiul dreptului UE, în principiu, este stabilit faptul că infracțiunile motivate de ură necesită un răspuns specific în dreptul penal¹⁸⁷. Deși directivele privind nediscriminarea nu obligă statele membre să utilizeze dreptul penal pentru a aborda actele de discriminare, o decizie-cadru a Consiliului European obligă toate statele membre ale UE să prevadă sancțiuni penale în legătură cu incitarea la violență sau la ură pe criterii de rasă, culoare, descendență, religie sau convingeri, origine națională sau etnică, precum și difuzarea de materiale rasiste sau xenofobe, negarea sau banalizarea genocidului, a crimelor de război și a crimelor împotriva umanității îndreptate împotriva unor astfel de grupuri¹⁸⁸. De asemenea, statele membre sunt obligate să considere intenția rasistă sau xenofobă drept circumstanță agravantă.

Singurul instrument juridic al UE care protejează în prezent persoanele lesbiene, gay, bisexuale, transgen și intersexuale (LGBTI) împotriva infracțiunilor motivate de ură este Directiva UE privind drepturile victimelor¹⁸⁹. Aceasta include criteriile orientare sexuală, identitate de gen și exprimare a genului în recunoașterea drepturilor victimelor, contribuind la garantarea faptului că victimele afectate de o infracțiune din cauza prejudecăților sau din motive de discriminare beneficiază de informații, sprijin și protecție adecvate și sunt în măsură să participe la

187 Rezoluția Parlamentului European din 14 martie 2013 referitoare la intensificarea luptei împotriva rasismului, xenofobiei și a infracțiunilor motivate de ură [2013/2543 (RSP)]. Vezi și FRA (2012), *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații, p. 15.

188 Decizia-cadru 2008/913/JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal (Decizia-cadru privind rasismul și xenofobia) (JO L 328, 6.12.2008, p. 55).

189 Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI.

procedurile penale. De asemenea, statele sunt obligate să efectueze o evaluare individuală pentru a identifica nevoile specifice de protecție ale victimelor afectate de o infracțiune din cauza prejudecăților sau din motive de discriminare (articolul 22 din directivă).

Trebuie subliniat faptul că o victimă nu trebuie să fie membră a grupului vizat de atitudinea ostilă. Prin conceptul de discriminare prin asociere, se oferă protecție și persoanelor care se presupune că au o caracteristică specifică sau sunt asociate în alt mod unui grup care deține anumite caracteristici specifice.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, interzicerea discriminării implică obligația de a combate infracțiunile motivate de rasism, xenofobie, intoleranță religioasă sau de handicapul, orientarea sexuală sau identitatea de gen a unei persoane. De asemenea, statele au obligația pozitivă de a proteja persoanele împotriva violenței, în special atunci când au fost informate cu privire la riscul unor vătămări corporale grave sau mortale. CEDO a declarat în mai multe cazuri¹⁹⁰ că tratarea violenței și a brutalității rezultate în urma atitudinilor discriminatorii pe picior de egalitate cu violența în absența unor asemenea implicații ar ignora caracterul specific al actelor care au avut un efect deosebit de distructiv asupra drepturilor fundamentale. De asemenea, CEDO a subliniat faptul că, deși alegerea mijloacelor de descurajare adecvate revine, în principiu, marjei de apreciere a statului, măsurile eficace de descurajare a actelor grave au necesitat dispoziții eficiente de drept penal. CEDO a hotărât, de asemenea, că statele au obligația de a investiga existența oricărui motiv discriminatoriu posibil în urma unui act de violență și că neglijarea motivației discriminatorii din spatele unei infracțiuni reprezintă o încălcare a articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului¹⁹¹. Această abordare extinde protecția oferită de Convenția europeană a drepturilor omului membrilor grupurilor vulnerabile care sunt victime ale infracțiunilor inspirate de ură, indiferent dacă acest abuz este comis de agenți ai statului sau de terți¹⁹². Cu alte cuvinte, violența care are la bază motive discriminatorii constituie o formă gravă de încălcare a drepturilor omului. Acest lucru ar trebui să se reflecte în modul în care se desfășoară investigațiile, iar victimele ar trebui să beneficieze de sprijin și protecție.

190 Vezi CEDO, *M.C. și A.C. împotriva României*, nr. 12060/12, 12 aprilie 2016, punctul 113.

191 Vezi, de exemplu, CEDO, cauza *Abdu împotriva Bulgariei*, nr. 26827/08, 11 martie 2014, discutată în secțiunea 6.3.

192 De exemplu, vezi CEDO, *R.B. împotriva Ungariei*, 64602/12, 12 aprilie 2016, punctul 39.

Exemplu: În cauza *Identoba și alții împotriva Georgiei*¹⁹³, având ca obiect un atac homofob împotriva participanților la o întrunire pașnică a asociațiilor LGBT, CEDO a confirmat că „infracțiunile motivate de ură” comise împotriva unor persoane pe baza orientării sexuale au reprezentat o încălcare a articolului 3 din Convenția europeană a drepturilor omului, coroborat cu articolul 14. CEDO a subliniat faptul că autoritățile georgiene au cunoscut sau ar fi trebuit să cunoască riscurile legate de demonstrație, având în vedere diferitele rapoarte privind situația persoanelor lesbiene, gay, bisexuale și transgen din Georgia. Întrucât protecția poliției nu a fost furnizată în timp util și în mod adecvat, autoritățile nu au reușit să asigure o protecție adecvată.

Exemplu: În cauza *M.C. și A.C. împotriva României*¹⁹⁴, reclamantii fuseseră atacați de un grup de persoane în drumul spre casă de la un marș al homosexualilor. Au fost supuși unor abuzuri homofobe, fiind loviți cu pumnii și picioarele. CEDO a constatat că autoritățile nu au luat în considerare posibilele motive discriminatorii în anchetarea unui atac homofob și au concluzionat că a avut loc o încălcare a articolului 3 (aspect procedural) coroborat cu articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Virabyan împotriva Armeniei*¹⁹⁵, reclamantul, membru al partidului de opoziție, a fost arestat în timpul unei demonstrații antiguvernamentale. Ulterior a fost transferat la secția de poliție, unde a suferit vătămări grave. Acesta a reclamat că a fost tratat necorespunzător, pe motivul opiniilor sale politice. CEDO a constatat că statul nu a examinat o posibilă legătură de cauzalitate între presupusele motive politice și abuzul suferit de reclamant. Prin urmare, a constatat o încălcare a articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului coroborat cu articolul 83, latura procedurală.

Exemplu: În cauza *Nachova și alții împotriva Bulgariei*¹⁹⁶, doi bărbați romi au fost împușcați mortal în timp ce încercau să fugă de poliția militară care încerca să-i aresteze pentru absență nemotivată. Un vecin al uneia dintre victime a susținut că, imediat după împușcare, polițistul care a ucis victimele a strigat la el: „Țigani afurisiți”. CEDO a constatat că statul a încălcat dreptul la viață al victimelor (în temeiul articolului 2 din Convenția europeană a drepturilor omului), nu numai din punct de vedere material, ci și din punct

193 CEDO, *Identoba și alții împotriva Georgiei*, nr. 73235/12, 12 mai 2015, vezi și secțiunea 4.7.

194 CEDO, *M.C. și A.C. împotriva României*, nr. 12060/12, 12 aprilie 2016.

195 CEDO, *Virabyan împotriva Armeniei*, nr. 40094/05, 2 octombrie 2012.

196 CEDO, *Nachova și alții împotriva Bulgariei* [GC], nr. 43577/98 și 43579/98, 6 iulie 2005.

de vedere procedural, pentru că nu a investigat în mod adecvat decesele. S-a constatat că incapacitatea de a investiga a reprezentat, de asemenea, o încălcare a articolului 2, coroborat cu dreptul de a nu fi discriminat, întrucât statul avea obligația de a investiga în mod specific posibile motive discriminatorii.

Exemplu: Cauza *Škorjanec împotriva Croației*¹⁹⁷ se referă la acte de violență motivate rasial. CEDO a precizat că obligația autorităților de a investiga posibilele motive rasiste privește nu numai actele de violență bazate pe statutul sau caracteristicile personale reale sau percepute ale unei victime, ci și pe cele bazate pe o asocierie sau afiliere reală sau presupusă a unei persoane cu o altă persoană care deține efectiv sau probabil un anumit statut sau caracteristică protejată. CEDO a constatat că autoritățile de urmărire penală s-au bazat pe faptul că reclamanta însăși nu este de origine romă și a refuzat să examineze dacă a fost percepută ca fiind de origine romă de către atacatori. Autoritățile nu au luat în considerare și nu au stabilit legătura dintre motivele rasiste ale atacului și asocierea reclamantei cu partenerul ei, care era de origine romă. Prin urmare, CEDO a constatat o încălcare a articolului 3 sub aspect procedural, coroborat cu articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Într-o serie de cazuri, CEDO a considerat violența bazată pe gen ca fiind o formă de discriminare împotriva femeilor¹⁹⁸.

Exemplu: În cauza *Eremia împotriva Republicii Moldova*¹⁹⁹, prima reclamantă era victima violenței domestice din partea soțului său, polițist. Cele două fiice ale lor, a doua și a treia reclamantă, asistau frecvent la acte de violență, ceea ce le afecta echilibrul psihic. CEDO a statuat că nerespectarea de către autorități a obligației de a proteja reclamantele reflectă faptul că nu apreciau gravitatea actelor de violență împotriva femeilor. Neluarea în considerare de către autorități a problemei violenței împotriva femeilor în Republica Moldova constituie un tratament discriminatoriu pe criterii de sex, care încalcă articolul 14 coroborat cu articolul 3 din Convenția europeană a drepturilor omului.

197 CEDO, *Škorjanec împotriva Croației*, nr. 25536/14, 28 martie 2017.

198 Vezi și CEDO, *Opuz împotriva Turciei*, nr. 33401/02, 9 iunie 2009, discutată în secțiunea 6.3.

199 CEDO, *Eremia împotriva Republicii Moldova*, nr. 3564/11, 28 mai 2013.

Exemplu: În cauza *M.G. împotriva Turciei*²⁰⁰, reclamanta a fost bătută de soț în timpul căsătoriei și amenințată de acesta în timpul divorțului. Reclamanta s-a plâns de lipsa de protecție din partea autorităților în urma acestor acte de violență domestică, precum și de violența sistemică și permanentă împotriva femeilor din Turcia. CEDO a constatat că, deși reclamanta divorțase în 2007, până la intrarea în vigoare a unei noi legi în 2012, aceasta nu beneficiase de protecție efectivă împotriva fostului său soț, în pofida numeroaselor solicitări adresate instanțelor naționale. În consecință, CEDO a constatat încălcarea articolului 14 coroborat cu articolul 3 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Halime Kılıç împotriva Turciei*²⁰¹, fiica reclamantei obținuse ordine de protecție împotriva soțului său violent. Autoritățile nu au luat însă măsuri eficiente pentru a o proteja și aceasta a suferit vătămări mortale. CEDO a constatat că incapacitatea autorităților naționale de a-l pedepsi pe soțul său pentru nerespectarea ordinului de protecție a privat ordinul de eficacitate și a permis soțului să continue insultele fără a fi pedepsit în niciun fel. În consecință, CEDO a constatat încălcarea articolului 14 coroborat cu articolul 2 din Convenția europeană a drepturilor omului.

În plus față de obligația de investigare, statele au datoria de a preveni actele motivate de violență din partea unor persoane fizice de care autoritățile trebuiau sau ar fi trebuit să aibă cunoștință²⁰² sau să intervină pentru a proteja victimele criminalității în legătură cu actele unor părți private.

Exemplu: În *97 membri ai Congregației din Gldani a Martorilor lui Iehova și 4 alții împotriva Georgiei*²⁰³, un grup ultraortodox a atacat un grup de Martori ai lui Iehova. Deși a fost sesizată, poliția nu a intervenit pentru a împiedica actele de violență. Investigația ulterioară a fost întreruptă în momentul în care poliția a afirmat că nu se poate stabili identitatea pârâților. CEDO a constatat că neintervenția poliției pentru a proteja victimele împotriva actelor de violență motivată rasial și lipsa ulterioară a unei investigații

200 CEDO, *M.G. împotriva Turciei*, nr. 646/10, 22 martie 2016.

201 CEDO, *Halime Kılıç împotriva Turciei*, nr. 63034/11, 28 iunie 2016.

202 CEDO, *Đorđević împotriva Croației*, nr. 41526/10, 24 iulie 2012, punctele 138 și 149, discutate în secțiunea 2.4.2.

203 CEDO, *97 de membri ai Congregației din Gldani a Martorilor lui Iehova și 4 alții împotriva Georgiei*, nr. 71156/01, 3 mai 2007.

adequate constituiau o încălcare a Convenției europene a drepturilor omului, și anume a articolului 3 (dreptul de a nu fi supus unor tratamente sau pedepse inumane și degradante) și a articolului 9 (dreptul la libertatea religioasă) coroborat cu articolul 14 întrucât avea la bază motive religioase.

În temeiul dreptului CoE, Convenția privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (Convenția de la Istanbul) condamnă toate formele de discriminare împotriva femeilor²⁰⁴.

2.7. Discursuri de incitare la ură

Puncte esențiale

- Discursul de incitare la ură promovează ura pe baza unuia dintre criteriile protejate.

Discursurile de incitare la ură cuprind orice expresii publice care răspândesc, instigă, promovează sau justifică ura, discriminarea sau ostilitatea față de un anumit grup. Discursul de incitare la ură este periculos întrucât contribuie la un climat din ce în ce mai intolerant față de anumite grupuri. Atacurile verbale se pot transforma în atacuri fizice.

Potrivit Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței²⁰⁵, discursul de incitare la ură trebuie înțeles ca o reprezentare, o promovare sau o incitare, sub orice formă, la denigrare, la ură sau la discreditarea unei persoane sau a unui grup de persoane, precum și ca orice hărțuire, insultă, încadrare în stereotipuri negative, stigmatizare sau amenințare cu privire la o astfel de persoană sau grup de persoane, și justificarea unor astfel de forme de exprimare.

De asemenea, discursul de incitare la ură poate lua forma unui refuz public, a banalizării sau a justificării crimelor împotriva umanității sau a crimelor de război, precum și a glorificării persoanelor condamnate pentru comiterea unor astfel de crime²⁰⁶.

204 Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice, CETS nr. 210, 2011. Vezi [secțiunea 1.1.1](#).

205 Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI), Recomandarea de politică generală nr. 15 privind combaterea discursurilor de incitare la ură, 8 decembrie 2015.

206 *Ibid.*

Infraacțiunile motivate de ură și discursurile de incitare la ură au același scop, și anume de a submina demnitatea și valoarea unei persoane care face parte dintr-un anumit grup. Spre deosebire însă de infraacțiunile motivate de ură, discursurile de incitare la ură nu constituie întotdeauna o infraacțiune.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, se află în curs de elaborare o jurisprudență a CEDO privind discursurile de incitare la ură, inclusiv discursurile de incitare la ură de pe internet, care își propune să asigure un echilibru între diferite drepturi: interzicerea discriminării, dreptul la viață privată și libertatea de exprimare. În următoarele exemple, CEDO a confirmat că principiul nediscriminării poate limita exercitarea altor drepturi.

Exemplu: În cauza *M'Bala M'Bala împotriva Franței*²⁰⁷, reclamantul era un comediant, condamnat pentru exprimarea unor puncte de vedere negaționiste și antisemite în timpul spectacolelor sale. Acesta a susținut că respectiva condamnare i-a încălcat libertatea de exprimare. CEDO a constatat că expresia urii și a antisemitismului, precum și sprijinul pentru negarea Holocaustului nu pot intra sub incidența protecției prevăzute în articolul 10 din Convenția europeană a drepturilor omului. De asemenea, Curtea a constatat că reclamantul „a încercat să devieze articolul 10 de la scopul său real, prin utilizarea dreptului său la libertatea de exprimare în scopuri incompatibile cu litera și spiritul convenției și care, dacă ar fi admise, ar contribui la distrugerea drepturilor și libertăților convenției”. Plângerea sa a fost declarată inadmisibilă.

Exemplu: În cauza *Vejdeland și alții împotriva Suediei*²⁰⁸, reclamanții au fost condamnați pentru difuzarea de pliante homofobe la o școală. CEDO a statuat că interferența cu libertatea lor de exprimare a fost necesară într-o societate democratică, datorită protecției reputației și a drepturilor altora și, prin urmare, nu a existat o încălcare a articolului 10 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Karahmed împotriva Bulgariei*²⁰⁹, reclamantul participase la slujba periodică de vineri într-o moschee din Sofia. În aceeași zi, aproximativ 150 de susținători ai unui partid politic de dreapta au venit să protesteze împotriva zgomotului de la difuzoarele din moschee în timpul

207 CEDO, *M'Bala M'Bala împotriva Franței* (dec.), nr. 25239/13, 20 octombrie 2015.

208 CEDO, *Vejdeland și alții împotriva Suediei*, nr. 1813/07, 9 februarie 2012.

209 CEDO, *Karahmed împotriva Bulgariei*, nr. 30587/13, 24 februarie 2015.

apelului la rugăciune. Aceștia au strigat insulte la adresa credincioșilor și au aruncat cu ouă și pietre. A urmat o încăierare între mai mulți demonstrați și credincioși atunci când primii și-au instalat propriile difuzoare pe acoperișul moscheii pentru a acoperi sunetul din timpul rugăciunilor, iar cei din urmă au încercat să le înlăture. Nerespectarea de către autoritățile naționale a obligației de a ajunge la un echilibru adecvat în ceea ce privește măsurile luate pentru a asigura exercitarea efectivă și pașnică a drepturilor demonstraților și a drepturilor reclamantului și ale celorlalți credincioși de a se ruga împreună, precum și incapacitatea lor ulterioară de a reacționa în mod adecvat la evenimentele respective și, în special, la discursul de incitare la ură, a însemnat că statul nu și-a respectat obligațiile pozitive care îi revin în temeiul articolului 9 (libertatea religioasă) din Convenția europeană a drepturilor omului.

Când observațiile utilizatorilor terți se manifestă sub forma unor discursuri de incitare la ură și a unor amenințări directe la adresa integrității fizice a persoanelor, statele membre pot avea dreptul de a impune răspunderea pe portalurile de știri de pe internet dacă acestea nu iau măsuri de eliminare fără întârziere a observațiilor în mod clar ilegale, chiar și fără notificare din partea presupusei victime sau a părților terțe.

Exemplu: În cauza *Delfi AS împotriva Estoniei*²¹⁰, întreprinderea reclamantă deținea unul dintre cele mai mari portaluri de știri pe internet din Estonia. În urma publicării unui articol pe portal despre o întreprindere de transport cu feribotul, au fost publicate, cu referire la articolul respectiv, o serie de observații ale unor terți anonimi, care conțineau amenințări personale și un limbaj ofensator, îndreptate împotriva proprietarului întreprinderii de transport cu feribotul. Portalul a șters comentariile la câteva săptămâni mai târziu și numai la cererea reclamantului, dar a refuzat să plătească despăgubiri. A fost inițiată o acțiune pentru defăimare împotriva întreprinderii reclamante, care, în cele din urmă, a fost obligată la plata unei despăgubiri de 320 EUR. CEDO a constatat că obligația de a preveni sau de a elimina comentariile ilegale și sancțiunea de 320 EUR impusă întreprinderii reclamante nu constituiau o restricție disproporționată în ceea ce privește dreptul său la libertatea de exprimare. În ceea ce privește conținutul

²¹⁰ CEDO, *Delfi AS împotriva Estoniei* [GC], nr. 64569/09, 16 iunie 2015.

comentariilor, s-a constatat că manifestările de ură și amenințările flagrante au fost în mod evident ilegale – constituind discursuri de incitare la ură – și, prin urmare, nu necesitau altă analiză lingvistică sau juridică²¹¹.

CEDO a considerat că obligația portalurilor de știri de mari dimensiuni de a lua măsuri eficiente pentru a limita difuzarea discursurilor de incitare la ură și a discursurilor de incitare la violență nu poate fi asimilată „cenzurii private”. De fapt, capacitatea unei potențiale victime a unui astfel de discurs de a monitoriza continutul internetului este mai limitată decât capacitatea unui mare portal de știri comerciale pe internet de a preveni sau de a elimina comentarii ilegale.

CEDO primește frecvent solicitări de a găsi un echilibru între drepturi concurente. Următoarele exemple sunt cazuri în care exprimarea opiniilor a fost considerată mai importantă decât necesitatea sancționării discursurilor de incitare la ură.

Exemplu: În cauza *Perinçek împotriva Elveției*²¹², reclamantul, un academician turc, a fost condamnat public pentru că a negat orice genocid al poporului armean de către Imperiul Otoman. Luând în considerare în special contextul în care au fost făcute declarațiile, faptul că acestea nu au afectat demnitatea membrilor comunității armenice până în punctul de a solicita o condamnare penală și faptul că nu existau obligații în temeiul dreptului internațional pentru Elveția de a incrimina astfel de declarații, CEDO a constatat că declarațiile reclamantului se refereau la o chestiune de interes public și nu constituiau instigare la ură sau intoleranță. CEDO a concluzionat că, într-o societate democratică, nu este necesar să se impună reclamantului o pedeapsă penală pentru a proteja drepturile comunității armenice vizate în speță.

Exemplu: În cauza *Sousa Goucha împotriva Portugaliei*²¹³, reclamantul, un cunoscut prezentator de televiziune homosexual, a făcut obiectul unei glume în timpul unui spectacol de comedie difuzat în direct, în care s-a făcut referire la el drept femeie. CEDO nu a considerat că o glumă care compară bărbații

211 A se compara cu CEDO, cauza *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete și Index.hu Zrt împotriva Ungariei*, nr. 22947/13, 2 februarie 2016, în care Curtea a observat că utilizarea de fraze vulgare în sine nu este decisivă și că trebuie ținut cont de caracteristicile specifice ale stilului de comunicare pe anumite portaluri de internet. Expresiile folosite în comentarii, chiar dacă aparțin unui registru stilistic neelevat, erau frecvente în comunicarea pe multe portaluri de internet, deci impactul care le-a putut fi atribuit era astfel redus.

212 CEDO, *Perinçek împotriva Elveției* [GC], nr. 27510/08, 15 octombrie 2015.

213 CEDO, *Sousa Goucha împotriva Portugaliei*, nr. 70434/12, 22 martie 2016.

homosexuali cu femeile constituie un discurs de incitare la ură cu caracter homofob. Prin urmare, decizia autorităților de a nu începe urmărirea penală nu încalca articolul 14 coroborat cu articolul 8 din convenție.

În temeiul dreptului internațional, articolul 20 din ICCPR prevede că orice propagandă pentru război și orice promovare a urii naționale, rasiale sau religioase care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență sunt interzise prin lege.

În acest sens, Comitetul pentru drepturile omului a subliniat că interdicția prevăzută la articolul 20 alineatul (1) se extinde la toate formele de propagandă care amenință sau duc la un act de agresiune sau de încălcare a păcii care contravine Cartei Organizației Națiunilor Unite. Alineatul (2) interzice orice acțiune de promovare a urii naționale, rasiale sau religioase care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență, indiferent dacă acțiunile respective de promovare sau propagandă au obiective interne sau externe față de statul în cauză²¹⁴.

Incitarea la genocid este o infracțiune în temeiul dreptului internațional, pasibilă de pedeapsă, chiar dacă actul în cauză nu era ilegal conform legislației locale la momentul și la locul respectiv. În celebra hotărâre împotriva lui Julius Streicher, Tribunalul Militar Internațional (IMT) din Nürnberg a susținut că „în discursurile și articolele sale, săptămână după săptămână, lună după lună, a infectat mințile poporului german cu virusul antisemitismului și l-a incitat la persecuție activă”²¹⁵. IMT l-a găsit vinovat de crime împotriva umanității.

Articolul III din Convenția ONU pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid prevede că actele de genocid, complicitatea la genocid, instigarea directă și publică la comiterea unui genocid, tentativa de genocid și complicitatea la genocid se pedepsesc.

În 2003, Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda (ICTR) al ONU a condamnat trei foști directori de presă pentru faptul că au avut un rol esențial în campania mediatică de incitare a grupării etnice hutu la uciderea membrilor grupării etnice

214 Comentariul general nr. 11 al Comitetului pentru drepturile omului.

215 Tribunalul Militar Internațional, hotărârea din 1 octombrie 1946, în: Procesul marilor criminali de război din Germania. Proces pe rolul Tribunalului Militar Internațional, Nürnberg, Germania, partea a 22-a, p. 501.

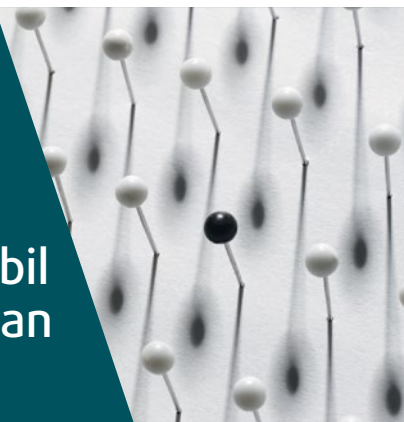
tutsi în Rwanda în 1994²¹⁶. Aceștia au fost condamnați pentru genocid, incitare directă și publică la genocid, conspirație la genocid, precum și exterminare și persecuție, care constituie crime împotriva umanității. Camera remarcă faptul că „discursul de incitare la ură este o formă discriminatorie de agresiune care distruge demnitatea celor care fac parte din grupul atacat. Acesta creează un statut inferior nu numai în ochii membrilor grupului, ci și în ochii altora care percep și tratează aceste persoane în mod mai puțin uman. Denigrarea unei persoane pe baza identității sale etnice sau a apartenenței la un alt grup în sine, precum și alte consecințe, poate cauza un prejudiciu ireversibil”²¹⁷.

216 ONU, Tribunalul Penal Internațional pentru Rwanda, *Procuror împotriva Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza și Hassan Ngeze*, cauza nr. ICTR-99-52-T.

217 *Ibid.*

3

Justificarea pentru un tratament mai puțin favorabil în temeiul dreptului european privind nediscriminarea

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Justificare obiectivă: Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE), articolul 2 alineatul (2) litera (b); Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE), articolul 2 alineatul (2) litera (b); Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE), articolul 2 litera (b); Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE), articolul 2 alineatul (1) litera (b)</p> <p>Motive specifice de justificare: Cerință profesională reală Articolul 14 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE); articolul 4 din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE); articolul 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>Instituții religioase: articolul 4 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>Vârsta: Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE), art. 6</p> <p>Protecția siguranței publice: articolul 2 alineatul (5) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>CJUE, C-354/16, <i>Kleinsteuber împotriva Mars GmbH</i>, 2017</p>	<p>Justificarea pentru un tratament mai puțin favorabil în temeiul dreptului european privind nediscriminarea</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
CJUE, C-188/15, <i>Bougnoui și ADDH împotriva Micropole SA</i> [GC], 2017 CJUE, C-416/13, <i>Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo</i> , 2014 CJUE, C-285/98, <i>Kreil împotriva Bundesrepublik Deutschland</i> , 2000 CJUE, C-207/98, <i>Mahlburg împotriva Land Mecklenburg-Vorpommern</i> , 2000 CJUE, cauza 222/84, <i>Johnston împotriva Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , 1986		

În anumite situații, instanțele pot accepta că a fost aplicat un tratament diferențiat, dar că acesta este acceptabil. Abordarea justificării în temeiul dreptului UE, în pofida anumitor diferențe, este foarte asemănătoare cu cea a CEDO.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, abordarea CEDO este de a aplica o justificare cu o formulare generală, atât în contextul discriminării directe, cât și al celei indirecte. În schimb, **în temeiul dreptului UE**, sunt prevăzute doar excepții specifice limitate la discriminarea directă, iar o justificare generală este examinată numai în contextul discriminării indirecte. Cu alte cuvinte, în temeiul directivelor privind nediscriminarea, în cazurile de presupusă discriminare directă, diferența de tratament poate fi justificată numai în cazul în care urmărește obiective specifice stabilite în mod expres în respectivele directive.

Trebuie remarcat faptul că testul de justificare bazat pe motive obiective în temeiul Convenției europene a drepturilor omului și testul de justificare în conformitate cu excepțiile din directivele privind nediscriminarea sunt foarte asemănătoare. Ambele teste implică evaluarea legitimității obiectivelor urmărite și a proporționalității mijloacelor utilizate pentru atingerea acestor obiective.

3.1. Aplicarea unei justificări obiective în temeiul Convenției europene a drepturilor omului

Puncte esențiale

- În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, tratamentul diferențiat, în cazurile presupuse de discriminare directă și indirectă, face obiectul unei justificări obiective.
- Tratamentul diferențiat poate fi justificat în cazul în care urmărește un scop legitim și atunci când mijloacele de realizare a acestui obiectiv sunt adecvate și necesare.

Potrivit CEDO, justificarea obiectivă este disponibilă cu privire atât la discriminarea directă, cât și la cea indirectă **în temeiul CEDO**:

„o diferență de tratament între persoane în situații semnificativ similare [...] este discriminatorie dacă nu are nicio justificare obiectivă și rezonabilă; cu alte cuvinte, dacă nu urmărește un scop legitim sau dacă nu există o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit”²¹⁸.

În consecință, tratamentul diferențiat justificat nu va constitui o discriminare.

Potrivit jurisprudenței CEDO, tratamentul diferențiat referitor la aspecte considerate a fi în centrul demnității personale, precum discriminarea pe criterii de rasă sau origine etnică, viața privată și de

Pentru a justifica tratamentul diferențiat, trebuie indicat:

- că norma sau practica în cauză urmărește un scop legitim;
- că mijloacele alese pentru atingerea acestui obiectiv (și anume, măsura care a dus la tratamentul diferențiat) sunt proporționale și necesare pentru atingerea acestui obiectiv.

Pentru a stabili dacă tratamentul diferențiat este proporțional, instanța trebuie să se asigure că:

- nu există alte mijloace de atingere a scopului respectiv care să impună o interferență mai redusă cu dreptul la egalitatea de tratament. Cu alte cuvinte, dezavantajul suferit este la nivelul minim posibil de prejudiciu necesar pentru a atinge obiectivul urmărit;
- scopul urmărit este suficient de important pentru a justifica acest nivel de interferență.

²¹⁸ CEDO, *Burden împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 13378/05, 29 aprilie 2008, punctul 60; CEDO, *Guberina împotriva Croației*, nr. 23682/13, 22 martie 2016, punctul 69.

familie, este mai dificil de justificat decât cele legate de considerente mai ample de politică socială, în special în cazul în care acestea au implicații bugetare. CEDO utilizează în această privință termenul „marjă de apreciere”, care se referă la puterea de apreciere a statului în a determina dacă tratamentul diferențiat este justificat. Când această marjă este considerată „restrânsă”, CEDO adoptă un grad mai înalt de control.

3.2. Aplicarea justificării obiective în temeiul dreptului UE

Puncte esențiale

- În temeiul dreptului UE, există o justificare obiectivă în ceea ce privește discriminarea indirectă.

În temeiul legislației UE, directivele UE privind nediscriminarea utilizează o formulare similară a unei posibile justificări obiective în legătură cu discriminarea indirectă. Directiva privind egalitatea rasială prevede:

„se consideră că are loc o discriminare indirectă atunci când o dispoziție, un criteriu sau o practică aparent neutră pune o persoană, de o anumită rasă sau origine etnică, într-o situație specială dezavantajoasă, în comparație cu alte persoane, în afară de cazul în care acea dispoziție, criteriu sau practică se justifică obiectiv, printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a aceluși scop sunt corespunzătoare și necesare”²¹⁹.

De exemplu, într-un caz privind amplasarea contoarelor de energie electrică la o înălțime inaccesibilă²²⁰, CJUE a statuat că, pentru a justifica o astfel de practică, instanța de trimitere trebuie să stabilească dacă există alte mijloace adecvate și mai puțin restrictive pentru a atinge obiectivele urmărite (securitatea transmisiei de energie electrică și înregistrarea corespunzătoare a consumului de energie

219 Articolul 2 litera (b) din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 2 alineatul (2) litera (b) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 2 litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii; articolul 2 alineatul (1) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

220 CJUE, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisia za zashita ot diskriminatsia* [GC], 16 iulie 2015, (discutată în detaliu în secțiunea 2.2.3).

electrică). Dacă nu există astfel de măsuri, practica nu ar fi disproporționată numai dacă locuitorii districtului nu suferă un prejudiciu în ceea ce privește accesul la energie electrică în condiții care nu sunt de natură ofensivă sau stigmatizantă și care le permit să își urmărească periodic consumul de energie electrică.

În contextul încadrării în muncă, CJUE a fost reticentă în a accepta un tratament diferențiat bazat pe motive de gestionare care sunt legate de preocupările economice ale angajatorilor, fiind în același timp mai dispusă să accepte un tratament diferențiat bazat pe obiective mai ample de politică socială și de încadrare în muncă, cu implicații bugetare. În cazurile referitoare la considerațiile din urmă, CJUE acordă statelor o „marjă de apreciere” amplă. De exemplu, CJUE a statuat că obiectivul de a promova învățământul superior²²¹ sau de a compensa dezavantajele legate de întreruperile de carieră pentru creșterea copiilor²²² au fost scopuri legitime care pot justifica discriminarea indirectă. În schimb, CJUE a subliniat că scopul limitării cheltuielilor publice nu poate servi drept justificare²²³.

CJUE a adoptat abordări similare în temeiul principiului nediscriminării, astfel cum este garantat de Carta drepturilor fundamentale a UE. CJUE a indicat că o diferență de tratament este justificată dacă se bazează pe un criteriu obiectiv și rezonabil, și anume dacă diferența se referă la un obiectiv legal permis urmărit de legislația în cauză și este proporțională cu obiectivul urmărit prin tratamentul în cauză²²⁴.

Exemplu: CJUE a oferit o explicație detaliată a ideii de justificare obiectivă în cauza *Bilka-Kaufhaus GmbH împotriva Weber von Hartz*²²⁵. Aici, angajații cu fracțiune de normă, care erau excluși din sistemul de pensii ocupaționale al întreprinderii Bilka (un magazin universal), s-au plâns că acest lucru constituie o discriminare indirectă împotriva femeilor întrucât femeile reprezentau marea majoritate a lucrătorilor cu fracțiune de normă. CJUE a constatat că aceasta echivalează cu o discriminare indirectă, cu excepția cazului în care tratamentul diferențiat poate fi justificat. Pentru a justifica tratamentul

221 CJUE, C-238/15, *Maria do Céu Bragança Linares Verruga și alții împotriva Ministre de l'Enseignement supérieur et de la recherche*, 14 decembrie 2016.

222 CJUE, C-173/13, *Maurice Leone și Blandine Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice, Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*, 17 iulie 2014.

223 CJUE, cauzele conexe C-4/02 și C-5/02, *Hilde Schönheit împotriva Stadt Frankfurt am Mein și Silvia Becker împotriva Land Hessen*, 23 octombrie 2003.

224 CJUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*, 22 mai 2014.

225 CJUE, cauza 170/84, *Bilka-Kaufhaus GmbH împotriva Karin Weber von Hartz*, 13 mai 1986.

diferențiat, trebuie să se demonstreze că: „[...] măsurile alese de Bilka corespund unei nevoi reale a întreprinderii, sunt adecvate în vederea atingerii obiectivelor urmărite și sunt necesare în acest scop”.

Bilka a susținut că obiectivul care a stat la baza diferenței de tratament a fost de a descuraja munca cu fracțiune de normă și de a încuraja munca cu normă întreagă, având în vedere că lucrătorii cu fracțiune de normă au tendința să nu lucreze seara sau sâmbăta, ceea ce face mai dificilă menținerea unui număr adecvat al membrilor de personal. CJUE a constatat că acesta poate constitui un obiectiv legitim. Nu a răspuns însă la întrebarea dacă excluderea lucrătorilor cu fracțiune de normă de la sistemul de pensii era proporțională cu atingerea acestui obiectiv. Cerința ca măsurile luate să fie „necesare” implică faptul că trebuie să se demonstreze că nu există mijloace alternative rezonabile care ar putea duce la o interferență mai redusă cu principiul egalității de tratament. Instanța națională avea competența de a aplica legea în situația de fapt dedusă judecății.

3.3. Motive specifice de justificare în temeiul dreptului UE

Puncte esențiale

- În temeiul dreptului UE, există excepții specifice de la discriminarea directă, care sunt adaptate la contextul domeniului de aplicare al protecției.
- Printre excepțiile specifice se numără:
 - o cerințele profesionale reale;
 - o excepțiile legate de instituțiile religioase;
 - o excepțiile specifice discriminării pe criterii de vârstă.

După cum s-a menționat mai sus, în conformitate cu directivele privind nediscriminarea, există un set specific de justificări care permit justificarea unui tratament diferențiat într-o serie limitată de circumstanțe. Excepția „cerinței ocupaționale reale” este prezentă în fiecare dintre directive²²⁶ (cu excepția

²²⁶ Articolul 14 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul 4 din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă.

Directivei privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii întrucât nu se referă la încadrarea în muncă). Cerința le permite angajatorilor să facă o diferențiere între persoanele fizice pe baza unui criteriu protejat, în cazul în care acest criteriu are o legătură inerentă cu capacitatea de realizare a anumitor activități sau calificările necesare pentru un anumit loc de muncă²²⁷. Celelalte două excepții se găsesc numai în Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE)²²⁸: în primul rând, posibilitatea discriminării pe criterii de religie sau convingeri din partea angajatorilor care sunt organizații religioase²²⁹ și, în al doilea rând, posibilitatea discriminării pe criterii de vârstă, în anumite circumstanțe²³⁰. Abordarea strictă a CJUE în ceea ce privește interpretarea excepțiilor de la tratamentul diferențiat sugerează că excepțiile vor fi interpretate în sens restrâns, deoarece subliniază importanța oricăror drepturi create pentru persoane fizice în temeiul legislației UE²³¹.

În plus, articolul 2 alineatul (5) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă a introdus o excepție de la interzicerea discriminării din motive legate de protecția siguranței publice. Această dispoziție a fost menită să prevină și să arbitreze conflictele dintre principiul egalității de tratament, pe de o parte, și necesitatea de a asigura ordinea publică, securitatea și sănătatea, prevenirea infracțiunilor penale și protecția drepturilor și a libertăților individuale, pe de altă parte. Toate acestea sunt necesare pentru funcționarea unei societăți democratice. Articolul 2 alineatul (5), ca excepție de la principiul interzicerii discriminării, trebuie interpretat în mod strict. CJUE a stabilit, de exemplu, că măsurile care vizează evitarea accidentelor aeronautice prin monitorizarea aptitudinilor și a capacităților fizice ale piloților pentru a se asigura că erorile umane nu cauzează accidente sunt reglementate de articolul 2 alineatul (5) din directivă. Cu toate acestea, s-a constatat că o dispoziție care interzice piloților să continue să lucreze după vârsta de 60 ani este disproporționată²³². De

227 *Ibid.*

228 Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (JO L 303, 2.12.2000, p. 16).

229 Articolul 4 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă.

230 Articolul 6 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă.

231 Vezi, de exemplu, CJUE, cauza 222/84, *Marguerite Johnston împotriva Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 15 mai 1986, punctul 36.

232 CJUE, C-447/09, cauza *Reinhard Prigge și alții împotriva Deutsche Lufthansa AG* [GC], 13 septembrie 2011, discutată în secțiunea 3.3.3.

asemenea, CJUE a statuat că o dispoziție care prevede o limită de vârstă de 68 de ani pentru exercitarea funcției de medic dentist care încheie un contract cu casele de asigurări de sănătate în cadrul sistemelor obligatorii de asigurări de sănătate poate fi considerată compatibilă cu articolul 2 alineatul (5) din directivă, dacă ar preveni un risc de prejudiciere gravă a echilibrului financiar al sistemului de securitate socială în vederea atingerii unui nivel ridicat de protecție a sănătății²³³.

3.3.1. Cerința profesională reală

În conformitate cu directivele privind nediscriminarea, în măsura în care acestea se referă la domeniul încadrării în muncă:

„Statele membre pot stabili că o diferență de tratament bazată pe o caracteristică legată de [criteriul protejat] nu constituie discriminare atunci când, în temeiul naturii activităților ocupaționale în cauză sau a contextului în care acestea se desfășoară, o asemenea caracteristică reprezintă o cerință profesională reală și determinantă, cu condiția ca obiectivul să fie legitim și cerința proporțională.”²³⁴.

Această justificare permite angajatorilor să facă diferența între persoanele fizice pe baza unei caracteristici protejate, în cazul în care caracteristica respectivă este legată direct de caracterul adecvat sau de competența pentru îndeplinirea atribuțiilor aferente unui anumit post.

Exemplu: În cauza *Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo*²³⁵ (discutată în [secțiunea 5.5](#)), litigiul privește limita de vârstă de 30 de ani pentru recrutarea polițiștilor locali. CJUE a confirmat că deținerea unor capacități fizice speciale poate fi considerată o „cerință profesională reală și determinantă” în sensul articolului 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă

233 CJUE, C-341/08, *Domnica Petersen împotriva Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe* [GC], 12 ianuarie 2010, punctele 60-64.

234 Articolul 14 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul 4 din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă.

235 CJUE, C-416/13, *Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo*, 13 noiembrie 2014.

(2000/78/CE). De asemenea, aceasta a precizat că „deținerea unor capacități fizice speciale este o caracteristică legată de vârstă”²³⁶. În acest caz, CJUE a concluzionat, cu toate acestea, că limita de vârstă era disproporționată²³⁷.

Există ocupații consacrate care intră sub incidența derogării privind cerința profesională reală: în cauza *Comisia împotriva Germaniei*, CJUE, pe baza unui sondaj realizat de Comisie cu privire la domeniul de aplicare al derogării în ceea ce privește discriminarea pe criterii de sex, a indicat anumite profesii în cadrul cărora era probabilă aplicarea excepției²³⁸. O atenție deosebită a fost acordată profesiilor artistice, pentru care pot fi necesare anumite atribute ce aparțin persoanelor cu titlu de caracteristici inerente, cum ar fi o solistă care trebuie să corespundă unui anumit stil de interpretare, un actor tânăr pentru a juca un anumit rol, o persoană cu aptitudini fizice pentru a dansa, sau bărbați sau femei pentru un anumit tip de prezentare de modă. Cu toate acestea, lista de mai sus nu își propune să fie exhaustivă. Alte exemple ar putea include angajarea unei persoane de etnie chineză într-un restaurant chinezesc pentru a păstra impresia de autenticitate sau angajarea de femei în cluburi de fitness destinate exclusiv femeilor.

Exemplu: În cauza *Comisia împotriva Franței*²³⁹, CJUE a constatat că, în anumite circumstanțe, nu este ilegală rezervarea unor locuri de muncă în principal pentru candidații de sex masculin în închisorile pentru bărbați și pentru candidații de sex feminin în închisorile pentru femei. Totuși, această excepție putea fi invocată numai în legătură cu posturile care presupuneau activități unde apartenența la un anumit sex era un aspect relevant. În acest caz, autoritățile franceze au dorit să rețină un procent de posturi pentru candidații de sex masculin, deoarece putea apărea necesitatea de a face uz

236 *Ibid.*, punctul 37.

237 Pentru motivarea CJUE, vezi [secțiunea 5.5](#). A se compara cu CJUE, C-229/08, *Colin Wolf împotriva Stadt Frankfurt am Main* [GC], 12 ianuarie 2010, punctul 40, în care CJUE a confirmat vârsta maximă de recrutare de 30 de ani pentru ofițerii din prima linie. Potrivit CJUE, condiția fizică este o caracteristică legată de vârstă și constituie o cerință profesională reală și determinantă în acest caz. Acest lucru se datora faptului că misiunile din prima linie necesită o capacitate fizică excepțional de ridicată. A se compara și cu CJUE, C-258/15, *Gorka Salaberria Sorondo împotriva Academia Vasca de Policía y Emergencias* [GC], 15 noiembrie 2016, discutată la [secțiunea 5.5](#), în care CJUE a considerat că limita de vârstă la 35 ani pentru recrutare în calitate de polițist nu constituie un tratament discriminatoriu.

238 CJUE, cauza 248/83, *Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Federale Germania*, 21 mai 1985.

239 CJUE, cauza 318/86, *Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Franceze*, 30 iunie 1988.

de forță pentru a-i descuraja pe eventualii scandalagii, precum și pentru alte sarcini pentru care bărbații erau considerați mai potriviți. Deși CJUE a acceptat, în principiu, argumentele, autoritățile franceze nu au îndeplinit cerința de transparență în ceea ce privește activitățile specifice care ar trebui îndeplinite numai de candidații de sex masculin; generalizările referitoare la adecvarea unui anumit sex nu sunt suficiente.

Exemplu: În cauza *Johnston împotriva Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*²⁴⁰, o polițistă care lucra în Irlanda de Nord a reclamat faptul că nu i s-a reînnoit contractul de muncă. Comisarul-șef a justificat acest lucru prin faptul că polițistele nu erau instruite în utilizarea armelor de foc, iar aceasta deoarece „într-o situație caracterizată de tulburări interne grave, portul de arme de foc de către polițiste ar putea crea riscul suplimentar să fie asasinată și ar contraveni, așadar, cerințelor privind siguranța publică”. CJUE a constatat că, deși ar fi trebuit să se țină seama de amenințarea la adresa siguranței, aceasta îi viza în aceeași măsură pe bărbați ca și pe femei, iar femeile nu erau expuse unui risc mai mare. Cu excepția cazului în care justificarea vizează factorii biologici specifici femeilor, precum protecția copilului în timpul sarcinii, tratamentul diferențiat nu putea fi justificat prin faptul că opinia publică cere protejarea femeilor.

Exemplu: În cauza *Mahlburg împotriva Land Mecklenburg-Vorpommern*²⁴¹, reclamantei, care era gravidă, i s-a refuzat cererea de a ocupa un post permanent în calitate de asistentă medicală, care ar fi presupus un volum substanțial de muncă în sălile de operație. Acest lucru a fost justificat prin faptul că expunerea la substanțe nocive în sala de operație ar fi putut dăuna fătului. CJUE a constatat că, întrucât postul era permanent, împiedicarea reclamantei să ocupe postul respectiv a fost o măsură disproporționată, întrucât incapacitatea sa de a lucra în sala de operație ar fi fost doar temporară. Deși restricțiile privind condițiile de muncă pentru femeile gravide erau acceptabile, acestea trebuiau să fie strict adaptate la atribuțiile care ar fi putut-o afecta, și nu să ducă la o interdicție generalizată de a lucra.

240 CJUE, cauza 222/84, *Marguerite Johnston împotriva Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 15 mai 1986.

241 CJUE, C-207/98, *Silke-Karin Mahlburg împotriva Land Mecklenburg-Vorpommern*, 3 februarie 2000.

Exemplu: În cauza *Asma Bougnaoui și ADDH împotriva Micropole SA*²⁴² (discutată în secțiunea 5.8), CJUE a constatat că purtarea unui văl islamic la locul de muncă ar putea fi considerată o cerință profesională reală și determinantă. CJUE a statuat că cerința referitoare la justificarea unei norme discriminatorii prevăzută în Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă este îndeplinită numai dacă este dictată obiectiv de natura activităților profesionale respective sau de contextul în care sunt îndeplinite. Prin urmare, excepția nu se referă la alte considerente subiective, cum ar fi, de exemplu, angajatorul care ia în considerare cererea expresă a clientului care nu dorește să fie servit de o lucrătoare care poartă un văl islamic.

Exemplu: Într-o cauză²⁴³ din Austria, un medic ginecolog, bărbat, s-a plâns cu privire la normele procedurii de atribuire a unui contract cu casa de asigurări de sănătate. În cadrul procedurii de selecție, candidații de sex feminin primeau în mod automat cu 10 % mai multe puncte. Reclamantul a susținut că, deși a primit numărul maxim de puncte la toate categoriile, s-a clasat pe locul trei pe listă din cauza avantajului de puncte pe care l-au primit medicii femei. Curtea Supremă a Austriei a statuat că, în circumstanțele cazului, sexul este o cerință profesională reală, întrucât există un număr insuficient de ginecologi femei (doar 23 % din ginecologi erau femei) și unii pacienți preferă să aibă un medic de sex feminin.

Alineatul (18) din preambulul la Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă conține o precizare mai specifică a excepției privind cerința profesională reală pentru anumite servicii publice legate de siguranță și securitate. Această dispoziție nu constituie un mecanism de protecție separat, dar ar trebui considerată ca formulând în mod expres una dintre consecințele mecanismului de protecție constând în cerința profesională reală într-un anumit context:

„Prezenta directivă nu poate avea ca efect constrângerea forțelor armate, a serviciilor de poliție, a penitenciarelor sau a forțelor de securitate să angajeze sau să mențină în funcție persoane care nu posedă capacitățile necesare pentru a îndeplini ansamblul de funcții pe care ar putea fi

242 CJUE, C-188/15, *Asma Bougnaoui și Association de défense des droits de l'homme (ADDH) împotriva Micropole SA* [GC], 14 martie 2017.

243 Austria, Curtea Constituțională a Austriei, *V 54/2014-20*, 9 decembrie 2014.

solicitate să le exercite, având în vedere obiectivul legitim de menținere a caracterului operațional al acestor servicii.”²⁴⁴

În mod normal, aceasta se poate aplica la situații în care anumite posturi considerate extrem de solicitante din punct de vedere fizic se refuză persoanelor care au trecut de o anumită vârstă sau care au un handicap. În această privință, articolul 3 alineatul (4) din directivă permite statelor membre să excludă în mod expres aplicarea acestei dispoziții în ceea ce privește forțele armate. Deși această dispoziție nu figurează în Directiva privind egalitatea de gen (reformare), se poate aprecia modul în care ar putea acționa prin examinarea a două cauze referitoare la discriminarea pe criterii de sex și forțele armate. Aceste cauze au fost examinate în temeiul articolului 2 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de tratament, care cuprindea apărarea „cerinței profesionale reale” care se regăsește acum la articolul 14 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

Exemplu: În cauza *Sirdar împotriva The Army Board și Secretary of State for Defence*²⁴⁵, reclamanta lucrase ca bucătar într-o unitate de comando. Aceasta a fost concediată în urma măsurilor de reducere a cheltuielilor militare, care au introdus principiul „interoperabilității” pentru unitățile de comando. „Interoperabilitatea” impunea ca fiecare persoană să poată îndeplini un rol în luptă, din cauza numărului insuficient de combatanți. CJUE a fost de acord că unitățile de comando alcătuite exclusiv din persoane de sex masculin erau justificate în vederea garantării eficienței combative și că principiul interoperabilității excludea, în acest mod, femeile. Aceasta, deoarece comandourile erau o forță mică, specializată, care se afla de obicei în prima linie a oricărui atac. CJUE a constatat că regula era necesară în atingerea scopului de garantare a eficienței combative.

Exemplu: În cauza *Kreil împotriva Bundesrepublik Deutschland*²⁴⁶, reclamanta a solicitat să lucreze ca inginer electrician în forțele armate. Postul i s-a refuzat însă întrucât femeile nu puteau ocupa niciun fel de posturi militare care presupuneau folosirea armelor și puteau participa numai în cadrul serviciilor medicale și muzicale ale forțelor armate. CJUE a constatat că această excludere este prea extinsă, întrucât se aplica aproape tuturor

244 Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CEE) (JO L 303, 2.12.2000, p. 17).

245 CJUE, C-273/97, *Angela Maria Sirdar împotriva The Army Board și Secretary of State for Defence*, 26 octombrie 1999.

246 CJUE, C-285/98, *Tanja Kreil împotriva Bundesrepublik Deutschland*, 11 ianuarie 2000.

posturilor militare numai pe considerentul că în posturile respective femeile ar fi trebuit să utilizeze arme la un moment dat. Orice justificare trebuie să fie mai strâns corelată cu funcțiile exercitate în mod normal în fiecare funcție. Credibilitatea justificării guvernului a fost, de asemenea, pusă la îndoială, întrucât în acele posturi care erau disponibile pentru femei, acestea erau totuși obligate să urmeze un program de inițiere de bază în utilizarea armelor în scop de autoapărare sau pentru apărarea altora. Prin urmare, măsura nu era proporțională cu obiectivul urmărit. De asemenea, nu ar trebui să se facă distincție între femei și bărbați pe considerentul că femeile au nevoie de mai multă protecție, cu excepția cazului în care acestea au legătură cu factori specifici femeilor, cum ar fi nevoia de protecție în timpul sarcinii.

Capacitatea de a justifica discriminarea pe criterii de sex, făcând referire la eficacitatea sau eficiența anumitor servicii specifice de securitate sau de urgență, se poate dovedi mai dificilă în timp, pe măsură ce se dezvoltă rolurile de gen și atitudinile sociale. Statele membre au obligația de a reexamina periodic măsurile restrictive, ținând seama de acest fapt²⁴⁷.

3.3.2. Instituțiile religioase

Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă permite în mod special organizațiilor formate din persoane de o anumită „religie” sau cu anumite „convingeri” să impună anumite condiții angajaților. Articolul 4 alineatul (2) din directivă prevede că nu aduce atingere „dreptului bisericilor și al altor organizații publice sau private a căror etică este bazată pe religie sau convingeri, [...] de a impune personalului care lucrează pentru ele o atitudine de bună-credință și de loialitate față de etica organizației”. De asemenea, angajatorii care au legături cu organizații religioase pot intra sub incidența mecanismului de protecție constând în „cerințe profesionale reale” care permite un tratament diferențiat pe baza principiilor religioase ale organizației în cauză.

Articolul 4 alineatul (1) și articolul 4 alineatul (2) permit astfel organizațiilor, cum ar fi bisericile, să refuze, de exemplu, angajarea femeilor ca preoți sau pastori, în cazul în care acest lucru intră în conflict cu etica religiei respective. Deși CJUE nu a avut încă ocazia de a emite o hotărâre cu privire la interpretarea acestei dispoziții, aceasta a fost aplicată la nivel național. Mai jos sunt prezentate două

²⁴⁷ Articolul 31 alineatul (3) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

cauze referitoare la invocarea acestui mecanism de protecție pentru a justifica tratamentul diferențiat pe baza religiei/convingerii.

Exemplu: Într-o cauză aflată pe rolul instanțelor germane²⁴⁸, un angajat al unui centru de îngrijire a copiilor administrat de o asociație catolică a fost concediat pentru părăsirea bisericii catolice. Curtea Federală pentru Litigii de Muncă a constatat că reclamantul și-a încălcat obligația de loialitate. Deși munca sa în sine nu era de natură religioasă, religia și convingerile sale constituiau o cerință profesională reală, legitimă și justificată.

Exemplu: În cauza *Amicus*²⁴⁹, instanțelor din Regatul Unit li s-a solicitat să se pronunțe cu privire la compatibilitatea reglementărilor naționale care transpuneau mecanismul de protecție constând în cerința profesională reală în contextul angajatorilor reprezentați de organizații religioase cu Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă. S-a subliniat faptul că orice excepție de la principiul egalității de tratament trebuie interpretată în sens restrictiv. Formularea din reglementările naționale a permis un tratament diferențiat acolo unde încadrarea în muncă se face „în scopul unei religii organizate” și s-a subliniat că această formulare este mult mai restrictivă decât „în scopul unei organizații religioase”. Astfel, instanța a fost de acord cu observațiile guvernului potrivit cărora această excepție se va aplica unui număr foarte limitat de posturi având legătură cu promovarea sau reprezentarea religiei, cum ar fi pastorii. Astfel, organizațiile religioase precum școlile religioase sau sanatoriile particulare cu caracter religios nu pot argumenta că postul de profesor (care există în scop educativ) sau postul de asistentă medicală (care există în scopul asigurării asistenței medicale) se înscrie în „scopul unei religii organizate”.

3.3.3. Excepții pe criterii de vârstă

Articolul 6 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)²⁵⁰ prevede două justificări separate privind tratamentul diferențiat pe criterii de vârstă.

248 Germania, Curtea Federală pentru Litigii de Muncă, 2 AZR 579/12, joi, 25 aprilie 2013.

249 Regatul Unit, Înalta Curte a Regatului Unit, *Amicus MSF Section, R. (privind aplicarea) împotriva Secretarului de stat pentru comerț și industrie* [2004] EWHC 860 (Admin), 26 aprilie 2004.

250 Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (JO L 303, 2.12.2000, p. 16).

Articolul 6 alineatul (1) permite discriminarea pe criterii de vârstă care urmărește obiective „legitime de politică a ocupării forței de muncă, a pieței muncii și a formării profesionale”, cu condiția ca aceasta să respecte criteriul proporționalității. Este prezentat un număr limitat de exemple pentru cazurile în care se poate justifica un tratament diferențiat: articolul 6 alineatul (1) litera (b) permite „stabilirea unor condiții minime de vârstă, de experiență profesională sau de vechime în muncă pentru accesul la încadrare în muncă”. Lista nu își propune însă să fie exhaustivă, putând fi extinsă de la caz la caz.

CJUE a statuat în mod repetat că statele membre se bucură de o largă putere de apreciere în alegerile făcute, nu numai pentru a urmări un anumit obiectiv în domeniul politicii sociale și de încadrare în muncă, ci și în ceea ce privește definirea măsurilor pentru realizarea obiectivului respectiv²⁵¹. CJUE a acceptat diferite obiective care pot fi invocate de statele respondente, însă a subliniat că obiectivele de legitimitate ale politicilor sociale și de încadrare în muncă trebuie să fie „de interes public”²⁵². De exemplu, a recunoscut că „obiectivul de a institui o structură echilibrată de vârstă pentru a facilita planificarea plecărilor personalului, de a asigura promovarea funcționarilor publici, în special a celor mai tineri, și de a preveni litigiile care ar putea apărea în momentul pensionării” este un obiectiv de politică legitim²⁵³. Într-o cauză privind pensionarea obligatorie a cadrelor universitare, CJUE a statuat că un scop legitim ar putea include obiectivul de a asigura calitatea predării și cea mai bună repartizare posibilă a posturilor pentru profesori între generații²⁵⁴. În cauza *Abercrombie & Fitch Italia Srl*²⁵⁵, CJUE a examinat dacă utilizarea contractelor de muncă de zero ore pentru lucrătorii în vârstă de 25 de ani și mai mici și prevederea concedierii automate la împlinirea vârstei de 25 de ani constituie o discriminare pe criterii de vârstă. Curtea a dispus că această dispoziție nu era exclusă, întrucât urmarea un obiectiv legitim de ocupare a forței de muncă și de politică a pieței de muncă, iar mijloacele prevăzute pentru atingerea acestui obiectiv sunt adecvate și necesare.

251 CJUE, cauzele conexe C-501/12-C-506/12, C-540/12 și C-541/12, *Thomas Specht și alții împotriva Land Berlin și Bundesrepublik Deutschland*, 19 iunie 2014, punctul 46.

252 CJUE, C-388/07, *The Queen, la cererea formulată de The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England) împotriva Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform*, 5 martie 2009, punctul 46.

253 CJUE, C-159/10 și C-160/10, *Gerhard Fuchs și Peter Köhler împotriva Land Hessen*, 21 iulie 2011, punctul 60.

254 CJUE, cauzele conexe C-250/09 și C-268/09, *Vasil Ivanov Georgiev împotriva Tehnически университет – Sofia, filial Plovdiv*, 18 noiembrie 2010, punctul 52.

255 CJUE, C-143/16, *Abercrombie & Fitch Italia Srl împotriva Antonino Bordonaro*, 19 iulie 2017.

În cauza *Kleinstauber împotriva Mars GmbH*²⁵⁶, CJUE a constatat că metoda de calcul a pensiei de pensionare anticipată pentru lucrătorii cu fracțiuni de normă nu reprezintă o discriminare. CJUE a constatat, de asemenea, că un stimulent de a rămâne în întreprindere până la vârsta legală de pensionare nu poate fi creat fără a oferi angajatului respectiv un avantaj în comparație cu angajatul care părăsește timpuriu întreprinderea. Aceasta a considerat că astfel de obiective, care vizează stabilirea unui echilibru între interesele în cauză, în contextul preocupărilor care țin de politica de ocupare a forței de muncă și de protecția socială, pentru a garanta acordarea unei pensii ocupaționale, pot fi considerate obiective de interes public.

Articolul 6 alineatul (2) permite discriminarea pe criterii de vârstă în ceea ce privește accesul la prestații, pentru regimurile profesionale de securitate socială, fără a fi necesar să se îndeplinească un criteriu de proporționalitate. CJUE a subliniat faptul că excepția prevăzută la articolul 6 alineatul (2) trebuie să fie interpretată în mod restrictiv²⁵⁷ și a constatat că acele creșteri ale contribuțiilor la sistemul de pensii datorate vârstei nu intră în domeniul de aplicare al acestei dispoziții²⁵⁸.

Exemplu: În cauza *David Hütter împotriva Technische Universität Graz*²⁵⁹, CJUE a fost invitată să examineze o trimitere la o lege austriacă potrivit căreia experiența profesională acumulată înainte de împlinirea vârstei de 18 ani nu poate fi luată în considerare la stabilirea salariului. Domnul Hütter și un coleg au fost ambii ucenici la TUG, întreprindere care, la încheierea perioadei de ucenicie, le-a oferit un contract de trei luni. În temeiul legislației în cauză, salariul domnului Hütter, care avea puțin peste 18 ani, a fost stabilit prin raportare la experiența sa profesională de 6,5 luni, în timp ce salariul colegului, care era cu 22 de luni mai în vârstă decât el, a fost stabilit pe baza experienței acumulate de 28,5 luni. Acest lucru a dus la o diferență în quantumul salariului lunar, în pofida faptului că cei doi aveau niveluri de experiență similare. CJUE a acceptat faptul că obiectivele principale ale legislației pot fi considerate legitime: (1) pentru evitarea plasării persoanelor care au finalizat studii liceale într-o poziție dezavantajoasă, comparativ cu persoanele care dețin o calificare profesională; și (2) pentru evitarea creșterii

256 CJUE, C-354/16, *Ute Kleinstauber împotriva Mars GmbH*, 13 iulie 2017.

257 CJUE, C-476/11, *HK Danmark împotriva Experian A/S*, 26 septembrie 2013, punctul 46.

258 *Ibid.*, punctul 54.

259 CJUE, C-88/08, *David Hütter împotriva Technische Universität Graz*, 18 iunie 2009.

costului perioadelor de ucenicie și promovarea, pe această cale, a integrării tinerilor care au parcurs cursuri de formare de acest tip pe piața muncii. Cu toate acestea, CJUE a constatat că justificarea obiectivă nu a fost formulată în mod corespunzător, întrucât a avut un impact disproporționat asupra lucrătorilor mai tineri, în special în cazurile în care experiența era egală, cu toate că, în acest caz, vârsta solicitantului afecta cuantumul salariului.

Exemplu: Cauza *Franz Lesar împotriva Telekom Austria AG*²⁶⁰ se referă, de asemenea, la dreptul austriac, care exclude luarea în considerare a perioadelor de ucenicie și de angajare finalizate de un funcționar public înainte de împlinirea vârstei de 18 ani, în scopul stabilirii dreptului la pensie pentru limită de vârstă și al calculării cuantumului pensiei. CJUE a constatat că sistemul de pensii pentru funcționarii publici este un sistem care oferă lucrătorilor din anumite sectoare profesionale beneficii destinate să înlocuiască prestațiile prevăzute de regimurile legale de securitate socială și care urmăresc să asigure „stabilirea [...] unei vârste pentru aderare sau admitere la prestațiile de pensie sau invaliditate”, în sensul articolului 6 alineatul (2) din Directiva 2000/78. În consecință, CJUE a constatat că acest tratament diferențiat care se bazează în mod direct pe criteriul vârstei poate fi justificat în măsura în care urmărește să garanteze, în cadrul unui regim de pensionare pentru servicii publice, o vârstă uniformă pentru aderarea la acest regim și o vârstă uniformă pentru admiterea la prestațiile de pensie acordate în cadrul regimului respectiv.

Ca urmare a hotărârii în cauza *Hütter*, legislația austriacă a fost modificată. Cu toate acestea, măsurile tranzitorii au continuat să dezavantajeze persoanele care au fost dezavantajate în cadrul sistemului anterior, perpetuând astfel discriminarea pe criterii de vârstă²⁶¹. Guvernul austriac a declarat că noua lege „a fost motivată de considerente bugetare”. CJUE a statuat că aspectele bugetare pot influența măsurile alese de statul membru, dar că ele singure nu pot constitui

260 CJUE, C-159/15, *Franz Lesar împotriva Beim Vorstand der Telekom Austria AG eingerichtetes Personalamt*, 16 iunie 2016.

261 În conformitate cu noua lege, au fost luate în considerare perioadele de formare sau de vechime în muncă înainte de împlinirea vârstei de 18 ani, dar, în același timp, legea a introdus – numai pentru funcționarii publici care au suferit de pe urma discriminării – o prelungire cu trei ani a perioadei necesare pentru promovare. Vezi CJUE, cauza C-530/13, *Leopold Schmitzer împotriva Bundesministerin für Inneres* [GC], 11 noiembrie 2014, punctele 9-15. Vezi și C-417/13, *ÖBB Personenverkehr AG împotriva lui Gotthard Starjakob*, 28 ianuarie 2015, și CJUE, C-529/13, *Georg Felber împotriva Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur*, 2 ianuarie 2015.

un scop legitim în sensul articolului 6 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă²⁶².

Obiectivele legitime prevăzute la articolul 6 alineatul (1) trebuie să se refere la politica ocupării forței de muncă, la piața muncii și la formarea profesională. În consecință, pot fi invocate numai tipuri limitate de obiective legitime pentru a justifica diferența de tratament.

Exemplu: În cauza *Hörnfeldt împotriva Posten Meddelande AB*²⁶³, CJUE a examinat o măsură națională care permite unui angajator să rezilieze contractul de muncă al unui angajat pentru simplul motiv că angajatul a împlinit vârsta de 67 de ani și care nu ține seama de nivelul pensiei pentru limită de vârstă pe care persoana în cauză urmează să o primească. CJUE a statuat că o astfel de măsură poate fi justificată în mod obiectiv și rezonabil de un obiectiv legitim de politică în domeniul ocupării forței de muncă și al pieței de muncă, atât timp cât constituie un mijloc adecvat și necesar de atingere a acestui obiectiv. CJUE a constatat că măsura constituie un mecanism care se bazează pe echilibrul care trebuie atins între considerentele politice, economice, sociale, demografice și/sau bugetare, precum și pe alegerea care trebuie făcută între prelungirea vieții active a oamenilor sau, dimpotrivă, prevederea pensionării anticipate.

Exemplu: În cauza *Reinhard Prigge și alții împotriva Deutsche Lufthansa AG*²⁶⁴, CJUE a examinat vârsta de pensionare obligatorie de 60 de ani pentru piloții angajați de Lufthansa. În temeiul unei clauze din contractul colectiv de muncă, contractele de muncă erau reziliate în mod automat înainte de sfârșitul lunii în care angajatul împlinea 60 de ani. Limitele de vârstă stabilite în contractul colectiv de muncă erau mai mici decât limitele stabilite în legislația națională. CJUE a constatat că principiile prevăzute în directivă se aplică nu numai dispozițiilor legislative, de reglementare sau administrative, ci și contractelor colective. În ceea ce privește excepțiile de la principiul nediscriminării pe criterii de vârstă prevăzute la articolul 6, CJUE a statuat că siguranța traficului aerian nu constituie un scop legitim în sensul prezentului articol.

262 CJUE, C-530/13, *Leopold Schmitzer împotriva Bundesministerin für Inneres* [GC], 11 noiembrie 2014, punctul 41.

263 CJUE, C-141/11, *Torsten Hörnfeldt împotriva Posten Meddelande AB*, 5 iulie 2012.

264 CJUE, C-447/09, *Reinhard Prigge și alții împotriva Deutsche Lufthansa AG* [GC], 13 septembrie 2011.

CJUE a constatat că aspectele legate de siguranța traficului sunt un obiectiv legitim în temeiul articolului 2 alineatul (5) și al articolului 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă. În circumstanțele cazului, rezilierea automată a unui contract de muncă la împlinirea vârstei de 60 de ani era însă disproporționată. CJUE a făcut referire în special la legislația națională și internațională care permite continuarea acestei activități, în anumite condiții, până la vârsta de 65 de ani. De asemenea, CJUE a observat că nu au existat motive evidente pentru care piloții, după împlinirea vârstei de 60 de ani, să nu mai aibă capacitatea fizică de a-și face meseria²⁶⁵.

Exemplu: În cauza *Comisia Europeană împotriva Ungariei*²⁶⁶, CJUE a examinat proporționalitatea legii care prevede pensionarea obligatorie a judecătorilor, a procurorilor și a notarilor la împlinirea vârstei de 62 de ani. Guvernul a apărut măsurile naționale contestate pe motiv că urmăresc două obiective, în primul rând standardizarea limitei de vârstă pentru pensionarea obligatorie în sectorul public și, în al doilea rând, stabilirea unei „structuri de vârstă mai echilibrate” care să faciliteze accesul tinerilor avocați la profesiile de judecător, procuror sau avocat, precum și garantarea unei cariere accelerate pentru aceștia. CJUE a statuat că obiectivele sunt legitime. Cu toate acestea, CJUE a concluzionat că reducerea vârstei de pensionare nu a fost adecvată și necesară pentru atingerea acestor obiective. Motivul acestei concluzii s-a bazat pe caracterul brusc al reducerii vârstei de pensionare de la 70 la 62 de ani într-un singur an. CJUE a declarat că dispozițiile au redus „brusc și semnificativ” limita de vârstă fără a introduce măsuri tranzitorii. Acest lucru însemna că persoanele în cauză nu puteau să își ia măsuri de precauție în această privință. De asemenea, CJUE a considerat că modificările nu pot duce la o structură echilibrată a vârstei pe termen mediu și lung. CJUE a explicat

265 A se compara cu CJUE, C-45/09, *Gisela Rosenblatt împotriva Oellerking Gebäudereinigungsges. mbH* [GC], 12 octombrie 2010, în care CJUE a statuat că acordurile colective care prevăd încetarea automată a contractului de muncă pentru angajații care au dreptul la pensie pentru limită de vârstă sau care au împlinit o anumită vârstă (cum ar fi 65 de ani) pot echivala cu o discriminare justificată pe criterii de vârstă. CJUE a ținut seama de faptul că angajații care se pensionează au dreptul la o compensație financiară sub forma unei pensii și că pensionarea obligatorie se bazează pe un acord, care are ca rezultat o flexibilitate considerabilă în ceea ce privește utilizarea mecanismului, permițând partenerilor sociali să țină seama de situația globală de pe piața de muncă în cauză și de caracteristicile specifice ale locurilor de muncă în cauză. CJUE a observat, de asemenea, că legislația germană nu obligă în mod automat lucrătorii să se retragă de pe piața muncii, întrucât împiedică refuzarea, pe criterii de vârstă, a unei persoane care intenționează să lucreze în continuare după împlinirea vârstei de pensionare.

266 CJUE, C-286/12, *Comisia Europeană împotriva Ungariei*, 6 noiembrie 2012.

că, deși în 2012 fluctuația personalului va fi semnificativă din cauza înlocuirii a opt grupe de vârstă cu o singură grupă de vârstă, valoarea fluctuației va încetini în 2013, când va trebui înlocuită o singură grupă de vârstă²⁶⁷.

CJUE a susținut că testul elaborat pentru justificarea obiectivă a presupusei discriminări indirecte este foarte asemănător cu justificarea discriminării directe pe criterii de vârstă – cu toate acestea, astfel cum a subliniat CJUE, nu este identic. Articolul 6 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă impune statelor sarcina de a stabili la un standard înalt în materie de probațiune legitimitatea obiectivului invocat ca justificare²⁶⁸.

Trebuie remarcat faptul că abordarea CJUE este, de asemenea, consecventă cu cea a CEDO, care a examinat chestiunea vârstelor diferite de pensionare în contextul Convenției europene a drepturilor omului, discutată în cauza *Andrle împotriva Republicii Ceha*²⁶⁹, secțiunile 4.2 și 5.1. În acest sens, excepțiile referitoare la vârstă sunt consecvente cu abordările instanțelor în ceea ce privește justificările din domeniul ocupării forței de muncă și al politicii sociale.

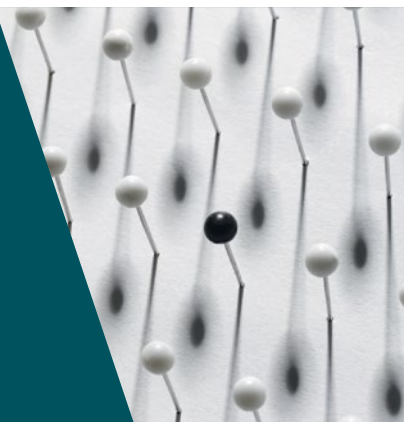
267 O nouă lege adoptată de Parlamentul Ungariei la 11 martie 2013 a redus vârsta de pensionare pentru judecători, procurori și notari la 65 de ani pe o perioadă de 10 ani.

268 CJUE, C-388/07, *The Queen, la cererea formulată de The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England) împotriva Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform*, 5 martie 2009, punctul 65.

269 CEDO, *Andrle împotriva Republicii Ceha*, nr. 6268/08, 17 februarie 2011.

4

Domenii de protecție selectate

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 157 din TFUE</p> <p>Articolul 3 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Articolul 3 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)</p> <p>Articolele 1, 14 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>Articolul 11 alineatul (1) litera (a) din Directiva 2003/109/CE a Consiliului CJUE, C-548/15, <i>de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën</i>, 2016</p> <p>CJUE, C-122/15, C, 2016</p> <p>CJUE, C-267/12, <i>Hay/Crédit agricole mutuel</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-81/12, <i>Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-7/12, <i>Riežniece împotriva Zemkopības ministrija și Lauku atbalsta dienests</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-147/08, <i>Römer împotriva Freie und Hansestadt Hamburg</i> [GC], 2011</p> <p>CJUE, C-79/99, <i>Schnorbus împotriva Land Hessen</i>, 2000</p> <p>CJUE, C-116/94, <i>Meyers împotriva Adjudication Officer</i>, 1995</p>	<p>Ocuparea forței de muncă</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>I.B. împotriva Greciei</i>, nr. 552/10, 2013</p> <p>CEDO în cauza <i>Danilenkov și alții împotriva Rusiei</i>, nr. 67336/01, 2009,</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 18 din CEaDO</p> <p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Directiva privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>Articolul 11 alineatul (1) litera (d) din Directiva 2003/109/CE a Consiliului CJUE, C-299/14, <i>Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen împotriva García-Nieto</i>, 2016</p> <p>CJUE, C-318/13, X, 2014</p> <p>CJUE, C-20/12, <i>Giersch împotriva État du Grand-Duché de Luxembourg</i>, 2013</p> <p>CJUE, cauza 32/75, <i>Cristini împotriva SNCF</i>, 1975</p>	<p>Protecție socială și securitate socială</p>	<p>Articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 14 (interzicerea discriminării), articolul 1 din Protocolul nr. 1 (protecția proprietății) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Gouri împotriva Franței</i> (dec.), nr. 41069/11, 2017</p> <p>CEDO, <i>Bah împotriva Regatului Unit</i>, nr. 56328/07, 2011</p> <p>CEDO, <i>Stummer împotriva Austriei</i> [GC], nr. 37452/02, 2011</p> <p>CEDO, <i>Andrle împotriva Republicii Cehe</i>, nr. 6268/08, 2011</p>
<p>Articolul 18 din CEaDO</p> <p>Articolul 12 din Regulamentul (CEE) nr. 1612/68 al Consiliului privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității</p> <p>Articolul 3 alineatul (1) litera (g) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Articolul 11 alineatul (1) litera (b) din Directiva 2003/109/CE a Consiliului CJUE, C-491/13, <i>Ben Alaya împotriva Bundesrepublik Deutschland</i>, 2014</p> <p>CJUE, cauzele conexe C-523/11 și C-585/11, <i>Prinz împotriva Region Hannover și Seeberger împotriva Studentenwerk Heidelberg</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-147/03, <i>Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Austria</i>, 2005</p> <p>CJUE, cauza 9/74, <i>Casagrande împotriva Landeshauptstadt München</i>, 1974</p>	<p>Educație</p>	<p>Articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 14 (interzicerea discriminării), articolul 2 din Protocolul nr. 1 (dreptul la educație) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Çam împotriva Turciei</i>, nr. 51500/08, 2016</p> <p>CEDO, <i>Ponomaryovi împotriva Bulgariei</i>, nr. 5335/05, 2011</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Punctul 13 din preambulul la Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii</p> <p>Articolul 57 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene</p> <p>Articolul 3 alineatul (1) litera (h) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Articolul 7, articolul 34 alineatul (3) din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Articolul 11 alineatul (1) litera (f) din Directiva 2003/109/CE a Consiliului</p> <p>CJUE, C-83/14, <i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia</i> [GC], 2015</p> <p>CJUE, C-571/10, <i>Kamberaj împotriva IPES</i> [GC], 2012</p>	<p>Accesul la furnizarea de bunuri și servicii, inclusiv la locuințe</p>	<p>Articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 14 (interzicerea discriminării), articolul 1 din Protocolul nr. 1 (protecția proprietății) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Carta socială europeană, articolul E (nediscriminarea), articolul 13 alineatul (4) și articolul 31 alineatul (1)</p> <p>CEDO, <i>Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)</i>, nr. 41138/98 și 64320/01, 2005</p> <p>CEDO, <i>Vrountou împotriva Ciprului</i>, nr. 33631/06, 2015</p> <p>CEDO, <i>Hunde împotriva Țărilor de Jos</i> (dec.), nr. 17931/16, 2016</p> <p>ECSR, <i>CEC împotriva Țărilor de Jos</i>, Plângerea nr. 90/2013, 2014</p> <p>ECSR, <i>FEANTSA împotriva Țărilor de Jos</i>, Plângerea nr. 86/2012, 2014</p>
<p>Articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale</p>	<p>Accesul la justiție</p>	<p>Articolul 6 (dreptul la un proces echitabil) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Paraskeva Todorova împotriva Bulgariei</i>, nr. 37193/07, 2010</p> <p>CEDO, <i>Anakomba Yula împotriva Belgiei</i>, nr. 45413/07, 2009</p> <p>CEDO, <i>Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)</i>, nr. 41138/98 și 64320/01, 2005</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 7 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>CJUE, C-391/09, <i>Runevič-Vardyn și Wardyn împotriva Vilniaus miesto savivaldybės administracija</i>, 2011</p> <p>CJUE, C-104/09, <i>Roca Álvarez împotriva Sesa Start España ETT SA</i>, 2010</p>	<p>Dreptul la respectarea vieții private și de familie</p>	<p>Articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 12 (dreptul la căsătorie) și articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Kacper Nowakowski împotriva Poloniei</i>, nr. 32407/13, 2017</p> <p>CEDO, <i>A.H. și alții împotriva Rusiei</i>, nr. 6033/13 și 15 alte cereri, 2017</p> <p>CEDO, <i>Pajić împotriva Croației</i>, nr. 68453/13, 2016</p> <p>CEDO, <i>Vallianatos și alții împotriva Greciei</i> [GC], nr. 29381/09 și 32684/09, 2013</p> <p>CEDO, <i>X și alții împotriva Austriei</i> [GC], nr. 19010/07, 2013</p>
<p>Articolul 12 din Carta drepturilor fundamentale</p>	<p>Participarea politică</p>	<p>Articolul 10 (libertatea de exprimare), articolul 11 (libertatea de întrunire și de asociere), articolul 3 din Protocolul nr. 1 (dreptul la alegeri libere) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Pilav împotriva Bosniei și Herțegovinei</i>, nr. 41939/07, 2016</p> <p>CEDO, <i>Partei Die Friesen împotriva Germaniei</i>, nr. 65480/10, 2016</p>
<p>Articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Articolele 18 și 21 din TFUE</p> <p>CJUE, C-182/15, <i>Petruhhin împotriva Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra</i> [GC], 2016</p> <p>CJUE, C-42/11, <i>Procedură privind executarea unui mandat european de arestare emis împotriva lui João Pedro Lopes Da Silva Jorge</i> [GC], 2012</p>	<p>Chestiuni de drept penal</p>	<p>Articolul 2 (dreptul la viață), articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 5 (dreptul la libertate și la siguranță), articolul 6 (dreptul la un proces echitabil), articolul 7 (dreptul la pedeapsă fără lege) și articolul 4 din Protocolul nr. 7 (dreptul de a nu fi judecat sau condamnat de două ori) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Martzaklis și alții împotriva Greciei</i>, nr. 20378/13, 2015</p> <p>CEDO, <i>Stasi împotriva Franței</i>, nr. 25001/07, 2011</p> <p>CEDO, <i>D.G. împotriva Irlandei</i>, nr. 39474/98, 2002</p> <p>CEDO, <i>Bouamar împotriva Belgiei</i>, nr. 9106/80, 1988</p>

Puncte esențiale

- Domeniul de aplicare al Convenției europene a drepturilor omului este mult mai amplu decât cel al directivelor UE privind nediscriminarea, în ceea ce privește atât drepturile materiale, cât și modul în care sunt interpretate în sensul aplicării articolului 14 din convenție.

Deși dreptul european privind nediscriminarea interzice discriminarea directă și indirectă, interdicția vizează numai anumite contexte.

Articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului se aplică în ceea ce privește exercitarea tuturor drepturilor materiale garantate de convenție, iar Protocolul nr. 12 la Convenția europeană a drepturilor omului reglementează orice drept garantat la nivel național, chiar și în cazul în care nu intră în domeniul de aplicare al unui drept prevăzut în convenție. În același timp, domeniul de aplicare al interdicției privind discriminarea în temeiul directivelor UE privind nediscriminarea se extinde la trei domenii: încadrarea în muncă, sistemul de protecție socială și accesul la bunuri și servicii. În prezent, după cum s-a discutat în [capitolul 1](#), numai Directiva privind egalitatea rasială se aplică în toate cele trei domenii. Deși legislația care va extinde Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă la toate cele trei domenii este în curs de dezbateră, această directivă se aplică în prezent numai în contextul încadrării în muncă. Directiva privind egalitatea de gen (reformare) și Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii se aplică în domeniul încadrării în muncă și al accesului la bunuri și servicii, dar nu și în ceea ce privește accesul la sistemul de protecție socială.

Acest capitol va stabili domeniul de aplicare al dreptului european privind nediscriminarea. În special, se vor examina domeniile de protecție acoperite.

4.1. Ocuparea forței de muncă

În temeiul **dreptului UE**, protecția împotriva discriminării în domeniul încadrării în muncă se extinde la toate criteriile protejate prevăzute de directivele privind nediscriminarea. Aceasta acoperă accesul la încadrarea în muncă, condițiile de încadrare în muncă, inclusiv condițiile de concediere și de salarizare, accesul la orientare și formare profesională, precum și la organizațiile sindicale și patronale.

Conceptul de „acces la încadrare în muncă” în temeiul directivelor privind nediscriminarea a fost interpretat pe larg de CJUE. Acesta se aplică unei persoane aflate în căutarea unui loc de muncă²⁷⁰ și, de asemenea, în ceea ce privește criteriile de selecție²⁷¹ și condițiile de recrutare²⁷² pentru locul de muncă respectiv²⁷³.

Exemplu: În cauza *Meyers împotriva Adjudication Officer*²⁷⁴, CJUE a statuat că accesul la încadrarea în muncă reglementează „nu numai condițiile obținute înainte ca o relație de muncă să existe”, ci și toți acei factori determinanți care trebuie luați în considerare înainte ca o persoană să ia decizia de a accepta sau de a respinge o ofertă de muncă. Prin urmare, acordarea unei anumite prestații publice (plătibilă în funcție de nivelul venitului) s-a înscris în acest domeniu. Aceasta, deoarece candidatul a fost influențat de posibilitatea de a avea dreptul la acea prestație când a luat decizia de a accepta postul. În consecință, considerația respectivă a avut un impact asupra accesului la încadrarea în muncă.

Exemplu: În cauza *Schnorbus împotriva Land Hessen*²⁷⁵, reclamanta candidase pentru un post de formare, ca parte a calificării necesare în vederea admiterii în sistemul judiciar. Conform dreptului național, ea trebuia să promoveze un examen organizat la nivel național, urmat de o perioadă de formare și de un al doilea examen. Reclamanta a promovat primul examen, dar a fost refuzată pentru un post de formare pe motivul că nu mai erau posturi disponibile. Prin urmare, admiterea sa a fost tergiversată până când a devenit disponibilă o nouă serie de posturi. Reclamanta a susținut că a fost discriminată deoarece s-a acordat prioritate candidaților de sex masculin care își efectuaseră serviciul militar. CJUE a constatat că legislația națională care reglementa data admiterii pe postul de formare se înscrisa în domeniul de aplicare al „accesului la încadrarea în muncă”, întrucât o perioadă de formare de acest fel era considerată în sine ca fiind „încadrare în muncă”, atât în mod independent, cât și ca parte din procesul de obținere a unui post în cadrul sistemului judiciar.

270 CJUE, C-415/10, *Galina Meister împotriva Speech Design Carrier Systems GmbH*, 19 aprilie 2012.

271 CJUE, C-317/14, *Comisia Europeană împotriva Regatului Belgiei*, 5 februarie 2015.

272 CJUE, C-416/13, *Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo*, 13 noiembrie 2014.

273 Articolul 3 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 3 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 1 și articolul 14 alineatul (1) litera (a) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare).

274 CJUE, C-116/94, *Jennifer Meyers împotriva Adjudication Officer*, 13 iulie 1995.

275 CJUE, C-79/99, *Julia Schnorbus împotriva Land Hessen*, 7 decembrie 2000.

Exemplu: În cauza *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*²⁷⁶, având ca obiect observații homofobe făcute de patronul unui club de fotbal, CJUE a statuat că Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă se aplică declarațiilor privind politica de recrutare a clubului, deși nu exista nicio procedură efectivă de recrutare și niciun reclamant identificabil care să pretindă că a fost victimă a discriminării²⁷⁷.

În mod similar, la interpretarea a ceea ce intră sub incidența condițiilor de încadrare în muncă, CJUE a aplicat o interpretare destul de largă. Aceasta a dus în cele din urmă la a considera că orice condiție rezultată din raportul de muncă se încadrează în această categorie.

Exemplu: În cauza *Meyers împotriva Adjudication Officer*²⁷⁸, reclamantul, un părinte singur, s-a plâns de discriminarea indirectă pe criteriile de sex din cauza metodei folosite la calcularea eligibilității unui părinte singur pentru un credit familial. CJUE i-a revenit sarcina de a clarifica în ce măsură acordarea unui credit familial (o prestație publică) reprezenta numai un aspect al asigurărilor sociale sau constituia și o condiție de încadrare în muncă. CJUE a ținut seama de faptul că respectivul credit familial era plătit dacă erau îndeplinite trei condiții: venitul solicitantului nu trebuia să depășească o sumă specificată; solicitantul sau partenerul acestuia trebuia să aibă un loc de muncă; solicitantul sau partenerul acestuia trebuia să fie răspunzător pentru un copil. CJUE a statuat că Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește accesul la încadrare în muncă [înlocuită în prezent de Directiva privind egalitatea de gen (reformare)] nu va fi considerată inaplicabilă numai pentru că prestația în cauză face parte dintr-un sistem de asigurări sociale. În schimb, s-a adoptat o abordare mai laxă, analizându-se dacă prestația se acorda în legătură cu o relație de muncă. În acest caz, pentru a beneficia de sistemul creditului familial, reclamantul trebuia să stabilească dacă acesta sau partenerul său era angajat într-un raport de muncă remunerat. Această cerință de stabilire a existenței unui raport de muncă a înscris sistemul creditului familial în categoria condițiilor de muncă.

276 CJUE, C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013.

277 Vezi și CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008.

278 CJUE, C-116/94, *Jennifer Meyers împotriva Adjudication Officer*, 13 iulie 1995.

Aplicarea unei definiții atât de permissive conceptului de încadrare în muncă și de condiții de muncă a determinat CJUE să concluzioneze că și asigurarea unor grădinițe la locul de muncă²⁷⁹, reducerea timpului de lucru²⁸⁰ și condițiile de acordare a concediului pentru creșterea copilului²⁸¹ se înscriu în domeniul de aplicare al acestuia.

De asemenea, CJUE a adoptat o abordare relativ cuprinzătoare a conceptelor de concediere și remunerație. În legătură cu domeniul de aplicare al conceptului de concediere, aici sunt cuprinse aproape toate situațiile în care raportul de muncă încetează. Aici a fost inclusă, de exemplu, și situația în care raportul de muncă a fost reziliat în urma unui plan de concediere colectivă voluntară²⁸² sau în care raportul a fost reziliat prin pensionare forțată²⁸³.

Exemplu: În cauza *Riežniece împotriva Zemkopības ministrija și Lauku atbalsta dienests*²⁸⁴, reclamantul, un funcționar public, a fost concediat după ce și-a luat concediu pentru creșterea copilului. Motivul care a stat la baza concedierii a fost anularea postului ocupat de reclamant. CJUE a hotărât că metoda de evaluare a lucrătorilor în contextul eliminării unui post nu trebuie să pună lucrătorii care și-au luat concediu pentru creșterea copilului într-o situație mai puțin favorabilă decât alți lucrători. CJUE a concluzionat că a existat o discriminare indirectă întrucât concediul pentru creșterea copilului este luat de un număr mai mare de femei decât de bărbați.

Conceptul de remunerație a fost definit la articolul 157 din Tratatul privind funcționarea UE ca fiind „salariul sau suma obișnuită de bază sau minime, precum și toate celelalte drepturi plătite, direct sau indirect, în numerar sau în natură, de către angajator lucrătorului pentru munca prestată de acesta”. Aici este inclusă o amplă categorie de prestații primite de lucrător în baza raportului de muncă încheiat. Domeniul de aplicare al acestei definiții a fost luat în considerare într-o

279 CJUE, C-476/99, *H. Lommers împotriva Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, 19 martie 2002.

280 CJUE, C-236/98, *Jämställdhetsombudsmannen împotriva Örebro läns landsting*, 30 martie 2000.

281 CJUE, C-222/14, *Konstantinos Maïstrellis împotriva Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaiomaton*, 16 iulie 2015.

282 CJUE, cauza 19/81, *Arthur Burton împotriva British Railways Board*, 16 februarie 1982.

283 CJUE, C-411/05, *Félix Palacios de la Villa împotriva Cortefiel Servicios SA* [GC], 16 octombrie 2007.

284 CJUE, C-7/12, *Nadežda Riežniece împotriva Zemkopības ministrija și a Lauku atbalsta dienests*, 20 iunie 2013.

serie de cauze judecate de CJUE, susținându-se că aici intră toate prestațiile aferente unui loc de muncă, inclusiv călătoriile pe calea ferată la preț redus²⁸⁵, indemnizațiile de expatriere²⁸⁶, primele de Crăciun²⁸⁷ și pensiile ocupaționale²⁸⁸, luând în considerare perioadele de serviciu militar²⁸⁹ și continuarea plății salariului în caz de boală²⁹⁰. Ceea ce se are în vedere în principal atunci când trebuie să se determine dacă o problemă se înscrie în sfera termenului de „remunerație” este un anumit tip de prestație derivat din existența unei relații de muncă.

Exemplu: În cauza *Jürgen Römer împotriva Freie und Hansestadt Hamburg*²⁹¹, reclamantul a lucrat pentru orașul Hamburg ca angajat în personalul administrativ până la intrarea sa în incapacitate de muncă. După ce a încheiat un parteneriat civil cu partenerul său pe termen lung, a solicitat recalcularea pensiei suplimentare pe baza unei categorii de deduceri fiscale mai favorabile disponibile pentru cuplurile căsătorite. Administrația competentă l-a refuzat pe motiv că solicitantul nu era căsătorit, ci se afla într-un parteneriat înregistrat. CJUE a confirmat că pensiile suplimentare, precum cele plătite reclamantului, constituie o remunerație. În consecință, dacă legislația unui stat membru reglementează parteneriatul înregistrat, plasând cuplurile de același sex pe o poziție juridică comparabilă cu cea a cuplurilor căsătorite, excluderea de la plata pensiilor constituie discriminare directă. Protecția căsătoriei și a familiei ca atare nu poate constitui o justificare valabilă pentru o astfel de discriminare. Potrivit hotărârii CJUE, cuplurile de același sex trebuie să aibă acces la un loc de muncă, la beneficii, inclusiv dreptul la pensia pentru limită de vârstă acordată cuplurilor căsătorite.

Exemplu: În cauza *C*²⁹², referitoare la impozitul suplimentar pe veniturile obținute din pensia pentru limită de vârstă, CJUE a subliniat că sensul termenului „remunerație” trebuie interpretat în sens larg în domeniul de

285 CJUE, cauza 12/81, *Eileen Garland împotriva British Rail Engineering Limited*, 9 februarie 1982.

286 CJUE, cauza 20/71, *Luisa Bertoni, căsătorită Sereno Sabbatini, împotriva Parlamentului European*, 7 iunie 1972.

287 CJUE, C-333/97, *Susanne Lewen împotriva Lothar Denda*, 21 octombrie 1999.

288 CJUE, C-262/88, *Douglas Harvey Barber împotriva Guardian Royal Exchange Assurance Group*, 17 mai 1990.

289 CJUE, C-220/02, *Österreichischer Gewerkschaftsbund, Gewerkschaft der Privatangestellten împotriva Wirtschaftskammer Österreich*, 8 iunie 2004.

290 CJUE, C-171/88, *Ingrid Rinner-Kühn împotriva FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG*, 13 iulie 1989.

291 CJUE, C-147/08, *Jürgen Römer împotriva Freie und Hansestadt Hamburg* [GC], 10 mai 2011.

292 CJUE, C-122/15, *C*, 2 iunie 2016.

aplicare al Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78). CJUE a subliniat că noțiunea de „remunerație” acoperă orice prestație pe care angajatul o primește în ceea ce privește încadrarea în muncă. De asemenea, noțiunea de „remunerație” este independentă de faptul dacă este primită în temeiul unui contract de muncă, în temeiul unor dispoziții legislative sau pe bază de voluntariat. Aceasta ar putea include și prestații care sunt plătite după încetarea contractului de muncă sau pentru a se asigura că un lucrător primește venituri chiar și în cazul în care nu desfășoară nicio activitate. Cu toate acestea, CJUE a considerat că impozitul pe venitul din pensiile pentru limită de vârstă este extern raportului de muncă și, prin urmare, nu intră în domeniul de aplicare al Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și al articolului 157 din TFUE. Aceasta decurge în mod direct și exclusiv din legislația fiscală națională aplicabilă unei anumite categorii de persoane, astfel cum se specifică în dispozițiile fiscale relevante.

Exemplu: În cauza *Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*²⁹³, CJUE a considerat că prestațiile avute în vedere pentru angajați cu ocazia căsătoriei fac parte din salariul unui angajat. Reclamantului, un bărbat homosexual implicat într-o relație cu alt bărbat, i s-a refuzat prestația pe motiv că nu îndeplinea condiția de a se căsători, o cerință pentru obținerea acesteia. CJUE a constatat că diferența de tratament între persoanele căsătorite și cele din cadrul unui parteneriat civil constituie discriminare pe criterii de orientare sexuală.

CJUE a acordat atenție definiției „orientării și formării profesionale” în contextul liberei circulații a persoanelor²⁹⁴. CJUE a adoptat o interpretare largă a acestui termen.

Exemplu: În cauza *Gravier împotriva Ville de Liège*²⁹⁵, un student care era cetățean francez dorea să studieze arta benzii desenate la Academia de Arte Frumoase din Liège. Spre deosebire de studenții din statul gazdă,

293 CJUE, C-267/12, *Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, 12 decembrie 2013. Vezi secțiunea 2.1.2.

294 Conform articolului 7 alineatul (3) din Regulamentul nr. 1612/68 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității, un lucrător „are acces la formare în școli profesionale și centre de recalificare” fără a fi supus unor condiții mai puțin favorabile în comparație cu lucrătorii naționali (JO L 271, 19.10.1968, p. 2).

295 CJUE, cauza 293/83, *Françoise Gravier împotriva Ville de Liège*, 13 februarie 1985.

i s-a perceput o taxă de înscriere. CJUE a statuat că formarea profesională include: „orice formă de educație care asigură formare în vederea calificării pentru o anumită profesie, meserie sau post sau care asigură formarea și aptitudinile necesare pentru respectiva profesie, meserie sau post constituie formare profesională [...], indiferent de vârsta și nivelul de formare al elevilor sau studenților și chiar dacă programul de formare include elemente de învățământ general”.

Exemplu: Definiția de mai sus a fost aplicată în cauza *Blaizot împotriva Université de Liège și alții*²⁹⁶, în care reclamantul a candidat pentru un curs de medicină veterinară. CJUE a constatat că, în general, și diplomele universitare constituie „formare profesională”, inclusiv în situațiile în care calificarea finală acordată la încheierea programului nu asigură în mod direct calificarea aferentă unei anumite profesii, meserii sau unui anumit post. Era suficient ca programul în cauză să asigure cunoștințele, formarea sau aptitudinile necesare pentru o anumită profesie, meserie sau pentru un anumit post. Astfel, chiar dacă anumite meserii nu necesită o calificare oficială sau chiar dacă diploma universitară ca atare nu reprezintă cerința oficială de admitere în profesie, programul va fi considerat „formare profesională”. Singurele excepții în acest sens sunt „anumite cursuri care prin natura lor sunt destinate persoanelor care doresc să-și perfecționeze cunoștințele generale, și nu să se pregătească pentru o ocupație”.

Exemplu: În cauza *J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën*²⁹⁷ (discutată la [secțiunea 5.5](#)), CJUE a hotărât că tratamentul fiscal al costurilor de formare profesională suportate de o persoană poate afecta accesul efectiv la o astfel de formare. În acest caz, dreptul de a deduce costurile formării profesionale din venitul impozabil diferă în funcție de vârstă. CJUE a lăsat la latitudinea instanței naționale să stabilească dacă legislația națională este necesară pentru atingerea obiectivului de promovare a poziției tinerilor pe piața forței de muncă.

În temeiul dreptului UE, interdicția discriminării se aplică și în ceea ce privește organizațiile patronale și sindicale. Aceasta nu se referă doar la calitatea de membru și la accesul la o asociație sindicală sau patronală, ci acoperă și implicarea persoanelor din cadrul acestor organizații. În conformitate cu orientările emise de Comisia Europeană, obiectivul este de a se asigura că discriminarea este eliminată

296 CJUE, cauza 24/86, *Vincent Blaizot împotriva Université de Liège și alții*, 2 februarie 1988.

297 CJUE, C-548/15, *J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën*, 10 noiembrie 2016.

în ceea ce privește calitatea de membru sau beneficiile care decurg din afilierea la aceste organisme²⁹⁸.

În ceea ce privește discriminarea legată de sarcină și maternitate, vezi [secțiunea 5.1](#).

De asemenea, instanțele naționale au o interpretare largă privind interzicerea discriminării în domeniul încadrării în muncă.

Exemplu: Într-un caz din fosta Republică iugoslavă a Macedoniei²⁹⁹, un angajator a decis să nu prelungească contractul unei angajate sau să nu-i ofere unul nou după ce a descoperit că este însărcinată. Instanța națională a statuat că aceasta constituie o discriminare pe criteriul sarcinii.

Exemplu: Într-un caz din Polonia³⁰⁰, reclamanta era o profesoară de limba engleză de naționalitate ucraineană. Aceasta fusese angajată de peste 12 ani în cadrul unei școli poloneze pe baza unor contracte pe durată determinată, spre deosebire de alți profesori care erau angajați cu contracte pe durată nedeterminată. Autoritățile școlare au susținut că motivul pentru care s-au încheiat contracte pe durată determinată a fost, printre altele, durata limitată a permiselor sale de ședere. Curtea Supremă a observat că interzicerea discriminării acoperă toate etapele ocupării forței de muncă, inclusiv acest tip de contract de muncă. Aceasta a statuat că tratamentul diferențiat, dacă este motivat doar pe cetățenia ucraineană și permisele de ședere, constituie o discriminare pe criterii de naționalitate.

Deși **Convenția europeană a drepturilor omului** nu garantează dreptul la un loc de muncă, articolul 8 fost interpretat ca incluzând domeniul încadrării în muncă în anumite circumstanțe. În cauza *Sidabras și Džiautas împotriva Lituaniei*³⁰¹, s-a dispus că impunerea unei interdicții guvernamentale foștilor agenți KGB care au

298 Propunere de directivă a Consiliului de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică, COM(1999) 566 final, 25.11.1999.

299 Fosta Republică iugoslavă a Macedoniei, Tribunalul principal II Skopje, I RO nr. 618/15, 3 martie 2016, sursa: *European Equality Law Review* (2016), vol. 2, p. 97.

300 Polonia, Curtea Supremă poloneză, III PK 11/16, 7 noiembrie 2016; instanța a anulat sentința și a trimis cauza spre rejudecare pentru a se stabili dacă motivele pentru încheierea contractelor pe perioadă determinată au fost discriminatorii.

301 CEDO, *Sidabras și Džiautas împotriva Lituaniei*, nr. 55480/00 și 59330/00, 27 iulie 2004, discutate în [secțiunea 6.4](#).

acces la încadrarea în muncă în sectorul public și în anumite părți ale sectorului privat intră în domeniul de aplicare al articolului 8 coroborat cu articolul 14. Și anume, interdicția „le-a afectat capacitatea de a dezvolta relații cu lumea exterioară într-o măsură semnificativă și le-a creat dificultăți serioase în a-și câștiga existența, cu repercusiuni evidente asupra vieții private”³⁰². În mod similar, în cauza *Bigaeva împotriva Greciei*, s-a constatat că articolul 8 se poate aplica și în domeniul încadrării în muncă, de exemplu în contextul accesului la o profesie³⁰³.

Exemplu: În cauza *I.B. împotriva Greciei*³⁰⁴, reclamantul a fost concediat de la locul său de muncă, în urma plângerilor adresate de membrii personalului cu privire la faptul că era seropozitiv. CEDO a constatat că problemele legate de încadrarea în muncă și situațiile în care sunt implicate persoane infectate cu HIV intră în sfera vieții private și, potrivit susținerilor sale, concedierea reclamantului a încălcat articolul 14 din convenție, coroborat cu articolul 8. CEDO și-a întemeiat concluzia pe faptul că Curtea de Casație nu a explicat în mod adecvat modul în care interesele angajatorului privind menținerea unui mediu de lucru armonios au prevalat în fața celor ale reclamantului. Cu alte cuvinte, aceasta nu a reușit să echilibreze interesele concurente ale reclamantului și ale angajatorului într-un mod impus de convenție.

CEDO a interzis, de asemenea, discriminarea pe baza apartenenței la un sindicat. Dreptul de a forma sindicate este garantat ca drept de sine stătător în Convenția europeană a drepturilor omului³⁰⁵.

Exemplu: În cauza *Danilenkov și alții împotriva Rusiei*³⁰⁶, reclamantele ar fi fost hărțuite și supuse unui tratament mai puțin favorabil de către angajator pe baza apartenenței lor la un sindicat. Acțiunile lor civile în fața instanțelor naționale au fost respinse, întrucât discriminarea putea fi stabilită numai în cadrul procedurilor penale. Cu toate acestea, procurorul a refuzat să inițieze proceduri penale, întrucât standardul în materie de probațiune impunea statului să dovedească „dincolo de orice îndoială” că unul dintre directorii întreprinderii a avut intenția de a aplica un tratament discriminatoriu. CEDO

302 *Ibid.*, punctul 48.

303 CEDO, *Bigaeva împotriva Greciei*, nr. 26713/05, 28 mai 2009.

304 CEDO, *I.B. împotriva Greciei*, nr. 552/10, 3 octombrie 2013.

305 De exemplu, CEDO, *Demir și Baykara împotriva Turciei* [GC], nr. 34503/97, 12 noiembrie 2008.

306 CEDO, *Danilenkov și alții împotriva Rusiei*, nr. 67336/01, 30 iulie 2009.

a constatat că absența unei protecții judiciare efective a libertății de asociere pentru sindicate în dreptul național reprezintă o încălcare a articolului 11 coroborat cu articolul 14.

În temeiul CES, articolul 1 alineatul (2) prevede că legislația națională interzice orice discriminare în ceea ce privește încadrarea în muncă, printre altele, pe motive de sex, rasă, origine etnică, religie, handicap, vârstă³⁰⁷, orientare sexuală și opinii politice, inclusiv pe motive de obiecție pe motive de conștiință sau de neexprimare³⁰⁸. Discriminarea este interzisă în ceea ce privește condițiile de recrutare sau de încadrare în muncă în general (în special remunerarea, formarea, promovarea, transferul și concedierea sau alte acțiuni prejudiciabile)³⁰⁹. Trebuie să existe garanții juridice adecvate împotriva discriminării în ceea ce privește munca cu fracțiune de normă. În special, trebuie să existe norme care să împiedice munca nedeclarată, prin efectuarea de ore suplimentare, și egalitatea de remunerare, în toate aspectele sale, între salariații cu normă întreagă și cei cu fracțiune de normă³¹⁰.

Articolul 4 alineatul (3) din Carta socială europeană garantează dreptul la remunerație egală pentru o muncă de valoare egală, fără discriminare pe criterii de sex. Articolul 20 din Cartă se referă, de asemenea, la aspecte privind încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, fără discriminare pe criterii de sex, inclusiv în ceea ce privește remunerarea. Articolul 27 din Carta socială europeană își propune să asigure că toate persoanele care au responsabilități de familie și care sunt angajate sau doresc să se angajeze pe piața de muncă au dreptul de a face acest lucru fără a face obiectul discriminării și, în măsura posibilului, fără a genera conflicte între responsabilitățile lor profesionale și cele familiale.

307 ECSR, *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei*, Plângerea nr. 74/2011, pe baza deciziei din 2 iulie 2013, punctele 115-117.

308 ECSR, *Confederazione Generale italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 91/2013, decizie privind fondul din 12 octombrie 2015, punctul 238; ECSR, Concluzii 2006, Albania; ECSR, Concluzii 2012, Islanda, Moldova și Turcia.

309 ECSR, Concluzii XVI-1 (2002), Austria.

310 ECSR, Concluzii XVI-1 (2002), Austria.

4.2. Accesul la protecție socială și la securitate socială

În temeiul dreptului UE, numai Directiva privind egalitatea rasială prevede o protecție semnificativă împotriva discriminării legate de accesul la sistemul de asistență socială și la alte forme de securitate socială. Aceasta include și accesul la prestații în natură care sunt deținute „în comun” de stat, cum ar fi sistemul public de asistență medicală, sistemul de învățământ și sistemul de asigurări sociale.

Sfera de aplicare exactă a domeniului protecției sociale, inclusiv al securității sociale și al asistenței medicale, este incertă, întrucât nu este explicată în Directiva privind egalitatea rasială și nu a fost încă interpretată prin jurisprudența CJUE. Directiva privind securitatea socială (79/7)³¹¹ prevede egalitatea de tratament pe criteriile de sex, numai în raport cu „sistemele juridice de securitate socială”, spre deosebire de sistemele de „securitate socială ocupațională”, care sunt reglementate de Directiva privind egalitatea de gen (reformare). Articolul 3 din Directiva privind securitatea socială definește aceste sisteme ca fiind regimuri juridice care asigură protecția împotriva riscurilor de boală, invaliditate, limită de vârstă, accident de muncă și boală profesională și șomaj, pe lângă „dispozițiile privind asistența socială, în măsura în care acestea sunt destinate să completeze sau să suplinească” fostele regimuri. Domeniul de aplicare material al Directivei privind egalitatea de gen (reformare) este definit în articolul 7. Acesta vizează aceleași riscuri ca și Directiva privind securitatea socială. În conformitate cu articolul 7 alineatul (1) litera (b) din Directiva privind egalitatea de gen, în domeniul de aplicare sunt incluse și sistemele profesionale de securitate socială care prevăd alte prestații sociale, în numerar sau în natură, și în special pensii de urmaș și prestații familiale, dacă aceste prestații constituie avantaje plătite de angajator lucrătorului în temeiul muncii acestuia.

Este relevantă distincția dintre sistemele obligatorii de securitate socială și sistemele ocupaționale de securitate socială, întrucât sunt permise anumite excepții în temeiul Directivei privind securitatea socială, dar nu și al Directivei privind egalitatea de gen (reformare).

³¹¹ Directiva 79/7/CEE a Consiliului din 19 decembrie 1978 privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale (JO L 6, 10.1.1979, p. 24).

Exemplu: Cauza *X*³¹² privește criteriile de acordare a indemnizației de invaliditate, care face parte din sistemul legal de securitate socială care intră în domeniul de aplicare al Directivei privind securitatea socială (79/7/CEE). Reclamantul, un bărbat, primise despăgubiri pentru un accident de muncă. Suma acordată era mai mică decât suma care i s-ar fi plătit unei femei de aceeași vârstă într-o situație comparabilă. CJUE a respins justificarea guvernului potrivit căreia diferența în ceea ce privește nivelul compensației este justificată întrucât speranța de viață a bărbaților și a femeilor este diferită³¹³. CJUE a subliniat că, din datele statistice generale, în funcție de sex, nu se poate concluziona că o persoană asigurată de sex feminin are întotdeauna o speranță de viață mai mare decât o persoană asigurată de sex masculin de aceeași vârstă aflată într-o situație comparabilă.

Domeniul de aplicare al „avantajelor sociale” este bine elaborat în jurisprudența CJUE în contextul legii privind libera circulație a persoanelor și a beneficiat de o definiție extrem de largă.

Exemplu: În cauza *Cristini*³¹⁴, reclamanta era cetățean italian și locuia împreună cu copiii săi în Franța, iar soțul defunct fusese „lucrător” în conformitate cu dreptul UE. Căile Ferate Franceze acordau, în general, familiilor numeroase permise de călătorie pe calea ferată la preț redus, dar i-au refuzat acest permis doamnei Cristini pe motivul cetățeniei ei. S-a argumentat că „avantajele sociale” în sensul dreptului UE erau numai avantajele care decurgeau dintr-un contract de muncă. CJUE nu a fost de acord, constatând că termenul trebuie să cuprindă toate avantajele, indiferent de contractul de muncă, inclusiv permisele de călătorie pe calea ferată la preț redus³¹⁵.

Exemplu: În cauza *Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen împotriva Jovanna García-Nieto și alții*³¹⁶, un centru german de ocupare a forței de muncă a refuzat să acorde indemnizații de ședere unui cetățean spaniol și fiului său pentru primele trei luni de rezidență în Germania. În temeiul

312 CJUE, C-318/13, *X*, 3 septembrie 2014.

313 *Ibid.*, punctele 37-40.

314 CJUE, cauza 32/75, *Anita Cristini împotriva Société nationale des chemins de fer français*, 30 septembrie 1975.

315 *Vezi și* CJUE, C-75/11, *Comisia Europeană împotriva Republicii Austria*, 4 octombrie 2012, privind programul de tarife reduse pentru transportul public în Austria.

316 CJUE, C-299/14, *Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen împotriva Jovanna García-Nieto și alții*, 25 februarie 2016.

legislației germane, cetățenii străini nu au dreptul de a obține nicio prestație socială în primele trei luni de ședere în Germania. CJUE a constatat că această normă este conformă cu legislația UE. Directiva 2004/38/CE privind cetățenia stabilește dreptul cetățenilor UE de a locui în alte state membre ale UE pe o perioadă de cel mult trei luni, fără nicio formalitate în afară de obligația de a deține o carte de identitate valabilă sau un pașaport valabil. Prin urmare, directiva permite statului să refuze asistența socială pentru cetățenii UE în primele trei luni de ședere pe teritoriul respectiv. Aceștia trebuie să dispună de suficiente mijloace de întreținere și de acoperire medicală personală în această perioadă. CJUE a concluzionat că un astfel de refuz nu necesită evaluarea situației individuale a persoanei în cauză.

Exemplu: În cauza *Elodie Giersch și alții împotriva État du Grand-Duché de Luxembourg*³¹⁷, reclamantii, copii de lucrători frontalieri angajați în Luxemburg, nu erau eligibili pentru a beneficia de ajutoare financiare pentru studii superioare întrucât nu aveau reședința în Luxemburg. CJUE a remarcat faptul că un stat membru poate rezerva ajutoarele pentru studenți persoanelor care au o legătură suficient de strânsă cu statul membru respectiv. Însă statele care evaluează gradul real de atașare al unei persoane față de societatea sau piața muncii din statul membru respectiv nu se pot baza numai pe condiția de reședință. Acestea trebuie să ia în considerare și alte elemente. De exemplu, faptul că unul dintre părinți, care continuă să sprijine studentul, este lucrător frontieră care are un loc de muncă stabil în statul membru respectiv și care a lucrat deja o perioadă semnificativă de timp.

CJUE a definit „avantajele sociale” în cauza *Even* ca fiind acele avantaje:

„[...] care, corelate sau nu cu un contract de muncă, sunt în general acordate lucrătorilor cetățeni ai unui stat în principal datorită statutului lor obiectiv de lucrători sau în virtutea simplului fapt că își au reședința pe teritoriul național, și a căror oferire către lucrătorii care sunt cetățeni ai altor state membre pare oportună pentru a le facilita mobilitatea pe teritoriul Comunității”³¹⁸.

317 CJUE, C-20/12, *Elodie Giersch și alții împotriva État du Grand-Duché de Luxembourg*, 20 iunie 2013.

318 CJUE, cauza 207/78, *Ministerul Public împotriva Gilbert Even și Office national des pensions pour travailleurs salariés (ONPTS)*, 31 mai 1979, punctul 22.

Termenul se aplică practic tuturor drepturilor, atât timp cât respectă definiția dată în cauza *Even*: nu există nicio diferență între un drept acordat în mod absolut sau drepturile acordate pe bază discreționară. Mai mult, definiția nu exclude drepturile acordate după încetarea raportului de muncă și considerate avantaje sociale, cum ar fi dreptul la pensie³¹⁹. În esență, în contextul liberei circulații, un avantaj social are legătură cu orice avantaj ce poate ajuta lucrătorul migrant să se integreze în societatea statului gazdă. Instanțele au identificat un număr mare de avantaje sociale, cum ar fi:

- acordarea unui „împrumut pentru creșterea copilului” fără dobândă – în pofida raționamentului aflat la baza acestei măsuri, respectiv încurajarea natalității, CJUE l-a considerat un avantaj social, fiind perceput drept un instrument de ușurare a poverii financiare a familiilor cu venituri mici³²⁰;
- acordarea unei subvenții în baza unui contract cultural pentru a sprijini lucrătorii naționali să studieze în străinătate³²¹;
- dreptul de a audia o procedură penală împotriva unei persoane în limba statului său de origine³²²;
- plățirea de prestații pentru persoanele cu handicap care sunt destinate să compenseze cheltuielile suplimentare generate de handicapul respectiv³²³.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, nu există un drept la securitate socială, deși este clar din jurisprudența CEDO că anumite forme de securitate socială, precum plățile prestațiilor și pensiile, pot intra în sfera de aplicare a articolului 1 din Protocolul nr. 1³²⁴ sau a articolului 8³²⁵.

319 CJUE, C-35/97, *Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Franceze*, 24 septembrie 1998.

320 CJUE, cauza 65/81, *Francesco Reina și Letizia Reina împotriva Landeskreditbank Baden-Württemberg*, 14 ianuarie 1982.

321 CJUE, cauza 235/87, *Annunziata Matteucci împotriva Communauté française de Belgique și Commissariat général aux relations internationales de la Communauté française de Belgique*, 27 septembrie 1988.

322 CJUE, cauza 137/84, *Ministerul Public împotriva Robert Heinrich Maria Mutsch*, 11 mai 1985.

323 CJUE, C-206/10, *Comisia Europeană împotriva Republicii Federale Germania*, 5 mai 2011.

324 Vezi, de exemplu, CEDO, *Bélané Nagy împotriva Ungariei* [GC], nr. 53080/13, 13 decembrie 2016, privind dreptul la pensia de invaliditate.

325 În special, vezi următoarele cauze: CEDO, *Andrejeva împotriva Letoniei* [GC], nr. 55707/00, 18 februarie 2009; CEDO, *Gaygusuz împotriva Austriei*, nr. 17371/90, 16 septembrie 1996; și CEDO, *Koua Poirrez împotriva Franței*, nr. 40892/98, 30 septembrie 2003, toate discutate în secțiunea 5.7.

Exemplu: În cauza *Andrle împotriva Republicii Cehe*³²⁶, reclamantul s-a plâns de faptul că, spre deosebire de femei, pentru bărbații care au crescut copii nu exista o reducere a vârstei de pensionare. CEDO a constatat că această diferență de tratament între bărbați și femei este justificată în mod obiectiv și rezonabil pentru a compensa inegalitățile cu care se confruntă femeile (precum salarii și pensii în general mai mici) și dificultățile generate de așteptarea ca acestea să lucreze cu normă întreagă și să aibă grijă de copii și de gospodărie. În consecință, calendarul și amploarea măsurilor luate pentru a corecta inegalitatea respectivă nu erau în mod evident nerezonabile și nu exista o încălcare a articolului 14 din convenție coroborat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1³²⁷.

Exemplu: În cauza *Stummer împotriva Austriei*³²⁸, reclamantul petrecuse aproximativ douăzeci și opt de ani din viață în închisoare și lucrase pentru perioade lungi în acest răstimp. Sistemul național de pensii nu a ținut seama de perioada lucrată în timpul detenției la calculul drepturilor la pensie. CEDO a statuat că afilierea deținuților care lucrează la sistemul de pensii pentru limită de vârstă rămâne o chestiune legată de alegerea politicii sociale și economice într-o marjă largă de apreciere a statului și nu a constatat nicio încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1 la convenție.

Exemplu: În cauza *Fábián împotriva Ungariei*³²⁹, reclamantul, un pensionar angajat de serviciul public, s-a plâns de o modificare legislativă care suspenda plata pensiilor pentru limită de vârstă persoanelor angajate simultan în anumite categorii din sectorul public, în timp ce pensionarii care lucrau în sectorul privat rămâneau eligibili pentru a primi pensia. CEDO a statuat că solicitantul nu a demonstrat că, în calitate de pensionar angajat de serviciul public, se afla într-o situație relevantă și similară cu pensionarii angajați în sectorul privat în ceea ce privește eligibilitatea sa în vederea plății pensiilor pentru limită de vârstă. Ca atare, nu exista o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1. CEDO a constatat că, în urma modificării, în perioada de după pensionare, reclamantul a ocupat o funcție publică, ceea ce a determinat suspendarea plății pensiei. Tocmai faptul că, în calitate de funcționar public, primea un salariu de la stat era incompatibil

326 CEDO, *Andrle împotriva Republicii Cehe*, nr. 6268/08, 17 februarie 2011.

327 Vezi secțiunea 2.5 privind măsurile speciale.

328 CEDO, *Stummer împotriva Austriei* [GC], nr. 37452/02, 7 iulie 2011.

329 CEDO, *Fábián împotriva Ungariei* [GC], nr. 78117/13, 5 septembrie 2017.

cu plata simultană a unei pensii pentru limită de vârstă din aceeași sursă. Din punct de vedere financiar, social și al politicilor de ocupare a forței de muncă, interdicția atacată privind cumulul simultan al pensiei cu salariul de la bugetul de stat fusese introdusă, ca parte a măsurilor legislative, cu scopul de a corecta caracteristicile nesustenabile din punct de vedere financiar din sistemul de pensii al statului pârât. Acest lucru nu împiedica cumulul pensiei cu salariul pentru persoanele angajate în sectorul privat, ale căror salarii, spre deosebire de cele ale persoanelor angajate în serviciul public, nu erau finanțate de stat, ci din bugete private, din afara controlului direct al statului.

Deși Convenția europeană a drepturilor omului nu prevede dreptul la asistență medicală, CEDO a susținut că aspectele legate de asistența medicală³³⁰, precum accesul la fișele medicale³³¹, intră sub incidența articolului 8 (accesul la fișele medicale³³²) sau a articolului 3, dacă lipsa accesului la serviciile de sănătate este suficient de gravă pentru a constitui un tratament inuman sau degradant sau o interferență cu viața privată a unei persoane³³³. Prin urmare, plângerile referitoare la discriminare în ceea ce privește accesul la asistență medicală pot intra în sfera de aplicabilitate a articolului 14.

Exemplu: În cauza *Durisotto împotriva Italiei*³³⁴, reclamantul a susținut faptul că fiicei sale i s-a refuzat accesul la un tratament experimental, spre deosebire de alți pacienți. Instanța națională a constatat că metoda de testare clinică respectivă fusese disponibilă pentru o anumită perioadă, iar fiica reclamantului nu începuse tratamentul în acea perioadă. În consecință, criteriul de autorizare impus de legislația relevantă nu a fost îndeplinit în cazul fiicei reclamantului. CEDO a statuat că, deși a existat o diferență de tratament a persoanelor în situații semnificativ similare, diferența respectivă era justificată. Hotărârea instanței naționale era justificată în mod corespunzător și nu era arbitrară. De asemenea, urmărirea obiectivului legitim de protejare a sănătății și era proporțională cu acest obiectiv. În plus, valoarea

330 Vezi CoE, CEDO (2015), *Probleme legate de sănătate în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului*, raport tematic.

331 CEDO, *K.H. și alții împotriva Slovaciei*, nr. 32881/04, 28 aprilie 2009.

332 *Ibid.*

333 CEDO, *Murray împotriva Țărilor de Jos* [GC], 10511/10, 26 aprilie 2016; CEDO, *Ślawomir Musiał împotriva Poloniei*, nr. 28300/06, 20 ianuarie 2009.

334 CEDO, *Durisotto împotriva Italiei*, 62804/13, 6 mai 2014.

terapeutică a tratamentului experimental nu fusese dovedită științific la momentul respectiv. Prin urmare, CEDO a respins această parte a cererii ca vădit nefondată.

Accesul la alte prestații sociale, în special în cazul în care sunt în beneficiul unității familiale, poate intra tot sub incidența articolului 8 din Convenția europeană a drepturilor omului. În acest domeniu însă, marja de apreciere acordată statelor este relativ largă. CEDO a subliniat că, datorită cunoașterii directe a societății și a nevoilor sale, statele membre sunt, în principiu, mai în măsură să aprecieze dacă o măsură este în interesul public din punct de vedere social sau economic. Prin urmare, CEDO respectă, în general, alegerea politicii legislative, cu excepția cazului în care este „lipsită în mod evident de un temei rezonabil”³³⁵.

Exemplu: În cauza *Bah împotriva Regatului Unit*³³⁶, reclamantei, cetățeană din Sierra Leone, i s-a acordat drept de ședere în Regatul Unit pe perioadă nedeterminată. Autoritățile i-au permis fiului său minor să i se alăture, cu condiția ca fiul să nu recurgă la fonduri publice. La scurt timp după sosirea sa, reclamanta a fost nevoită să își părăsească locuința și să găsească o nouă locuință. Aceasta a solicitat asistență din partea autorităților locale pentru găsirea unei locuințe dar, având în vedere normele în materie de imigrare și situația de imigrant a fiului său, i s-a refuzată prioritatea la care ar fi avut dreptul în mod normal, în situația sa de persoană fără adăpost cu un minor în întreținere. CEDO a constatat că tratamentul diferențiat al reclamantei a rezultat din situația condiționată de imigrant a fiului său, și nu originea sa națională. Reclamanta a fost cea care a ales să își aducă fiul în țara respectivă, în deplină cunoștință de cauză față de condiția aferentă dreptului de intrare. Legislația urmărea obiectivul legitim de a aloca în mod echitabil o resursă limitată între diferite categorii de solicitanți. Autoritatea locală ajutase reclamanta să găsească o locuință închiriată în sectorul privat și îi oferise o locuință socială într-un interval de șaptesprezece luni. Diferența de tratament în cazul reclamantei era justificată în mod rezonabil și obiectiv.

Exemplu: În cauza *Gouri împotriva Franței*³³⁷, reclamantei, resortisantă algeriană care trăia în Algeria, i s-a refuzat o prestație suplimentară de invaliditate în Franța, pe motiv că nu îndeplinea condiția de reședință în

335 Vezi, de exemplu, CEDO, *Stummer împotriva Austriei* [GC], nr. 37452/02, 7 iulie 2011, punctul 89.

336 CEDO, *Bah împotriva Regatului Unit*, nr. 56328/07, 27 septembrie 2011.

337 CEDO, *Gouri împotriva Franței* (dec.), nr. 41069/11, 28 februarie 2017.

Franța. Reclamanta s-a plâns de faptul că refuzul plății unei prestații către o persoană care locuiește în străinătate, în condițiile în care prestația respectivă se acordă unei persoane care locuiește în Franța, constituie un tratament discriminatoriu pe criteriul locului de reședință. CEDO a constatat că reclamanta primea pensie de urmaș de la statul pârât și că numai prestația suplimentară de invaliditate era suspendată. Întrucât obiectivul urmărit prin acordarea prestației este garantarea unui venit minim pentru persoanele care locuiesc în Franța, având în vedere costul vieții din țara respectivă, aceasta nu se afla într-o situație comparabilă cu cea a persoanelor care locuiesc în Franța. În consecință, reclamanta nu era supusă unui tratament discriminatoriu.

O serie de articole din **Carta socială europeană** se referă la accesul la securitatea socială, la protecție socială și la sănătate. Printre ele se numără: articolul 11 (dreptul la protecția sănătății), articolul 12 (dreptul la securitate socială), articolul 13 (dreptul la asistență socială și medicală) și articolul 14 (dreptul de a beneficia de servicii sociale).

ECSR a luat în considerare, de exemplu, discriminarea pe criteriul statutului teritorial și/sau socioeconomic între femeile care au acces liber la facilitățile legale de întrerupere a sarcinii și cele care nu au acces la acestea. În același caz, Comisia a examinat și discriminarea pe criterii de gen și/sau stare de sănătate între femeile care doresc să aibă acces la proceduri legale de întrerupere a sarcinii și bărbații și femeile care doresc să aibă acces la alte forme legale de proceduri medicale care nu sunt prevăzute cu restricții similare. ECSR a luat act de faptul că, din cauza lipsei de personal medical care nu se opune și a altor membri ai personalului medical într-o serie de unități medicale din Italia, în unele cazuri, femeile sunt obligate să meargă de la un spital la altul în interiorul țării sau să călătorească în străinătate, ceea ce reprezintă o discriminare³³⁸.

ECSR a susținut, de asemenea, că, în cadrul obligațiilor pozitive care decurg din dreptul la protecția sănătății, statele părți trebuie să asigure o îngrijire adecvată și în timp util, în mod nediscriminatoriu, inclusiv servicii legate de sănătatea sexuală și reproductivă. Prin urmare, un sistem de asistență medicală care nu prevede

338 ECSR, *International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 87/2012, 10 septembrie 2013, punctele 189-194.

nevoile specifice de sănătate ale femeilor nu este în conformitate cu articolul 11 sau cu articolul E din cartă coroborate cu articolul 11³³⁹.

4.3. Educație

În temeiul dreptului UE, protecția împotriva discriminării în ceea ce privește accesul la educație a fost reglementată inițial în contextul liberei circulații a persoanelor în temeiul articolului 12 din Regulamentul nr. 1612/68, care vizează în special copiii lucrătorilor. Articolul 14 din Carta drepturilor fundamentale a UE garantează dreptul la educație și la formare continuă și profesională. Jurisprudența CJUE cu privire la educație vizează în special accesul egal la instituții de învățământ din alt stat membru și accesul egal la finanțarea educației.

Exemplu: În cauza *Comisia împotriva Austriei*³⁴⁰, studenții care doreau să urmeze studii universitare la o universitate austriacă și dețineau o diplomă de învățământ secundar emisă în alt stat membru decât Austria trebuiau să prezinte diploma respectivă și să demonstreze că îndeplinesc cerințele specifice de admitere la programul de studii respectiv din țara care a eliberat diploma. Potrivit constatărilor CJUE, condițiile de acces la învățământul universitar pentru titularii de diplome emise în Austria și în afara Austriei erau diferite și acest lucru constituia un dezavantaj pentru titularii de diplome emise în afara Austriei și constituia discriminare indirectă.

Exemplu: În cauza *Casagrande împotriva Landeshauptstadt München*, reclamanta era fiica unui cetățean italian care lucra în Germania³⁴¹. Autoritățile germane plăteau o bursă lunară de întreținere copiilor de vârstă școlară în scopul de a facilita „frecventarea școlii”. CJUE a statuat că orice măsuri generale destinate să faciliteze frecventarea școlii intrau în sfera conceptului de educație.

339 *Ibid.*, punctul 66; ECSR, *Confederazione Generale italiana de Lavoro (CGIL) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 91/2013, 12 octombrie 2015, punctele 162 și 190.

340 CJUE, C-147/03, *Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Austria*, 7 iulie 2005.

341 CJUE, cauza 9/74, *Donato Casagrande împotriva Landeshauptstadt München*, 3 iulie 1974.

Exemplu: În cauza *Laurence Prinz împotriva Region Hannover și Philipp Seeberger împotriva Studentenwerk Heidelberg*³⁴², potrivit CJUE, considerarea reședinței ca singură condiție pentru acordarea unei burse de studii în alt stat membru este disproporționată.

Exemplu: În *Mohamed Ali Ben Alaya împotriva Bundesrepublik Deutschland*³⁴³, un cetățean tunisian a solicitat de mai multe ori înscrierea la universități germane pentru a studia matematica (împreună cu un curs pregătitor de limba germană) și a fost acceptat. Autoritățile germane au refuzat însă să îi acorde permis de ședere, argumentând că există îndoieli cu privire la motivele pentru care dorea să studieze în Germania, că nu cunoștea bine limba germană și că nu există de fapt nicio legătură între studiile propuse și cariera sa avută în vedere. CJUE a constatat că, dacă studenții resortisanți ai unei țări terțe îndeplinesc condițiile de admitere, în aceste circumstanțe, aceștia au drept de intrare.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, articolul 2 din Protocolul nr. 1 la convenție prevede dreptul de sine stătător la educație³⁴⁴. În consecință, CEDO consideră plângerile privind discriminarea în contextul educației ca intrând în sfera de aplicare a articolului 14³⁴⁵.

Exemplu: În cauza *Horváth și Kiss împotriva Ungariei*³⁴⁶, copii romi fuseseră plasați în școli pentru copiii cu handicap. CEDO a constatat că acest lucru reprezintă un tratament discriminatoriu al membrilor unui grup dezavantajat. Statul nu a reușit să stabilească un acord adecvat care să permită copiilor romi să urmeze studiile în școli obișnuite³⁴⁷.

342 CJUE, cauzele conexate C-523/11 și C-585/11, *Laurence Prinz împotriva Region Hannover și Philipp Seeberger împotriva Studentenwerk Heidelberg*, 18 iulie 2013.

343 CJUE, C-491/13, *Mohamed Ali Ben Alaya împotriva Bundesrepublik Deutschland*, 10 septembrie 2014.

344 Vezi CoE, CEDO (2017), *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights – Right to education*.

345 Discriminarea pe motive de educație în temeiul Convenției europene a drepturilor omului este discutată în cauza *D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, la secțiunea 2.2.1, și în cauza *Oršuš și alții împotriva Croației* [GC], nr. 15766/03, 16 martie 2010, la secțiunea 6.3.

346 CEDO, *Horváth și Kiss împotriva Ungariei*, nr. 11146/11, 29 ianuarie 2013.

347 Vezi și CEDO, *Lavida și alții împotriva Greciei*, nr. 7973/10, 30 mai 2013.

Exemplu: În cauza *Ponomaryovi împotriva Bulgariei*³⁴⁸, reclamanții au fost doi elevi ruși care locuiau legal cu mama lor în Bulgaria, dar fără permis de ședere permanentă. Ca atare, li s-a solicitat să plătească taxe pentru a-și continua studiile secundare, spre deosebire de cetățenii bulgari și străinii cu permise de ședere permanente, care erau scutiți de la plată. CEDO a constatat că tratamentul aplicat reclamanților este discriminatoriu, deoarece erau obligați să plătească taxe de școlarizare exclusiv din cauza naționalității și a statutului lor de imigrant. Autoritățile naționale nu au prezentat niciun motiv care să justifice diferența de tratament, iar CEDO a concluzionat că a avut loc o încălcare a articolului 14 din convenție coroborat cu articolul 2 din Protocolul nr. 1.

CEDO a examinat cazuri de discriminare în ceea ce privește asigurarea unor amenajări corespunzătoare pentru persoanele cu handicap.

Exemplu: În cauza *Çam împotriva Turciei*³⁴⁹, CEDO a constatat că refuzul unei academii de muzică de a aproba înscrierea unei eleve din cauza handicapului său vizual, în ciuda faptului că promovase examenul de admitere, încalcă articolul 14 din convenție coroborat cu articolul 2 din Protocolul nr. 1. CEDO a subliniat că articolul 14 trebuie interpretat ținând seama de Carta socială europeană și de Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu handicap, în ceea ce privește amenajările corespunzătoare la care persoanele cu handicap aveau dreptul să se aștepte. CEDO a subliniat că autoritățile naționale competente nu au depus niciun efort pentru a identifica nevoile reclamantei și nu au reușit să explice în ce fel sau de ce orbirea i-ar putea împiedica accesul la educație muzicală. De asemenea, academia de muzică nu a încercat să își adapteze abordarea educațională pentru a o face accesibilă studenților nevăzători.

În temeiul Cartei sociale europene, articolul 15 alineatul (1) prevede accesul efectiv și egal al copiilor și adulților cu handicap la educație și formare profesională. De asemenea, articolul 17 garantează dreptul tuturor copiilor la educație în ambele alineate.

348 CEDO, *Ponomaryovi împotriva Bulgariei*, nr. 5335/05, 21 iunie 2011.

349 CEDO, *Çam împotriva Turciei*, nr. 51500/08, 23 februarie 2016.

Potrivit ECSR, accesul egal la educație trebuie asigurat pentru toți copiii. În acest sens, o atenție deosebită trebuie acordată grupurilor vulnerabile, de exemplu copii aparținând minorităților, copii care solicită azil, copii refugiați, copii spitalizați, copii aflați în îngrijire, adolescente însărcinate, mame adolescente, copii lipsiți de libertate etc. Copiii care aparțin acestor grupuri trebuie integrați în instituții de învățământ obișnuite și în sistemul de învățământ tradițional. În cazul în care este necesar, trebuie luate măsuri speciale pentru a asigura accesul egal la educație pentru acești copii³⁵⁰.

ECSR a subliniat, în contextul educației în domeniul sănătății, că principiul nediscriminării acoperă nu numai modul în care a fost asigurată educația, ci și conținutul materialelor educative. Astfel, în această privință, principiul nediscriminării are două obiective: copiii nu pot fi supuși discriminării în ceea ce privește accesul la o astfel de educație, iar educația nu poate fi utilizată ca instrument pentru consolidarea stereotipurilor înșoțitoare și perpetuarea formelor de prejudecăți împotriva anumitor grupuri³⁵¹.

4.4. Accesul la furnizarea de bunuri și servicii, inclusiv la locuințe

În temeiul dreptului UE, protecția împotriva discriminării în domeniul accesului la bunuri și servicii, inclusiv locuințe, se aplică criteriului rasei în conformitate cu Directiva privind egalitatea rasială și criteriului sexului în conformitate cu Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii. Alineatul (13) din preambulul Directivei privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii clarifică interzicerea discriminării, prevăzând că se referă la toate bunurile și serviciile „aflate la dispoziția publicului, indiferent de persoana în cauză, atât în sectorul public, cât și în sectorul privat, inclusiv a organismelor publice, și care sunt oferite în afara domeniului vieții private și familiale, precum și tranzacțiile care se derulează în acest cadru”. Directiva exclude în mod expres „conținutul mijloacelor de informare sau al publicității” și „educația publică sau privată”, deși această din urmă excludere nu restrânge domeniul de aplicare al Directivei privind egalitatea rasială, care acoperă în mod expres educația. Directiva privind

350 ECSR, *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) împotriva Bulgariei*, Plângerea nr. 41/2007, decizia pe fond din 3 iunie 2008, punctul 34.

351 ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) împotriva Croației*, Plângerea nr. 45/2007, 30 martie 2009, punctul 48.

egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii face referire, de asemenea, la articolul 57 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene:

„În înțelesul prezentului tratat, sunt considerate «servicii» prestațiile furnizate în mod obișnuit în schimbul unei remunerații [...]

Serviciile cuprind în special:

- (a) activități cu caracter industrial;
- (b) activități cu caracter comercial;
- (c) activități artisanale;
- (d) activități ale profesiilor liberale.”

S-ar părea astfel că acest domeniu reglementează orice context în care un bun sau un serviciu este furnizat în mod obișnuit în schimbul unei remunerații, atât timp cât nu este un context pur personal, și cu excluderea educației publice sau private. De exemplu, în cauza *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia*³⁵², CJUE a confirmat că furnizarea de energie electrică intră sub incidența articolului 3 alineatul (1) litera (h) din Directiva privind egalitatea rasială (2000/43)³⁵³.

Jurisprudența organelor naționale sugerează că în acest mod se vor reglementa situații cum ar fi accesul la serviciile sau nivelul serviciilor furnizate în baruri³⁵⁴, restaurante și cluburi de noapte³⁵⁵, magazine³⁵⁶, achiziții de asigurări³⁵⁷, precum

352 CJUE, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisija za zashtita ot diskriminatsia* [GC], 16 iulie 2015.

353 *Ibid.*, punctul 43.

354 Ungaria, Autoritatea pentru egalitate de tratament, *cauza nr. 72*, aprilie 2008. Pentru rezumatul în limba engleză, vezi Rețeaua europeană de experți judiciari în domeniul nediscriminării (2009), „Hungary”, *European Anti-Discrimination Law Review*, nr. 8, iulie 2009, p. 49.

355 Suedia, Curtea Supremă, *Escape Bar și Restaurant împotriva Ombudsmanul împotriva discriminării etnice*, T-2224-07, 1 octombrie 2008. Pentru rezumatul în limba engleză, vezi Rețeaua europeană de experți judiciari în domeniul nediscriminării (2009), „Sweden”, *European Anti-Discrimination Law Review*, nr. 8, iulie 2009, p. 68.

356 Austria, Bezirksgericht Döbling, *GZ 17 C 1597/05f-17*, 23 ianuarie 2006.

357 Franța, Curtea de Apel Nîmes, *Lenormand împotriva Balenci*, nr. 08/00907, 6 noiembrie 2008; Franța, Curtea de Casație penală, camera penală nr. *M 08-88.017* și nr. 2074, 7 aprilie 2009. Pentru un rezumat în limba engleză, vezi Rețeaua europeană de experți judiciari în domeniul nediscriminării (2009), „France”, *European Anti-Discrimination Law Review*, nr. 9, decembrie 2009, p. 59.

și operațiunile unor „vânzători particulari”, cum ar fi crescătorii de câini³⁵⁸. Deși asistența medicală este reglementată în mod explicit în Directiva privind egalitatea rasială, aceasta se poate încadra și în conceptul de servicii, în special când este vorba despre asistență medicală privată sau când persoanele au obligația de a achiziționa asigurarea de sănătate obligatorie pentru a acoperi costurile îngrijirii medicale. În acest sens, CJUE a interpretat serviciile în contextul liberei circulații a serviciilor pentru a reglementa asistența medicală oferită în schimbul unei remunerații de către un organism cu scop lucrativ³⁵⁹.

Directiva privind egalitatea rasială nu definește conceptul de locuință. Se sugerează însă că ar trebui interpretat în lumina dreptului internațional al drepturilor omului, în special dreptul la respectarea domiciliului în baza articolului 7 din Carta UE și a articolului 8 din Convenția europeană a drepturilor omului (având în vedere că toate statele membre ale UE sunt parte), precum și dreptul la o locuință corespunzătoare, prevăzut la articolul 11 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (la care sunt parte toate statele membre ale UE). Potrivit Comitetului ONU pentru drepturi economice, sociale și culturale, o locuință adecvată trebuie să îndeplinească o serie de condiții. În primul rând trebuie să fie de o calitate suficientă pentru a asigura protecția împotriva intemperiilor, trebuie să reflecte cerințele culturale ale celor care o locuiesc (și deci include vehicule, rulote, tabere și alte structuri temporare), trebuie să fie conectată la utilitățile publice și la serviciile de salubritate, precum și la serviciile publice și oportunitățile din domeniul muncii printr-o infrastructură adecvată. De asemenea, trebuie să asigure o protecție adecvată împotriva evacuării forțate sau sumare și să fie rezonabilă din punctul de vedere al costului³⁶⁰. Această accepție a conceptului de locuință apare și în abordarea FRA în raportul său

358 Suedia, Curtea de Apel, *Mediatorul împotriva discriminării pe motive de orientare sexuală împotriva A.S.*, T-3562-06, 11 februarie 2008. Pentru un rezumat în limba engleză, vezi Rețeaua europeană de experți judiciari în domeniul nediscriminării (2009), „Sweden”, *European Anti-Discrimination Law Review*, nr. 8, iulie 2009, p. 69.

359 CJUE, C-158/96, *Raymond Kohll împotriva Union des caisses de maladie*, 28 aprilie 1998; CJUE, C-157/99, *B.S.M. Smits, épouse Geraets, împotriva Stichting Ziekenfonds VGZ și H.T.M. Peerbooms împotriva Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen*, 12 iulie 2001; și CJUE, C-385/99, *V.G. Müller-Fauré împotriva Onderlinge Waarborgmaatschappij OZ Zorgverzekeringen UA și E.E.M. van Riet împotriva Onderlinge Waarborgmaatschappij ZAO Zorgverzekeringen*, 13 mai 2003.

360 ONU, Comisia pentru drepturile economice, sociale și culturale (1991), *Comentariul general nr. 4: Dreptul la o locuință adecvată [articolul 11 alineatul (1)]*, document ONU nr. E/1992/23, 13 decembrie 1991.

intitulat *The state of Roma and Traveller housing in the European Union – Steps towards equality*³⁶¹.

Prin prisma acestei abordări, accesul la locuințe ar include nu numai asigurarea egalității de tratament din partea proprietarilor publici sau particulari de imobile și a agenților imobiliare în luarea deciziei de a închiria sau de a vinde proprietăți anumitor persoane. Accesul la locuințe ar include și dreptul la tratament egal în modul în care sunt alocate locuințele (cum ar fi alocarea de locuințe de proastă calitate sau aflate la mare distanță anumitor grupuri etnice), modul în care sunt întreținute (cum ar fi neîntreținerea unor proprietăți locuite de anumite grupuri etnice) și închiriate (cum ar fi nesiguranța dreptului de ocupare, chirii sau depozite de garanție mai mari pentru cei care aparțin anumitor grupuri). În plus, articolul 34 alineatul (3) din Carta UE prevede: „Pentru a combate marginalizarea socială și sărăcia, Uniunea recunoaște și respectă dreptul la asistență socială și la asistență în ceea ce privește locuința, destinate să asigure o viață demnă tuturor celor care nu dispun de resurse suficiente, în conformitate cu normele stabilite de dreptul Uniunii și de legislațiile și practicile naționale.”

Exemplu: În cauza *Servet Kamberaj împotriva IPES și alții*³⁶², unui resortisant albanez, titular al unui permis de ședere pe o perioadă nedeterminată în Italia, i-au fost refuzate anumite subvenții pentru locuință întrucât bugetul pentru acordarea acestui ajutor resortisanților din țări terțe era deja epuizat. În ceea ce privește subvenția pentru locuință, CJUE a afirmat că tratamentul aplicat resortisanților din țări terțe care sunt rezidenți pe termen lung nu poate fi mai puțin favorabil decât cel acordat cetățenilor Uniunii. În schimb, dacă subvenția nu intră sub incidența conceptului de securitate socială și protecție socială în temeiul articolului 11 alineatul (1) litera (d) din Directiva 2003/109/CE a Consiliului, articolul 11 alineatul (4) din directiva respectivă nu se aplică (posibilitatea de a limita tratamentul egal la prestațiile de bază).

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, CEDO a interpretat articolul 8 ca incluzând cazurile referitoare la activități care pot avea consecințe asupra vieții private, inclusiv asupra relațiilor de natură economică și socială. De asemenea, CEDO a adoptat o abordare amplă în ceea ce privește interpretarea

361 FRA (2010), *The state of Roma and Traveller housing in the European Union – Steps towards equality*, Raport de sinteză, Viena, FRA.

362 CJUE, C-571/10, *Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) și alții* [GC], 24 aprilie 2012.

dreptului la respectarea domiciliului în temeiul articolului 8. CEDO a interpretat dreptul la respectarea pe scară largă a locuințelor mobile, cum ar fi rulotele sau casele mobile, chiar și în situații în care sunt amplasate ilegal³⁶³. Potrivit CEDO, locuințele sociale aflate într-o stare extrem de nesatisfăcătoare și care cauzează locatarilor un disconfort major o perioadă de timp îndelungată pot constitui tratament inuman.

Exemplu: În cauza *Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)*³⁶⁴, reclamanții fuseseră alungați din casele lor, care au fost ulterior demolate în împrejurări extrem de traumatizante. Reconstrucția caselor a fost foarte lentă, iar locuințele provizorii oferite erau de calitate foarte proastă. CEDO a declarat:

„condițiile locative ale reclamanților aferente ultimilor 10 ani, în special supraaglomerarea și mediul neigienic, și efectele acestora asupra sănătății și bunăstării reclamanților, coroborate cu perioada îndelungată pe parcursul căreia reclamanții au fost nevoiți să trăiască în asemenea condiții și cu atitudinea generală a autorităților, au cauzat acestora suferințe psihice intense, prin aceasta aducând atingere demnității lor umane și creându-le sentimente de natură a-i umili și înjosi”³⁶⁵.

Această constatare, printre alți factori, a determinat CEDO să ajungă la concluzia că a existat un tratament degradant, contrar articolului 3 din Convenția europeană a drepturilor omului³⁶⁶.

Exemplu: În cauza *Vrontou împotriva Ciprului*³⁶⁷, reclamantei i s-a refuzat emiterea unui card de refugiat care i-ar fi permis accesul la o serie de prestații – inclusiv asistență pentru locuință – din partea autorităților. Decizia s-a bazat pe faptul că era copilul unei femei strămutate, și nu al unui bărbat strămutat. CEDO a constatat că această diferență de tratament nu avea nicio justificare obiectivă și rezonabilă și că tratamentul inegal a avut ca rezultat încălcarea articolului 14 din Convenția europeană a drepturilor omului, coroborat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1.

363 CEDO, *Buckley împotriva Regatului Unit*, nr. 20348/92, 25 septembrie 1996.

364 CEDO, *Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)*, nr. 41138/98 și 64320/01, 12 iulie 2005.

365 *Ibid.*, punctul 110.

366 Jurisprudența CEDO indică faptul că, în anumite situații, tratamentul discriminatoriu poate constitui tratament degradant. De exemplu, vezi CEDO, *Smith și Grady împotriva Regatului Unit*, nr. 33985/96 și 33986/96, 27 septembrie 1999, punctul 121.

367 CEDO, *Vrontou împotriva Ciprului*, nr. 33631/06, 13 octombrie 2015.

Exemplu: În cauza *Hunde împotriva Țărilor de Jos*³⁶⁸, reclamantul, un solicitant de azil respins, s-a plâns că refuzul de a i se acorda adăpost și asistență socială i-a afectat demnitatea umană într-un mod incompatibil cu articolul 3 din convenție. CEDO a constatat că, după încheierea procedurii de azil, solicitantului i s-a acordat o perioadă de grație de patru săptămâni în cursul căreia și-a păstrat dreptul la asistență și cazare plătite de stat. În consecință, a avut posibilitatea de a solicita eliberarea unui permis de ședere pentru persoane aflate în imposibilitatea de a părăsi teritoriul statului respectiv din motive pentru care nu se fac vinovate (*no-fault residence permit*) și/sau de a solicita admiterea într-un centru în care libertatea i-ar fi fost limitată. În consecință, CEDO a concluzionat că autoritățile nu au încălcat obligația care le revine în temeiul articolului 3, prin lipsa de acțiune sau indiferență la situația solicitantului, și au respins cauza ca fiind în mod vădit nefondată.

În temeiul Cartei sociale europene, dreptul la o locuință adecvată este garantat în articolul 31 alineatul (1), iar dreptul familiilor la o locuință adecvată este garantat în articolul 16. ECSR a clarificat conceptul de locuință ca referindu-se la o locuință care deține toate facilitățile de bază, precum apă, încălzire, salubritate, instalații sanitare și electricitate. Aceasta nu trebuie să fie supraaglomerată și trebuie să fie asigurată. Drepturile relevante furnizate astfel trebuie garantate fără discriminare, în special în ceea ce privește romii sau travelerii³⁶⁹.

Exemplu: În plângerea împotriva Franței, *FEANTSA*³⁷⁰ a susținut că modul în care a fost pusă în aplicare legislația în materie de locuințe a dus la o situație de neconformitate cu dreptul la locuință, în temeiul articolului 31, și cu interdicția de nediscriminare în temeiul articolului E din Carta socială europeană. Aceasta a susținut în mod special că, în ciuda îmbunătățirii calității locuințelor pentru cea mai mare parte a populației din Franța în ultimii 30 de ani, țara nu a reușit să pună în aplicare dreptul la o locuință pentru toți

368 CEDO, *Hunde împotriva Țărilor de Jos* (dec.), nr. 17931/16, 5 iulie 2016.

369 ECSR, *International Movement ATD Fourth World împotriva Franței*, Plângerea nr. 33/2006, 5 decembrie 2007, punctele 149-155. Vezi și ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) împotriva Greciei*, Plângerea nr. 49/2008, 11 decembrie 2009; ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Franței*, Plângerea nr. 51/2008, 10 octombrie 2010.

370 ECSR, *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) împotriva Franței*, Plângerea nr. 39/2006, 5 decembrie 2007.

și, în special, să răspundă nevoilor de locuințe ale persoanelor celor mai vulnerabile. ECSR a constatat șase încălcări ale articolului 31 de către Franța, care au vizat:

- progrese insuficiente în ceea ce privește eradicarea locuințelor care nu corespund normelor și lipsa de facilități adecvate pentru un număr mare de gospodării;
- punerea în aplicare nesatisfăcătoare a legislației privind prevenirea evacuărilor și lipsa de măsuri care să ofere soluții de relocare pentru familiile evacuate;
- insuficiența măsurilor adoptate pentru reducerea numărului de persoane fără adăpost, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ;
- ofertă insuficientă de locuințe sociale pentru grupurile cu venituri reduse;
- funcționarea defectuoasă a sistemului de alocare a locuințelor sociale, precum și măsurile corective aferente;
- punerea în aplicare deficitară a legislației privind locurile de escală pentru traveleri (coroborat cu articolul E).

Exemplu: În cauza *FEANTSA împotriva Țărilor de Jos*³⁷¹, ECSR a constatat că Țările de Jos nu au respectat Carta socială europeană prin faptul că nu asigurau un acces adecvat la asistența de urgență (alimente, îmbrăcăminte și adăpost) migranților adulți aflați în situație de ședere ilegală.

În temeiul dreptului internațional, articolul 9 din CRPD prevede obligația de a lua măsurile adecvate pentru a se asigura că persoanele cu handicap au acces, în condiții de egalitate cu ceilalți, la informații, comunicații și alte servicii, inclusiv servicii electronice. Această obligație poate fi îndeplinită prin identificarea și eliminarea obstacolelor și a barierelor din calea accesibilității³⁷².

371 ECSR, *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) împotriva Țărilor de Jos*, Plângerea nr. 86/2012, 2 iulie 2014. Vezi și ECSR, *Conference of European Churches (CEC) împotriva Țărilor de Jos*, Plângerea nr. 90/2013, 1 iulie 2014.

372 Vezi ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap (2010), *Comunicarea nr. 1/2010 CRPD/C/9/D/1/2010* din 16 aprilie 2013 privind accesibilitatea serviciilor de carduri bancare furnizate de instituții financiare private pentru persoanele cu deficiențe de vedere în condiții egale cu celelalte persoane.

Exemplu: Această cauză³⁷³ din România se referă la criteriile de acces la locuințele sociale. Evaluarea prin care s-a stabilit dacă un solicitant are sau nu are dreptul la locuință socială se baza pe un sistem de puncte. Un anumit număr de puncte se acorda pentru diferite categorii, inclusiv patru puncte pentru persoanele cu handicap, comparativ cu 10 puncte pentru persoanele cu studii superioare și 15 puncte pentru veterani și văduve de război, revoluționari și foști deținuți politici. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a constatat că aceste norme limitează accesul persoanelor cu handicap la locuințe publice și, prin urmare, constituie o discriminare directă pe motiv de handicap.

4.5. Accesul la justiție

În temeiul dreptului UE și al Convenției europene a drepturilor omului³⁷⁴, relația dintre dreptul de acces la justiție și interzicerea discriminării poate fi privită din două perspective:

- (i) Accesul la justiție în cazurile de discriminare: se referă la posibilitatea de a obține despăgubiri în situațiile în care persoanele fizice au suferit discriminări. Această situație este discutată în [secțiunea 6.4](#)³⁷⁵.
- (ii) Accesul nediscriminatoriu la justiție: se referă la obstacolele în calea justiției cu care se confruntă anumite persoane, indiferent dacă au fost victime ale discriminării. Aceasta înseamnă că asigurarea unui acces efectiv la justiție pentru toți impune o organizare a sistemului judiciar astfel încât să nu fie împiedicat accesul nimănui la justiție din motive fizice, lingvistice, financiare sau de altă natură. De exemplu, barierele financiare pentru persoanele care nu dispun de mijloace suficiente pentru

373 România, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, [Decizia 349](#) din 4 mai 2016; Rețeaua europeană de experți juridici în domeniul egalității de gen și al nediscriminării (2016), [National equality body decision on social housing criteria in Bucharest](#), Raport de presă, România, 20 septembrie 2016.

374 Pentru informații detaliate, vezi FRA și CoE (2016), [Manual de drept european privind accesul la justiție](#), Luxemburg, Oficiul pentru Publicații.

375 Vezi și FRA (2012), [Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality](#), Luxemburg, Oficiul pentru Publicații.

a iniția proceduri judiciare pot fi eliminate printr-un sistem de asistență judiciară³⁷⁶.

În temeiul dreptului UE, accesul la justiție este prevăzut la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a UE. De asemenea, articolul 20 confirmă că toate persoanele sunt egale în fața legii, iar articolul 21 interzice discriminarea.

În ceea ce privește accesul la justiție **în temeiul dreptului UE**, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap a subliniat că UE ar trebui să ia măsuri adecvate pentru a combate discriminarea cu care se confruntă persoanele cu handicap în legătură cu accesul la justiție, asigurându-se că în statele membre sunt instituite structuri procedurale complete și finanțare pentru formarea personalului din domeniul justiției pe tema convenției³⁷⁷.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, dreptul de acces la justiție este garantat prin articolul 13 și în contextul dreptului la un proces echitabil prevăzut la articolul 6. CEDO a examinat mai multe cauze referitoare la discriminarea în ceea ce privește accesul la justiție.

Exemplu: În cauza *Paraskeva Todorova împotriva Bulgariei*³⁷⁸, la condamnarea unei persoane de origine romă, instanțele naționale au refuzat în mod expres recomandarea organelor de urmărire penală privind o pedeapsă cu suspendare, afirmând că există o cultură a impunității în rândul minorității rome și ar trebui să se ia atitudine față de persoana în cauză. CEDO a constatat că acest lucru a încălcat dreptul reclamantului la un proces echitabil, coroborat cu dreptul de a nu fi discriminat.

Exemplu: În cauza *Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)*³⁷⁹, s-a constatat că întârzierile excesive în soluționarea procedurilor penale și civile (au trecut șapte ani până la pronunțarea primei sentințe) au constituit o încălcare a articolului 6. S-a constatat că întârzierile s-au datorat numărului mare de

376 Consiliul European, Adunarea Parlamentară (2015), *Equality and non-discrimination in the access to justice*, Rezoluția 2054, 24 aprilie 2015. Vezi și: ONU, CEDAW (2015), *Recomandarea generală nr. 33 privind accesul femeilor la justiție*, CEDAW/C/GC/33, 23 iulie 2015.

377 ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap (2015), *Observații finale cu privire la raportul inițial al Uniunii Europene*, CRPD/C/UE/CO/1, 2 octombrie 2015, punctul 39.

378 CEDO, *Paraskeva Todorova împotriva Bulgariei*, nr. 37193/07, 25 martie 2010.

379 CEDO, *Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)*, nr. 41138/98 și 64320/01, 12 iulie 2005.

erori procedurale și, împreună cu atitudinea predominant discriminatorie a autorităților față de reclamantii romi, au fost considerate o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 6 (și 8).

Exemplu: În cauza *Anakomba Yula împotriva Belgiei*³⁸⁰, s-a constatat că dreptul național, care făcea imposibilă obținerea de către reclamantă a oricărei asistențe publice în vederea finanțării unei cereri de paternitate pe motivul că aceasta nu era cetățean belgian, reprezintă o încălcare a articolului 6 coroborat cu articolul 14. Aceasta nu înseamnă că persoanele neresortisante au un drept absolut la finanțare publică. În circumstanțele respective, CEDO a fost influențată de mai mulți factori, inclusiv de faptul că demersurile reclamantei au fost afectate de prescripție deoarece nu deținea un permis de ședere valabil, chiar dacă la momentul respectiv era în curs de a-și reînnoi permisul. De asemenea, CEDO a fost motivată și de faptul că în cazurile de paternitate exista un termen de prescripție de un an, ceea ce însemna că așteptarea ca reclamanta să își reînnoiască mai întâi permisul pentru a putea solicita asistență nu era rezonabilă.

4.6. Sfera „personală”: viața privată și de familie, adopția, domiciliul și căsătoria

Atât în temeiul UE, cât și al Convenției europene a drepturilor omului, este garantat dreptul la respectarea vieții private și de familie (articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului³⁸¹ și articolul 7 din Carta drepturilor fundamentale a UE).

În cadrul Convenției europene a drepturilor omului, CEDO și-a elaborat de-a lungul anilor jurisprudența în temeiul articolului 8, care face referire la o varietate de aspecte legate de viața privată și de familie. CEDO a stabilit sfera de aplicare generală a articolului 8:

„noțiunea de «viață privată» în sensul articolului 8 din convenție este un concept larg care include, între altele, dreptul de a stabili și dezvolta

380 CEDO, *Anakomba Yula împotriva Belgiei*, nr. 45413/07, 10 martie 2009, discutată în secțiunile 4.5 și 5.7.

381 O explicație cu privire la domeniul de aplicare al articolului 8 din Convenția europeană a drepturilor omului poate fi găsită pe site-ul CEDO: Roagna, I. (2012), *Protejarea dreptului la respectarea vieții private și de familie în temeiul Convenției europene a drepturilor omului*.

relații cu alte ființe umane [...] dreptul la «dezvoltare personală» [...] sau dreptul la autodeterminare ca atare. Aceasta cuprinde elemente precum numele [...] identificarea de gen, orientarea sexuală și viața sexuală, care intră în sfera personală protejată de articolul 8 [...], precum și dreptul la respectarea atât a deciziei de a avea, cât și de a nu avea un copil³⁸².

Exemplu: În *Cusan și Fazzo împotriva Italiei*³⁸³, un cuplu căsătorit nu a fost în măsură să acorde copilului lor numele de familie al mamei deoarece, în conformitate cu legislația internă, copiilor legitimi li s-a dat automat numele de familie la naștere. CEDO a constatat că alegerea numelui de familie al copiilor legitimi a fost determinată exclusiv prin discriminare pe criteriul sexului părinților. Deși norma potrivit căreia numele de familie al soțului urma să fie transmis copiilor legitimi ar putea fi necesară pentru a respecta tradiția unității familiei prin oferirea tuturor membrilor a numelui de familie al tatălui, imposibilitatea unei derogări de la această normă în momentul înregistrării unui nou-născut a fost excesiv de rigidă și discriminatorie față de femei.

CEDO a examinat o serie de cazuri care implică un tratament diferențiat în ceea ce privește normele în materie de moștenire, accesul părinților divorțați la copii, adopția și aspecte legate de paternitate³⁸⁴.

Cauzele *Mazurek împotriva Franței*³⁸⁵, *Sommerfeld împotriva Germaniei*³⁸⁶ și *Rasmussen împotriva Danemarcei*³⁸⁷ au implicat examinarea unui tratament diferențiat în ceea ce privește normele în materie de moștenire, accesul taților la copiii născuți în afara căsătoriei și aspecte legate de paternitate. Articolul 8 se va extinde și la aspecte legate de adopție. Multe astfel de cauze, precum *E.B. împotriva Franței* (discutată în [secțiunea 5.3](#)), ilustrează faptul că adopția poate intra în domeniul de aplicare al Convenției europene a drepturilor omului, chiar dacă nu există un drept efectiv de a adopta în cadrul convenției.

382 CEDO, *E.B. împotriva Franței* [GC], nr. 43546/02, 22 ianuarie 2008, punctul 43.

383 CEaDO, *Cusan și Fazzo împotriva Italiei*, nr. 77/07, 7 ianuarie 2014.

384 Vezi și FRA și CoE (2015), *Manual de drept european privind drepturile copilului*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații.

385 CEDO, *Mazurek împotriva Franței*, nr. 34406/97, 1 februarie 2000.

386 CEDO, *Sommerfeld împotriva Germaniei* [GC], nr. 31871/96, 8 iulie 2003.

387 CEDO, *Rasmussen împotriva Danemarcei*, nr. 8777/79, 28 noiembrie 1984.

Exemplu: În cauza *Gas și Dubois împotriva Franței*³⁸⁸, partenerei civile a unei mame biologice i s-a refuzat simpla adopție a copilului partenerei sale. În conformitate cu legislația franceză, adopția simplă duce la eliminarea tuturor drepturilor legate de răspunderea părintească din partea tatălui sau a mamei copilului în favoarea părintelui adoptiv, cu excepția cazului în care o persoană adoptă copilul soțului/soției. CEDO a statuat că situația reclamantelor nu era comparabilă cu cea a cuplurilor căsătorite deoarece, conform legislației franceze, căsătoria conferă un statut special celor care o încheie, iar Convenția europeană a drepturilor omului nu a mers într-atât de departe încât să oblige statele să permită căsătoria între persoane de același sex. CEDO a observat faptul că și unui cuplu heterosexual aflat într-un parteneriat civil i s-ar fi refuzat cererea în temeiul dispozițiilor relevante și, ca atare, deși reclamantele se aflau într-o situație juridică comparabilă, nu exista nicio diferență de tratament pe criteriul orientării lor sexuale și, prin urmare, nu exista o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În *X și alții împotriva Austriei*³⁸⁹, reclamantele erau, de asemenea, un cuplu necăsătorit de persoane de același sex, în care una dintre parteneri dorea să adopte copilul celeilalte parteneri. Spre deosebire de cauza *Gas și Dubois împotriva Franței*, dispozițiile relevante ale legislației austriece permiteau adopția de către al doilea părinte pentru cuplurile heterosexuale necăsătorite. Având în vedere că legea conținea o interdicție absolută privind adopția de către un al doilea părinte dintr-un cuplu de persoane de același sex, instanțele naționale nu au examinat temeinicia cererii de adopție, iar refuzul tatălui de a consimți la adopție nu a influențat în niciun fel considerațiile instanțelor naționale cu privire la cazul reclamantelor. CEDO a constatat că acest fapt constituie o diferență de tratament între reclamanți în comparație cu cuplurile heterosexuale necăsătorite, care nu era justificată în mod rezonabil și obiectiv.

Exemplu: În cauza *A.H. și alții împotriva Rusiei*³⁹⁰, reclamanții, resortisanți ai SUA, erau cupluri aflate în etapa finală de adoptare a unor copii ruși, când Duma rusă a adoptat o nouă lege, prin care resortisanților SUA li se interzicea să adopte copii ruși. Procedurile în curs au fost întrerupte. Reclamanții s-au plâns că această interdicție le-a încălcat dreptul la respectarea vieții de

388 CEDO, *Gas și Dubois împotriva Franței*, nr. 25951/07, 15 martie 2012.

389 CEDO, *X și alții împotriva Austriei* [GC], nr. 19010/07, 19 februarie 2013.

390 CEDO, *A.H. și alții împotriva Rusiei*, nr. 6033/13 și 15 alte cereri, 17 ianuarie 2017.

familie și era discriminatorie pe motiv de cetățenie. CEDO a constatat că interdicția legislativă privind adopția copiilor din Rusia era impusă numai viitorilor părinți adoptivi din SUA. Guvernul nu a reușit să demonstreze că există motive imperioase pentru a justifica interdicția generală aplicată retroactiv și nediscriminatoriu tuturor viitorilor părinți adoptivi din SUA, indiferent de stadiul procedurii de adopție și de situațiile lor individuale. Prin urmare, CEDO a concluzionat că a avut loc o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din convenție.

Statele au o marjă de apreciere relativ largă în ceea ce privește organizarea politicii proprii în materie de imigrație. Deși Convenția europeană a drepturilor omului nu garantează dreptul unui „străin” de a intra sau de a locui într-o anumită țară, în unele cazuri refuzul de a permite reîntregirea familiei poate încălca drepturile garantate de articolul 8.

Exemplu: În cauza *Pajić împotriva Croației*³⁹¹, reclamanta a solicitat un permis de ședere pe motivul reîntregirii familiei cu partenerul său. Autoritățile naționale i-au refuzat cererea întrucât dreptul național relevant excludea această posibilitate pentru cuplurile homosexuale. În schimb, pentru un cuplu necăsătorit de sex opus aflat într-o situație similară, permisul de ședere ar fi fost acordat. CEDO a constatat că autoritățile naționale nu au prezentat justificări sau argumente convingătoare și hotărâtoare pentru a justifica diferența de tratament între cuplurile de persoane de același sex și cuplurile de sex diferit în ceea ce privește reîntregirea familiei. Într-adevăr, diferența de tratament bazată exclusiv sau decisiv pe orientarea sexuală a reclamantei reprezenta o distincție care nu a fost acceptabilă în temeiul convenției³⁹².

Domeniul de aplicare al articolului 8 este extrem de amplu. Convenția europeană a drepturilor omului are, de asemenea, implicații pentru alte domenii, cum ar fi încheierea unui parteneriat civil sau a unei căsătorii, care este protejată în mod specific în temeiul articolului 12.

391 CEDO, *Pajić împotriva Croației*, nr. 68453/13, 23 februarie 2016.

392 Vezi și CEDO, *Taddeucci și McCall împotriva Italiei*, nr. 51362/09, 30 iunie 2016.

Exemplu: În cauza *Muñoz Díaz împotriva Spaniei*³⁹³, autoritățile au refuzat să recunoască valabilitatea căsătoriei reclamantei, încheiate după obiceiurile romilor, la momentul stabilirii dreptului său la o pensie de urmaș, deși reclamanta fusese tratată anterior de autorități ca și cum ar fi fost căsătorită. CEDO a stabilit că, întrucât statul o tratase pe reclamantă ca și cum căsătoria ar fi fost valabilă, aceasta se afla într-o situație comparabilă cu cea a altor soți/soții «de bună credință» (care, din motive tehnice, nu sunt căsătoriți în mod valabil, dar se considerau astfel), care ar fi avut dreptul de a primi pensie de urmaș. Deși CEDO a stabilit că nu a existat discriminare în ceea ce privește refuzul de a recunoaște căsătoria drept valabilă (în sensul articolului 14 coroborat cu articolul 12), a existat discriminare în ceea ce privește refuzul de a trata reclamanta în mod similar cu alți soți (alte soții) de bună credință și de a-i acorda pensia, încălcând astfel articolul 14 coroborat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1.

Exemplu: Cauza *Vallianatos și alții împotriva Greciei*³⁹⁴ a fost inițiată pentru a contesta legislația elenă care, în 2008, a introdus posibilitatea pentru cuplurile de sex diferit de a încheia un parteneriat civil care era mai puțin formal și mai flexibil decât căsătoria, dar care excludea din domeniul său de aplicare cuplurile de același sex. CEDO a constatat că 19 din 47 de state membre ale Consiliului European au autorizat parteneriatele înregistrate și că 17 din cele 19 state au recunoscut atât cuplurile heterosexuale, cât și pe cele homosexuale. Aceasta a concluzionat, de asemenea, că nu există motive convingătoare și hotărâtoare pentru a interzice cuplurilor de același sex să încheie un parteneriat civil. Cu alte cuvinte, când un stat introduce o formă de parteneriat înregistrat, acesta trebuie să fie accesibil tuturor cuplurilor, indiferent de orientarea lor sexuală. A fost constatată o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8.

Ulterior, CEDO a trebuit să stabilească dacă articolul 8 include o obligație pozitivă pentru un stat de a introduce un cadru juridic care să prevadă recunoașterea și protejarea cuplurilor de același sex.

393 CEDO, *Muñoz Díaz împotriva Spaniei*, nr. 49151/07, 8 decembrie 2009.

394 CEDO, *Vallianatos și alții împotriva Greciei* [GC], nr. 29381/09 și 32684/09, 7 noiembrie 2013.

Exemplu: În cauza *Oliari și alții împotriva Italiei*³⁹⁵, trei cupluri homosexuale s-au plâns că, în temeiul legislației italiene, nu aveau posibilitatea de a se căsători sau de a încheia alt tip de parteneriat civil. CEDO a luat act de tendințele europene și internaționale în ceea ce privește recunoașterea legală a cuplurilor de același sex. De asemenea, potrivit observațiilor CEDO, Curtea Constituțională italiană a solicitat în mod repetat recunoașterea juridică a drepturilor și obligațiilor relevante ale parteneriatelor homosexuale. Prin urmare, CEDO a statuat că, în această situație, Italia avea obligația pozitivă de a asigura respectarea efectivă a vieții private și de familie a reclamantilor prin recunoașterea oficială a cuplurilor homosexuale. Cadrul juridic pentru recunoașterea cuplurilor homosexuale trebuie să prevadă cel puțin „drepturile de bază relevante pentru cuplu în cadrul unei relații stabile și angajate”³⁹⁶. În concluzie, CEDO a statuat că, neadoptând o astfel de legislație, Italia și-a depășit marja de apreciere și nu și-a îndeplinit obligația pozitivă, ceea ce contravine articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Deși apărarea demnității umane impune, de regulă, o marjă mai restrânsă de apreciere de către CEDO, acest lucru trebuie să fie echilibrat față de preocupările legate de protejarea altor persoane aflate într-o poziție de vulnerabilitate ale căror drepturi ar putea fi încălcate în mod abuziv.

Exemplu: În cauza *Kacper Nowakowski împotriva Poloniei*³⁹⁷, reclamantul era un tată cu deficiențe de auz și de vorbire, al cărui contact cu fiul său, care avea la rândul lui o deficiență de auz, era restricționat. Reclamantul s-a plâns, în special, de refuzul instanțelor naționale de a prelungi acest contact. CEDO a constatat că instanțele naționale nu au luat în considerare niciun mijloc care ar fi ajutat reclamantul să depășească barierele care decurg din handicapul său și, prin urmare, nu au luat toate măsurile adecvate care ar fi putut fi solicitate în mod rezonabil în vederea facilitării contactului. Prin urmare, CEDO a constatat o încălcare a articolului 8 din convenție, considerând că nu este necesar să se examineze separat plângerea în temeiul articolului 14 coroborat cu articolul 8 din convenție.

395 CEDO, *Oliari și alții împotriva Italiei*, nr. 18766/11 și 36030/11, 21 iulie 2015.

396 *Ibid.*, punctul 174.

397 CEDO, *Kacper Nowakowski împotriva Poloniei*, nr. 32407/13, 10 ianuarie 2017.

În cauza de mai sus, CEDO a considerat că interesele tatălui convergeau cu cele ale copilului – respectiv că era în interesul copilului să țină legătura cu tatăl său. În schimb, în situațiile în care interesele copilului pot fi în contradicție cu cele ale părintelui, statului îi revine o marjă de apreciere mai mare în stabilirea modului în care copilul va fi cel mai bine protejat.

Exemplu: În cauza *Rasmussen împotriva Danemarcei*³⁹⁸, un tată a invocat normele de prescripție care îi interziceau contestarea paternității. CEDO a stabilit că acest lucru constituia într-adevăr o diferențiere de tratament bazată pe sex, dar care era justificată. Aceasta urmărea scopul legitim de a asigura copilului siguranță și certitudine în privința statutului său, împiedicându-l pe tată să folosească în mod abuziv posibilitatea de contestare a paternității mai târziu. Întrucât abordarea acestei chestiuni nu era unitară în rândul statelor membre la Convenția europeană a drepturilor omului, CEDO a acordat statului o marjă mare de apreciere, stabilind că tratamentul diferențiat era justificat³⁹⁹.

În temeiul dreptului UE, dreptul material al familiei rămâne de competența exclusivă a statelor membre ale UE. Unele aspecte legate de implicațiile transfrontaliere sunt reglementate însă de dreptul UE. Jurisprudența CJUE cu privire la dreptul la viața de familie s-a dezvoltat în principal în domeniul liberei circulații a persoanelor în ceea ce privește membrii de familie ai cetățenilor UE⁴⁰⁰. CJUE a statuat că, „dacă cetățenilor Uniunii nu li s-ar permite să ducă o viață de familie normală în statul membru gazdă, exercitarea libertăților care le sunt garantate prin tratat ar fi serios împiedicată”⁴⁰¹. Un alt domeniu în care considerațiile de ordin familial și principiul nediscriminării pot avea un rol este cel al legislației în materie de azil și imigrație. De exemplu, în stabilirea persoanelor care se califică drept beneficiare de protecție internațională, statele trebuie să asigure protecția

398 CEDO, *Rasmussen împotriva Danemarcei*, nr. 8777/79, 28 noiembrie 1984.

399 *Ibidem*, punctele 40-42.

400 Vezi, de exemplu, CJUE, cauza C-165/14, *Alfredo Rendón Marín împotriva Administración del Estado* [GC], 13 septembrie 2016, discutată la secțiunea 5.7.

401 CJUE, C-127/08, *Blaise Baheten Metock și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform* [GC], 25 iulie 2008, punctul 62.

vieții de familie⁴⁰². De asemenea, jurisprudența relevantă a CJUE în materie de drepturile familiei se referă la discriminarea între bărbați și femei în ceea ce privește drepturile părintești. Într-o cauză privind dreptul tatălui la concediul pentru creșterea copilului, CJUE a statuat că o condiție diferită aferentă dreptului la concediul pentru creșterea copilului „este de natură să perpetueze o repartizare tradițională a rolurilor între bărbați și femei prin menținerea bărbaților într-un rol secundar față de cel al femeilor în legătură cu exercitarea atribuțiilor parentale ale acestora” și a constatat că aceasta constituie o discriminare directă pe criterii de sex⁴⁰³.

Exemplu: În cauza *Pedro Manuel Roca Álvarez împotriva Sesa Start España ETT SA*⁴⁰⁴, reclamantului i s-a refuzat așa-numita pauză „de alăptare” deoarece mama copilului său desfășura o activitate independentă. CJUE a susținut că acest lucru constituia o discriminare împotriva bărbaților.

Exemplu: În cauza *Malgožata Runevič-Vardyn și Łukasz Paweł Wardyn împotriva Vilniaus miesto savivaldybės administracija și alții*⁴⁰⁵, reclamantii erau un cetățean lituanian aparținând minorității poloneze și o cetățeană poloneză. Aceștia s-au plâns de faptul că ortografierea numelor lor pe certificatul de căsătorie eliberat de serviciul de stare civilă din Vilnius era incorectă. Potrivit reclamanților, ortografia nu era în conformitate cu limba oficială a solicitantului. CJUE a statuat că articolul 21 din TFUE nu împiedică

402 Directiva 2011/95/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind standardele referitoare la condițiile pe care trebuie să le îndeplinească resortisanții țărilor terțe sau apatrizii pentru a putea beneficia de protecție internațională, la un statut uniform pentru refugiați sau pentru persoanele eligibile pentru obținerea de protecție subsidiară și la conținutul protecției acordate (JO L 337, 20.12.2011, p. 9).

403 CJUE, cauza C-222/14, *Konstantinos Maistrellis împotriva Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaiomaton*, 16 iulie 2015, discutată în secțiunea 5.1.

404 CJUE, C-104/09, *Pedro Manuel Roca Álvarez împotriva Sesa Start España ETT SA*, 30 septembrie 2010.

405 CJUE, C-391/09, *Malgožata Runevič-Vardyn și Łukasz Paweł Wardyn împotriva Vilniaus miesto savivaldybės administracija și alții*, 12 mai 2011.

refuzul de a modifica numele și prenumele care figurează pe certificatele de stare civilă, cu condiția ca refuzul respectiv să nu fie susceptibil de a cauza inconveniente majore celor vizați⁴⁰⁶.

Exemplu: În *Mircea Florian Freitag*⁴⁰⁷, domnul Mircea Florian, bărbat cu cetățenie română, s-a născut în România sub numele de familie „Pavel”. Mama acestuia a divorțat de tatăl său și s-a căsătorit cu un cetățean german, Freitag. Prin urmare, Mircea Florian a obținut dublă cetățenie, iar numele său a fost schimbat în „Freitag”. După mai mulți ani, Mircea Florian, având reședința obișnuită în Germania, s-a dus în România pentru a-și schimba numele de familie înapoi în „Pavel”. Ulterior, acesta a solicitat oficiului de stare civilă german să îi schimbe numele și să actualizeze registrul civil în mod corespunzător, pentru ca schimbarea numelui să fie recunoscută conform legislației germane. Cu toate acestea, conform legislației germane, acest lucru era posibil numai dacă numele fusese dobândit în cursul unei perioade de reședință obișnuită în alt stat membru al UE. CJUE a subliniat următoarele:

- (i) normele care reglementează modul în care numele de familie al unei persoane este înscris pe certificatele de stare civilă sunt chestiuni care intră în sfera de competență a statelor membre;
- (ii) legislația națională care dezavantajează anumiți resortisanți ai statului membru în cauză, doar pentru că și-au exercitat libertatea de circulație și de ședere în alt stat membru, este o restricție a libertăților conferite prin articolul 21 alineatul (1) din TFUE;
- (iii) puterea de apreciere a autorităților competente trebuie exercitată astfel încât să se asigure aplicarea integrală a articolului 21 din TFUE.

În consecință, CJUE a statuat că refuzul de a recunoaște numele de familie dobândit în mod legal și care este același cu numele de naștere într-un anumit stat membru, pe baza faptului că numele nu a fost dobândit în cursul unei

406 A se compara cu CJUE, C-438/14, *Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff împotriva Standesamt der Stadt Karlsruhe și Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe* din 2 iunie 2016, unde CJUE a statuat că un nume care conține mai multe titluri nobiliare și liber ales de un cetățean german în alt stat membru a căruia cetățenie o deține nu trebuie neapărat recunoscut în Germania, dacă acest lucru este justificat din motive de politică publică prin faptul că este adecvat și necesar pentru a asigura respectarea principiului conform căruia toți cetățenii statului membru respectiv sunt egali în fața legii.

407 CJUE, C-541/15, *Procedură inițiată de Mircea Florian Freitag*, 8 iunie 2017.

perioade de reședință obișnuită în celălalt stat membru, împiedică exercitarea dreptului de a circula și de a locui liber pe teritoriile statelor membre, drept consacrat în articolul 21 din TFUE.

4.7. Participarea politică: libertatea de exprimare, de întrunire și de asociere și alegerile libere

Dreptul UE conferă o gamă limitată de drepturi în acest sens. Articolul 10 alineatul (3) din TUE prevede că orice cetățean are dreptul de a participa la viața democratică a Uniunii, iar deciziile se iau în mod cât mai deschis și la un nivel cât mai apropiat posibil de cetățean. Articolul 11 din TUE⁴⁰⁸ obligă instituțiile să ofere cetățenilor și asociațiilor reprezentative posibilitatea de a-și face cunoscute opiniile și de a face schimb de opinii în mod public, în toate domeniile de acțiune ale Uniunii. Articolul 20 din TFUE prevede, în special, dreptul cetățenilor UE de a vota și de a candida la alegerile locale și la alegerile pentru Parlamentul European. Carta UE garantează libertatea de exprimare și de informare (articolul 11)⁴⁰⁹, libertatea de întrunire și de asociere (articolul 12), precum și drepturi politice în ceea ce privește alegerile locale și pentru Parlamentul European (articolele 39 și 40).

Exemplu: În cauza *Spania împotriva Regatului Unit*⁴¹⁰, CJUE a considerat, în ceea ce privește articolul 20 alineatul (2) litera (b) din TFUE, că această dispoziție se limitează la aplicarea principiului nediscriminării pe motive de naționalitate în exercitarea dreptului de vot la alegerile pentru Parlamentul European, cu condiția ca orice cetățean al Uniunii care își are reședința într-un stat membru și care nu este resortisant să aibă dreptul de a vota la aceste alegeri în statul membru în care își are reședința, în aceleași condiții ca și resortisanții statului respectiv.

408 Vezi, de exemplu, CJUE, T-754/14, *Michael Efler și alții împotriva Comisiei Europene*, 10 mai 2017, în care CJUE a concluzionat că Comisia a încălcat, printre altele, articolul 11 alineatul (4) din TUE prin refuzul de a înregistra propunerea de inițiativă cetățenească europeană intitulată „Stop TTIP”.

409 Vezi, de exemplu, CJUE, C-547/14, *Philip Morris Brands SARL și alții împotriva Secretary of State for Health*, 4 mai 2016.

410 CJUE, C-145/04, *Regatul Spaniei împotriva Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord* [GC], 12 septembrie 2006.

Exemplu: În cauza *Delvigne*⁴¹¹, un resortisant francez a contestat dispozițiile naționale care îi interziceau în mod automat și permanent drepturile electorale, inclusiv dreptul de a vota și de a candida la alegerile pentru Parlamentul European, ca urmare a condamnării sale pentru omor și a impunerii unei pedepse privative de libertate de 12 ani. Domnul Delvigne, care nu a putut beneficia de modificările ulterioare aduse legii, a continuat să fie privat de drepturile sale civice, întrucât această privare a rezultat dintr-o condamnare care devenise definitivă înainte de intrarea în vigoare a noului Cod penal. Prin urmare, a pretins existența unui tratament inegal. CJUE a constatat că dreptul francez constituia o limitare permisă a drepturilor cuprinse în Cartă: o limitare precum cea în cauză este proporțională în măsura în care ia în considerare natura și gravitatea infracțiunii comise și durata sancțiunii. De asemenea, noul cod prevedea posibilitatea ca o persoană în situația domnului Delvigne să solicite și să obțină ridicarea interdicției.

Unul dintre principalele obiective ale **CoE** este promovarea democrației. Acest lucru se reflectă în multe dintre drepturile din cadrul **CEDO**, care facilitează promovarea participării politice. CEDO conține garanții ample care creează nu numai dreptul de vot și dreptul de a candida la alegeri (articolul 3 din Protocolul nr. 1)⁴¹², ci și dreptul la libertatea de exprimare (articolul 10) și dreptul la libertatea de întrunire și de asociere (articolul 11).

Exemplu: În *Pilav împotriva Bosniei și Herțegovinei*⁴¹³, un politician bosniac a fost privat de dreptul de a candida la alegerile pentru președinția națională din cauza locului său de reședință. Statul Bosnia și Herțegovina este compus din două entități politice: Federația Bosnia și Herțegovina și Republica Srpska. Pentru a-și exercita în mod efectiv dreptul de a participa la alegerile pentru președinție, solicitantului i s-a cerut să se mute din Republica Srpska în Federația Bosnia și Herțegovina. Prin urmare, deși teoretic era eligibil pentru a candida la alegerile pentru președinție, în practică, nu și-a putut exercita acest drept atât timp cât a locuit în Republica Srpska. CEDO a constatat că solicitantul a fost supus unui tratament discriminatoriu din partea autorităților

411 CJUE, C-650/13, *Thierry Delvigne împotriva Commune de Lesparre Médoc și Préfet de la Gironde* [GC], 6 octombrie 2015.

412 CoE, CEDO (2016), *Ghid privind articolul 3 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului – Dreptul la alegeri libere*.

413 CEDO, *Pilav împotriva Bosniei și Herțegovinei*, nr. 41939/07, 9 iunie 2016.

naționale datorită locului său de reședință și originii sale etnice. În consecință, a concluzionat că a avut loc o încălcare a articolului 1 din Protocolul nr. 12 la convenție.

Exemplu: În cauza *Identoba și alții împotriva Georgiei*⁴¹⁴, reclamantii solicitanți au organizat o demonstrație pașnică în Tbilisi pentru a marca Ziua internațională împotriva homofobiei. Demonstrația a fost întreruptă de o contrademonstrație violentă, iar solicitanții au suferit agresiuni verbale și fizice. Având în vedere că autoritățile naționale nu au reușit să se asigure că marșul are loc în mod pașnic, CEDO a constatat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 11⁴¹⁵.

Exemplu: În cauza *Partei Die Friesen împotriva Germaniei*⁴¹⁶, partidul reclamant nu obținuse un minim de 5 % din voturile necesare pentru a obține un mandat parlamentar. CEDO a trebuit să decidă dacă un prag de 5 % încalcă dreptul partidelor minoritare de a participa la alegeri. Aceasta a constatat că dezavantajul reclamantului în procesul electoral a rezultat doar din faptul că reprezintă interesele unei mici părți a populației. Analizând dacă, în calitate de partid al unei minorități naționale, partea reclamantă ar fi trebuit să beneficieze de un tratament special, CEDO a concluzionat că, inclusiv interpretată având în vedere Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, Convenția europeană a drepturilor omului nu impune statului să scutească partidele minorităților naționale de pragurile electorale. Scopul convenției-cadru era de a promova participarea efectivă a persoanelor aparținând minorităților naționale în domeniul afacerilor publice. Aceasta prevedea exceptarea de la pragul minim ca instrument de consolidare a participării minorităților naționale în cadrul organismelor alese, dar nu stabilea obligația de a scuti partidele minorităților naționale de pragurile electorale la nivel național. Prin urmare, nu exista o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 3 din Protocolul nr. 1.

Dreptul la libertatea de asociere a fost, de asemenea, considerat a include protecția pentru constituirea partidelor politice, pentru care CEDO a acordat un nivel ridicat de protecție împotriva interferențelor⁴¹⁷. În mod similar, după cum se

414 CEDO, *Identoba și alții împotriva Georgiei*, nr. 73235/12, 12 mai 2015.

415 Vezi și CEDO, *Bączkowski și alții împotriva Poloniei*, nr. 1543/06, 3 mai 2007.

416 CEDO, *Partei Die Friesen împotriva Germaniei*, nr. 65480/10, 28 ianuarie 2016.

417 Vezi, de exemplu, CEDO, *Partidul pentru o Societate Democratică (DTP) și alții împotriva Turciei*, nr. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 și 37272/10, 12 ianuarie 2016.

menționează în [secțiunea 5.11](#), orice interferență cu dreptul la liberă exprimare în contextul dezbaterii politice este examinată foarte îndeaproape⁴¹⁸.

În temeiul dreptului internațional, în conformitate cu articolul 29 din CRPD, statele trebuie să se asigure că persoanele cu handicap pot participa în mod efectiv și pe deplin la viața politică și publică, în condiții de egalitate cu celelalte persoane, inclusiv prin garantarea dreptului lor de vot. În conformitate cu articolul 12 alineatul (2) din CRPD, statele ar trebui să recunoască și să mențină capacitatea juridică a persoanelor cu handicap „în condiții de egalitate cu celelalte persoane în toate aspectele vieții”, inclusiv în viața politică. Comitetul a recunoscut că excluderea dreptului de vot pe baza unui handicap psihosocial sau intelectual constituie o discriminare pe bază de handicap⁴¹⁹.

4.8. Chestiuni de drept penal

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, interzicerea discriminării poate fi legată de chestiuni de drept penal dintr-o varietate de drepturi, inclusiv dreptul la un proces echitabil (articolul 6), dreptul la libertate și la siguranță (articolul 5), interdicția privind aplicarea retroactivă a pedepselor (articolul 7), precum și dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori (articolul 4 din Protocolul nr. 7), dreptul la viață (articolul 2) și dreptul de a nu fi supus unor tratamente sau pedepse inumane sau degradante (articolul 3). De asemenea, există o jurisprudență importantă în ceea ce privește violența împotriva femeilor și a altor grupuri vulnerabile, cum ar fi romii sau persoanele LGBT, în care CEDO a subliniat obligația statelor de a investiga motivele discriminatorii ale violenței. Într-o serie de hotărâri, CEDO a recunoscut că lipsa unui răspuns la violență a constituit o încălcare a articolului 14⁴²⁰.

În plus față de temele anterioare discutate deja în altă parte, Convenția europeană a drepturilor omului protejează, de asemenea, dreptul de a nu fi

418 CEDO, *Karácsony și alții împotriva Ungariei* [GC], nr. 42461/13 și 44357/13, 17 mai 2016.

419 Vezi, de exemplu, ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap (2013), Comunicarea nr. 4/2011, CRPD/C/10/D/4/2011, 9 septembrie 2013, punctul 9.2 și următoarele.

420 Vezi, printre altele, CEDO, cauza *Opuz împotriva Turciei*, nr. 33401/02, 9 iunie 2009, referitoare la violența împotriva femeilor, cauza *Boacă și alții împotriva României*, nr. 40355/11, 12 ianuarie 2016, referitoare la violența împotriva romilor, și CEDO, cauza *M.C. și A.C. împotriva României*, nr. 12060/12, 12 aprilie 2016, referitoare la violența împotriva persoanelor LGBT. Pentru discuții și exemple suplimentare, vezi [secțiunea 2.6](#) privind infracțiunile motivate de ură.

supus detenției arbitrare pe baza unor motive discriminatorii și dreptul de a nu fi supus unor tratamente sau pedepse inumane sau degradante, bazate pe motive discriminatorii în timpul detenției⁴²¹.

Exemplu: În cauza *Martzaklis și alții împotriva Greciei*⁴²², deținuții seropozitivi internați în spitalul penitenciarului s-au plâns în special de condițiile sanitare precare și de lipsa unui tratament medical adecvat, de detenția în spații suprapopulate și insuficient încălzite, de alimente cu o valoare nutritivă scăzută și de tratamente medicale neregulate și care nu sunt prescrise individual. Autoritățile penitenciarului au justificat izolarea acestora ca fiind necesară pentru eficientizarea monitorizării și a tratamentului stării acestora. CEDO a statuat că plasarea în izolare pentru a preveni răspândirea bolii nu era necesară, deoarece deținuții erau seropozitivi și nu aveau SIDA. Aceștia au fost expuși la suferințe fizice și psihice care depășesc suferințele inerente detenției. Potrivit concluziei CEDO, condițiile fizice și sanitare inadecvate, neregulile în administrarea unui tratament adecvat și lipsa unei justificări obiective și rezonabile pentru izolarea prizonierilor seropozitivi constituiau o încălcare a articolului 3 coroborat cu articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *D.G. împotriva Irlandei și Bouamar împotriva Belgiei*⁴²³, (discutate în [secțiunea 5.5](#)), reclamantii, care erau minori, au fost trimiși în arest de către autoritățile naționale. În acest caz, CEDO a considerat că, deși au existat încălcări ale dreptului la libertate, nu a existat nicio discriminare, întrucât tratamentul diferențiat a fost justificat în interesul protejării minorilor.

Exemplu: În cauza *Stasi împotriva Franței*⁴²⁴, reclamantul s-a plâns că a fost supus unor rele tratamente în închisoare din cauza homosexualității și că autoritățile nu au luat măsurile necesare pentru a-l proteja. De exemplu, reclamantul a susținut că a fost forțat să poarte o stea roz și că a fost bătut și ars cu țigări de alți deținuți. CEDO a constatat că, în urma fiecărei acuzații, autoritățile au luat măsuri pentru a-l proteja: reclamantul fusese separat de ceilalți deținuți și fusese văzut de supraveghetorul clădirii, de medic și de

421 Vezi cauza *Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei* [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 24 ianuarie 2017.

422 CEDO, *Martzaklis și alții împotriva Greciei*, nr. 20378/13, 9 iulie 2015.

423 CEDO, *D.G. împotriva Irlandei*, nr. 39474/98, 16 mai 2002; CEDO, *Bouamar împotriva Belgiei*, nr. 9106/80, 29 februarie 1988.

424 CEDO, *Stasi împotriva Franței*, nr. 25001/07, 20 octombrie 2011.

psihiatru. CEDO a constatat că autoritățile au luat toate măsurile eficiente pentru a-l proteja de vătămarea corporală în timpul detenției și că nu a existat o încălcare a articolului 3, fără a examina separat plângerea reclamantului în temeiul articolului 14.

De asemenea, poate fi aplicabil articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului în cazul în care se constată că dispozițiile de drept penal sunt discriminatorii⁴²⁵ sau în cazul în care condamnările pronunțate pe baza acestor dispoziții discriminatorii rămân în cazierul judiciar al unei persoane⁴²⁶.

În temeiul dreptului UE, potrivit jurisprudenței constante a CJUE⁴²⁷, chiar dacă domeniile în care legislația penală și normele de procedură penală sunt chestiuni pentru care sunt responsabile statele membre, dispozițiile legislative naționale nu pot discrimina persoanele cărora dreptul UE le acordă dreptul la tratament egal. În următoarele cauze, principiul nediscriminării a fost invocat în cadrul procedurilor legate de executarea unui mandat european de arestare⁴²⁸.

Exemplu: În cauza *João Pedro Lopes Da Silva Jorge*⁴²⁹, un cetățean portughez a fost condamnat în Portugalia la cinci ani de închisoare pentru trafic de droguri. Ulterior, acesta s-a căsătorit cu un cetățean francez cu care locuia în Franța. De asemenea, a fost angajat al unei societăți franceze în temeiul unui contract de muncă pe durată nedeterminată. Nedorind să fie predat autorităților portugheze, acesta a solicitat să fie închis în Franța. Cu toate acestea, dispoziția franceză care permite neexecutarea mandatului european de arestare era limitată doar la resortisanții francezi. CJUE a statuat că statele membre nu pot limita neexecutarea mandatelor de arestare exclusiv la propriii cetățeni, prin simpla excludere din oficiu a cetățenilor altor state membre care rămân sau care au reședința în statul membru de executare, indiferent de legăturile lor cu statul membru respectiv. Acest lucru ar constitui o discriminare pe motiv de naționalitate în sensul articolului 18 din TFUE.

425 CEDO, *S.L. împotriva Austriei*, nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003.

426 CEDO, *E.B. și alții împotriva Austriei*, nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 și 48779/07, 7 noiembrie 2013.

427 CJUE, cauza 186/87, *Ian William Cowan împotriva Trésor public*, 2 februarie 1989.

428 A se compara cu CJUE, C-182/15, *Aleksei Petruhhin* [GC], 6 septembrie 2016, privind extrădarea către un stat terț a unui cetățean al UE care își exercită libertatea de circulație.

429 CJUE, C-42/11, *João Pedro Lopes Da Silva Jorge* [GC], 5 septembrie 2012.

5

Criterii protejate

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolele 8 și 157 din TFUE</p> <p>Articolele 21 și 23 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Directiva privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>Directiva privind egalitatea de gen privind bunurile și serviciile (2004/113/CE)</p> <p>CJUE, C-222/14, <i>Maistrellis împotriva Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropon Dikaionaton</i>, 2015</p> <p>CJUE, C-363/12, <i>Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a community school</i> [GC], 2014</p> <p>CJUE, C-167/12, <i>C. D./S. T.</i> [GC], 2014</p> <p>CJUE, C-427/11, <i>Kenny și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform și alții</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-243/95, <i>Hill și Stapleton împotriva The Revenue Commissioners și Department of Finance</i>, 1998</p> <p>CJUE, cauza 43/75, <i>Defrenne împotriva Sabena</i>, 1976</p>	<p>Sexul</p>	<p>Articolul 2 (dreptul la viață), articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Emel Boyraz împotriva Turciei</i>, nr. 61960/08, 2014</p> <p>CEDO, <i>Konstantin Markin împotriva Rusiei</i> [GC], 30078/06, 2012</p> <p>CEDO, <i>Andrle împotriva Republicii Cehe</i>, nr. 6268/08, 2011</p> <p>CEDO, <i>Ünal Tekeli împotriva Turciei</i>, nr. 29865/96, 2004</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolul 4 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE)</p> <p>CJUE, C-423/04, <i>Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions</i>, 27 aprilie 2006</p> <p>CJUE, C-117/01, <i>K.B. împotriva NHS Pensions Agency și Secretary of State for Health</i>, 7 ianuarie 2004</p>	<p>Identitatea de gen</p>	<p>Articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) și articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Y.Y. împotriva Turciei</i>, 14793/08, 2015</p> <p>CEDO, <i>Hämäläinen împotriva Finlandei</i> [GC], nr. 37359/09, 2014</p> <p>CEDO, <i>Van Kück împotriva Germaniei</i>, nr. 35968/97, 2003</p>
<p>Articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE)</p> <p>CJUE, C-528/13, <i>Léger împotriva Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes și Etablissement français du sang</i>, 2015</p> <p>CJUE, cauzele conexe C-148/13-C-150/13, <i>A și alții împotriva Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [GC], 2014</p> <p>CJUE, cauzele conexe C-199/12, C-200/12, C-201/12, <i>X și Y, și Z împotriva Minister voor Imigratie en Asiel</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-81/12, <i>Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării</i>, 2013</p>	<p>Orientarea sexuală</p>	<p>Articolul 5 (dreptul la libertate și la siguranță), articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 12 (dreptul la căsătorie), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Taducci și McCall împotriva Italiei</i>, nr. 51362/09, 2016</p> <p>CEDO, <i>O.M. împotriva Ungariei</i>, nr. 9912/15, 2016</p> <p>CEDO, <i>E.B. și alții împotriva Austriei</i>, nr. 31913/07 și 4 alte cereri, 2013</p> <p>CEDO, <i>Schalk și Kopf împotriva Austriei</i>, nr. 30141/04, 2010</p> <p>CEDO, <i>E.B. împotriva Franței</i> [GC], nr. 43546/02, 2008</p> <p>CEDO, <i>S.L. împotriva Austriei</i>, nr. 45330/99, 2003</p> <p>CEDO, <i>Karner împotriva Austriei</i>, nr. 40016/98, 2003</p> <p>ECSR, <i>INTERIGHTS împotriva Croației</i>, Plângerea nr. 45/2007, 2009</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap (CRPD)</p> <p>Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE)</p> <p>CJUE, C-363/12, <i>Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a community school</i> [GC], 2014</p> <p>CJUE, C-354/13, <i>FOA împotriva KL</i>, 2014</p> <p>CJUE, cauzele conexe C-335/11 și C-337/11, <i>HK Danmark</i>, 2013</p>	<p>Dizabilitate</p>	<p>Articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E (nediscriminarea) din Carta socială europeană</p> <p>CEDO, <i>Guberina împotriva Croației</i>, nr. 23682/13, 2016</p> <p>ECSR, <i>AEH împotriva Franței</i>, Plângerea nr. 81/2012, 2013</p> <p>CEDO, <i>Glor împotriva Elveției</i>, nr. 13444/04, 2009</p> <p>CEDO, <i>Pretty împotriva Regatului Unit</i>, nr. 2346/02, 2002</p> <p>CEDO, <i>Price împotriva Regatului Unit</i>, nr. 33394/96, 2001</p>
<p>Articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE)</p> <p>CJUE, C-548/15, <i>de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën</i>, 2016</p> <p>CJUE, C-441/14, <i>DI, acționând în numele Ajos A/S împotriva Estate of Karsten Eigil Rasmussen</i> [GC], C-441/14, 2016</p> <p>CJUE, C-258/15, <i>Salaberria Sorondo împotriva Academia Vasca de Policía y Emergencias</i> [GC], 2016</p> <p>CJUE, cauzele conexe C-501/12-C-506/12, C-540/12 și C-541/12, <i>Specht împotriva Land Berlin și Bundesrepublik Deutschland</i>, 2014</p> <p>CJUE, C-416/13, <i>Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo</i>, 2014</p> <p>CJUE, C-144/04, <i>Mangold împotriva Helm</i> [GC], 2005</p>	<p>Vârsta</p>	<p>Articolul 5 (dreptul la libertate și la siguranță), articolul 6 (dreptul la un proces echitabil) și articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>ESC, articolul 1 alineatul (2), articolele 23 și 24</p> <p>CEDO, <i>D.G. împotriva Irlandei</i>, nr. 39474/98, 2002</p> <p>CEDO, <i>Schwizgebel împotriva Elveției</i>, nr. 25762/07, 2010</p> <p>CEDO, <i>V. împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 24888/94, 1999</p> <p>CEDO, <i>T. împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 24724/94, 1999</p> <p>CEDO, <i>Bouamar împotriva Belgiei</i>, nr. 9106/80, 1988</p> <p>ECSR, <i>Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei</i>, Plângerea nr. 74/2011, 2013</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>Decizia-cadru a Consiliului privind combaterea rasismului și a xenofobiei</p> <p>CJUE, C-83/14, <i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia</i> [GC], 2015</p> <p>CJUE, C-54/07, <i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV</i>, 2008</p>	<p>Rasa, etnia, culoarea și apartenența la o minoritate națională</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării), articolul 1 din Protocolul nr. 12 (interzicerea generală a discriminării) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Boacă și alții împotriva României</i>, nr. 40355/11, 2016</p> <p>CEDO, <i>Biao împotriva Danemarcei</i> [GC], 38590/10, 2016</p> <p>CEDO, <i>Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei</i> [GC], nr. 27996/06 și 34836/06, 2009</p> <p>ECSR, <i>ERRC împotriva Irlandei</i>, Plângerea nr. 100/2013, 2015</p>
<p>Articolul 18 din CEaDO</p> <p>Articolul 45 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>Directiva 2004/38/CE privind cetățenia</p> <p>Directiva 2003/109/CE a Consiliului din 25 noiembrie 2003 privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung</p> <p>CJUE, C-392/15, <i>Comisia Europeană împotriva Ungariei</i>, 2017</p> <p>CJUE, C-165/14, <i>Alfredo Rendón Marín împotriva Administración del Estado</i> [GC], 2016</p> <p>CJUE, C-571/10, <i>Kamberaj împotriva IPES</i> [GC], 2012</p> <p>CJUE, C-508/10, <i>Comisia Europeană împotriva Țărilor de Jos</i>, 2012</p> <p>CJUE, C-200/02, <i>Chen împotriva Secretary of State for the Home Department</i>, 2004</p> <p>CJUE, C-281/98, <i>Angonese împotriva Cassa di Risparmio di Bolzano SpA</i>, 2000</p> <p>CJUE, cauza 186/87, <i>Cowan împotriva Trésor public</i>, 1989</p>	<p>Cetățenia sau originea națională</p>	<p>Convenția Consiliului Europei privind naționalitatea</p> <p>Articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 5 (dreptul la libertate și la siguranță), articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 3 din Protocolul nr. 4 (interzicerea expulzării colective a resortisanților), articolul 2 din Protocolul nr. 1 (dreptul la educație) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Dhahbi împotriva Italiei</i> nr. 17120/09, 2014</p> <p>CEDO, <i>Rangelov împotriva Germaniei</i>, nr. 5123/07, 2012</p> <p>CEDO, <i>Ponomaryovi împotriva Bulgariei</i>, nr. 5335/05, 2011</p> <p>CEDO, <i>Andrejeva împotriva Letoniei</i> [GC], nr. 55707/00, 2009</p> <p>CEDO, <i>Zeibek împotriva Greciei</i>, nr. 46368/06, 2009</p> <p>CEDO, <i>Anakomba Yula împotriva Belgiei</i>, nr. 45413/07, 2009</p> <p>CEDO, <i>Koua Poirrez împotriva Franței</i>, nr. 40892/98, 2003</p> <p>CEDO, <i>C împotriva Belgiei</i>, nr. 21794/93, 1996</p> <p>CEDO, <i>Moustaquim împotriva Belgiei</i>, nr. 12313/86, 1991</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Articolele 10 și 21 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>CJUE, C-188/15, <i>Bougnoui și ADDH împotriva Micropole SA</i> [GC], 2017</p> <p>CJUE, C-157/15, <i>Achbita și Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva G4S Secure Solutions NV</i> [GC], 2017</p>	<p>Religie sau convingeri religioase</p>	<p>Articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 9 (libertatea religioasă), articolul 10 (libertatea de exprimare), articolul 2 din Protocolul nr. 1 (dreptul la educație) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Izzettin Doğan și alții împotriva Turciei</i> [GC], nr. 62649/10, 2016</p> <p>CEDO, <i>Ebrahiman împotriva Franței</i>, nr. 64846/11, 2015</p> <p>CEDO, <i>S.A.S. împotriva Franței</i> [GC], nr. 43835/11, 2014</p> <p>CEDO, <i>Eweida și alții împotriva Regatului Unit</i>, nr. 48420/10 și 3 altele, 2013</p> <p>CEDO, <i>Vojnity împotriva Ungariei</i>, nr. 29617/07, 2013</p> <p>CEDO, <i>Milanović împotriva Serbiei</i>, nr. 44614/07, 2010</p> <p>CEDO, <i>O'Donoghue și alții împotriva Regatului Unit</i>, nr. 34848/07, 2010</p> <p>CEDO, <i>Alujer Fernandez și Caballero García împotriva Spaniei</i> (dec.), nr. 53072/99, 2001</p> <p>CEDO, <i>Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței</i> [GC], nr. 27417/95, 2000</p>
<p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)</p> <p>CJUE, C-317/14, <i>Comisia Europeană împotriva Belgiei</i>, 2015</p>	<p>Limbă</p>	<p>Convenția-cadru a Consiliului Europei pentru protecția minorităților naționale</p> <p>Articolul 6 alineatul (3) și articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Macalin Moxamed Sed Dahir împotriva Elveției</i> (dec.), nr. 12209/10, 2015</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
		CEDO, cauza „referitoare la anumite aspecte ale legilor privind utilizarea limbilor în educație în Belgia” împotriva Belgiei, nr. 1474/62 și 5 altele, 1968
<p>Articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale</p> <p>CJUE, C-149/10, <i>Chatzi împotriva Ypourgos Oikonomikon</i>, 2010</p>	<p>Originea socială, nașterea și proprietatea</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării), articolul 1 din Protocolul nr. 1 (protecția proprietății) la Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Wolter și Sarfert împotriva Germaniei</i>, nr. 59752/13 și 66277/13, 2017</p> <p>CEDO, cauza <i>Chassagnou și alții împotriva Franței</i> [GC], nr. 25088/94 și 2 altele, 1999</p>
<p>Articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale</p>	<p>Opiniile politice sau de altă natură</p>	<p>Articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 10 (libertatea de exprimare), articolul 11 (libertatea de întrunire și de asociere), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Redfearn împotriva Regatului Unit</i>, nr. 47335/06, 2012</p> <p>CEDO, <i>Virabyan împotriva Armeniei</i>, nr. 40094/05, 2012</p>
<p>CJUE, C-406/15, <i>Milkova împotriva Ispalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol</i>, 2017</p>	<p>Alt statut</p>	<p>Articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>Articolul E (nediscriminare) din Carta socială europeană</p> <p>ECSR, <i>Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei</i>, Plângerea nr. 102/2013, 2016.</p> <p>CEDO, <i>Varnas împotriva Lituaniei</i>, nr. 42615/06, 2013</p>

Puncte esențiale

- Principiul nediscriminării nu interzice toate diferențele de tratament, ci numai diferențele bazate pe unul dintre criteriile protejate.
- Criteriul protejat este un element identificabil, obiectiv sau personal sau o „stare” prin care indivizii sau grupele se diferențiază unul de celălalt.
- În temeiul directivelor UE privind nediscriminarea, motivele protejate sunt stabilite în mod expres ca fiind: sexul, originea rasială sau etnică, vârsta, handicapul, religia sau convingerile și orientarea sexuală.
- În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, există o listă deschisă care poate fi elaborată de la caz la caz.

În temeiul dreptului UE, directivele privind nediscriminarea interzic tratamentul diferențiat bazat pe anumite „motive protejate”, care conțin o listă fixă și limitată de motive protejate. Aceste criterii cuprind sexul [Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE)⁴³⁰, Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)⁴³¹], orientarea sexuală, handicapul, vârsta sau religia sau convingerile [Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE)⁴³²] și originea rasială sau etnică [Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE)⁴³³]. Articolul 21 din Carta UE conține, de asemenea, o interdicție a discriminării, care conține o listă neexhaustivă de criterii, sugerată de formularea „precum”⁴³⁴. Carta UE are

430 Directiva 2004/113/CE a Consiliului din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii (JO L 373, 21.12.2004, p. 37).

431 Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare) (JO L 204, 26.7.2006, p. 23).

432 Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă (JO L 303, 2.12.2000, p. 16).

433 Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică (JO L 180, 19.7.2000, p. 22).

434 În ceea ce privește relația dintre Carta UE și directive, în CJUE, C-529/13, *Georg Felber împotriva Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur*, 21 ianuarie 2015, CJUE a fost invitată să interpreteze principiul nediscriminării pe motive de vârstă, astfel cum este consacrat la articolul 21 din Carta UE și în Directiva 2000/78. CJUE a reamintit că, atunci când statele membre adoptă măsuri care intră în domeniul de aplicare al Directivei 2000/78, care formulează în mod specific, în domeniul încadrării în muncă și al ocupării forței de muncă, principiul nediscriminării pe criterii de vârstă, măsurile respective trebuie să respecte directiva. În consecință, CJUE a decis să examineze întrebările care se referă exclusiv la Directiva 2000/78.

caracter obligatoriu pentru instituțiile UE, dar se aplică și statelor membre când interpretează și aplică dreptul UE.

Un „criteriu protejat” este o caracteristică a unei persoane care nu ar trebui considerată relevantă pentru aplicarea unui tratament diferențiat sau acordarea unui anumit beneficiu.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, articolul 14 conține o listă deschisă, care coincide cu directivele, dar care merge dincolo de acestea. Articolul 14 prevede că nu trebuie să existe nicio deosebire „bazată pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice

sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație”. Categoria „orice altă situație” a permis CEDO să includă aici (printre altele) criteriile care sunt protejate în mod expres de directivele privind nediscriminarea, și anume: handicapul, vârsta și orientarea sexuală.

5.1. Sexul

Este de la sine înțeles în ce constă discriminarea pe criterii de sex, în sensul că se referă la discriminarea bazată pe faptul că o persoană este fie femeie, fie bărbat. **În temeiul dreptului UE**, acesta este aspectul cel mai dezvoltat al politicii sociale a UE și este considerat de mult un drept de bază. Elaborarea protecției în privința acestui criteriu a avut un dublu scop: mai întâi un scop economic, prin faptul că a contribuit la eliminarea denaturării concurenței pe o piață care devenise tot mai integrată și, în al doilea rând, la nivel politic a oferit Comunității o fațetă destinată progresului social și îmbunătățirii condițiilor de viață și de muncă. În consecință, protecția împotriva discriminării bazate pe sex a fost și a rămas o funcție fundamentală a Uniunii Europene: egalitatea de gen este o „valoare fundamentală” (articolul 2 din TUE) și un „obiectiv” (articolul 3 din TUE) al Uniunii. Gradul de acceptare a importanței sociale și economice a asigurării egalității de tratament a fost cristalizat și mai mult prin poziția centrală pe care a primit-o în Carta drepturilor fundamentale a UE.

Cazurile de discriminare pe criterii de sex pot implica bărbați sau femei care beneficiază de un tratament mai puțin favorabil decât persoanele de sex opus.

Exemplu: În cauza *Konstantinos Maïstrellis împotriva Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthroponon Dikaiomaton*⁴³⁵, reclamantul lucra ca funcționar public. Acesta a solicitat concediu pentru creșterea copilului, în condițiile în care soția sa nu avea un loc de muncă. CJUE a constatat că, în conformitate cu principiul egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă, un funcționar public bărbat are dreptul la concediu pentru creșterea copilului, chiar dacă soția este șomeră.

Exemplu: În cauza *Defrenne împotriva Sabena*⁴³⁶, reclamanta s-a plâns că era plătită mai puțin decât colegii săi de sex masculin, în ciuda faptului că avea aceleași îndatoriri de muncă. CJUE a susținut că acesta era în mod clar un caz de discriminare pe criterii de sex. În luarea acestei decizii, CJUE a subliniat atât dimensiunea economică, cât și dimensiunea socială a Uniunii și faptul că nediscriminarea contribuie la progresele UE spre îndeplinirea acestor obiective.

Exemplu: În cauza *Margaret Kenny și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform și alții*⁴³⁷, reclamantele erau funcționare publice repartizate în funcții administrative de către ministru. Acestea și-au exprimat nemulțumirea cu privire la faptul că salariile lor erau mai mici decât cele ale colegilor lor bărbați, care desfășurau tot activități administrative în posturi specifice rezervate membrilor poliției. Autoritățile naționale au justificat diferența de remunerare prin faptul că membrii poliției trebuie să respecte întotdeauna necesitățile forțelor operaționale. CJUE a explicat că, pentru a stabili dacă două grupuri diferite îndeplinesc aceeași activitate, nu este suficient să se stabilească că sarcinile îndeplinite de aceste grupuri sunt similare. Trebuie luate în considerare natura muncii, cerințele în materie de formare și condițiile de muncă. Formarea profesională este, prin urmare, unul dintre criteriile pe baza cărora se stabilește dacă munca efectuată este comparabilă.

435 CJUE, C-222/14, *Konstantinos Maïstrellis împotriva Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthroponon Dikaiomaton*, 16 iulie 2015.

436 CJUE, cauza 43/75, *Gabrielle Defrenne împotriva Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*, 8 aprilie 1976.

437 CJUE, C-427/11, *Margaret Kenny și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform și alții*, 28 februarie 2013.

Exemplu: Cauza *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres*⁴³⁸ se referă la principiul egalității de tratament între bărbați și femei în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii. În special, se referă la Directiva privind egalitatea de gen în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii, care permite statelor membre ale UE să aplice factori de risc specifici în funcție de sex la calculul primelor și al beneficiilor din contractele de asigurare. Ca urmare, femeile și bărbații plăteau contribuții diferite în cadrul sistemelor de asigurări private. Bazându-se pe Carta drepturilor fundamentale a UE, CJUE a hotărât că luarea în considerare a sexului persoanei asigurate ca factor de risc în contractele de asigurare constituie o discriminare și a invalidat articolul 5 alineatul (2) din Directiva privind egalitatea de gen în ceea ce privește accesul la bunuri și servicii. Ca urmare, începând cu 21 decembrie 2012, nu mai este posibil să se permită diferențe proporționale în ceea ce privește primele și beneficiile persoanelor în cazul în care criteriul sexului este un factor determinant.

CJUE a subliniat că, pentru a justifica un tratament diferențiat între bărbați și femei, trebuie demonstrat că un astfel de tratament se bazează pe factori obiectivi care nu au legătură cu orice discriminare pe criterii de sex. Acest lucru se întâmplă în cazul în care măsurile reflectă un obiectiv legitim de politică socială, sunt adecvate pentru atingerea acestui scop și sunt necesare în acest sens⁴³⁹. Prin urmare, nu pot fi acceptate justificări pentru o măsură care se realizează exclusiv în detrimentul femeilor sau care se bazează exclusiv pe considerente financiare sau de administrare ale angajatorilor.

Discriminarea pe criterii de sarcină și maternitate este o formă particulară de discriminare pe criterii de sex. Pentru a proteja sarcina, maternitatea și calitatea de părinte, UE a elaborat treptat o serie complexă de acte legislative primare și secundare⁴⁴⁰. Articolul 157 din TFUE stabilește obligația egalității de remunerare

438 CJUE, C-236/09, *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres* [GC], 1 martie 2011.

439 CJUE, C-173/13, *Maurice Leone și Blandine Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice și Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*, 17 iulie 2014, punctul 79.

440 Pentru mai multe detalii, vezi, de exemplu, Comisia Europeană, Rețeaua europeană de experți judiciari în domeniul egalității de gen (2012), *Fighting Discrimination on the Grounds of Pregnancy, Maternity and Parenthood – The application of EU and national law in practice in 33 European countries*.

între bărbați și femei și oferă un temei juridic general pentru adoptarea de măsuri în domeniul egalității de gen, care includ egalitatea și combaterea discriminării pe motiv de sarcină sau de maternitate la locul de muncă. Articolul 33 alineatul (2) din Carta UE prevede că „pentru a putea concilia viața de familie și viața profesională, orice persoană are dreptul de a fi protejată împotriva oricărei concedieri din motive de maternitate, precum și dreptul la un concediu de maternitate plătit și la un concediu parental acordat în urma nașterii sau adopției unui copil”. În afară de Directiva privind egalitatea de gen (reformare), printre altele, Directiva privind lucrătoarele gravide⁴⁴¹ este în primul rând destinată să îmbunătățească sănătatea și siguranța la locul de muncă pentru lucrătoarele gravide, lucrătoarele care au născut de curând și lucrătoarele care alăptează. Aceasta este completată de Directiva privind concediul pentru creșterea copilului⁴⁴², care stabilește standarde minime concepute pentru a facilita reconcilierea vieții profesionale cu viața de familie.

De asemenea, CJUE a contribuit în mare măsură la dezvoltarea acestui domeniu de drept, prin clarificarea și aplicarea în continuare a principiilor exprimate în legislație și prin furnizarea unor interpretări largi ale drepturilor relevante. Potrivit CJUE, protecția gravidității și a drepturilor legate de maternitate nu se reflectă doar prin promovarea egalității de gen reale, ci și prin promovarea sănătății mamei după naștere și a legăturii dintre mamă și copilul său nou-născut. În primele cauze *Dekker*⁴⁴³ și *Hertz*⁴⁴⁴, CJUE a stabilit că, întrucât numai femeile pot rămâne gravide, refuzul de a angaja sau concedierea unei femei gravide pe baza sarcinii sau a maternității constituie discriminare directă pe criterii de sex, care nu poate fi justificată de niciun alt interes, inclusiv interesul economic al angajatorului. De exemplu, în cauza *Melgar*⁴⁴⁵, CJUE a afirmat în mod clar că „în cazul în care nereînnoirea unui contract pe durată determinată este motivată de starea de graviditate a lucrătoarei, aceasta constituie o discriminare directă

441 Directiva 92/85/CEE a Consiliului din 19 octombrie 1992 privind introducerea de măsuri pentru promovarea îmbunătățirii securității și a sănătății la locul de muncă în cazul lucrătoarelor gravide, care au născut de curând sau care alăptează (JO L 348, 28.11.1992, p. 1).

442 Directiva 2010/18/UE a Consiliului din 8 martie 2010 de punere în aplicare a Acordului-cadru revizuit privind concediul pentru creșterea copilului încheiat de BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP și CES și de abrogare a Directivei 96/34/CE (JO L 68, 18.3.2010, p. 13).

443 CJUE, C-177/88, *Elisabeth Johanna Pacifica Dekker împotriva Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*, 8 noiembrie 1990.

444 CJUE, C-179/88, *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark împotriva Dansk Arbejdsgiverforening*, 8 noiembrie 1990. A se remarca faptul că Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark acționa în numele Birthe Vibeke Hertz.

445 CJUE, C-438/99, *Maria Luisa Jiménez Melgar împotriva Ayuntamiento de Los Barrios*, 4 octombrie 2001.

pe criteriul de sex” contrară dreptului UE. De asemenea, femeile nu sunt obligate să comunice angajatorului că sunt însărcinate în timpul procesului de recrutare sau în alt stadiu al încadrării în muncă⁴⁴⁶. CJUE a susținut, de asemenea, că orice tratament nefavorabil, direct sau indirect legat de sarcină sau maternitate, constituie discriminare sexuală directă⁴⁴⁷.

Cadrul juridic existent nu reușește însă să reglementeze metodele netradiționale de a deveni mamă/părinte. În special, practica mamelor purtătoare este în creștere în toată Europa, ceea ce creează o discrepanță între realitatea socială și legislație. Acest aspect a fost evidențiat de două cauze soluționate de CJUE în 2014.

Exemplu: În cauzele *C. D. împotriva S. T.*⁴⁴⁸ și *Z. împotriva A Government Department and the Board of Management of a community school*⁴⁴⁹, CJUE a statuat că dreptul UE nu impune ca o mamă care a avut un copil în urma unui contract de reproducere umană asistată prin intermediul unei mame surogat să beneficieze de un concediu plătit echivalent cu concediul de maternitate sau de adopție. Doamna D., angajată într-un spital din Regatul Unit, și doamna Z., profesoară în Irlanda, au recurs amândouă la mame purtătoare pentru a avea un copil. Ambele femei au solicitat un concediu plătit, echivalent cu concediul de maternitate sau de adopție. Cererile le-au fost respinse pe motiv că doamna D. și doamna Z. nu au fost niciodată gravide, iar copiii nu au fost adoptați de părinți. În ambele cazuri, CJUE a constatat că mama beneficiară nu se putea baza pe dispozițiile Directivei privind egalitatea de gen (reformare) sau ale Directivei privind lucrătoarele gravide, și nici pe dispozițiile Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă, care interzic discriminarea pe motive de handicap.

În ceea ce privește Directiva privind lucrătoarele gravide, CJUE a constatat că acordarea concediului de maternitate presupune ca lucrătoarea respectivă să fi

446 CJUE, C-32/93, *Carole Louise Webb împotriva EMO Air Cargo (UK) Ltd*, 14 iulie 1994; CJUE, C-320/01, *Wiebke Busch împotriva Klinikum Neustadt GmbH & Co. Betriebs-KG*, 27 februarie 2003.

447 CJUE, C-32/93, *Carole Louise Webb împotriva EMO Air Cargo (UK) Ltd*, 14 iulie 1994; CJUE, C-421/92, *Gabriele Habermann-Beltermann împotriva Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./Opf. e.V.*, 5 mai 1994.

448 CJUE, C-167/12, *C. D. împotriva S. T.* [GC], 18 martie 2014.

449 CJUE, C-363/12, *Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a community school* [GC], 18 martie 2014.

fost gravidă și să fi născut un copil. Prin urmare, o mamă beneficiară⁴⁵⁰ nu intră în domeniul de aplicare al directivei, chiar și în circumstanțe în care poate alăpta copilul după naștere sau în care chiar alăptează copilul.

În ceea ce privește Directiva privind egalitatea de gen, CJUE a constatat că refuzul de a acorda concediu de maternitate unei mame beneficiare nu constituie discriminare pe criterii de sex, având în vedere că un tată beneficiar nu are dreptul la un astfel de concediu și că refuzul nu îi pune pe lucrătorii de sex feminin într-o situație specială dezavantajoasă față de lucrătorii de sex masculin. De asemenea, refuzul de a acorda unei mame beneficiare un concediu plătit, echivalent cu concediul de adopție, nu intră în domeniul de aplicare al directivei respective.

În cele din urmă, CJUE a considerat că imposibilitatea de a avea un copil nu constituie un „handicap” în sensul Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă⁴⁵¹.

Exemplu: Cauza *De Weerd*⁴⁵² se referă la legislația națională privind ajutorul pentru incapacitate de muncă. În 1975, legislația națională a introdus prestații pentru incapacitate de muncă pentru femeile și bărbații necăsătoriți, indiferent de veniturile acestora înainte de a deveni persoane aflate în incapacitate. În 1979, legislația a fost modificată, acordându-se prestația și femeilor căsătorite. Cu toate acestea, a fost introdusă și condiția ca beneficiarul să fi realizat un anumit nivel de venit în cursul anului precedent. Legislația a fost contestată pe motivul (printre altele) că cerința privind veniturile constituie o discriminare indirectă împotriva femeilor (care erau mai puțin susceptibile decât bărbații să câștige venitul respectiv). Statul a susținut că tratamentul diferențial a fost justificat de considerente bugetare în scopul limitării cheltuielilor naționale. CJUE a constatat că, deși dreptul UE nu împiedică statul să reglementeze care categorii de persoane beneficiază de prestații de securitate socială, acesta nu poate face acest lucru în mod discriminatoriu.

450 O mamă care a utilizat o mamă surrogat pentru a avea un copil.

451 Vezi secțiunea 5.4.

452 CJUE, C-343/92, *M. A. Roks, căsătorită De Weerd, și alții împotriva Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen și alții*, 24 februarie 1994.

Exemplu: În cauza *Hill și Stapleton împotriva The Revenue Commissioners și Department of Finance*⁴⁵³, CJUE a precizat că principiul reconcilierii vieții profesionale cu viața de familie decurge din principiul egalității. Guvernul a introdus un program de împărțire a activității funcționarilor publici, prin care un post putea fi împărțit, temporar, de două persoane, lucrând 50 % din numărul de ore ale unui post cu normă întreagă și primind 50 % din salariul obișnuit. Lucrătorii aveau apoi dreptul să se întoarcă la postul cu normă întreagă, când acesta era disponibil. Normele permiteau persoanelor încadrate cu normă întreagă să avanseze cu câte o treaptă pe an pe scara salarială. Cu toate acestea, pentru persoanele care participau la împărțirea activității, creșterea era înjumătățită, doi ani de împărțire a activității reprezentând echivalentul unei trepte. Cei doi reclamânți din cauza de față s-au întors la posturile de lucrători cu normă întreagă și au reclamat modul în care li se aplicase creșterea salarială. CJUE a stabilit că acest lucru constituie discriminare indirectă pe criterii de sex întrucât persoanele care participau la programul de împărțire a activității erau predominant femei. Guvernul a susținut că tratamentul diferențiat era justificat, întrucât se baza pe principiul aplicării creșterii în funcție de vechimea efectivă în muncă. CJUE a stabilit că aceasta nu era decât o afirmație nesusținută de criterii obiective (întrucât nu existau dovezi că vechimea în muncă a persoanelor era calculată în ore lucrate efectiv). CJUE a afirmat apoi că „un angajator nu poate justifica discriminarea rezultată dintr-un program de împărțire a activității numai pe considerentul că evitarea acestei discriminări ar presupune costuri mai mari”.

În mod similar, **în temeiul Convenției europene a drepturilor omului**, protecția împotriva discriminării pe criterii de sex este bine dezvoltată. CEDO a afirmat că egalitatea de gen este un obiectiv major în statele membre ale Consiliului Europei⁴⁵⁴. Jurisprudența privind egalitatea de gen cuprinde o varietate de aspecte juridice.

Un domeniu foarte important al egalității de gen în jurisprudența CEDO se referă la cazurile în care femeile sunt victime ale violenței (discutate în [secțiunea 2.6](#)). Convenția europeană a drepturilor omului prevede că violența bazată pe gen

453 CJUE, C-243/95, *Kathleen Hill și Ann Stapleton împotriva The Revenue Commissioners și Department of Finance*, 17 iunie 1998.

454 CEDO, *Konstantin Markin împotriva Rusiei* [GC], nr. 30078/06, 22 martie 2012, punctul 127.

este o formă de discriminare împotriva femeilor, ce contravine articolelor 2 și 3 coroborate cu articolul 14 din convenție⁴⁵⁵.

Principiul egalității între bărbați și femei a dus, de asemenea, la constatarea de către CEDO a unei încălcări în contextul încadrării în muncă și al concediului pentru creșterea copilului.

Exemplu: În cauza *Emel Boyraz împotriva Turciei*⁴⁵⁶, reclamanta a fost concediată din funcția de agent de securitate, pe motiv că sarcinile ofițerilor de securitate implică riscuri și responsabilități pe care femeile nu pot să și le asume, precum munca pe timp de noapte în zonele rurale și utilizarea armelor de foc și a forței fizice. CEDO a constatat că autoritățile nu au oferit suficiente justificări pentru a explica această presupusă incapacitate a femeilor de a lucra în calitate de agenți de securitate, spre deosebire de bărbați. CEDO a subliniat, de asemenea, faptul că reclamanta lucrase ca agent de securitate timp de patru ani și că nu au existat indicii că nu și-a îndeplinit obligațiile din cauza sexului său. În consecință, a avut loc o încălcare a articolului 14.

Exemplu: În cauza *Konstantin Markin împotriva Rusiei*⁴⁵⁷, reclamantul, un operator de informații prin radio în forțele armate, divorțat, a depus o cerere de concediu pentru creșterea copilului de trei ani pentru a-și crește cei trei copii. Acesta a fost refuzat pe motiv că nu exista niciun temei pentru cererea sa în dreptul național. Cu toate acestea, superiorii săi i-au acordat ulterior doi ani de concediu pentru creșterea copilului și asistență financiară, având în vedere situația sa personală dificilă. Reclamantul s-a plâns de faptul că, spre deosebire de femei, personalul militar masculin nu are dreptul la trei ani de concediu pentru creșterea copilului pentru îngrijirea copiilor minori. Acesta consideră că această diferență de tratament a fost discriminatorie pe criterii de sex. CEDO a constatat că bărbații se aflau într-o situație similară cu cea a femeilor în ceea ce privește concediul pentru creșterea copilului. CEDO nu a acceptat faptul că diferența de tratament a fost justificată în mod rezonabil și obiectiv de distribuția tradițională a rolurilor de gen în societate sau de argumentul potrivit căruia concediul parental pentru soldați ar avea un efect negativ asupra puterii de luptă și asupra eficacității operaționale a forțelor

455 De exemplu, vezi CEDO, *Opuz împotriva Turciei*, nr. 33401/02, 9 iunie 2009, CEDO, *Halime Kılıç împotriva Turciei*, nr. 63034/11, 28 iunie 2016, și CEDO, *M.G. împotriva Turciei*, nr. 646/10, 22 martie 2016, discutate în secțiunea 2.6.

456 CEDO, *Emel Boyraz împotriva Turciei*, nr. 61960/08, 2 decembrie 2014.

457 CEDO, *Konstantin Markin împotriva Rusiei* [GC], nr. 30078/06, 22 martie 2012.

armate. Prin urmare, restricția automată aplicată unui grup de persoane pe criterii de sex nu se încadrează în nicio marjă de apreciere acceptabilă, iar CEDO a concluzionat că a avut loc o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

O altă categorie de cauze privind egalitatea de gen se referă la provocările pentru anumite condiții de vârstă în ceea ce privește exercitarea dreptului la prestații sociale. În domeniul fiscal și al securității sociale, CEDO permite autorităților naționale o marjă largă de apreciere. În cauza *Andrle*, CEDO a reafirmat că egalitatea de gen permite luarea de măsuri speciale care să compenseze inegalitățile de fapt dintre bărbați și femei.

Exemplu: În cauza *Andrle împotriva Republicii Ceha*⁴⁵⁸, reclamantul s-a plâns de faptul că, spre deosebire de situația femeilor, nu exista o scădere a vârstei de pensionare pentru bărbații care au crescut copii. Guvernul ceh a susținut că această diferență de tratament se datora situației din vechiul sistem comunist, în care femeile cu copii aveau obligația de a lucra cu normă întreagă, precum și de a avea grijă de copii și de a avea grijă de gospodărie. Măsura urmărește să compenseze această povară dublă asupra femeilor. Autoritățile inițiaseră deja o reformă treptată a sistemului de pensii în ceea ce privește egalizarea vârstei de pensionare. Vechiul sistem continua să se aplice însă persoanelor de vârsta reclamantului. CEDO a acceptat că măsura se baza pe aceste circumstanțe istorice specifice și pe necesitatea unui tratament special pentru femei. Curtea a constatat că acest lucru era în continuare justificat în mod rezonabil și obiectiv. CEDO a susținut, de asemenea, că momentul și amploarea măsurilor luate pentru a remedia inegalitatea în cauză nu erau în mod vădit nerezonabile și nu depășeau marja largă de apreciere acordată statelor în acest domeniu. Prin urmare, statul nu a încălcat principiul nediscriminării.

În cauza *Andrle*, CEDO a făcut o diferență clară între tratamentul diferit al bărbaților și femeilor în domeniul concediului pentru creșterea copilului și cel al pensiilor. În consecință, genul nu poate oferi o justificare suficientă pentru excluderea taților de la dreptul de a-și lua concediu pentru creșterea copilului, care este o măsură pe termen scurt, iar reforma sa nu ar avea repercusiuni financiare grave, cum s-ar putea întâmpla în cazul reformei sistemului de pensii. Prin urmare,

458 CEDO, *Andrle împotriva Republicii Ceha*, nr. 6268/08, 17 februarie 2011.

În ceea ce privește sistemele de pensii, statele beneficiază de o marjă largă de apreciere. Cu toate acestea, de exemplu, în cauza *Di Trizio împotriva Elveției*⁴⁵⁹ (discutată în detaliu în secțiunea 6.3), CEDO a constatat că metoda de calcul al prestațiilor de invaliditate care dezavantajează femeile care își reduc timpul de lucru după nașterea unui copil constituie o discriminare.

În cauza *Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei*⁴⁶⁰ (discutată în detaliu în secțiunea 1.3.2), CEDO a examinat diferența de tratament între condamnarea pe viață a bărbaților și a femeilor, care erau scutite de la pedeapsa cu închisoarea pe viață. Pe baza statisticilor, a nevoilor femeilor pentru protecția împotriva violenței pe criterii de gen, a abuzului și a hărțuirii sexuale din mediul penitenciar, precum și a nevoilor pentru protecția sarcinii și a maternității, curtea a concluzionat că exista un interes public în ceea ce privește scutirea femeilor de la pedeapsa cu închisoarea pe viață, prin intermediul unei reguli generale.

În contextul egalității de gen, CEDO a examinat, de asemenea, dispozițiile naționale privind alegerea prenumelui și transmiterea numelui de familie al părinților către copiii lor. De exemplu, în cauza *Cusan și Fazzo împotriva Italiei*⁴⁶¹ (discutată în detaliu în secțiunea 4.6), s-a constatat că o normă care nu permite unui cuplu căsătorit să dea copiilor lor numele de familie al mamei este discriminatorie față de femei.

Exemplu: În cauza *Ünal Tekeli împotriva Turciei*⁴⁶², reclamanta a susținut că dreptul național obligă femeia să ia numele soțului la căsătorie. Deși legea permitea unei femei să își păstreze numele de familie pe lângă numele soțului, CEDO a constatat că aceasta constituia discriminare pe motive de sex deoarece legislația națională nu obligă un soț să își schimbe numele de familie.

În temeiul dreptului internațional, egalitatea de gen este recunoscută, de asemenea, ca element central al drepturilor omului. Diverse organisme ale Organizației Națiunilor Unite au abordat în special discriminarea bazată pe gen cu care se confruntă femeile. Acestea au subliniat, de asemenea, că femeile sunt

459 CEDO, *Di Trizio împotriva Elveției*, nr. 7186/09, 2 februarie 2016.

460 CEDO, *Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei* [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 24 ianuarie 2017.

461 CEaDO, *Cusan și Fazzo împotriva Italiei*, nr. 77/07, 7 ianuarie 2014.

462 CEDO, *Ünal Tekeli împotriva Turciei*, nr. 29865/96, 16 noiembrie 2004.

adesea victime ale discriminării multiple (când se confruntă cu discriminarea din două sau mai multe motive) și ale discriminării intersecționale (în cazul în care există mai multe motive care funcționează și interacționează în același timp în așa fel încât sunt inseparabile)⁴⁶³. O serie de organisme ale ONU au subliniat, de asemenea, efectele negative ale stereotipurilor de gen⁴⁶⁴ și necesitatea de a aborda stereotipurile de gen dăunătoare, pentru a promova egalitatea de gen⁴⁶⁵. Diferențele de tratament bazate pe stereotipuri de gen pot constitui discriminare a femeilor. Comisia pentru drepturile economice, sociale și culturale a afirmat că „ipotezele și așteptările bazate pe gen prezintă, în general, un dezavantaj pentru femei în ceea ce privește exercitarea efectivă a drepturilor [...]. Ipotezele pe criterii de gen legate de rolurile economice, sociale și culturale împiedică împărțirea responsabilităților între bărbați și femei în toate domeniile care sunt necesare pentru egalitate”⁴⁶⁶. În mod similar, Comitetul pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor a subliniat că stereotipurile de gen sunt o cauză profundă și o consecință a discriminării pe criterii de gen⁴⁶⁷. De exemplu, într-un caz privind discriminarea în domeniul încadrării în muncă, Comitetul a constatat încălcarea convenției în sensul că instanțele naționale erau influențate de prejudecățile stereotipe că relațiile extraconjugale sunt acceptabile pentru bărbați, dar nu pentru femei.

463 Vezi, de exemplu, ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap (2016), *Comentariul general nr. 3 (2016) privind femeile și fetele cu handicap*, CRPD/C/GC/3, 2 septembrie 2016; ONU, CEDAW (2010), *Recomandarea generală nr. 28 privind obligațiile fundamentale ale statelor părți în temeiul articolului 2 din Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor*, CEDAW/C/2010/47/GC.2, 19 octombrie 2010, punctul 18.

464 Pentru o privire de ansamblu asupra modului în care organismele ONU pentru semnarea tratatului au aplicat aceste tratate în legătură cu stereotipurile/stereotipurile de gen în vederea promovării drepturilor omului în rândul femeilor, vezi Raportul Comisiei OHCHR (2013), *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation*, pp. 20-43.

465 ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap (2016), *Comentariul general nr. 3 (2016) privind femeile și fetele cu handicap*, CRPD/C/GC/3, 2 septembrie 2016.

466 ONU, CESCR (2005), *Comentariul general nr. 16: Dreptul egal al bărbaților și al femeilor de a se bucura de toate drepturile economice, sociale și culturale (articolul 3 din pact)*, E/C.12/2005/4, 11 august 2005, punctul 11.

467 ONU, CEDAW (2010), *Comunicarea nr. 28/2010*, CEDAW/C/51/D/28/2010, 24 februarie 2012, punctul 8.8.

5.2. Identitatea de gen

Puncte esențiale

- În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, identitatea de gen este protejată prin categoria „orice altă situație”.
- În temeiul dreptului UE, identitatea de gen este protejată într-o măsură limitată în cadrul criteriului protejat al sexului. Acesta se referă la persoane care intenționează să efectueze sau au efectuat operații de reatribuire de gen.

Prin urmare, definiția mai larg acceptată a identității de gen cuprinde nu numai persoanele care efectuează operații chirurgicale de reatribuire de gen („transsexuali”), ci și persoanele care aleg alte mijloace pentru a-și exprima genul, cum ar fi „travestire” sau „cross-dressing”-ul sau, pur și simplu, adoptarea unui mod de exprimare sau a unui produs cosmetic asociat de obicei cu membri de sex opus.

Cu toate acestea, trebuie subliniat că, **în temeiul dreptului UE** privind nediscriminarea, în prezent nu există nicio dispoziție specifică privind protecția împotriva discriminării pe criterii de identitate de gen sau de exprimare a genului unei persoane⁴⁶⁸. În urma cauzei *P împotriva S și Cornwall County Council*⁴⁶⁹, criteriul de nediscriminare al identității de gen este acoperit doar parțial de principiul egalității de tratament între bărbați și femei. CJUE a susținut că domeniul de aplicare al principiului egalității de tratament între bărbați și femei nu se poate limita la interzicerea discriminării pe baza faptului că o persoană este de un anumit sex. În consecință, criteriul sexului

Identitatea de gen este înțeleasă ca referindu-se la „experiența intimă și personală asupra propriului gen a fiecărei persoane, care corespunde sau nu sexului acordat la naștere, inclusiv conștiința personală a corpului (care poate presupune, dacă este liber consimțită, modificarea aspectului sau funcțiilor corpului prin metode medicale, chirurgicale sau alte metode) și alte exprimări ale genului, inclusiv prin îmbrăcăminte, vorbire, conduită”.

Sursă: Principiile de la Yogyakarta (2007), Principiile de la Yogyakarta privind aplicarea dreptului internațional al drepturilor omului în legătură cu orientarea sexuală și identitatea de gen, martie 2007. Aceste principii au fost adoptate de un organism independent de experți în dreptul internațional al drepturilor omului.

⁴⁶⁸ Interzicerea explicită a discriminării pe motive de identitate de gen este prevăzută în Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului (JO L 315, 14.11.2012, p. 57, considerentul 9).

⁴⁶⁹ CJUE, C-13/94, *P împotriva S și Cornwall County Council*, 30 aprilie 1996.

include discriminarea față de o persoană, deoarece aceasta „intenționează să recurgă sau a recurs la o procedură de reatribuire de gen”. Prin urmare, criteriul sexului, interpretat în conformitate cu dreptul UE, protejează în prezent identitatea de gen numai într-un sens restrâns. Această abordare este reiterată în Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)⁴⁷⁰. În mod similar, studiile privind legislația națională care reglementează acest domeniu nu prezintă o abordare consecventă în toată Europa, statele fiind în mare parte divizate între cele care abordează „identitatea de gen” ca parte a „orientării sexuale” și cele care o abordează ca parte a „discriminării pe criterii de sex”.

Exemplu: Cauza *K.B. împotriva NHS Pensions Agency*⁴⁷¹ a vizat refuzul de a acorda pensia de urmaș partenerului transsexual al lui K.B. Acest refuz s-a datorat faptului că cei doi transsexuali nu îndeplineau condiția de a fi căsătoriți; conform legislației britanice, transsexualii nu se puteau căsători în acea perioadă. Analizând problema discriminării, CJUE a susținut că nu a existat discriminare pe criterii de sex deoarece la stabilirea dreptului la pensie de urmaș nu exista un tratament mai puțin favorabil bazat pe faptul că persoana respectivă era bărbat sau femeie. Ulterior, CJUE a modificat direcția analizei. S-a concentrat apoi pe chestiunea căsătoriei. S-a subliniat că transsexualii nu se puteau căsători, și deci nu puteau beneficia niciodată de pensie de urmaș, pe când heterosexualii puteau. Ulterior, s-a pus în discuție cauza CEDO referitoare la Christine Goodwin⁴⁷². Pe baza acestor considerații, CJUE a concluzionat că legislația britanică în chestiune era incompatibilă cu principiul egalității de tratament întrucât îi împiedica pe transsexuali să beneficieze de o parte din remunerația partenerilor lor.

Exemplu: Considerații similare au apărut în cauza *Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions*⁴⁷³. Richards, care se născuse bărbat, efectuase o operație de reatribuire de gen. Cauza s-a referit la dreptul de a primi pensie de stat în Regatul Unit, întrucât în perioada respectivă femeile primeau pensia de stat la vârsta de 60 de ani, în timp ce bărbații primeau pensia de stat la

470 Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare) (JO L 204, 26.7.2006, p. 23).

471 CJUE, C-117/01, *K.B. împotriva National Health Service Pensions Agency și Secretary of State for Health*, 7 ianuarie 2004.

472 CEDO, *Christine Goodwin împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 28957/95, 11 iulie 2002.

473 CJUE, C-423/04, *Sarah Margaret Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions*, 27 aprilie 2006.

vârsta de 65 de ani. Când Richards a solicitat pensie de stat la vârsta de 60 de ani, a fost refuzată, cu explicația că în mod legal era recunoscută drept bărbat și, prin urmare, nu putea solicita pensie de stat înainte de împlinirea vârstei de 65 de ani. CJUE a statuat că aceasta constituie o inegalitate de tratament pe criterii de reatribuire de gen și, în consecință, este considerată discriminare, contravenind articolului 4 alineatul (1) din Directiva privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale⁴⁷⁴.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, noțiunea de identitate de gen este interpretată în sens mai larg. CEDO a statuat că interzicerea discriminării în temeiul articolului 14 din convenție vizează, de asemenea, aspecte legate de identitatea de gen⁴⁷⁵. CEDO a subliniat că „genul și orientarea sexuală sunt două caracteristici distinctive și intime [...]. Prin urmare, orice confuzie între cele două elemente constituie un atac la reputația unei persoane, care poate atinge un nivel suficient de gravitate pentru lezarea unei astfel de caracteristici intime a unei persoane”⁴⁷⁶.

Discriminarea bazată pe „identitatea de gen” poate decurge din „percepții sociale și cadre juridice tradiționale legate de statutul de transsexual al unei persoane”⁴⁷⁷. Există două aspecte juridice principale legate de discriminarea bazată pe identitatea de gen. Primul vizează accesul la reatribuire de gen. Al doilea vizează procedurile juridice de recunoaștere a genului, care pot permite persoanelor transgen să trăiască în conformitate cu identitatea de gen preferată.

Exemplu: Cauza *Hämäläinen împotriva Finlandei*⁴⁷⁸ vizează refuzul de a schimba numărul personal de identificare al reclamantei din cel pentru bărbați în cel pentru femei în urma unei operații chirurgicale de reatribuire de gen, cu excepția cazului în care căsătoria sa ar fi fost transformată într-un parteneriat civil. CEDO a confirmat faptul că statele au obligația

474 Directiva 79/7/CEE a Consiliului din 19 decembrie 1978 privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale (JO L 6, 10.1.1979, p. 24).

475 CEDO, *Identoba și alții împotriva Georgiei*, nr. 73235/12, 12 mai 2015, punctul 96.

476 CEDO, *Sousa Goucha împotriva Portugaliei*, nr. 70434/12, 22 martie 2016, punctul 27.

477 FRA (2015), *Protection against discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and sex characteristics in the EU – Comparative legal analysis – Update 2015*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații, p. 15.

478 CEDO, *Hämäläinen împotriva Finlandei* [GC], nr. 37359/09, 16 iulie 2014.

de a recunoaște schimbarea de gen a transsexualilor în urma intervenției chirurgicale aferente, printre altele, prin posibilitatea de a modifica toate datele referitoare la starea civilă persoanei respective. Cu toate acestea, în cazul reclamantei, CEDO a respins plângerea în temeiul articolului 14. Curtea a constatat că problemele întâmpinate în cererea sa pentru atribuirea unui număr personal de identificare pentru femei nu erau cauzate de discriminare, întrucât situația ei și situația cissexualilor nu erau suficient de asemănătoare pentru a fi comparate. De asemenea, CEDO a respins plângerea formulată în temeiul articolului 8, constatând că transformarea căsătoriei reclamantei într-un parteneriat înregistrat nu ar avea niciun impact asupra vieții sale de familie. Conceptele juridice de căsătorie și parteneriat înregistrat erau aproape identice în Finlanda, iar conversia nu ar fi avut implicații asupra paternității copilului său biologic sau asupra responsabilității pentru îngrijirea, custodia și întreținerea copilului.

Hotărârea de mai sus a confirmat obligația statelor de a permite recunoașterea juridică a genului. Cu toate acestea, în același timp, o cerință legală conform căreia o persoană trebuie mai întâi să își schimbe starea civilă, ca o condiție prealabilă pentru a avea acces la o schimbare de gen juridică, nu contravine convenției dacă nu afectează viața de familie a persoanei în cauză (de exemplu, drepturile și obligațiile care îi revin față de un copil).

Exemplu: În cauza *Y.Y. împotriva Turciei*⁴⁷⁹, reclamantului i s-a refuzat o operație chirurgicală de reatribuire de gen pe motiv că nu se afla în „incapacitate permanentă de a procrea”, în conformitate cu dreptul național. Acesta s-a plâns de faptul că, refuzându-i acordarea autorizației de efectuare a operației de reatribuire de gen (fără de care nu putea să obțină recunoașterea legală a genului preferat), autoritățile turce l-au discriminat. CEDO a subliniat importanța libertății fiecărei persoane de a-și defini identitatea de gen și a susținut că principiul respectării integrității fizice a reclamantului exclude orice obligație a acestuia de a se supune unui tratament având drept scop sterilizarea permanentă.

Exemplu: În cauza *Van Kück împotriva Germaniei*⁴⁸⁰, reclamantei, care suferise o operație de reatribuire de gen și un tratament hormonal, i s-a refuzat rambursarea cheltuielilor aferente acestora de către o societate

479 CEDO, *Y.Y. împotriva Turciei*, 14793/08, 10 martie 2015.

480 CEDO, *Van Kück împotriva Germaniei*, nr. 35968/97, 12 iunie 2003, punctele 30 și 90-91.

de asigurare medicală privată. Curtea de apel a Germaniei, care a judecat acțiunea reclamantei împotriva societății de asigurare, a stabilit că procedurile medicale nu fuseseră „necesare”, după cum impunea contractul. Prin urmare, reclamanta nu avea dreptul la rambursare. CEDO a constatat că, având în vedere caracterul identității sexuale și gravitatea deciziei de a suferi proceduri medicale ireversibile, abordarea instanței naționale nu numai că nu i-a asigurat reclamantei un proces echitabil, încălcând articolul 6 din Convenția europeană a drepturilor omului, dar a încălcat și dreptul acesteia la respectarea vieții private garantat de articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În hotărârea sa⁴⁸¹, judecătorul de pace din Atena a confirmat dreptul la recunoașterea identității de gen fără operația chirurgicală de schimbare de gen. La naștere, reclamantul a fost înscris în registrul public ca „fată”. De la o vârstă fragedă însă, reclamantul a prezentat simptome ale unei tulburări de identitate de gen. Acesta a fost supus terapiei cu hormoni (injecții de testosteron) și unei duble mastectomii. Instanța a hotărât că cerința de a se supune unei intervenții chirurgicale de reatribuire de gen pentru a modifica datele existente în registrul public ar fi excesivă și ar încălca articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului, precum și articolele 2 și 26 din ICCPR. Instanța a concluzionat că, în cazul reclamantului, sexul masculin era predominant. De asemenea, având în vedere că sexul masculin și numele de bărbat sunt elemente fundamentale pentru personalitatea reclamantului, acestea trebuie să apară în registrul public; prin urmare, datele existente trebuie modificate în consecință.

În temeiul dreptului CoE, Convenția de la Istanbul interzice discriminarea bazată pe orientarea sexuală și identitatea de gen. ICERD a început să monitorizeze aspectele legate de persoanele LGBTI în statele membre ale Consiliului Europei⁴⁸².

Pe lângă aspectele discutate mai sus, există și alte aspecte juridice legate de discriminare pe baza identității de gen. De exemplu, se consideră că este la fel de problematic faptul că multe state solicită înregistrarea sexului copilului la

481 Grecia, judecătorul de pace din Atena, Decizia nr. 418/2016, 23 septembrie 2016, vezi rețeaua europeană de experți juridici în domeniul egalității de gen și al nediscriminării (2016), *Recognition of gender identity without gender reassignment surgery*.

482 Vezi Consiliul Europei, Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI) (2012), Document informativ privind cel de al cincilea ciclu de monitorizare al Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței, 28 septembrie 2012, punctul 9.

naștere, fie ca bărbat, fie ca femeie⁴⁸³. O altă problemă, foarte criticată, se referă la intervenția medicală asupra bebelușilor pentru a impune un anumit sex în cazul în care sexul copilului nou-născut este neclar⁴⁸⁴.

5.3. Orientarea sexuală

Orientarea sexuală este înțeleasă ca referindu-se la „capacitatea fiecărei persoane de a simți o atracție emoțională, afectivă și sexuală profundă pentru indivizi de gen diferit, de același gen, sau având mai mult de un gen și de a întreține relații intime și sexuale cu aceste persoane.”

Sursă: *Principiile de la Yogyakarta (2007), Principiile de la Yogyakarta privind aplicarea dreptului internațional al drepturilor omului în legătură cu orientarea sexuală și identitatea de gen, martie 2007. Aceste principii au fost adoptate de un organism independent de experți în dreptul internațional al drepturilor omului.*

În mod obișnuit, cauzele referitoare la discriminarea bazată pe orientarea sexuală implică persoane care sunt supuse unui tratament mai puțin favorabil din cauză că sunt homosexuali, lesbiene sau bisexuale, dar criteriul acesta interzice și discriminarea pe criterii de heterosexualitate.

Următoarele exemple ilustrează modul în care CJUE interpretează interdicția discriminării pe criterii de orientare sexuală.

Exemplu: În cauza *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*⁴⁸⁵, un ONG care promovează și protejează drepturile persoanelor LGBT în România a reclamat că un club de fotbal profesionist a încălcat în acțiunile de recrutare principiul egalității de tratament, astfel cum este menționat în Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă. ONG-ul a făcut referire în special la declarațiile publice homofobe făcute de un patron al clubului respectiv, care a declarat într-un interviu că nu va angaja niciodată un jucător homosexual. CJUE a afirmat că ar fi fost suficient pentru club să se distanțeze de declarații

483 FRA (2015), *The fundamental rights situation of intersex people*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații; Consiliul Europei, Comisarul pentru drepturile omului (2011), Study on *Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in Europe*.

484 Mai multe documente ale CoE au condamnat această practică controversată; vezi, de exemplu, Rezoluția nr. 1952 (2013), „Dreptul copiilor la integritate fizică”.

485 CJUE, C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013.

publice discriminatorii și să dovedească existența unor dispoziții exprese în politica sa de recrutare, destinate să asigure respectarea principiului egalității de tratament.

Exemplu: În cauza *Geoffrey Léger împotriva Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes și Etablissement français du sang*⁴⁸⁶, unui bărbat care avea o relație sexuală cu alt bărbat nu i s-a permis să doneze sânge. Autoritățile naționale au considerat că reclamantul era expus la un risc mare de contractare a unor boli infecțioase grave, transmisibile prin sânge. CJUE a concluzionat că, deși o astfel de interdicție permanentă de a dona sânge pentru homosexuali este compatibilă cu legislația UE (articolul 21 din Carta UE), inclusiv interzicerea discriminării, acest lucru este valabil doar atunci când nu există metode mai puțin oneroase de asigurare a unui nivel ridicat de protecție a sănătății. CJUE a lăsat la latitudinea instanțelor naționale să stabilească dacă există tehnici eficiente de detectare a bolilor infecțioase, în special HIV. În lipsa acestor tehnici, instanțele trebuie să verifice dacă un chestionar și interviul individual cu un cadru medical ar putea stabili existența unui risc pentru sănătatea beneficiarilor.

Metodele de evaluare a credibilității orientării sexuale declarate a solicitanților de azil au făcut obiectul jurisprudenței CJUE⁴⁸⁷.

Exemplu: În cauza *A și alții împotriva Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁴⁸⁸, CJUE a clarificat modul în care autoritățile naționale, în conformitate cu standardele UE, ar putea determina orientarea sexuală a solicitanților de azil. Directivele 2004/83/CE și 2005/85/CE prevăd cerințele minime pe care trebuie să le îndeplinească resortisanții țărilor terțe pentru a putea solicita statutul de refugiat; acestea prevăd standardele minime pentru procedurile de examinare a cererilor de azil și a drepturilor solicitanților de azil. Autorităților naționale le este interzis să adreseze întrebări detaliate cu privire la practicile sexuale ale solicitanților de azil sau să-i supună la „teste” pentru stabilirea homosexualității, întrucât astfel de probe ar aduce atingere demnității umane, a căror respectare este garantată de Carta

486 CJUE, C-528/13, *Geoffrey Léger împotriva Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes și Etablissement français du sang*, 29 aprilie 2015.

487 Pentru mai multe informații, vezi FRA (2017), *Current migration situation in the EU: Lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex asylum seekers*, Luxemburg, Oficiul pentru Publicații.

488 CJUE, cauzele conexe C-148/13-C-150/13, *A și alții împotriva Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* [GC], 2 decembrie 2014.

drepturilor fundamentale a UE. De asemenea, CJUE a hotărât că nedeclararea homosexualității de către o persoană la începutul procedurii de azil nu trebuie să conducă la concluzia că declarația persoanei respective este lipsită de credibilitate.

Exemplu: În cauza *X, Y și Z împotriva Minister voor Imigratie en Asiel*⁴⁸⁹, CJUE a constatat că persoanele homosexuale pot constitui un anumit grup social în sensul definiției de „refugiat”, din cauza legislației penale existente care le vizează în mod specific. Dreptul la azil poate fi justificat în cazul în care persoana respectivă riscă să fie persecutată. O pedeapsă cu închisoarea pentru acte homosexuale va fi considerată un risc serios de persecuție dacă se aplică efectiv această sancțiune. Orientarea sexuală este o caracteristică atât de fundamentală pentru identitatea unei persoane, încât nimeni nu ar trebui să fie obligat să renunțe la aceasta sau să o ascundă în țara de origine pentru a evita persecuția⁴⁹⁰.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, articolul 14 nu enumeră în mod explicit „orientarea sexuală” printre criteriile protejate. Cu toate acestea, într-o serie de cazuri, CEDO a declarat că orientarea sexuală este inclusă printre „alte” criterii protejate de articolul 14⁴⁹¹.

Exemplu: În cauza *S.L. împotriva Austriei*⁴⁹², reclamantul a invocat că legislația națională, așa cum era ea, incrimina relațiile sexuale consensuale dintre bărbați în cazul în care unul dintre aceștia avea mai puțin de optsprezece ani. Dispoziția contestată nu se aplica relațiilor sexuale cu persoane de sex opus sau între persoane de același sex. CEDO a stabilit că aceasta constituia o discriminare bazată pe orientarea sexuală.

489 CJUE, cauzele conexe C-199/12-C-201/12, *Minister voor Immigratie en Asiel împotriva X și Y și Z împotriva Minister voor Immigratie en Asiel*, 7 noiembrie 2013.

490 Pentru alte cauze legate de orientarea sexuală, vezi în special CJUE, C-267/06, *Tadao Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [GC], 1 aprilie 2008, discutat în detaliu în secțiunea 2.2.3, și CJUE, C-267/12, *Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, 12 decembrie 2013, discutat în secțiunea 2.1.2.

491 Vezi, de exemplu, CEDO, *Fretté împotriva Franței*, nr. 36515/97, 26 februarie 2002, punctul 32.

492 CEDO, *S.L. împotriva Austriei*, nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003.

Ulterior, parlamentul austriac a abrogat dispoziția penală care a făcut obiectul cauzei de mai sus. Condamnările penale bazate pe dispoziția abrogată nu au fost însă șterse din cazierul judiciar ale persoanelor condamnate.

Exemplu: În cauza *E.B. și alții împotriva Austriei*⁴⁹³, reclamantele au contestat refuzul autorităților austriece de a elimina din cazierul judiciar condamnările penale pentru relațiile de asociere consensuale între persoane, deși infracțiunea în cauză a fost abolită. CEDO a hotărât că o dispoziție legală care își pierde forța de drept nu constituie în sine un motiv suficient pentru eliminarea unei condamnări din cazierul judiciar al unei persoane. Cu toate acestea, atât Curtea Constituțională a Austriei, cât și CEDO au stabilit că dispoziția contestată încalcă Constituția Austriei, respectiv Convenția europeană a drepturilor omului. Ambele au considerat că dispoziția a fost eliminată pentru a aduce situația în conformitate cu legea și cu principiul egalității și că menținerea condamnării în cazierul judiciar poate avea un impact negativ grav asupra vieții private a persoanei în cauză. Întrucât autoritățile naționale nu au furnizat nicio justificare cu privire la motivele pentru care este necesar să se mențină condamnarea în cazierul judiciar, CEDO a constatat o încălcare a articolului 14, coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

CEDO a examinat, de asemenea, o serie de cauze care implică o discriminare bazată pe orientarea sexuală în contextul adopției și căsătoriei.

Exemplu: În *E.B. împotriva Franței*⁴⁹⁴, solicitantului i s-a refuzat adoptarea unui copil, deoarece în gospodăria sa nu exista niciun model masculin. Întrucât dreptul național permitea părinților singuri să adopte copii, CEDO a stabilit că decizia autorităților se bazase în primul rând pe faptul că reclamanta avea o relație și locuia împreună cu altă femeie. În consecință, CEDO a constatat că a avut loc o discriminare bazată pe orientarea sexuală.

Exemplu: În *Taddeucci și McCall împotriva Italiei*⁴⁹⁵, solicitanții, un resortisant italian și un resortisant al Noii Zeelande, locuiau împreună ca un cuplu homosexual din 1999. Când au decis să se stabilească în Italia, cererea celui

493 CEDO, *E.B. și alții împotriva Austriei*, nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 și 48779/07, 7 noiembrie 2013.

494 CEDO, *E.B. împotriva Franței* [GC], nr. 43546/02, 22 ianuarie 2008.

495 CEDO, *Taddeucci și McCall împotriva Italiei*, nr. 51362/09, 30 iunie 2016.

de al doilea solicitant pentru un permis de ședere pe motive familiale a fost respinsă, deoarece solicitanții nu erau căsătoriți și, prin urmare, partenerul resortisantului italian nu era considerat membru de familie. În același timp, numai cuplurile heterosexuale se puteau căsători. Prin urmare, condiția de a se căsători nu putea fi îndeplinită în cazul reclamanților. CEDO a constatat că lipsa dreptului de a se căsători pentru cuplurile de același sex în temeiul dreptului național, care era o condiție prealabilă pentru obținerea unui permis de ședere, constituie o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Convenția europeană a drepturilor omului prevede, de asemenea, protecție împotriva amestecului unei autorități publice în ceea ce privește orientarea sexuală, în conformitate cu articolul 8. Astfel, chiar dacă a avut loc un tratament discriminatoriu pe baza acestui criteriu, s-ar putea să fie posibil doar să se pretindă o încălcare a articolului 8, fără a fi necesar să se susțină existența unui tratament discriminatoriu.

Exemplu: În cauza *Karner împotriva Austriei*⁴⁹⁶, reclamantul coabitase cu partenerul său, chiriașul principal, care murise. Instanțele naționale au interpretat legislația ca excluzând cuplurile homosexuale de a continua în mod automat un contract de închiriere în cazul decesului chiriașului principal. Guvernul susținea că tratamentul diferențiat era justificat, scopul fiind protejarea membrilor familiilor tradiționale față de posibilitatea de a-și pierde locuința. CEDO a subliniat că, deși protejarea familiei tradiționale putea constitui un scop legitim, „marja de apreciere [...] este mică [...] atunci când există o diferențiere de tratament bazată pe sex sau orientare sexuală”. CEDO a adăugat că „principiul proporționalității nu impune doar ca măsura aleasă să fie adecvată, în principiu, pentru realizarea scopului urmărit. În același timp mai trebuie să se arate și că, pentru realizarea scopului respectiv, a fost necesară excluderea anumitor categorii de persoane – în acest exemplu, persoanele care locuiau împreună într-o relație homosexuală – din sfera de aplicare a secțiunii 14 din Legea închirierii”. Astfel, CEDO a constatat discriminarea, întrucât statul ar fi putut lua măsuri de protejare a familiei tradiționale și fără a crea un asemenea dezavantaj cuplurilor homosexuale.

496 CEDO, *Karner împotriva Austriei*, nr. 40016/98, 24 iulie 2003, punctele 34-43.

Exemplu: În cauza *Schalk și Kopf împotriva Austriei*⁴⁹⁷, reclamantii, un cuplu de persoane de același sex, au solicitat autorității competente permisiunea de a se căsători. Cererea le-a fost respinsă întrucât, în temeiul dreptului național, căsătoria nu putea fi încheiată decât între persoane de sex opus. Legislația a fost modificată ulterior, iar mecanismul de recunoaștere și de acordare a efectelor juridice cuplurilor de același sex a fost stabilit sub forma unui parteneriat înregistrat. CEDO a statuat, pentru prima dată, că un cuplu de persoane de același sex care conviețuiește în cadrul unei relații stabile constituie „viață de familie”, dar imposibilitatea lor de a se căsători nu constituie o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului. Curtea a subliniat că autoritățile naționale sunt mai în măsură să evalueze și să răspundă nevoilor societății în domeniu și să țină seama de conotațiile sociale și culturale. Articolul 12 din Convenția europeană a drepturilor omului nu impune obligația de a stabili dreptul de a se căsători pentru cuplurile de același sex și, în consecință, nu a existat nicio încălcare a dispoziției respective.

Articolul 5 din Convenția europeană a drepturilor omului protejează dreptul la libertate al persoanelor, indiferent de orientarea lor sexuală. Interferențele cu acest drept sunt examinate în conformitate cu articolul 5.

Exemplu: În cauza *O.M. împotriva Ungariei*⁴⁹⁸, solicitantul, cetățean iranian, a solicitat azil pe baza homosexualității. Autoritățile au dispus reținerea sa, în special pentru că nu a fost în măsură să își dovedească identitatea sau dreptul de ședere în țară. CEDO a constatat că autoritățile nu au efectuat o evaluare suficient de individualizată, astfel cum prevede dreptul național. Atunci când introduc solicitantii de azil care au declarat că fac parte dintr-un grup vulnerabil în țara din care provin, autoritățile ar trebui să depună eforturi deosebite pentru a evita situațiile care ar putea reproduce situația dificilă care i-a determinat să părăsească țara respectivă. Atunci când au dispus reținerea solicitantului de azil, autoritățile nu au luat în considerare măsura în care acesta era în siguranță în custodia altor persoane reținute, dintre care multe provin din țări cu prejudecăți culturale sau religioase larg răspândite împotriva acestor persoane. În concluzie, CEDO a constatat o încălcare a articolului 5 alineatul (1) din Convenția europeană a drepturilor omului.

497 CEDO, *Schalk și Kopf împotriva Austriei*, nr. 30141/04, 24 iunie 2010.

498 CEDO, *O.M. împotriva Ungariei*, nr. 9912/15, 5 iulie 2016.

De asemenea, **Carta socială europeană** include orientarea sexuală printre criteriile protejate prin noțiunea „orice altă situație”.

Exemplu: Cauza *Interights împotriva Croației*⁴⁹⁹ se referă la utilizarea unui limbaj homofob în materiale școlare. ECSR a afirmat că, deși statele se bucură de o marjă largă de apreciere în ceea ce privește determinarea conținutului programei școlare naționale, acestea au obligația de a se asigura, prin intermediul sistemului juridic intern, că educația privind sănătatea sexuală și reproductivă aprobată de stat este obiectivă și nediscriminatorie. Comitetul a constatat că materialul didactic folosit în programa de învățământ obișnuită descrie și expune persoanele de orientare homosexuală într-un mod vădit părtinitor, discriminatoriu și înjositor. Acesta a susținut că declarațiile discriminatorii constituie o încălcare a dreptului la educație sanitară [articolul 11 alineatul (2) din Carta socială europeană] având în vedere clauza de nediscriminare.

5.4. Dizabilitate

Nici Convenția europeană a drepturilor omului, nici Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă nu oferă o definiție a handicapului. Având în vedere natura rolului CJUE, instanțele naționale emit frecvent definiții pentru ceea ce constituie handicap, pe care le includ în prezentarea situației de fapt în cadrul litigiilor înaintate spre soluționare către CJUE.

În cauza *Chacón Navas*⁵⁰⁰, CJUE a interpretat noțiunea de handicap în sensul Directivei 2000/78/CE, într-un mod apropiat de un model medical de handicap. Cu toate acestea, după cum s-a menționat în **capitolul 1**, UE a devenit parte la Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap⁵⁰¹, care reprezintă în prezent un punct de referință pentru interpretarea legislației UE

499 ECSR, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (Interights) împotriva Croației*, Plângerea nr. 45/2007, 30 martie 2009.

500 CJUE, C-13/05, *Sonia Chacón Navas împotriva Eurest Colectividades SA* [GC], 11 iulie 2006.

501 Pentru UE, CRPD a intrat în vigoare la 22 ianuarie 2011.

privind discriminarea pe motive de handicap⁵⁰². CJUE a declarat că „Directiva 2000/78 trebuie să facă, în măsura posibilului, obiectul unei interpretări conforme cu convenția menționată”⁵⁰³. În consecință, CJUE face referire la definiția handicapului, așa cum este prevăzută în CRPD, care reflectă modelul social al handicapului. Potrivit articolului 1 din CRPD:

„Persoanele cu handicap sunt acele persoane care au incapacități fizice, mentale, intelectuale sau senzoriale de durată, deficiențe care, în interacțiune cu diferite bariere, pot îngreuna participarea deplină și efectivă a persoanelor în societate în condiții de egalitate cu ceilalți.”

În conformitate cu articolul 2 alineatul (3) din CRPD, discriminarea pe motiv de handicap înseamnă orice distincție, excludere sau restricție pe bază de handicap, care are drept scop sau efect afectarea sau anularea recunoașterii, beneficiului sau exercitării, în mod egal cu ceilalți, a tuturor drepturilor omului și a libertăților fundamentale în domeniul politic, economic, social, cultural, civil sau în orice alt domeniu.

Articolul 2 alineatul (4) din CRPD prevede că:

„«amenajări corespunzătoare» înseamnă modificările și ajustările necesare și adecvate care nu impun o sarcină disproporționată sau nejustificată, dacă este necesar într-un anumit caz, pentru a se asigura că persoanele cu handicap se pot bucura sau își pot exercita în condiții de egalitate cu ceilalți toate drepturile omului și libertățile fundamentale”.

De asemenea, articolul 2 alineatul (3) recunoaște în mod explicit că refuzul asigurării amenajărilor corespunzătoare intră sub incidența definiției noțiunii de „discriminare”. Un exemplu de refuz al amenajărilor corespunzătoare poate fi găsit într-o cauză privind refuzul cererii de autorizare pentru construcția unei piscine de hidroterapie care ar răspunde nevoilor de reabilitare ale unei persoane

502 CJUE, C-312/11, *Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene*, 4 iulie 2013; CJUE, C-363/12, *Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a Community School* [GC], 18 martie 2014; CJUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern*, 22 mai 2014; CJUE, C-395/15, *Mohamed Daouidi împotriva Bootes Plus SL și alții*, 1 decembrie 2016; CJUE, C-406/15, *Petya Milkova împotriva Ispalnitelen direktor na Agensiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 martie 2017.

503 CJUE, cauzele conexe C-335/11 și C-337/11, *HK Danmark, acționând în numele doamnei Jette Ring, împotriva Dansk almennyttigt Boligselskab și HK Danmark, acționând în numele doamnei Lone Skouboe Werge, împotriva Dansk Arbejdsgiverforening, acționând în numele societății Pro Display A/S*, 11 aprilie 2013.

cu handicap⁵⁰⁴. Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap a subliniat că o lege aplicată într-un mod neutru poate avea un efect discriminatoriu atunci când nu se iau în considerare circumstanțele particulare ale persoanelor cărora li se aplică. Acesta a constatat că o abatere de la planul de dezvoltare ar putea răspunde nevoilor individuale ale persoanelor cu handicap și le poate asigura beneficiul sau exercitarea tuturor drepturilor omului în condiții de egalitate cu ceilalți și fără discriminare. Întrucât autoritățile nu au abordat circumstanțele specifice ale cazului solicitantului și nevoile sale specifice legate de dizabilități, Comitetul a constatat o încălcare a mai multor dispoziții ale Convenției Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap.

Atât în temeiul dreptului UE, cât și în temeiul dreptului CoE, este de asemenea recunoscut faptul că statele au obligația de a asigura amenajări corespunzătoare pentru a permite persoanelor cu handicap să își exercite pe deplin drepturile. Prin urmare, lipsa unor astfel de măsuri constituie discriminare⁵⁰⁵.

Exemplu: În cauza *HK Danmark*⁵⁰⁶, doi lucrători au fost concediați cu o perioadă de preaviz redusă, din cauza absențelor la locul de muncă cauzate de probleme de sănătate. Angajatorii au contestat faptul că starea de sănătate a reclamanților intra sub incidența noțiunii de „handicap”. Aceștia au susținut că singura incapacitate era aceea că reclamanții nu erau capabili să lucreze cu normă întreagă. CJUE a declarat că „Directiva 2000/78 trebuie să facă, în măsura posibilului, obiectul unei interpretări conforme cu convenția menționată”. În consecință, CJUE a statuat că „noțiunea de « handicap » trebuie înțeleasă ca referindu-se la o limitare care rezultă în special din deficiențe fizice, mentale sau psihologice, care, în interacțiune cu diferite bariere, pot împiedica participarea deplină și efectivă a persoanei în cauză la viața profesională în condiții de egalitate cu ceilalți lucrători”. Aceasta înseamnă că handicapul nu implică în mod necesar o excludere totală de la locul de muncă sau de la viața profesională.

504 ONU, Comitetul pentru drepturile persoanelor cu handicap, Comunicarea nr. 3/2011, CRPD/C/7/D/3/2011, 21 mai 2012.

505 CEDO, *Çam împotriva Turciei*, nr. 51500/08, 23 februarie 2016; CEDO, *Horváth și Kiss împotriva Ungariei*, 11146/11, 29 ianuarie 2013.

506 CJUE, C-335/11 și C-337/11, *HK Danmark, acționând în numele doamnei Jette Ring, împotriva Dansk almennyttigt Boligselskab și HK Danmark, acționând în numele doamnei Lone Skouboe Werge, împotriva Dansk Arbejdsgiverforening, acționând în numele societății Pro Display A/S*, 11 aprilie 2013.

De asemenea, CJUE a interpretat articolul 5 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă în sensul că angajatorii sunt obligați să ia măsuri corespunzătoare, în special pentru a permite unei persoane cu handicap să aibă acces la un loc de muncă sau să avanseze la locul de muncă respectiv. CJUE a făcut referire la definiția largă a amenajării corespunzătoare, astfel cum este prevăzută la articolului 2 din CRPD. CJUE a observat că, în conformitate cu considerentul 20 din preambulul Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și cu articolul 2 al doilea paragraf referitor la amenajările corespunzătoare, măsurile nu se limitează la cele care sunt importante, ci pot include și măsuri organizatorice. În consecință, CJUE a statuat că reducerea timpului de lucru poate fi considerată o amenajare corespunzătoare rezonabilă în cazul în care reducerea permite unui lucrător să își continue activitatea profesională. CJUE a lăsat la latitudinea instanței naționale să evalueze dacă reducerea programului de lucru reprezintă, în acest caz, o sarcină disproporționată pentru angajator.

În temeiul dreptului UE, noțiunea de handicap în sensul Directivei 2000/78 nu acoperă fiecare afecțiune medicală (nici măcar pe cele grave), ci doar una care împiedică persoana „să aibă acces la un loc de muncă, să îl exercite sau să avanseze”⁵⁰⁷.

Exemplu: În *C. D.*⁵⁰⁸ și *Z.*⁵⁰⁹, reclamanta nu putea rămâne gravidă. Pentru a avea un copil a recurs la o mamă surrogat. Reclamanta a depus o cerere de concediu echivalentă cu concediul de maternitate sau de adopție. Cererea i-a fost însă respinsă pe motiv că nu fusese gravidă și nici nu adoptase un copil. CJUE a remarcat că incapacitatea sa de a avea un copil prin mijloace convenționale nu o împiedică să aibă acces la un loc de muncă, să îl exercite sau să avanseze. În consecință, a considerat că starea sa nu constituie un handicap în sensul directivei. Prin urmare, dreptul UE nu impune ca mamei să i se acorde concediu de maternitate sau echivalentul lui într-o asemenea situație.

507 CJUE, C-363/12, *Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a Community School* [GC], 18 martie 2014, punctul 81 (sublinierea noastră).

508 CJUE, C-167/12, *C. D. împotriva S. T.* [GC], 18 martie 2014.

509 CJUE, C-363/12, *Z. împotriva A Government department și The Board of Management of a Community School* [GC], 18 martie 2014.

Pentru a stabili dacă problemele de sănătate ale unei persoane în cauză sunt incluse în domeniul de aplicare al noțiunii de handicap, trebuie luate în considerare efectele stării de sănătate. În special, este esențial să se examineze dacă starea de sănătate specială poate împiedica participarea deplină și efectivă a persoanei în cauză la viața profesională, în condiții de egalitate cu ceilalți lucrători.

Exemplu: În cauza *FOA împotriva Kommunernes Landsforening*⁵¹⁰, CJUE a trebuit să stabilească dacă unui lucrător obez care fusese concediat i se aplica criteriul de handicap. CJUE a statuat că obezitatea ca atare nu este un handicap în sensul Directivei 2000/78, dar, în unele cazuri, poate reprezenta un handicap. CJUE a constatat că obezitatea poate fi considerată un handicap indiferent de clasificarea sa medicală⁵¹¹ atunci când, de exemplu, duce la o mobilitate redusă sau la afecțiuni medicale care împiedică persoana respectivă să desfășoare o activitate profesională sau îi cauzează disconfort când desfășoară o activitate profesională.

În cauza *Mohamed Daouidi*⁵¹², CJUE a analizat dacă concedierea unui lucrător ca urmare a incapacității de muncă temporare (dar cu durată necunoscută) poate constitui discriminare directă pe criterii de handicap. Curtea a hotărât că măsura de concediere poate fi considerată, în principiu, direct discriminatorie pe motiv de handicap, cu condiția ca incapacitatea să fie „pe termen lung”⁵¹³. Măsura în care este „pe termen lung” este o chestiune de fapt, care trebuie decisă de instanțele naționale, pe baza tuturor dovezilor obiective disponibile. Aceste dovezi pot include date medicale și științifice, precum și cunoștințe cu privire la starea persoanei respective. De asemenea, poate fi luat în considerare faptul că, la momentul actului discriminatoriu, prognoza persoanei respective cu privire la progresul pe termen scurt este incertă sau faptul că incapacitatea persoanei este susceptibilă să dureze o perioadă semnificativă de timp înainte de a se redresa.

510 CJUE, C-354/13, *Fag og Arbejde (FOA) împotriva Kommunernes Landsforening (KL)*, 18 decembrie 2014, vezi în special punctele 53-64.

511 CJUE nu a urmat abordarea avansată de avocatul general, care a făcut referire la clasificarea OMS a obezității și a afirmat că doar obezitatea din clasa III poate constitui handicap.

512 CJUE, C-395/15, *Mohamed Daouidi împotriva Bootes Plus SL și alții*, 1 decembrie 2016.

513 Nici CRPD, nici Directiva 2000/78 nu definesc noțiunea „pe termen lung” în ceea ce privește o deficiență fizică, psihică, intelectuală sau senzorială.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, deși nu este inclus în mod expres pe lista criteriilor protejate, handicapul a fost inclus de CEDO în interpretarea dată „oricărei alte situații” în temeiul articolului 14.

Exemplu: În cauza *Glor împotriva Elveției*⁵¹⁴, CEDO a constatat că reclamantul, care era diabetic, poate fi considerat persoană cu handicap, indiferent de faptul că dreptul național îl califică drept handicap de tip „minor”. Reclamantul a fost obligat să plătească o taxă pentru a compensa neîndeplinirea serviciului militar, taxă care trebuia plătită de toți cei care erau apti pentru serviciul militar. Scutirea de această taxă presupunea fie un handicap care să ajungă la nivelul de 40 % (considerat echivalent cu pierderea capacității de folosire a unui membru), fie refuzul îndeplinirii serviciului militar. Persoanele care refuzau să îndeplinească serviciul militar erau obligate să efectueze un „serviciu civil”. Handicapul reclamantului a făcut ca acesta să fie declarat inapt pentru a activa în cadrul armatei, dar handicapul său nu atingea pragul de gravitate impus de dreptul național pentru scutirea de taxă. Reclamantul s-a oferit să efectueze „serviciul civil”, dar a fost refuzat. CEDO a stabilit că statul îl tratase într-un mod comparabil cu cei care nu își îndepliniseră serviciul militar fără să aibă nicio justificare valabilă. Acest tratament constituie un tratament discriminatoriu, întrucât reclamantul se afla într-o situație diferită (fusesse respins pentru serviciul militar, dar dorea și putea să efectueze serviciul civil) și, ca atare, statul ar fi trebuit să creeze o excepție de la reglementările existente.

Exemplu: În cauza *Guberina împotriva Croației*⁵¹⁵, reclamantul a solicitat scutirea de la plata taxei pentru achiziționarea unei noi proprietăți, adaptată la nevoile copilului său cu handicap sever. Autoritățile nu au luat în considerare nevoile speciale ale fiului său și au constatat că nu îndeplinea condițiile pentru scutirea de la plata taxei, din cauză că se afla deja în posesia unei locuințe adecvate. CEDO a subliniat că, prin ratificarea CPRD, Croația era obligată să respecte principiile referitoare la amenajări corespunzătoare, accesibilitate și nediscriminare împotriva persoanelor cu handicap și că, prin ignorarea nevoilor specifice ale familiei reclamantului legate de handicapul copilului său, a avut loc o încălcare a articolului 1 din Protocolul 1 coroborat cu articolul 14 din convenție. În acest caz, pentru prima dată, CEDO a recunoscut

514 CEDO, *Glor împotriva Elveției*, nr. 13444/04, 30 aprilie 2009.

515 CEDO, *Guberina împotriva Croației*, nr. 23682/13, 22 martie 2016.

că tratamentul discriminatoriu al reclamantului din cauza handicapului copilului său constituia „discriminare pe criterii de dizabilitate, în conformitate cu articolul 14”⁵¹⁶.

Ca și în cazul altor criterii protejate în temeiul Convenției europene a drepturilor omului, nu este neobișnuită examinarea cauzelor în temeiul altor drepturi materiale, și nu în temeiul articolului 14.

Exemplu: În cauza *Price împotriva Regatului Unit*⁵¹⁷, reclamanta a fost condamnată la șapte zile de închisoare. Aceasta suferea de handicapuri fizice ca urmare a ingerării de talidomidă de către mama sa în timpul sarcinii, ceea ce s-a soldat cu lipsa sau scurtarea semnificativă a membrilor și cu insuficiență renală. În consecință, reclamanta depindea de un cărucior rulant pentru a se deplasa, necesita ajutor pentru a merge la toaletă și pentru spălat și avea nevoie de condiții speciale de dormit. În prima noapte petrecută în arest, a fost repartizată într-o celulă neadaptată pentru persoane cu handicapuri fizice și, în consecință, nu a putut dormi corespunzător, a suportat dureri însemnate și a suferit de hipotermie. Când a fost transferată la închisoare, reclamanta a fost repartizată în aripa spitalului, unde s-au putut face anumite adaptări, dar a avut probleme asemănătoare. De asemenea, nu i s-a permis să își încarce căruciorul rulant electric, care s-a descărcat. CEDO a stabilit că reclamanta a fost supusă unui tratament degradant, cu încălcarea articolului 3. În acest caz nu a fost invocată discriminarea pe baza unuia dintre drepturile materiale prevăzute la articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Pretty împotriva Regatului Unit*⁵¹⁸, reclamanta, care suferea de o boală degenerativă, dorea să primească asigurări din partea guvernului cu privire la faptul că putea recurge la sinucidere asistată fără urmărire penală a soțului, la un moment dat în viitor, când boala avea să fie atât de avansată, încât n-ar mai fi putut pune în practică acest lucru ea însăși. În temeiul dreptului național, asistența acordată la comiterea unei sinucideri constituia o faptă penală în sine, echivalând în același timp cu o crimă sau o ucidere din culpă. Printre altele, reclamanta a argumentat că dreptul său de a lua decizii

516 *Ibid.*, punctul 79. Acesta este un exemplu de așa-numită discriminare prin asociere. Vezi secțiunea 2.1.4.

517 CEDO, *Price împotriva Regatului Unit*, nr. 33394/96, 10 iulie 2001.

518 CEDO, *Pretty împotriva Regatului Unit*, nr. 2346/02, 29 aprilie 2002.

cu privire la propriul corp, drept protejat în contextul dreptului la viață privată (în temeiul articolului 8), fusese încălcat într-un mod discriminatoriu deoarece statul aplicase o interdicție uniformă pentru sinuciderea asistată, interdicție care avea un efect negativ disproporționat asupra celor care deveneau incapabili să își pună capăt vieții ei înșiși. CEDO a stabilit că refuzul de a face distincție între „cei care sunt și cei care nu sunt capabili din punct de vedere fizic să se sinucidă” era justificat, întrucât introducerea unor excepții în lege ar lăsa loc, în practică, pentru abuzuri și ar submina protecția dreptului la viață.

În temeiul Cartei sociale europene, formularea articolului E din Carta socială revizuită este foarte asemănătoare cu cea prevăzută la articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului. În mod similar, deși handicapul nu este menționat în mod explicit drept criteriu interzis de discriminare în temeiul articolului E, acesta este acoperit de trimiterea la „orice altă situație”⁵¹⁹. O altă dispoziție referitoare la drepturile persoanelor cu handicap este articolul 15 din Carta socială europeană (revizuită), care prevede, printre altele, dreptul la educație.

Exemplu: În cauza *Acțiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței*⁵²⁰, organizația reclamantă a susținut faptul că, în ceea ce privește educația, exista o discriminare în cazul copiilor cu autism. Aceasta a afirmat că, din cauza locurilor și a facilităților insuficiente din Franța, copiii erau obligați să meargă la centre specializate din Belgia. ECSR a recunoscut importanța educației ca o condiție a „independenței, integrării sociale și participării la viața comunității”⁵²¹. ECSR a afirmat că autoritățile franceze nu au luat în considerare nevoile specifice de învățare ale copiilor cu autism în școli situate pe teritoriul său. Ca urmare, familiile care doreau să își educe copiii cu autism la o școală specializată trebuiau să meargă în străinătate. ECSR a considerat că acest lucru constituia discriminare directă la adresa lor. De asemenea, ECSR a considerat că fondurile limitate din bugetul asigurărilor sociale al statului pentru educația copiilor și adolescenților cu autism dezavantajau în mod indirect persoanele cu handicap. Aceasta constituia discriminare indirectă.

519 Vezi, de exemplu, ECSR, *Acțiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței*, Plângerea nr. 81/2012, 11 septembrie 2013, punctul 132; ECSR, *International Association Autism-Europe împotriva Franței*, Plângerea nr. 13/2002, 4 noiembrie 2003, punctul 51.

520 ECSR, *Acțiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței*, Plângerea nr. 81/2012, 11 septembrie 2013.

521 *Ibid.*, punctul 75.

Următorul exemplu din jurisdicția națională ilustrează legătura dintre refuzul anumitor servicii și obligația furnizorilor față de persoanele cu handicap.

Exemplu: într-o acțiune înregistrată în fața instanțelor franceze⁵²², trei reclamanți cu handicap fără însoțitor au depus o plângere penală împotriva companiei easyJet deoarece compania aeriană le refuzase îmbarcarea în avion într-un aeroport din Paris. EasyJet a explicat că a adoptat o astfel de politică în ceea ce privește călătorii cu handicap fără însoțitor deoarece personalul de zbor nu era instruit să „gestioneze și să asiste persoanele cu handicap”. Curtea de Casație a confirmat că politica de transport a companiei easyJet nu permitea persoanelor cu handicap să urce la bordul unui avion fără să le verifice capacitatea individuală de a călători. Curtea a mai afirmat că articolul 4 din Regulamentul (CE) nr. 1107/2006⁵²³ permite companiilor aeriene să refuze îmbarcarea unei persoane cu handicap la bordul unui avion numai în cazul existenței unor cerințe de siguranță stabilite de dreptul național sau internațional sau de o autoritate competentă. Compania easyJet nu a dovedit însă existența unei astfel de cerințe de siguranță. Curtea de Casație a subliniat că easyJet avea obligația de a-și forma personalul în conformitate cu reglementările UE și cu dreptul național francez. În hotărârea sa, instanța de nivel inferior a sancționat easyJet cu amendă administrativă pentru politica sa discriminatorie împotriva persoanelor cu handicap, iar Curtea de Casație a respins recursul companiei.

5.5. Vârsta

Criteriul protejat al vârstei se referă pur și simplu la tratamentul diferențiat bazat pe vârsta victimei. **În temeiul Convenției europene a drepturilor omului**, deși discriminarea pe criterii de vârstă în sine nu intră sub incidența unui drept anume (spre deosebire de religie sau orientarea sexuală), aspecte ale discriminării pe baza vârstei pot apărea în contextul mai multor drepturi. Ca atare, CEDO s-a pronunțat, în alte domenii, asupra cauzelor a căror situație de fapt sugera discriminarea pe baza vârstei, fără a analiza efectiv cauza din acest punct de

522 Franța, Curtea de Casație, Cameră penală, *Easyjet împotriva Gianmartini și alții*, nr. 13-81586, 15 decembrie 2015.

523 Regulamentul (CE) nr. 1107/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 5 iulie 2006 privind drepturile persoanelor cu handicap și ale persoanelor cu mobilitate redusă pe durata călătoriei pe calea aerului.

vedere – în special în legătură cu tratamentul aplicat copiilor în sistemul judiciar penal. CEDO a stabilit că „vârsta” este inclusă în categoria „orice altă situație”⁵²⁴.

Exemplu: În cauza *Schwizgebel împotriva Elveției*⁵²⁵, o mamă singură în vârstă de 47 de ani a reclamat respingerea unei cereri de adoptare a unui copil. Autoritățile naționale și-au bazat decizia pe diferența de vârstă dintre reclamantă și copil, precum și pe faptul că adopția ar fi însemnat o povară financiară suplimentară, dat fiind că reclamanta avea deja un copil. CEDO a stabilit că aceasta fusese tratată altfel decât femeile mai tinere care solicită adopții, pe baza vârstei ei. Cu toate acestea, lipsa de uniformitate în rândul statelor membre în ceea ce privește limitele de vârstă acceptabile pentru adopție a permis statului o marjă mare de apreciere. De asemenea, examinarea de către autoritatea națională a diferenței de vârstă nu fusese aplicată în mod arbitrar, ci se baza pe luarea în considerare a interesului superior al copilului și a poverii financiare pe care un al doilea copil ar pune-o pe umerii reclamantei și care ar putea afecta binele copilului. În consecință, CEDO a statuat că diferența de tratament era justificată.

Exemplu: În cauzele *T. împotriva Regatului Unit* și *V. împotriva Regatului Unit*⁵²⁶ sunt implicați doi băieți care fuseseră judecați și găsiți vinovați de o crimă comisă când aveau 10 ani. Reclamanții au invocat, printre altele, faptul că nu beneficiaseră de un proces echitabil deoarece vârsta lor și lipsa maturității i-au împiedicat să participe efectiv la propria apărare. CEDO a stabilit că, la judecarea unui minor, statul trebuie să „țină seama în totalitate de vârsta acestuia, de nivelul de maturitate și de facultățile intelectuale și emoționale” și să acționeze „pentru promovarea capacității acestuia de a înțelege și participa la proceduri”. CEDO a stabilit că statul nu procedase astfel și, ca atare, încălcase articolul 6 din Convenția europeană a drepturilor omului, fără a analiza cauza din perspectiva articolului 14.

Exemplu: În cauzele *D.G. împotriva Irlandei* și *Bouamar împotriva Belgiei*⁵²⁷, până la plasarea într-o instituție adecvată, autoritățile naționale au plasat reclamanții, care erau minori, în arest. CEDO a stabilit că, în condițiile

524 CEDO, *Schwizgebel împotriva Elveției*, nr. 25762/07, 10 iunie 2010.

525 *Ibid.*

526 CEDO, *T. împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 24724/94, 16 decembrie 1999; CEDO, *V. împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 24888/94, 16 decembrie 1999.

527 CEDO, *D.G. împotriva Irlandei*, nr. 39474/98, 16 mai 2002; CEDO, *Bouamar împotriva Belgiei*, nr. 9106/80, 29 februarie 1988.

respective, acest lucru a încălcat dreptul de a nu fi deținut în mod arbitrar (articolul 5 din Convenția europeană a drepturilor omului). În ambele cazuri reclamantii au invocat faptul că tratamentul a fost discriminatoriu în comparație cu tratamentul aplicat adulților deoarece legislația națională nu permitea privarea de libertate a unor adulți în circumstanțele respective. CEDO a stabilit că orice tratament diferențiat între minorii care necesită izolare și educație și adulții care îndeplinesc aceleași cerințe nu este discriminatoriu întrucât decurge din caracterul protectiv – nu punitiv – al procedurii aplicabile minorilor. În consecință, există o justificare obiectivă și rezonabilă pentru orice astfel de tratament diferențiat.

În cadrul Cartei sociale europene, există, de asemenea, dispoziții referitoare la problema discriminării pe criterii de vârstă. În acest sens, sunt relevante în special articolul 23, care prevede dreptul persoanelor în vârstă la protecție socială, articolul 1 alineatul (2) și articolul 24 referitor la discriminarea pe motive de vârstă la încadrarea în muncă.

Exemplu: În cauza *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei*⁵²⁸, ECSR a examinat o dispoziție națională care permite angajatorilor să rezilieze contractul de muncă al navigatorilor la împlinirea vârstei de 62 de ani. Reclamantul a susținut că dispoziția contestată este discriminatorie pe criterii de vârstă.

ECSR a examinat plângerea în temeiul articolului 24 din Carta socială europeană, care prevede dreptul la protecție în cazul încetării contractului de muncă. Acesta a subliniat faptul că încetarea contractului de muncă doar pe motive de vârstă poate echivala cu limitarea acestui drept la protecție. ECSR a reafirmat principiul conform căruia încetarea contractului de muncă pe criterii de vârstă nu este un motiv valabil de concediere, cu excepția cazului în care încetarea este obiectivă și rezonabilă, având un scop legitim, și că mijloacele de atingere a aceluși scop sunt corespunzătoare și necesare. De asemenea, comitetul a reiterat faptul că articolul 24 din Carta socială europeană stabilește în mod exhaustiv motivele valabile pe baza cărora un angajator poate rezilia un raport de muncă. Pot fi invocate doar două tipuri de motive, și anume cele legate de capacitatea sau comportamentul angajatului și cele bazate pe necesitățile operaționale ale întreprinderii (motive economice). Prin urmare, concedierea de către angajator pe motivul

528 ECSR, *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei*, Plângerea nr. 74/2011, 2 iulie 2013.

împlinirii unei anumite vârste ar fi contrară Cartei sociale europene, având în vedere că o astfel de concediere nu ar fi bazată pe unul din cele două motive valabile.

Guvernul a apărut dispozițiile contestate, susținând că acestea se bazează pe considerente legate de politica de ocupare a forței de muncă și cerințe operaționale, precum și pe obiectivul de a asigura sănătatea și securitatea persoanelor pe mare. ECSR a acceptat aceste considerente ca fiind legitime. Cu toate acestea, în examinarea proporționalității, a necesității și a caracterului adecvat al măsurilor luate, ECSR a constatat că guvernul nu a reușit să demonstreze de ce consideră că starea de sănătate s-ar deteriora într-o asemenea măsură încât navigatorii nu ar mai fi în măsură să își continue activitatea la vârsta de 62 de ani. În special, a fost evident că există alte opțiuni de garantare a siguranței și a cerințelor operaționale ale transportului maritim, de exemplu prin controale medicale periodice și suficiente de cuprinzătoare ale navigatorilor. În concluzie, ECSR a susținut că dispozițiile relevante au privat persoanele în cauză de protecție și constituie o încălcare a articolului 24 din Carta socială europeană.

De asemenea, ECSR a stabilit că dispoziția privind limita de vârstă afectează în mod disproporționat categoria profesională a navigatorilor. Prin urmare, acest tratament diferențiat constituie o discriminare, ceea ce contravine dreptului la nediscriminare în ceea ce privește încadrarea în muncă, garantat în conformitate cu articolul 1 alineatul (2) din Carta socială europeană (dreptul efectiv al unui lucrător de a-și câștiga existența printr-o profesie aleasă în mod liber).

În temeiul dreptului UE, articolul 21 din Carta drepturilor fundamentale stabilește o interdicție de discriminare bazată pe motive diferite, inclusiv pe vârstă. În *Mangold*⁵²⁹, CJUE a stabilit nediscriminarea în ceea ce privește vârsta ca principiu general al dreptului UE. Interzicerea discriminării pe motive de vârstă este, de asemenea, inclusă în Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE). CJUE a subliniat că directiva însăși nu prevede acest principiu, ci „pur și simplu oferă o expresie concretă” a principiului

529 CJUE, C-144/04, *Werner Mangold împotriva Rüdiger Helm* [GC], 22 noiembrie 2005. Cauza a avut ca obiect un litigiu între domnul Mangold și angajatorul său cu privire la aplicarea de către acesta din urmă a unei norme juridice germane care permitea o formă specifică de discriminare pe motive de vârstă. Aceasta a avut loc înainte de termenul de punere în aplicare a Directivei 2000/78/CE pentru Germania.

general⁵³⁰. Acest principiu se regăsește în „diverse instrumente internaționale și în tradițiile constituționale comune statelor membre”⁵³¹. În *Küçükdeveci*⁵³², CJUE a analizat dispozițiile Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește discriminarea pe motive de vârstă ca expresie a principiilor generale ale egalității de tratament (prevăzute la articolul 20 din Carta UE) și a nediscriminării (prevăzute la articolul 21 din Carta UE).

Exemplu: În cauza *Dansk Industri (DI) împotriva succesorilor lui Karsten Eigil Rasmussen*⁵³³, litigiul a avut ca obiect o dispoziție națională care priva un angajat de dreptul de a primi o plată compensatorie atunci când putea solicita o pensie pentru limită de vârstă. Întrucât cauza implica un litigiu între persoane fizice, directiva nu era direct aplicabilă și nu putea fi invocată ca atare împotriva unei persoane. Cu toate acestea, CJUE s-a bazat pe principiul general care interzice discriminarea pe motive de vârstă și a constatat că dispoziția națională contestată constituie o discriminare pe motivul menționat. De asemenea, Curtea a hotărât că, dacă este imposibilă interpretarea dispoziției naționale într-un mod care să fie în conformitate cu dreptul UE, instanța națională trebuie să nu aplice dispoziția respectivă⁵³⁴.

Ca motiv de discriminare, vârsta are un caracter diferit față de alte motive de nediscriminare. Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE) prevede o gamă largă de excepții în ceea ce privește vârsta (articolul 6). Prin urmare, dacă se poate demonstra în mod obiectiv

530 CJUE, C-441/14, *Dansk Industri (DI) împotriva succesorilor lui Karsten Eigil Rasmussen* [GC], 19 aprilie 2016, punctul 23.

531 *Ibid.*, punctul 22.

532 CJUE, C-555/07, *Seda Küçükdeveci împotriva Swedex GmbH & Co. KG* [GC], 19 ianuarie 2010.

533 CJUE, C-441/14, *Dansk Industri (DI) împotriva succesorilor lui Karsten Eigil Rasmussen* [GC], 19 aprilie 2016. A se compara cu CJUE, C-499/08, *Ingeniørforeningen i Danmark împotriva Region Syddanmark* [GC], 12 octombrie 2010.

534 *Ibid.*, punctul 37. În urma hotărârii CJUE, Curtea Supremă a Danemarcei și-a pronunțat hotărârea la 6 decembrie 2016 (cauza nr. 15/2014). Aceasta a constatat că nu era posibilă interpretarea dispoziției din dreptul național în conformitate cu dreptul UE și nici renunțarea la dreptul național, întrucât acest lucru ar însemna o acțiune în afara limitelor de competență. În consecință, Curtea Supremă s-a pronunțat în favoarea angajatorului. Aceasta a remarcat că singura soluție posibilă este un act al Parlamentului care să modifice normele naționale și să asigure conformitatea cu dreptul UE. Vezi Danemarca, Curtea Supremă (2016), „*The relationship between EU law and Danish law in a case concerning a salaried employee*” și, de asemenea, o observație privind hotărârea națională în cauza Klinge, S. (2016), „*Dialogue or disobedience between the European Court of Justice and the Danish Constitutional Court? The Danish Supreme Court challenges the Mangold-principle*”, *EU Law Analysis* (site web).

că este adecvat și necesar pentru atingerea unui obiectiv legitim, tratamentul diferențiat pe motive de vârstă poate fi permis în temeiul dreptului național. În consecință, pot fi permise, în anumite circumstanțe, tratamente diferențiate pe motive de vârstă.

Exemplu: În *J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën*⁵³⁵, conflictul se referă la dispozițiile naționale care permit persoanelor cu vârsta sub 30 de ani să deducă integral din venitul lor impozabil costurile formării profesionale. În schimb, dreptul la această deducere este limitat pentru persoanele care au atins deja vârsta respectivă. CJUE a confirmat că, în acest caz, se aplică Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă întrucât sistemul vizează îmbunătățirea accesului tinerilor la formare. CJUE a constatat însă că sistemul de impozitare contestat nu este ca atare o condiție prealabilă pentru accesul la formare profesională, ci că, prin consecințele sale financiare, poate afecta accesibilitatea la o astfel de formare. CJUE a lăsat la latitudinea instanței de trimitere să stabilească dacă dispoziția fiscală contestată este adecvată pentru îmbunătățirea situației tinerilor pe piața de muncă. Evaluând dacă sistemul de impozitare contestat a fost necesar, CJUE s-a bazat pe argumentele guvernului:

- (i) persoanele cu vârsta peste 30 de ani nu erau excesiv de dezavantajate de acest sistem întrucât aveau încă dreptul să deducă până la 15 000 EUR din cheltuielile de formare, ceea ce reprezintă costul mediu anual de formare;
- (ii) persoanele cu vârsta peste 30 de ani au avut, în general, posibilitatea de a urma cursuri de formare înainte de a ajunge la această vârstă și de a desfășura o activitate profesională, având drept rezultat faptul că, aflându-se într-o poziție financiară mai bună decât tinerii care au părăsit recent sistemul școlar, acestea sunt în măsură să suporte cel puțin parțial povara financiară a noii formări.

Având în vedere aceste argumente și dată fiind marja de apreciere largă acordată statelor membre ale UE în domeniul politicii sociale și al încadrării în muncă, CJUE nu a fost convinsă că un stat membru care adoptă un sistem de impozitare precum cel în cauză depășește ceea ce este necesar pentru

535 CJUE, C-548/15, *J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën*, 10 noiembrie 2016.

atingerea obiectivului de promovare a poziției tinerilor pe piața de muncă. Cu toate acestea, este de competența instanței naționale să stabilească dacă s-a întâmplat acest lucru în cazul de față.

Exemplu: În cauza *Specht și alții împotriva Land Berlin și Bundesrepublik Deutschland*⁵³⁶, procedura privește o dispoziție națională în temeiul căreia nivelul de remunerare pentru funcționarii publici este stabilit pe baza vârstei la momentul recrutării. Guvernul susținea că dispoziția contestată urmărește să recompenseze experiența profesională anterioară. CJUE a statuat, ca regulă generală, că o măsură adecvată pentru atingerea acestui obiectiv ar putea fi luarea în considerare a vechimii lucrătorului și raportarea acesteia la experiența profesională. Cu toate acestea, în speță, o anumită treaptă de remunerație la momentul numirii în funcție nu s-a bazat pe experiența profesională anterioară, ci doar pe vârstă. CJUE a concluzionat că această discriminare pe motive de vârstă este contrară Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă.

Una dintre excepțiile prevăzute în Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă se referă la limitele de vârstă pentru încadrare. Dacă, în anumite cazuri, limita de vârstă impusă de dreptul național îndeplinește criteriile specificate în directivă, aceasta trebuie evaluată de la caz la caz. O astfel de evaluare trebuie să ia în considerare toate faptele și dovezile relevante, inclusiv natura sarcinilor persoanelor în cauză.

Exemplu: În cauza *Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo*⁵³⁷, CJUE a trebuit să decidă dacă limita de vârstă de 30 de ani pentru încadrarea în muncă a unui ofițer de poliție local constituie o discriminare interzisă. CJUE a reafirmat că „deținerea unor capacități fizice speciale este o caracteristică legată de vârstă”⁵³⁸. Aceasta a afirmat, de asemenea, că obiectivul de a asigura capacitatea operațională și buna funcționare a serviciului de poliție constituie un obiectiv legitim în sensul directivei. Cu toate acestea, CJUE a respins argumentele statului membru potrivit cărora, în acest caz, limita de vârstă era necesară pentru atingerea scopului. Testele fizice eliminatorii

536 CJUE, cauzele conexe C-501/12-C-506/12, C-540/12 și C-541/12, *Thomas Specht și alții împotriva Land Berlin și Bundesrepublik Deutschland*, 19 iunie 2014. Vezi și CJUE, C-20/13, *Daniel Unland împotriva Landului Berlin*, 9 septembrie 2015.

537 CJUE, C-416/13, *Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo*, 13 noiembrie 2014.

538 *Ibid.*, punctul 37.

ar constitui o măsură suficientă pentru a evalua candidații și a vedea dacă au un anumit nivel de aptitudine fizică necesar pentru a-și îndeplini sarcinile profesionale. De asemenea, CJUE a susținut că nici cerințele de formare pentru postul respectiv, nici necesitatea unei perioade de încadrare rezonabile înaintea pensionării nu ar putea justifica limita de vârstă.

Exemplu: Pe de altă parte, în cauza *Gorka Salaberria Sorondo împotriva Academia Vasca de Policía y Emergencias*⁵³⁹, stabilirea limitei de vârstă la 35 de ani pentru încadrarea ca polițist în Țara Bascilor nu a fost considerată tratament discriminatoriu. CJUE a făcut o distincție între această cauză și cauza *Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo*. Aceasta s-a bazat pe următoarele fapte:

- (i) sarcinile impuse funcționarilor erau solicitante din punct de vedere fizic;
- (ii) s-a considerat că un polițist cu vârsta de peste 55 de ani nu mai deține în totalitate capacitățile necesare pentru îndeplinirea corespunzătoare a sarcinilor;
- (iii) încadrarea unui candidat în vârstă de peste 35 de ani nu ar oferi suficient timp persoanei respective să își exercite atribuțiile profesionale pentru o perioadă suficient de lungă.

De asemenea, CJUE s-a bazat pe date statistice prezentate în cadrul procedurii, care indicau tendințele piramidei vârstelor în următorii ani. Datele arătau că trebuia restabilită o anumită structură de vârstă pentru a avea un număr suficient de agenți cărora li s-ar putea atribui sarcinile cele mai solicitante din punct de vedere fizic. Acest lucru ar fi posibil prin înlocuirea treptată a agenților mai în vârstă ca urmare a încadrării de personal mai tânăr, mai bine pregătit pentru asumarea unor sarcini solicitante din punct de vedere fizic.

⁵³⁹ CJUE, C-258/15, *Gorka Salaberria Sorondo împotriva Academia Vasca de Policía y Emergencias* [GC], 15 noiembrie 2016.

5.6. Rasa, etnia, culoarea și apartenența la o minoritate națională

În temeiul dreptului UE, deși Directiva privind egalitatea rasială exclude „cetățenia” din conceptul de rasă sau origine etnică, CJUE a interpretat conceptul de origine etnică în conformitate cu articolul 14 din Convenția europeană a drepturilor omului ca „provenind din ideea unor grupuri societale definite în special pe bază de cetățenie, convingere religioasă, limbă, origini și contexte culturale și tradiționale comune”⁵⁴⁰.

Exemplu: În cauza *Feryn*⁵⁴¹, CJUE a susținut că declarațiile făcute de un angajator potrivit cărora nu poate angaja „imigranți” constituie discriminare directă în ceea ce privește încadrarea, în sensul Directivei privind egalitatea rasială.

În afară de excluderea în mod expres a cetățeniei, Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE) nu conține ea însăși o definiție a „originii rasiale sau etnice”. Există o serie de alte instrumente, care oferă orientări privind modul în care ar trebui înțelese rasa și originea etnică. Nici „culoarea”, nici apartenența la o minoritate națională nu sunt enumerate în mod expres în Directiva privind egalitatea rasială, dar sunt enumerate drept criterii separate în temeiul Convenției europene a drepturilor omului. Acești termeni par să fie indisociabili de rasă și/sau origine etnică și vor fi luați în considerare ca atare în această secțiune.

Decizia-cadru a Consiliului UE privind combaterea anumitor forme și expresii ale rasismului și xenofobiei prin intermediul dreptului penal definește rasismul și xenofobia ca incluzând violența și ura îndreptate împotriva unor grupuri definite pe criterii de „rasă, culoare, religie, credință, descendență sau origine națională sau etnică”. Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI) din cadrul Consiliului Europei a adoptat, de asemenea, o abordare vastă a definirii „discriminării rasiale”, care include criteriile de „rasă, culoare, limbă,

540 CJUE, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisia za zashtita ot diskriminatsia [GC]*, 16 iulie 2015, punctul 46.

541 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008.

religie, cetățenie sau origine națională sau etnică⁵⁴². În mod similar, articolul 1 din Convenția ONU privind eliminarea discriminării rasiale din 1966 (la care sunt parte toate statele membre ale Uniunii Europene și ale Consiliului Europei) definește discriminarea rasială ca incluzând criteriile de „rasă, culoare, ascendență sau origine națională sau etnică”⁵⁴³. Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale, care răspunde de interpretarea și monitorizarea respectării tratatului, a afirmat în continuare că, în cazul în care nu există o justificare în sens contrar, stabilirea apartenenței unei persoane la un anumit grup rasial sau etnic „trebuie [...] să se bazeze pe autoidentificarea persoanei în cauză”⁵⁴⁴. Acest lucru împiedică statul să excludă de la protecție orice grupuri etnice pe care nu le recunoaște.

Deși **dreptul UE** nu enumeră în mod expres limba, culoarea sau descendența drept criterii protejate, acest lucru nu înseamnă că aceste caracteristici nu ar putea fi protejate ca făcând parte din rasă sau originea etnică, în măsura în care limba, culoarea și descendența sunt asociate intrinsec rasei și originii etnice. De asemenea, s-ar părea că, în măsura în care factorii care intră în componența cetățeniei sunt relevanți și pentru rasă și originea etnică, acest criteriu poate, în circumstanțele potrivite, să intre și el sub incidența acestor criterii.

Exemplu: Discriminarea bazată pe originea etnică face obiectul procedurii în cauza *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia*⁵⁴⁵ (discutată în [secțiunea 2.2.3](#)). Reclamanta a susținut că amplasarea contoarelor de energie electrică la o înălțime inaccesibilă o pune într-o poziție dezavantajoasă în comparație cu alți clienți ale căror contoare se află în locuri accesibile. Singurul motiv pentru instalarea contoarelor de electricitate la înălțime a fost – potrivit afirmațiilor sale – că majoritatea locuitorilor din cartierul respectiv erau de origine romă. Bazându-se pe acest aspect, CJUE a constatat că în speță furnizorul de energie electrică intră sub incidența Directivei privind egalitatea rasială (2000/43/CE). A rămas la latitudinea instanței bulgare să decidă dacă practica poate fi justificată în mod obiectiv.

542 ECRI, Recomandarea de politică generală nr. 7 privind legislația națională pentru combaterea rasismului și a discriminării rasiale, CRI (2003) 8, adoptată la 13 decembrie 2002, punctele 1 (b) și (c).

543 ONU, GA (1966), Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (CERD), UNTS vol. 660, p. 195.

544 ONU, Comisia pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1990), *Recomandarea generală VIII privind interpretarea și aplicarea articolului 1 alineatele (1) și (4) din convenție*, doc. A/45/18, miercuri, 22 august 1990.

545 CJUE, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisia za zashtita ot diskriminatsia* [GC], 16 iulie 2015.

Religia este protejată în mod expres ca un criteriu separat în temeiul Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE). Cu toate acestea, o presupusă victimă a discriminării religioase poate avea un anumit interes în asocierea religiei cu criteriul rasei, întrucât, în condițiile actualei legislații a UE, protecția împotriva discriminării rasiale este mai largă ca sferă de aplicare decât protecția împotriva discriminării religioase: Directiva privind egalitatea rasială se referă la domeniul încadrării în muncă, dar și la accesul la bunuri și servicii, în timp ce Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă nu se referă decât la domeniul încadrării în muncă.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, cetățenia sau „originea națională” sunt enumerate drept criterii separate. Jurisprudența discutată în cele ce urmează arată că cetățenia poate fi înțeleasă ca un element constitutiv al originii etnice. În explicarea conceptelor de rasă și origine etnică, CEDO a susținut că limba, religia, cetățenia și cultura pot fi indisociabile de rasă. În cauza *Timishev împotriva Rusiei*, unui reclamant de origine cecenă nu i s-a permis să treacă printr-un punct de control, deoarece gardienii primiseră instrucțiuni să refuze intrarea persoanelor de origine cecenă. CEDO a oferit următoarea explicație:

„Originea etnică și rasa sunt concepte care se înrudesesc și se suprapun. Dacă noțiunea de rasă își are originea în ideea de clasificare biologică a ființelor umane în subspecii în funcție de caracteristici morfologice precum culoarea pielii sau trăsăturile feței, originea etnică rezultă din ideea grupurilor societale definite pe bază de cetățenie, afiliere tribală, religie, limbă sau origini și contexte culturale și tradiționale comune”⁵⁴⁶.

Exemplu: În cauza *Boacă și alții împotriva României*⁵⁴⁷, reclamantii sunt moștenitorii unui rom, presupus a fi fost bătut de poliție și discriminat din cauza originii sale etnice. CEDO a constatat că autoritățile naționale au încălcat obligația de a investiga motivele rasiste ale infracțiunilor și a constatat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 3 (latura procedurală) din Convenția europeană a drepturilor omului⁵⁴⁸.

546 CEDO, *Timishev împotriva Rusiei*, nr. 55762/00 și 55974/00, 13 decembrie 2005, punctul 55.

547 CEDO, *Boacă și alții împotriva României*, nr. 40355/11, 12 ianuarie 2016.

548 A se compara și cu CEDO, *Škorjanec împotriva Croației*, nr. 25536/14, 28 martie 2017 (discutată în secțiunea 2.6).

Exemplu: În cauza *Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei*⁵⁴⁹, primul caz care va fi decis în temeiul Protocolului nr. 12, reclamantele reclamă faptul că nu pot candida la alegeri. În cadrul unui acord de pace menit să pună capăt războiului din anii 1990, s-a încheiat un acord de împărțire a puterii între principalele trei grupări etnice. Acesta prevedea că orice persoană care candida la alegeri trebuia să își declare afilierea la comunitatea bosniacă, sârbă sau croată. Reclamanții, care erau de origine evreiască și romă, au refuzat să procedeze astfel și au pretins că erau victimele unei discriminări pe baza rasei și a originii etnice. CEDO a reiterat explicația menționată anterior privind relația dintre rasă și origine etnică, adăugând că „[...] discriminarea pe criteriul originii etnice a unei persoane este o formă de discriminare rasială”. Constatarea CEDO a discriminării rasiale ilustrează interacțiunea dintre origine etnică și religie. De asemenea, CEDO a stabilit că, în ciuda condițiilor delicate ale acordului de pace, acesta nu putea justifica o astfel de discriminare.

CEDO a fost extrem de strictă în ceea ce privește discriminarea pe motive de rasă sau origine etnică, declarând: „[...] nicio diferențiere de tratament bazată exclusiv sau într-o măsură hotărâtoare pe originea etnică a unei persoane nu poate fi justificată în mod obiectiv într-o societate contemporană democratică construită pe principiul pluralismului și al respectării diferitelor culturi”⁵⁵⁰. Cu toate acestea, uneori poate fi dificil de identificat criteriul de discriminare relevant, întrucât aceleași fapte pot fi privite din două perspective diferite. În funcție de măsura în care originea etnică constituie sau nu motivul pentru tratamentul diferențiat, concluzia poate fi diferită.

Exemplu: În cauza *Biao împotriva Danemarcei*⁵⁵¹, reclamanții, un cetățean danez naturalizat de origine togoleză care trăia în Danemarca și soția sa ghaneză s-au plâns că cererea lor de reîntregire a familiei în Danemarca a fost respinsă pentru nerespectarea cerințelor statutare. În conformitate cu dreptul danez, cererea ar fi fost aprobată în cazul în care puteau demonstra că legăturile lor globale cu Danemarca sunt mai puternice decât atașamentul față de orice altă țară sau dacă au deținut cetățenia daneză cel puțin 28 de ani. CEDO a statuat că norma relevantă constituie o diferență de tratament

549 CEDO, *Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei* [GC], nr. 27996/06 și 34836/06, 22 decembrie 2009.

550 *Ibid.*, punctul 44. În mod similar, CEDO, *Timishev împotriva Rusiei*, nr. 55762/00 și 55974/00, 13 decembrie 2005, punctul 58.

551 CEDO, *Biao împotriva Danemarcei* [GC], 38590/10, 24 mai 2016.

între cetățenii danezi de origine daneză și cei de altă origine. Făcând trimitere la Convenția europeană asupra cetățeniei și la o anumită tendință către un standard european, CEDO a constatat că nu există alte state care să facă distincția între resortisanți de la naștere și alți resortisanți, inclusiv persoanele naturalizate, cu ocazia stabilirii condițiilor de aprobare a cererii de reîntregire a familiei. În opinia CEDO, o astfel de normă „dezavantajează sau are un efect negativ disproporționat asupra persoanelor care au dobândit cetățenia daneză mai târziu în viață și care au avut origini etnice altele decât cele daneze”⁵⁵². În consecință, CEDO a constatat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

În temeiul Cartei sociale europene, referințele la rasă, origine etnică, culoare și apartenența la o minoritate națională sunt protejate și în jurisprudența ECSR.

Exemplu: În *European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Irlandei*⁵⁵³, ECSR a considerat că ar trebui să se acorde o atenție deosebită nevoilor și stilului de viață diferit ale travelerii irlandezi⁵⁵⁴, care sunt o minoritate vulnerabilă. În concluzie, ECSR a considerat că Irlanda a încălcat articolul 16 din Carta socială europeană prin faptul că nu a asigurat amenajări corespunzătoare suficiente pentru traveleri (cum ar fi locuri de oprire permanentă, adăposturi în grup și locuri de oprire temporare). ECSR a subliniat faptul că incapacitatea de a asigura amenajări corespunzătoare suficiente pentru traveleri poate, de asemenea, să constituie o discriminare în cazul în care autoritățile nu iau „măsuri adecvate pentru a se asigura că drepturile și avantajele colective care revin tuturor persoanelor sunt efectiv accesibile acestora”⁵⁵⁵. Cu toate acestea, ECSR nu a identificat nicio încălcare a articolului E. Acesta a susținut că, deși există încă un număr insuficient de amenajări corespunzătoare pentru traveleri, autoritățile au depus eforturi pentru a răspunde nevoilor specifice ale comunității travelerilor⁵⁵⁶.

552 *Ibid.*, punctul 138.

553 ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Irlandei*, Plângerea nr. 100/2013, 1 decembrie 2015.

554 În sensul diferitelor legi de combatere a discriminării, travelerii irlandezi sunt considerați un grup etnic. Vezi, de exemplu, ONU, Comisia pentru eliminarea discriminării rasiale (2005), Observațiile finale cu privire la Irlanda, CERD/C/IRL/CO/2, 14 aprilie 2005, punctul 20.

555 ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Irlandei*, Plângerea nr. 100/2013, 1 decembrie 2015, punctul 69.

556 Vezi și ECSR, *European Roma and Travellers Forum (ERTF) împotriva Republicii Cehe*, Plângerea nr. 104/2014, 17 mai 2016.

Exemplu: În cauza *ERRC împotriva Portugaliei*⁵⁵⁷, Centrul european pentru drepturile romilor (ERRC) a solicitat ECSR să statueze că accesul la locuințe sociale, calitatea necorespunzătoare a locuințelor, lipsa accesului la utilități de bază, segregarea rezidențială a comunităților de romi și alte încălcări sistematice ale dreptului la locuință au reprezentat o încălcare a mai multor drepturi protejate de Carta socială europeană revizuită. În unanimitate, ECSR a statuat că există o încălcare a articolului E (nediscriminarea) coroborat cu articolul 31 alineatul (1) (nerespectarea obligației de a favoriza accesul la locuință la un nivel adecvat), articolul 16 (dreptul familiei la protecție socială, juridică și economică) și articolul 30 (dreptul la protecție împotriva sărăciei și a excluziunii sociale).

În temeiul **dreptului internațional**, Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială interzice discriminarea bazată pe rasă, culoare, descendență sau origine națională sau etnică. Alte instrumente internaționale interzic, de asemenea, discriminarea pe criterii de rasă, culoare și origine națională⁵⁵⁸.

În prezenta Convenție, expresia „discriminare rasială” are în vedere orice deosebire, excludere, restricție sau preferință întemeiată pe rasă, culoare, ascendență sau origine națională sau etnică, care are ca scop sau efect de a distruge sau compromite recunoașterea, folosința sau exercitarea, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale în domeniile politic, economic, social și cultural sau în oricare alt domeniu al vieții publice⁵⁵⁹.

557 ECSR, *European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Portugaliei*, Plângerea nr. 61/2010, 30 iunie 2011. Vezi și ECSR, *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) împotriva Italiei*, Plângerea nr. 58/2009, 25 iunie 2010.

558 Articolele 2, 4 și 26 din ICCPR, articolul 2 din PIDESC, articolul 2 din CDC, articolele 1 și 7 din Convenția internațională privind protecția drepturilor tuturor lucrătorilor migranți și ale membrilor familiilor acestora.

559 ICERD, articolul 1, paragraful 1.

5.7. Cetățenia sau originea națională

Puncte esențiale

- În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, originea națională reprezintă un criteriu de discriminare protejat.
- În temeiul dreptului UE, discriminarea pe criterii de cetățenie este interzisă în contextul liberei circulații a persoanelor.

Discriminarea pe motiv de cetățenie sau origine națională este interzisă de mai multe instrumente ale **dreptului internațional**: Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială.

Articolul 2 litera (a) din Convenția **Consiliului European** privind naționalitatea definește conceptul de „obligațiune legală între o persoană și un stat”. Deși tratatul nu a fost ratificat la scară largă, definiția sa se bazează pe normele de drept internațional public acceptate⁵⁶⁰ și a fost, de asemenea, aprobat de Comisia Europeană împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI)⁵⁶¹. „Origine națională” poate fi interpretată ca desemnând o cetățenie anterioară a unei persoane, pe care aceasta a pierdut-o sau căreia i-a adăugat o alta prin naturalizare, sau ca referindu-se la atașamentul față de o „națiune” din cadrul unui stat (de exemplu, Scoția în cadrul Regatului Unit).

În temeiul dreptului UE, discriminarea pe motive de naționalitate este interzisă în domeniul de aplicare al tratatelor (articolul 18 din TFUE). După cum s-a discutat la [secțiunea 1.2](#), dreptul UE interzice discriminarea pe motive de cetățenie, în special în contextul liberei circulații a persoanelor (articolul 45 din TFUE, Directiva privind cetățenia⁵⁶²). În conformitate cu articolul 45 din Carta drepturilor fundamentale

560 CJ, cauza *Nottebohm (Liechtenstein împotriva Guatemalei)* (a doua etapă), hotărârea din 6 aprilie 1955, Rapoartele CJ din 1955, p. 4: „cetățenia este o legătură juridică care are la bază un fapt social de atașament, o solidaritate efectivă a existenței, intereselor, sentimentelor unită cu o reciprocitate a drepturilor și a îndatoririlor”.

561 ECRI, Recomandarea de politică generală nr. 7 privind legislația națională pentru combaterea rasismului și a discriminării rasiale, CRI (2003) 8, adoptată la 13 decembrie 2002, p. 6.

562 Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora.

a UE privind libertatea de circulație și de ședere, numai cetățenii UE au dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre.

Exemplu: Domnul *Cowan*⁵⁶³ era un cetățean britanic aflat în vacanță în Franța, care a fost supus unor agresiuni violente la ieșirea din stația de metrou. Dreptul francez prevede compensații pentru prejudiciul suferit în astfel de circumstanțe în cazul în care victima este franceză, deține un permis de ședere sau este resortisant al unei țări care a încheiat un acord reciproc pe această temă cu Franța (acord inexistent pentru Regatul Unit). Domnul Cowan a susținut că guvernul francez l-a discriminat pe motiv de cetățenie. CJUE a confirmat că persoanele aflate într-o situație reglementată de dreptul UE ar trebui să se afle pe picior de egalitate cu resortisanții statului membru. Astfel, orice cetățean al UE care își exercită libertatea de circulație, în special beneficiarii serviciilor, intră sub incidența interzicerii discriminării pe motiv de cetățenie.

Principiul nediscriminării nu se adresează exclusiv statelor membre ale UE. Entitățile care nu sunt de drept public trebuie, de asemenea, să respecte acest principiu atunci când, în exercitarea propriei autonomii juridice, emit norme care reglementează în mod colectiv încadrarea în muncă sau furnizarea de servicii⁵⁶⁴. Condițiile de muncă din diferite state membre sunt uneori reglementate de dispoziții legale și uneori de acorduri și alte acte încheiate sau adoptate de persoane private. Aceasta limitează aplicarea interzicerii discriminării bazate pe naționalitate la actele unei autorități publice și, prin urmare, riscă să creeze inegalități în aplicarea interdicției. În consecință, CJUE a statuat că interzicerea discriminării pe motiv de cetățenie trebuie considerată ca fiind aplicabilă și persoanelor private.

În conformitate cu articolul 45 alineatul (2), libertatea de circulație și de ședere poate fi acordată, de asemenea, resortisanților țărilor terțe care își au reședința legală pe teritoriul unui stat membru.

⁵⁶³ CJUE, cauza 186/87, *Ian William Cowan împotriva Trésor public*, 2 februarie 1989.

⁵⁶⁴ CJUE, C-281/98, *Roman Angonese împotriva Cassa di Risparmio di Bolzano SpA*, 6 iunie 2000.

Exemplu: Cauza *Chen*⁵⁶⁵ a vizat o chestiune referitoare la dreptul pe care îl are sau nu îl are un copil de a domicilia într-un stat membru dacă s-a născut în alt stat membru, iar mama acestuia, de care depinde, provine dintr-un stat care nu este membru al UE. CJUE a considerat că, atunci când un stat membru impune cerințe care trebuie îndeplinite pentru acordarea cetățeniei și când aceste cerințe sunt îndeplinite, nu este la latitudinea altui stat membru să conteste dreptul respectiv în momentul solicitării reședinței.

Exemplu: Cauza *Alfredo Rendón Marín împotriva Administración del Estado*⁵⁶⁶ se referă la cetățenii UE și la părinții lor resortisanți ai țărilor terțe. Reclamantul era un bărbat care avea în întreținere exclusivă un minor. Era resortisant al unei țări terțe, iar minorul era cetățean al UE. Conform legislației naționale, solicitantului i s-a refuzat în mod automat permisul de ședere în această situație, pentru singurul motiv că avea cazier judiciar. CJUE a constatat că, în cazul în care refuzul are drept consecință obligarea unui copil sau a unor copii să părăsească teritoriul UE, ar exista un conflict de compatibilitate cu dreptul UE. Un astfel de refuz ar fi în conformitate cu dreptul UE numai dacă este întemeiat pe existența unei amenințări reale, actuale și suficient de grave la adresa cerințelor politicii publice sau ale securității publice. În consecință, autoritățile naționale trebuie să evalueze toate circumstanțele relevante ale cazului, având în vedere principiul proporționalității, ținând seama de interesul superior al copilului și de drepturile fundamentale.

Exemplu: În cauza *Comisia Europeană împotriva Ungariei*⁵⁶⁷, CJUE a examinat dispozițiile maghiare potrivit cărora resortisanții altor state membre sunt excluși din profesia de notar. CJUE a constatat că notarii, astfel cum sunt definiți în sistemul juridic ungar, nu exercită prerogative de autoritate publică. Prin urmare, cerința privind cetățenia constituie o discriminare pe motiv de cetățenie, interzisă de articolul 49 din TFUE (libertatea de stabilire).

565 CJUE, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu și Man Lavette Chen împotriva Secretary of State for the Home Department*, 19 octombrie 2004.

566 CJUE, C-165/14, *Alfredo Rendón Marín împotriva Administración del Estado* [GC], 13 septembrie 2016.

567 CJUE, C-392/15, *Comisia Europeană împotriva Ungariei*, 1 februarie 2017. Vezi și CJUE, C-50/08, *Comisia Europeană împotriva Republicii Franceze* [GC], 24 mai 2011; CJUE, C-51/08, *Comisia Europeană împotriva Marelui Ducat al Luxemburgului* [GC], 24 mai 2011; CJUE, C-53/08, *Comisia Europeană împotriva Republicii Austria*, 24 mai 2011; CJUE, C-54/08, *Comisia Europeană împotriva Republicii Federale Germania*, 24 mai 2011.

Jurisprudența CJUE a aliniat treptat normele aplicate resortisanților UE și resortisanților țărilor terțe care își au reședința în mod legal pe teritoriul UE. În cauza *O. Tümer împotriva Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen*⁵⁶⁸, CJUE a afirmat că ar trebui să se considere că instrumentele de protecție a lucrătorilor în general protejează și resortisanții țărilor terțe, chiar și în cazul în care aceștia nu sunt autorizați în mod legal să lucreze. În cauza *Servet Kamberaj împotriva IPES și alții*⁵⁶⁹, CJUE a constatat că o derogare de la dreptul la tratament egal ar trebui interpretată în mod strict pentru a proteja drepturile resortisanților țărilor terțe de a beneficia de asistență socială și de asistență în ceea ce privește locuința, destinată să asigure o viață demnă tuturor celor care nu dispun de resurse suficiente, în conformitate cu dreptul la protecție prevăzut la articolul 34 din Carta drepturilor fundamentale a UE.

Principiul egalității de tratament, consacrat la articolul 11 din Directiva 2003/109/CE, se aplică rezidenților pe termen lung în mai multe domenii, de exemplu: educația și formarea profesională, inclusiv alocațiile și bursele de studii, în conformitate cu legislația internă; recunoașterea diplomelor, certificatelor și celorlalte calificări profesionale, în conformitate cu procedurile de drept intern aplicabile; securitatea socială, asistența socială și protecția socială astfel cum sunt definite de legislația internă; avantajele fiscale; accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii publice, precum și accesul la procedurile de acordare a unei locuințe.

Exemplu: În cauza *Comisia Europeană împotriva Țărilor de Jos*⁵⁷⁰, CJUE a examinat dacă taxele administrative pe care trebuie să le plătească cetățenii din afara UE pentru eliberarea permiselor de ședere în Țările de Jos erau în conformitate cu Directiva 2003/109/CE⁵⁷¹. Aceasta a constatat că taxele aplicate resortisanților țărilor terțe sunt excesive și disproporționate în raport cu cele aplicate resortisanților și, prin urmare, puteau crea un obstacol în exercitarea drepturilor conferite de Directiva 2003/109/CE.

568 CJUE, C-311/13, *O. Tümer împotriva Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen*, 5 noiembrie 2014.

569 CJUE, C-571/10, *Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) și alții* [GC], 24 aprilie 2012.

570 CJUE, C-508/10, *Comisia Europeană împotriva Regatului Țărilor de Jos*, 26 aprilie 2012.

571 Directiva 2003/109/CE a Consiliului din 25 noiembrie 2003 privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung (JO L 16, 23.1.2004, p. 44).

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, toate statele membre ale Consiliului Europei (care cuprinde toate statele membre ale UE) trebuie să asigure drepturile garantate de CEDO tuturor persoanelor aflate sub jurisdicția lor, inclusiv resortisanților țărilor terțe. CEDO a menținut un echilibru între dreptul statului de a decide ce prestații poate să ofere celor care beneficiază de legătura juridică a cetățeniei, pe de o parte, și necesitatea de a împiedica statele să facă discriminări împotriva celor care și-au creat legături efective substanțiale cu statul, pe de altă parte. CEDO impune o analiză temeinică a chestiunilor legate de securitatea socială, dacă persoanele în cauză pot demonstra o legătură efectivă puternică față de un stat.

Deși Convenția europeană a drepturilor omului prevede o mai bună protecție decât dreptul UE în ceea ce privește cetățenia, aceasta acceptă cu ușurință că, adesea, lipsa unei legături juridice de cetățenie merge mână în mână cu lipsa de legături concrete cu un anumit stat. Acest lucru, la rândul său, împiedică presupusa victimă să susțină că se află într-o situație comparabilă cu cea a cetățenilor. În esență, potrivit abordării CEDO, cu cât legătura efectivă a unei persoane față de un anumit stat este mai puternică, în special în ceea ce privește impozitarea, cu atât este mai puțin probabil să se constate că tratamentul diferențiat pe bază de naționalitate este justificat.

Exemplu: În *Zeibek împotriva Greciei*⁵⁷², solicitantului i s-a refuzat dreptul la pensie pentru cei cu „familii numeroase”. Cu toate că avea numărul necesar de copii, unul dintre copii nu deținea cetățenie greacă la momentul în care reclamanta a ajuns la vârsta de pensionare. Această situație a rezultat din deciziile anterioare ale guvernului de a retrage cetățenia întregii familii a reclamantei (care era ea însăși plină de nereguli) și de a reacorda apoi cetățenia numai pentru trei copii (întrucât al patrulea copil era deja căsătorit). CEDO a constatat că o politică de revocare a cetățeniei a fost aplicată în special în cazul musulmanilor greci. Curtea a constatat, de asemenea, că refuzarea pensiei nu putea fi justificată prin păstrarea cetățeniei grecești, întrucât acest raționament constituia el însuși o discriminare pe criterii de origine națională⁵⁷³.

572 CEDO, *Zeibek împotriva Greciei*, nr. 46368/06, 9 iulie 2009.

573 Vezi și CEDO, *Fawsie împotriva Greciei*, nr. 40080/07, 28 octombrie 2010, și *Saidoun împotriva Greciei*, nr. 40083/0728, octombrie 2010.

Exemplu: În cauza *Dhahbi împotriva Italiei*⁵⁷⁴, reclamantul, cetățean tunisian, intrase în Italia pe baza unui permis de ședere și de muncă legal. Cererea sa de acordare a unei alocații familiale a fost respinsă, întrucât, conform legislației relevante, numai resortisanții italieni și resortisanții țărilor terțe care dețin un permis de ședere pe termen lung erau eligibili. Reclamantul a susținut că a fost discriminat pe motive de cetățenie. CEDO a constatat că a fost tratat mai puțin favorabil decât lucrătorii din UE. Curtea a concluzionat că această diferență de tratament, bazată exclusiv pe criteriile de naționalitate, necesită motive hotărâtoare pentru a fi justificată și că argumentele bugetare invocate de Italia nu constituie o justificare suficientă. Prin urmare, a existat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Anakomba Yula împotriva Belgiei*⁵⁷⁵, un cetățean congolez locuia în Belgia în mod ilegal, deoarece, la scurt timp după ce a născut, permisul său de ședere a expirat și a început procesul de solicitare a reînnoirii. Aceasta se separase de soțul ei congolez și atât ea, cât și tatăl natural al copilului, un resortisant belgian, doreau să stabilească paternitatea copilului. În acest sens, reclamanta trebuia să introducă o acțiune împotriva soțului ei în termen de un an de la naștere. Reclamanta a solicitat asistență judiciară pentru a acoperi cheltuielile de procedură întrucât fondurile sale erau insuficiente. Asistența i-a fost însă refuzată întrucât finanțarea respectivă era disponibilă numai pentru resortisanți ai statelor care nu fac parte din Consiliul Europei și pentru situațiile în care cererea privea stabilirea unui drept de ședere. Reclamanta a fost sfătuită să finalizeze mai întâi reînnoirea permisului de ședere și apoi să depună o nouă cerere. CEDO a stabilit că, în aceste circumstanțe, reclamanta fusese privată de dreptul la un proces echitabil și că acest lucru se bazase pe cetățenia sa. Statul nu avea nicio justificare pentru că făcuse o diferență între persoanele care aveau și cele care nu aveau permis de ședere, într-o situație în care chestiuni importante care țineau de viața de familie erau puse în pericol, când perioada în care se putea stabili paternitatea era scurtă și când persoana se afla în curs de reînnoire a permisului.

Dreptul statelor de a reglementa intrarea și ieșirea neresortisanților la frontierele lor este bine stabilit în temeiul dreptului internațional public și este acceptat

574 CEDO, *Dhahbi împotriva Italiei*, nr. 17120/09, 8 aprilie 2014.

575 CEDO, *Anakomba Yula împotriva Belgiei*, nr. 45413/07, 10 martie 2009.

de CEDO. În legătură cu aceasta, CEDO a intervenit în primul rând în plângeri referitoare la expulzarea persoanelor atunci când acestea erau supuse unor tratamente sau pedepse inumane sau degradante sau torturii în statul de destinație (în temeiul articolului 3)⁵⁷⁶, sau când și-au creat legături de familie puternice care urmau să fie distruse dacă persoana era forțată să plece (în temeiul articolului 8)⁵⁷⁷.

Exemplu: În cauzele *C. împotriva Belgiei și Moustaquim împotriva Belgiei*⁵⁷⁸, reclamanții, care erau resortisanți marocani, fuseseră condamnați pentru infracțiuni și urmau să fie expulzați. Aceștia au invocat faptul că acest lucru constituie o discriminare pe baza cetățeniei, întrucât nici resortisanții belgieni, nici resortisanții străini din alte state membre ale UE nu puteau fi expulzați în circumstanțe asemănătoare. CEDO a stabilit că reclamanții nu se aflau într-o situație comparabilă cu cea a resortisanților belgieni, deoarece resortisanții beneficiază de dreptul de a rămâne în statul de origine, drept care este în mod explicit consacrat în articolul 3 din Protocolul nr. 4 la Convenția europeană a drepturilor omului. De asemenea, tratamentul diferențiat între resortisanții țărilor terțe și resortisanții altor state membre ale UE era justificat întrucât UE crease o ordine juridică specială, precum și cetățenia UE.

Aceste cauze trebuie comparate cu situațiile în care reclamantul a dezvoltat legături efective strânse cu statul gazdă, pe parcursul unei perioade lungi de rezidență sau de contribuție către stat prin impozitare.

Exemplu: În cauza *Andrejeva împotriva Letoniei*⁵⁷⁹, reclamanta fusese anterior cetățean al fostei Uniuni Sovietice cu drept de rezidență permanentă în Letonia. Legislația națională a clasificat-o pe reclamantă ca și cum ar fi lucrat în afara Letoniei în perioada anterioară declarării independenței (deși ocupase același post pe teritoriul leton și înainte, și după declararea independenței) și în consecință i-a calculat pensia pe baza timpului petrecut în același post după independență. În schimb, resortisanții letoni aflați pe același post erau îndreptățiți să primească o pensie bazată pe întreaga vechime în

576 Vezi, de exemplu, CEDO, *Trabelsi împotriva Belgiei*, nr. 140/10, 4 septembrie 2014.

577 CEDO, *Nunez împotriva Norvegiei*, nr. 55597/09, 28 iunie 2011.

578 CEDO, *C. împotriva Belgiei*, nr. 21794/93, 7 august 1996; CEDO, *Moustaquim împotriva Belgiei*, nr. 12313/86, 18 februarie 1991.

579 CEDO, *Andrejeva împotriva Letoniei* [GC], nr. 55707/00, 18 februarie 2009.

muncă, inclusiv activitatea anterioară independenței. CEDO a constatat că reclamanta se afla într-o situație comparabilă cu resortisanții letoni deoarece era „rezident permanent fără cetățenie” în temeiul dreptului național și contribuise pe aceeași bază. S-a afirmat că este nevoie de „argumente foarte solide” pentru a justifica un tratament diferențiat bazat exclusiv pe cetățenie, ceea ce CEDO a declarat că nu există în cazul de față. Deși a acceptat că statul beneficiază de obicei de o marjă mare de apreciere în chestiuni de politică fiscală și socială, situația reclamantei era efectiv prea apropiată de cea a resortisanților letoni pentru a justifica o discriminare pe această bază.

Exemplu: În cauza *Ponomaroyvi împotriva Bulgariei*⁵⁸⁰, doi adolescenți ruși care locuiau în Bulgaria au fost excluși din învățământul secundar deoarece nu puteau plăti taxele de școlarizare necesare. CEDO a constatat că un stat poate avea motive legitime pentru a restricționa utilizarea serviciilor publice cu consum ridicat de resurse de către imigranții ilegali și pe termen scurt, care, de regulă, nu contribuie la finanțarea lor. În plus, în anumite circumstanțe, statele pot face în mod justificat o deosebire între diferitele categorii de străini care își au reședința pe teritoriul lor. Spre deosebire de alte servicii publice însă, educația este un drept care se bucură de protecție directă în temeiul Convenției europene a drepturilor omului. Educația este un tip de serviciu public foarte specific, care nu doar aduce beneficii directe celor care îl folosesc, ci are și funcții sociale mai largi. CEDO a făcut distincție între învățământul universitar, unde taxele mai mari pentru străini pot fi considerate pe deplin justificate, și învățământul primar și secundar, unde statele beneficiază de o marjă mai restrânsă de apreciere. În ceea ce privește situația reclamanților, CEDO a subliniat că aceștia nu se aflau în aceeași situație cu care persoanele care intrau ilegal în statul respectiv. Aceștia se stabiliseră în Bulgaria de mici copii, erau pe deplin integrați și vorbeau fluent limba bulgară. În concluzie, CEDO a constatat că Bulgaria a discriminat solicitanții din cauza cetățeniei și a statutului lor de imigranți și a încălcat articolul 14 coroborat cu articolul 2 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În *Koua Poirrez împotriva Franței*⁵⁸¹, un resortisant din Côte d'Ivoire a depus o cerere pentru obținerea unui beneficiu pentru persoanele cu handicap. A fost refuzat din cauză că prestația respectivă era pusă la dispoziție doar pentru resortisanții francezi sau resortisanții statelor cu care

580 CEDO, *Ponomaroyvi împotriva Bulgariei*, nr. 5335/05, 21 iunie 2011.

581 CEDO, *Koua Poirrez împotriva Franței*, nr. 40892/98, 30 septembrie 2003.

Franța avea acorduri reciproce privind asigurările sociale. CEDO a stabilit că reclamantul se afla, de fapt, într-o situație similară cu cea a resortisanților francezi, întrucât îndeplinise toate celelalte criterii statutare pentru primirea prestației și mai primise și alte prestații de asigurări sociale care nu depindeau de cetățenie. CEDO a afirmat că ar fi nevoie de „argumente deosebit de solide” pentru a justifica o diferențiere de tratament între reclamant și alți resortisanți. Spre deosebire de cauzele analizate mai sus, în care statului i se acorda o marjă mare de apreciere față de chestiunile fiscale și de securitate socială, CEDO nu a fost convinsă de argumentul Franței cu privire la necesitatea echilibrării veniturilor și cheltuielilor statului și nici de diferența efectivă constând în faptul că între Franța și Cote d'Ivoire nu exista un acord de reciprocitate. Este interesant de observat că prestația în cauză se plătea indiferent dacă beneficiarul contribuise sau nu la sistemul național de asigurări sociale (ceea ce reprezentase motivul principal pentru a nu tolera discriminarea bazată pe cetățenie în cauzele de mai sus).

Exemplu: În cauza *Rangelov împotriva Germaniei*⁵⁸², unui resortisant bulgar aflat în detenție preventivă i s-a refuzat accesul la un program terapeutic pe care un resortisant german în poziția sa l-ar fi putut urma. Autoritățile și-au bazat refuzul pe faptul că fusese deja emis un ordin de expulzare în cazul solicitantului și nu au fost în măsură să îl pregătească pentru o viață în Bulgaria deoarece nu cunoșteau condițiile de viață de acolo. CEDO a constatat că o astfel de discriminare bazată exclusiv pe cetățenie a făcut ca reținerea să fie arbitrară și, prin urmare, a încălcat articolul 14, precum și articolul 5 din Convenția europeană a drepturilor omului.

5.8. Religie sau convingeri religioase

Deși legislația UE cuprinde măsuri de protecție limitate împotriva discriminării pe criterii de religie sau convingeri, domeniul de aplicare al Convenției europene a drepturilor omului este semnificativ mai amplu decât aceasta, întrucât articolul 9⁵⁸³ prevede un drept de sine stătător la libertatea de gândire, de conștiință și de religie.

582 CEDO, *Rangelov împotriva Germaniei*, nr. 5123/07, 22 martie 2012.

583 O explicație cu privire la domeniul de aplicare al articolului 9 din Convenția europeană a drepturilor omului poate fi găsită în: CoE (2015), *Ghid privind articolul 9*.

Exemplu: În cauza *Alujer Fernandez și Caballero García împotriva Spaniei*⁵⁸⁴, reclamantii – membri ai Bisericii Evanghelice Baptiste – s-au plâns că, spre deosebire de catolici, s-au aflat în imposibilitatea de a aloca un procent din impozitul lor pe venit direct bisericii de care aparțin. CEDO a declarat cazul inadmisibil pe motiv că biserica reclamantului nu se află într-o situație comparabilă cu Biserica Catolică, în sensul că nu a fost adresată nicio astfel de cerere guvernului, și pentru că guvernul încheiase un acord de reciprocitate cu Sfântul Scaun.

Exemplu: În cauza *Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței*⁵⁸⁵, reclamanta, o asociație evreiască, a considerat că metoda de tăiere a animalelor de către organizația evreiască existentă nu mai era conformă cu preceptele stricte asociate cărnii cușer și a solicitat o autorizație din partea statului pentru a desfășura propriul său ritual de tăiere a animalelor. Cererea asociației a fost respinsă pe motiv că nu este suficient de reprezentativă în cadrul comunității evreiești din Franța și că există deja abatoare autorizate pentru a desfășura astfel de ritualuri. CEDO a constatat că, în circumstanțele date, nu a existat niciun dezavantaj real pentru organizație, întrucât aceasta putea să obțină din alte surse carne provenită de la animale tăiate conform metodei cerute.

Exemplu: În *Vojnity împotriva Ungariei*⁵⁸⁶, solicitantul, membru al Congregation of the Faith, a avut dreptul de acces la copilul său retras după ce autoritățile naționale au constatat că acesta a abuzat de dreptul său de a influența copilul în exercitarea propriilor credințe religioase. CEDO a statuat că limitarea dreptului solicitantului la respectarea vieții de familie și a dreptului de a comunica și de a promova convingerile sale religioase în creșterea copilului său a urmărit un scop legitim, și anume interesul copilului. Cu toate acestea, aceasta a constatat că autoritățile nu au luat în considerare principiul proporționalității prin introducerea unei retrageri complete a drepturilor de acces ale reclamantului. CEDO a concluzionat că reclamantul a fost discriminat pe baza convingerilor religioase în exercitarea dreptului său la respectarea vieții de familie.

Exemplu: În cauza *İzzettin Doğan și alții împotriva Turciei*⁵⁸⁷, reclamantii, adepți ai religiei alevi, au solicitat recunoașterea serviciilor legate de exercitarea credinței lor ca serviciu public religios. Cererea le-a fost respinsă

584 CEDO, *Alujer Fernandez și Caballero García împotriva Spaniei* (dec.), nr. 53072/99, 14 iunie 2001.

585 CEDO, *Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței* [GC], nr. 27417/95, 27 iunie 2000.

586 CEDO, *Vojnity împotriva Ungariei*, nr. 29617/07, 12 februarie 2013.

587 CEDO, *İzzettin Doğan și alții împotriva Turciei* [GC], nr. 62649/10, 26 aprilie 2016.

în conformitate cu legislația națională. Reclamanții s-au plâns de faptul că refuzul cererii lor a le-a încălcat libertatea religioasă și că tratamentul lor era mai puțin favorabil decât cel al cetățenilor care aderă la o ramură majoritară a Islamului. CEDO a constatat că libertatea religioasă nu obligă un stat să stabilească un anumit cadru juridic prin care să se definească privilegiile acordate grupurilor religioase. Dacă însă ar face acest lucru, fiecare grup religios ar trebui să aibă șanse egale, iar criteriile de obținere a privilegiilor ar trebui să se aplice în mod nediscriminatoriu. Prin urmare, CEDO a considerat că această diferență de tratament între membrii unei minorități religioase și membrii unei majorități religioase este discriminatorie și a concluzionat că a existat o încălcare a interdicției de discriminare și a dreptului la libertatea religioasă.

Exemplu: În cauza *Milanović împotriva Serbiei*⁵⁸⁸, reclamantul, unul dintre principalii membri ai comunității religioase Hare Krishna din Serbia, a fost înjunghiat în mai multe ocazii. Acesta a raportat atacurile poliției și convingerea sa că este posibil să fi fost comise de membri ai unui grup de extremă dreaptă. Poliția a interogat martori și mai mulți suspecți potențiali, dar nu a identificat niciodată atacatorii. CEDO a constatat că autoritățile statului au obligația suplimentară de a lua toate măsurile rezonabile pentru a demasca motive religioase și a stabili dacă ura sau prejudecățile religioase ar fi putut juca un rol în evenimentele respective, chiar dacă relele tratamente au fost comise de persoane fizice. Deși a fost evident, având în vedere rapoartele poliției, că religia reclamantului ar fi putut fi un motiv care să stea la baza atacurilor, autoritățile nu au desfășurat o anchetă în conformitate cu cerințele prevăzute la articolul 14 coroborat cu articolul 3 din convenție.

Exemplu: În cauza *O'Donoghue și alții împotriva Regatului Unit*⁵⁸⁹, reclamantul, un resortisant nigerian care a solicitat azil în Regatul Unit, și partenerul său doreau să se căsătorească într-o biserică romano-catolică. În calitate de persoană care face obiectul controlului imigrației, acesta a fost obligat să solicite permisiunea secretarului de stat sub forma unui certificat de autorizare, pentru care a trebuit să plătească o taxă. Aceste formalități nu erau obligatorii în cazul persoanelor care doreau să se căsătorească sub Biserica Anglicană. Reclamantul a depus o cerere pentru un certificat de aprobare și a solicitat scutirea de la plata taxei pe motivul situației sale

588 CEDO, *Milanović împotriva Serbiei*, nr. 44614/07, 14 decembrie 2010.

589 CEDO, *O'Donoghue și alții împotriva Regatului Unit*, nr. 34848/07, 14 decembrie 2010.

financiare precare, însă cererea sa a fost respinsă. CEDO a constatat că schema de mai sus este constituie o discriminare pe motive de religie pentru care nu s-a furnizat nicio justificare obiectivă și rezonabilă.

Ce constituie de fapt o „religie” sau o „convingere” care beneficiază de protecție a făcut obiectul următoarei hotărâri privind manifestarea religiei la locul de muncă.

Exemplu: În cauza *Eweida și alții împotriva Regatului Unit*⁵⁹⁰, reclamantii, creștini practicanți, s-au plâns că au suferit o discriminare religioasă la locul de muncă. Primul și cel de al doilea reclamant s-au plâns de faptul că angajatorii lor au impus restricții în ceea ce privește purtarea vizibilă a crucilor creștine pe durata petrecută la locul de muncă, iar cel de al treilea și cel de al patrulea reclamant au susținut că au fost concediați ca urmare a faptului că au refuzat să îndeplinească anumite sarcini care, în viziunea lor, sprijineau homosexualitatea, o practică pe care o consideră incompatibilă cu convingerile lor religioase. CEDO a constatat o încălcare în ceea ce o privește pe prima reclamantă, angajată a companiei British Airways, subliniind că respectiva cruciuliță pe care o purta era discretă și nu ar fi putut să îi influențeze aspectul profesional. În plus, nu există nicio dovadă a unei încălcări reale a altor interese. În ceea ce privește al doilea reclamant, o asistentă medicală, interferența a fost proporțională cu obiectivul vizat (protecția sănătății și a securității asistenților medicali și a pacienților). În ceea ce privește al treilea reclamant, un ofițer de stare civilă, care a făcut obiectul unor măsuri disciplinare ca urmare a refuzului de a încheia un parteneriat civil, autoritățile au acționat cu o marjă largă de apreciere acordată unui stat atunci când este în joc dreptul altor persoane de a nu fi discriminate. În cazul celui de al patrulea reclamant, un terapeut pe relații de cuplu și probleme psihosexuale în cadrul unei organizații naționale private, CEDO a constatat că există motive rezonabile și obiective pentru a limita libertatea religioasă a reclamantilor, cu scopul de a apăra drepturile altor persoane, întrucât angajatorul urmărea o politică de nediscriminare pentru utilizatorii de servicii. Prin urmare, statul a acționat în limitele marjei sale largi de apreciere.

590 CEDO, *Eweida și alții împotriva Regatului Unit*, nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 și 36516/10, 15 ianuarie 2013.

Într-o serie de cauze referitoare la libertatea de religie și credință, în temeiul Convenției europene a drepturilor omului, CEDO a precizat că statul nu poate încerca să prescrie ceea ce constituie o religie sau o convingere și că aceste noțiuni îi protejează pe „atei, agnostici, sceptici și neutri”, protejându-i astfel pe cei care aleg „să aibă sau să nu aibă credințe religioase și să practice sau să nu practice o religie”⁵⁹¹. De asemenea, aceste cazuri indică faptul că religia sau convingerea este, în esență, personală și subiectivă și că nu trebuie să se refere neapărat la o credință construită în jurul unei instituții⁵⁹². S-a constatat că și religii apărute mai recent, precum scientologia, îndeplinesc condițiile necesare pentru a beneficia de protecție⁵⁹³.

CEDO a elaborat ideea de „convingere” în contextul dreptului la educație în temeiul articolului 2 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului care prevede că statul trebuie să respecte dreptul părinților de a asigura că educația copiilor lor este „conform convingerilor lor religioase și filozofice”. CEDO a declarat:

„Sensul obișnuit al cuvântului «convingeri», în sine, nu este sinonim cu «opinii» și «idei», după cum sunt întrebuițate la articolul 10 [...] din Convenție, care garantează libertatea de exprimare; acest termen este mai apropiat de «convingeri» (în textul în limba franceză: „convictions”) care figurează la articolul 9 [...] – și denotă o viziune care atinge un anumit nivel de forță morală, seriozitate, coeziune și importanță.”⁵⁹⁴.

Un simbol manifest al convingerii religioase a unei persoane este reprezentat de purtarea unor articole de îmbrăcăminte religioase. CEDO s-a confruntat recent cu cazuri privind libertatea de religie în contextul statelor care doresc să își mențină secularismul. În acest caz, un accent special trebuie pus asupra scopului declarat al statului de a preveni tulburările și de a proteja drepturile și libertățile altora.

591 CEDO, *S.A.S. împotriva Franței* [GC], nr. 43835/11, 1 iulie 2014, punctul 124; CEDO, *Izzettin Doğan și alții împotriva Turciei* [GC], nr. 62649/10, 26 aprilie 2016, punctul 103.

592 CEDO, *Secția de la Moscova a Armatei Salvării împotriva Rusiei*, nr. 72881/01, 5 octombrie 2006, punctele 57 și 58; CEDO, *Mitropolia din Basarabia și alții împotriva Moldovei*, nr. 45701/99, 13 decembrie 2001, punctul 114; CEDO, *Hasan și Chaush împotriva Bulgariei* [GC], nr. 30985/96, 26 octombrie 2000, punctele 62 și 78.

593 CEDO, *Biserica Scientologică Moscova împotriva Rusiei*, nr. 18147/02, 5 aprilie 2007.

594 CEDO, *Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, nr. 7511/76 și 7743/76, 25 februarie 1982, punctul 36.

Exemplu: În *S.A.S. împotriva Franței*⁵⁹⁵, în urma unei modificări a legislației naționale, solicitantei, resortisant francez și de religie musulmană, i s-a interzis să își acopere fața în public. CEDO a constatat că interzicerea purtării vălului complet a fost necesară pentru „conviețuirea” armonioasă și în limitele legii. CEDO a subliniat faptul că „respectarea setului minim de valori ale unei societăți democratice deschise” a prevalat asupra alegerii persoanei de a purta vălul complet. CEDO a constatat, de asemenea, că, deși interdicția afecta în mod disproporționat femeile musulmane care doresc să poarte văl complet pe față, nu exista nicio dispoziție legislativă care să vizeze exclusiv îmbrăcămintea religioasă; interdicția a împiedicat, de asemenea, orice articol de îmbrăcăminte care acoperă fața.

Exemplu: În *Ebrahimian împotriva Franței*⁵⁹⁶, contractul de muncă al solicitantei, în calitate de asistentă socială în spital, nu a fost reînnoit după ce aceasta a refuzat să nu mai poarte vălul islamic. Bazându-se pe jurisprudența sa anterioară referitoare la interdicțiile privind vălul⁵⁹⁷, CEDO a constatat că dreptul reclamantei de a-și manifesta religia este incompatibil cu cerința ca un serviciu public spitalicesc să rămână neutru. Interferența cu dreptul reclamantei de a-și manifesta religia era justificată de necesitatea de a proteja dreptul altora.

Exemple: Într-o hotărâre din 27 ianuarie 2015, Curtea Constituțională din Germania⁵⁹⁸ a respins o interdicție abstractă și a limitat posibilitatea autorităților de a introduce o interdicție asupra vălului în situațiile în care există un risc concret la adresa neutralității sau a altor drepturi⁵⁹⁹. În ordonanța din 26 august 2016, Consiliul de Stat francez a declarat nule și neavenite regulamentele municipale privind interzicerea costumelor de baie islamice pe plajă⁶⁰⁰.

Exemplu: Într-o cauză⁶⁰¹ din Austria, reclamanta era angajată ca secretară într-un birou notarial. Când purta vălul islamic și abaya, contactul ei cu clienții era restricționat. Când a început să poarte vălul pe întreaga față,

595 CEDO, *S.A.S. împotriva Franței* [GC], nr. 43835/11, 1 iulie 2014.

596 CEDO, *Ebrahimian împotriva Franței*, nr. 64846/11, 26 noiembrie 2015.

597 CEDO, *Leyla Şahin împotriva Turciei* [GC], nr. 44774/98, 10 noiembrie 2005; CEDO, *Kurtulmus împotriva Turciei* (dec.), nr. 65500/01, 24 ianuarie 2006.

598 Germania, Curtea Constituțională a Germaniei, 1 BvR 471/10, 1 BvR 1181/10, 27 ianuarie 2015.

599 Vezi și: Belgia, Consiliul de Stat, hotărârea nr. 228.752, 14 octombrie 2014.

600 Franța, Ordonanța Consiliului de Stat nr. 402742 și nr. 402777, 26 august 2016.

601 Austria, Curtea Supremă din Austria, 9 ObA 117/15, 25 mai 2016.

a fost concediată. Curtea Supremă a constatat că limitarea domeniului de aplicare al sarcinilor sale nu era justificată. Aceasta a subliniat că nepurtarea vălului pe cap nu constituia o cerință ocupațională reală și determinantă și a confirmat existența unei discriminări directe în această privință. În schimb, instanța a hotărât că purtarea de văluri pe față la locul de muncă constituia un obstacol în desfășurarea activității, întrucât se impuneau comunicarea și interacțiunea ireproșabile cu clienții, cu colegii și cu angajatorul. Prin urmare, a existat o cerință profesională reală și determinantă pentru a nu purta vălul pentru față.

În 2017, la aproape 17 de ani de la adoptarea Directivei privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE), CJUE a pronunțat o primă hotărâre privind discriminarea pe motive de religie.

Exemplu: În cauza *Samira Achbita și Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva G4S Secure Solutions NV*⁶⁰², reclamantul fusese concediat pentru nerespectarea regulii interne de a nu purta semne vizibile ale convingerilor sale politice, filozofice sau religioase la locul de muncă. CJUE a constatat că norma internă contestată viza orice manifestare a unor astfel de convingeri, fără a face distincții, trata toți angajații întreprinderii în același mod, impunându-le să se îmbrace în mod neutru. În consecință, o astfel de normă internă nu introducea un tratament diferențiat care se bazează în mod direct pe religie sau convingeri, în sensul directivei. Pe de altă parte, Comisia a considerat că o astfel de regulă ar putea constitui o discriminare indirectă, în cazul în care are ca efect punerea într-o situație vădit dezavantajoasă a persoanelor care aderă la o anumită religie. Cu toate acestea, un astfel de tratament ar putea fi justificat în mod obiectiv de un obiectiv legitim, precum urmărirea de către angajator, în relațiile cu clienții săi, a unei politici de neutralitate politică, filozofică și religioasă, cu condiția ca mijloacele de realizare a acestui obiectiv să fie corespunzătoare și necesare. CJUE a subliniat, de asemenea, că o normă care limitează simboluri sau articole de vestimentație religioase poate fi considerată adecvată numai atunci când face parte dintr-o politică de neutralitate care „este urmărită cu adevărat în mod coerent și sistematic”.

602 CJUE, C-157/15, *Samira Achbita și Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva G4S Secure Solutions NV* [GC], 14 martie 2017.

Exemplu: În cauza *Asma Bougnaoui și ADDH împotriva Micropole SA*⁶⁰³, în urma unei cereri din partea unui client, reclamantei i s-a cerut să nu poarte vălul islamic la locul de muncă. Întrucât nu a fost de acord să accepte cererea, a fost concediată. CJUE a reiterat faptul că o interdicție general aplicabilă a tuturor simbolurilor vizibile ale convingerilor religioase, filozofice sau politice ar fi discriminatorie în mod indirect, cu excepția cazului în care acest lucru ar fi justificat. În schimb, dacă decizia de a concedia nu s-a bazat pe o interdicție generală, ci s-a limitat în mod specific la vălul islamic, trebuie răspuns la întrebarea dacă respectarea unei astfel de cereri a unui client ar putea fi considerată o „cerință profesională reală și determinantă” care ar putea justifica o politică direct discriminatorie. CJUE a explicat că noțiunea de „cerință profesională reală și determinantă” se referă la o cerință care este dictată obiectiv de natura activităților profesionale în cauză sau de contextul în care sunt îndeplinite. Prin urmare, nu se poate referi la considerente subiective, precum disponibilitatea angajatorului de a ține seama de dorințele specifice ale clientului.

5.9. Originea socială, nașterea și proprietatea

Aceste trei criterii pot fi analizate ca fiind interconectate, întrucât se referă la un statut imputat unei persoane în temeiul unei caracteristici sociale, economice sau biologice moștenite⁶⁰⁴. Ca atare, acestea pot fi corelate și cu rasa și originea etnică.

În temeiul dreptului UE, în următorul caz, reclamantii au făcut referire la naștere ca criteriu protejat.

603 CJUE, C-188/15, *Asma Bougnaoui și Association de défense des droits de l'homme (ADDH) împotriva Micropole SA* [GC], 14 martie 2017.

604 De asemenea, criteriile privind originea socială, nașterea și averea figurează la articolul 2 alineatul (2) din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, 1966 (la care sunt parte toate statele membre ale UE). Vezi ONU, CESCR (2009), *Comentariul general nr. 20: Nediscriminarea în drepturile economice, sociale și culturale (articolul 2 alineatul 2 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale)*, doc. ONU E/C.12/GC/20, 2 iulie 2009, punctele 24-26 și 35.

Exemplu: În cauza *Zoi Chatzi împotriva Ypourgos Oikonomikon*⁶⁰⁵, CJUE a examinat dacă acordarea unei singure perioade de concediu pentru creșterea copilului pentru gemeni este discriminatorie pe criteriul nașterii, contrar articolului 21 din Carta drepturilor fundamentale. CJUE a statuat că drepturile prevăzute în acordul-cadru referitor la concediul pentru creșterea copilului au fost acordate părinților în calitatea lor de lucrători, pentru a-i ajuta să reconcilieze responsabilitățile parentale și profesionale. Nu a existat niciun drept referitor la concediul pentru creșterea copilului care să fie acordat copilului, nici în acordul-cadru, nici în Carta UE. Prin urmare, nu a existat o discriminare pe criterii de naștere în cazul în care s-a acordat o singură perioadă de concediu pentru creșterea copilului în cazurile care au implicat copii gemeni. De asemenea, CJUE a susținut că acordul-cadru nu poate fi interpretat ca autorizând în mod automat o perioadă separată de concediu pentru creșterea copilului pentru fiecare copil născut. S-a recunoscut faptul că acordul-cadru a stabilit numai cerințe minime și că pot fi efectuate ajustări ale normelor în cazul în care statele membre ale UE permit mai mult de trei luni de concediu obligatoriu pentru creșterea copilului. Cu toate acestea, atunci când adoptă măsuri de transpunere a acordului-cadru, legiuitorii statelor membre ale UE trebuie să țină seama de principiul egalității de tratament și să se asigure că părinții de copii gemeni beneficiază de un tratament care ține seama de nevoile lor.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, în afară de „naștere”, cazurile aduse în fața CEDO cu privire la aceste criterii au fost foarte puține sau inexistente. În cauza *Mazurek împotriva Franței*⁶⁰⁶, CEDO a constatat că tratamentul diferențiat, bazat doar pe faptul că respectivul copil s-a născut nelegitim, poate fi justificat numai prin „argumente solide”.

Exemplu: În cauza *Wolter și Sarfert împotriva Germaniei*⁶⁰⁷, reclamanții se născuseră nelegitim. În urma decesului taților, reclamanții au fost recunoscuți drept moștenitori ai averii acestora. Însă, conform legislației naționale, reclamanții puteau să moștenească averea taților doar dacă ar fi fost născuți nelegitim după 1 iulie 1949 și dacă tații lor ar fi decedat după 28 mai 2009.

605 CJUE, C-149/10, *Zoi Chatzi împotriva Ypourgos Oikonomikon*, 16 septembrie 2010.

606 CEDO, *Mazurek împotriva Franței*, nr. 34406/97, 1 februarie 2000.

607 CEDO, *Wolter și Sarfert împotriva Germaniei*, nr. 59752/13 și 66277/13, 23 martie 2017. Vezi și *Fabris împotriva Franței* [GC], nr. 16574/08, 7 februarie 2013.

Instanțele naționale au considerat că legislația nu se putea aplica retroactiv din cauza principiului securității juridice. Reclamanții s-au plâns că au fost discriminați în calitatea lor de copii nelegitimi față de copiii legitimi.

CEDO a constatat că, deși securitatea juridică reprezenta un factor important, aceasta nu este suficientă pentru a împiedica persoanele să moștenească averea taților și a făcut rezonabilă legătura dintre proporționalitatea mijloacelor utilizate și obiectivul urmărit. În consecință, CEDO a constatat încălcarea articolului 14 din convenție, coroborat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1.

Exemplu: În cazul *Chassagnou împotriva Franței*⁶⁰⁸, reclamantele au reclamat faptul că nu li se permitea să își folosească terenurile în conformitate cu dorințele lor. O lege obliga proprietarii de terenuri mici să transfere drepturile publice de vânătoare asupra terenurilor proprii, în timp ce proprietarii de terenuri mari nu aveau această obligație și puteau dispune de propriile terenuri după bunul plac. Reclamanții doreau să interzică vânătoarea pe terenurile lor și să le utilizeze pentru ocrotirea faunei sălbatice. CEDO a constatat că tratamentul diferențiat între proprietarii de terenuri mici și cei de terenuri mari constituia discriminare pe criterii de proprietate⁶⁰⁹.

În temeiul dreptului internațional, criteriile privind originea socială, nașterea și averea figurează la articolul 2 alineatul (2) din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, la care toate statele membre ale UE sunt parte. Comitetul pentru drepturile economice, sociale și culturale, responsabil pentru monitorizarea și interpretarea tratatului, a extins sensul acestora în comentariul general nr. 20⁶¹⁰. Potrivit Comitetului, „originea socială”, „nașterea” și „averea” sunt interconectate. Originea socială „se referă la statutul social moștenit de o persoană”. Aceasta se poate referi la poziția pe care a dobândit-o prin faptul că s-a născut într-o anumită clasă socială sau comunitate (cum ar fi cele bazate pe etnie, religie sau ideologie) sau ca urmare a unei situații sociale, precum sărăcia și lipsa de adăpost. De asemenea, criteriul nașterii se poate referi la statutul unei persoane de a se fi născut nelegitim sau de a fi adoptată. Criteriul

608 CEDO, cauza *Chassagnou și alții împotriva Franței* [GC], nr. 25088/94 și altele, 29 aprilie 1999.

609 Vezi și CEDO, *Herrmann împotriva Germaniei* [GC], nr. 9300/07, 26 iunie 2012.

610 ONU, CESCR (2009), *Comentariul general nr. 20: Nediscriminarea în drepturile economice, sociale și culturale (articolul 2 alineatul 2 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale)*, doc. ONU E/C.12/GC/20, 2 iulie 2009, punctele 24-26 și 35.

averii se poate referi la statutul unei persoane în legătură cu terenurile (locatar, proprietar sau ocupant ilegal) sau cu alte bunuri.

5.10. Limbă

În temeiul dreptului UE, limba nu constituie, în sine, un criteriu protejat separat, conform directivelor privind nediscriminarea. Cu toate acestea, limba poate fi protejată în conformitate cu Directiva privind egalitatea rasială, în măsura în care poate fi legată de rasă sau de originea etnică. De asemenea, limba a beneficiat de protecție din partea CJUE pe baza criteriului de cetățenie în contextul legislației referitoare la libera circulație a persoanelor⁶¹¹. CJUE a subliniat în repetate rânduri că dispozițiile TFUE referitoare la libera circulație a persoanelor sunt destinate să faciliteze exercitarea de către resortisanții statelor membre a unor activități profesionale de orice tip pe întreg teritoriul Uniunii Europene; aceste dispoziții se opun măsurilor care ar putea defavoriza resortisanții statelor membre atunci când doresc să exercite o activitate economică pe teritoriul altui stat membru⁶¹².

Exemplu: În cauza *Comisia Europeană împotriva Belgiei*⁶¹³, CJUE a examinat cerințele lingvistice pentru persoanele care candidaseră pentru posturi în cadrul serviciilor locale stabilite în regiunile vorbitoare de limbă franceză sau germană. În conformitate cu legea relevantă, persoanele ale căror diplome sau certificate nu demonstau că au fost educate în limba respectivă erau obligate să obțină un certificat eliberat numai de un anumit organism belgian în urma unei examinări efectuate de organismul respectiv. CJUE a considerat legitim să se solicite candidaților să cunoască limba din regiunea în care se află municipalitatea respectivă pentru a putea comunica cu autoritățile și cu publicul. Cu toate acestea, singura modalitate prin care persoanele respective își puteau dovedi cunoștințele lingvistice era disproporționată în raport cu scopul urmărit. CJUE a concluzionat că Belgia nu și-a îndeplinit obligațiile care îi revin în temeiul articolului 45 din TFUE și al Regulamentului nr. 492/2011.

611 CJUE, C-379/87, *Anita Groener împotriva Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*, 28 noiembrie 1989.

612 CJUE, C-202/11, *Anton Las împotriva PSA Antwerp NV* [GC], 16 aprilie 2013, punctul 19; CJUE, C-461/11, *Ulf Kazimierz Radziejewski împotriva Kronofogdemyndigheten i Stockholm*, 8 noiembrie 2012, punctul 29.

613 CJUE, C-317/14, *Comisia Europeană împotriva Regatului Belgiei*, 5 februarie 2015.

În temeiul dreptului Consiliului Europei, criteriul limbii este menționat la articolul 14 din CEDO și la articolul 1 din Protocolul nr. 12. De asemenea, atât Convenția-cadru a Consiliului Europei pentru protecția minorităților naționale din 1995⁶¹⁴ (ratificată de 39 de state membre ale CoE), cât și Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare din 1992⁶¹⁵ (ratificată de 24 de state membre ale CoE), impun sarcini specifice pentru state în ceea ce privește utilizarea limbilor minoritare. Niciunul dintre instrumente nu definește însă noțiunea de „limbă”. Articolul 6 alineatul (3) din Convenția europeană a drepturilor omului prevede în mod explicit, în contextul procesului penal, că orice persoană beneficiază de dreptul de a i se comunica acuzațiile care i se aduc într-o limbă pe care o înțelege, precum și de dreptul la un interpret, în cazul în care persoana în cauză nu înțelege sau nu vorbește limba utilizată în instanță.

Cauza de principiu înaintată CEDO, ce implică aspecte lingvistice, se referă la contextul educației.

Exemplu: În cauza *Belgium Linguistic*⁶¹⁶, mai mulți părinți au reclamat faptul că legislația națională privind procesul educativ era discriminatorie pe criterii de limbă. Având în vedere comunitatea francofonă și pe cea vorbitoare de neerlandeză din Belgia, dreptul național prevede că învățământul de stat sau subvenționat se va desfășura fie în franceză, fie în neerlandeză, în funcție de modul în care este considerată regiunea respectivă, franceză sau neerlandeză. Părinții copiilor vorbitori de limbă franceză care trăiesc în regiunea vorbitoare de limbă neerlandeză au reclamat faptul că acest lucru a împiedicat sau a îngreunat considerabil educarea copiilor lor în limba franceză. CEDO a constatat că, deși a existat o diferență de tratament, aceasta a fost justificată. Decizia s-a bazat pe considerentul că regiunile erau predominant unilingve. Prin urmare, diferența de tratament a fost justificată, întrucât nu ar fi viabil ca predarea să se desfășoare în ambele limbi. De asemenea, familiilor nu le era interzis să recurgă la învățământul privat în limba franceză în regiunile vorbitoare de limbă neerlandeză.

614 Consiliul Europei, Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale, CETS nr. 157, 1995.

615 Consiliul Europei, Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare, CETS nr. 148, 1995.

616 CEDO, *cauza „referitoare la anumite aspecte ale legilor privind utilizarea limbilor în educație în Belgia” împotriva Belgiei*, nr. 1474/62 și altele, 23 iulie 1968.

În cauza *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei*⁶¹⁷, (discutată în [secțiunea 2.4.2](#)), CEDO a reiterat faptul că a existat dreptul de a primi educație într-o limbă națională.

Într-o serie de cauze legate de normele pentru ortografierea numelor, CEDO a făcut referire la marja largă de apreciere de care au beneficiat statele membre și a constatat că politica relevantă nu a încălcat articolul 14. Motivele invocate au fost că politica nu a privat de alegere o persoană în ceea ce privește modul în care ar trebui să apară numele său⁶¹⁸ și nici nu a existat vreun obstacol juridic în calea alegerii unui prenume sau a unui nume kurd, cu condiția ca acesta să fie scris în conformitate cu normele din alfabetul turc⁶¹⁹.

Exemplu: În cauza *Macalin Moxamed Sed Dahir împotriva Elveției*⁶²⁰, cererea reclamantei de a-și schimba numele pe motiv că pronunția elvețiană a numelui are o semnificație ofensatoare în limba sa maternă a fost refuzată. CEDO a considerat că aceasta nu se află într-o situație comparabilă cu cea a persoanelor ale căror nume au un sens ridicol sau umilitor într-o limbă mai răspândită, cum ar fi o limbă națională. De asemenea, situația sa nu era comparabilă cu cea a migranților polonezi care au fost autorizați să își schimbe numele, întrucât nu puteau fi pronunțate de elvețieni. În concluzie, CEDO a considerat reclamația ca fiind în mod vădit nefondată⁶²¹.

Exemplu: O cauză din Austria⁶²² a avut ca obiect anunț de recrutare care impunea candidaților să aibă limba germană ca „limbă maternă”. Instanța a susținut că este necesar un anumit grad de cunoaștere a limbii pentru postul de designer grafic, însă cerința de a vorbi limba germană ca limbă maternă constituie o discriminare indirectă pe criterii de origine etnică.

617 CEDO, *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei* [GC], nr. 43370/04, 18454/06 și 8252/05, 19 octombrie 2012.

618 CEDO, *Bulgaria împotriva Ucrainei*, nr. 59894/00, 11 septembrie 2007, punctul 58.

619 CEDO, *Kemal Taşkın și alții împotriva Turciei*, nr. 30206/04 și alții, 2 februarie 2010.

620 CEDO, *Macalin Moxamed Dahir împotriva Elveției* (dec.), nr. 12209/10, 15 septembrie 2015.

621 A se compara, de asemenea, CJUE, C-391/09, *Malgożata Runevič-Vardyn și Łukasz Paweł Wardyn împotriva Vilniaus miesto savivaldybės administracija și alții*, 12 mai 2011, discutate în [secțiunea 4.6](#).

622 Austria, Tribunalul administrativ regional din Tirol, *LVwG-2013/23/3455-2*, 14 ianuarie 2014.

Exemplu: Într-o cauză⁶²³ din Regatul Unit, solicitarea adresată unei vorbitoare de limba engleză nenativă de a nu vorbi în limba maternă la locul de muncă a fost justificată. Instanțele naționale au constatat că tratamentul aplicat reclamantei nu avea legătură cu cetățenia acesteia. Acestea au acceptat că motivul care a stat la baza cerinței respective a constat în suspiciunile rezonabile (bazate pe comportamentul său) că ar putea fi o activistă pentru drepturile animalelor care dorește să se infiltreze în cadrul întreprinderii, care desfășura activități de testare a produselor pe animale. Prin urmare, din motive de securitate, era important ca personalul de conducere vorbitor de limbă engleză să înțeleagă personalul subordonat la locul de muncă.

Pentru o clarificare suplimentară cu privire la modul în care funcționează criteriul protejat al limbii în practică, este posibil să se recurgă la un caz soluționat de către Consiliul pentru Drepturile Omului (CDO) din cadrul ONU, responsabil pentru interpretarea și monitorizarea conformității cu Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (ICCPR, la care au aderat toate statele membre ale UE).

Exemplu: În cauza *Diergaardt împotriva Namibiei*⁶²⁴, reclamantii aparțineau unui grup minoritar de origine europeană care se bucurase anterior de autonomie politică, iar acum aparținea de Namibia. Limba vorbită de această comunitate era afrikaans. Reclamantii au susținut faptul că, în procedurile judiciare, erau obligați să folosească limba engleză, și nu limba lor maternă. De asemenea, au acuzat aplicarea unei politici de stat constând în refuzul de a se răspunde în limba afrikaans la comunicările scrise sau orale adresate de reclamantii, chiar dacă exista posibilitatea de a face acest lucru. CDO a constatat că nu a existat o încălcare a dreptului la un proces echitabil întrucât reclamantii nu au putut demonstra că erau afectați de utilizarea limbii engleze în cursul procedurilor judiciare. Acest lucru sugerează că dreptul la un interpret în timpul unui proces nu se aplică și în situația în care limba pur și simplu nu este limba maternă a presupusei victime. Se aplică, mai degrabă, în cazul în care victima nu este suficient de capabilă să înțeleagă sau să comunice în limba respectivă. De asemenea, Comitetul pentru Drepturile Omului a constatat că politica oficială a statului de a refuza comunicarea în altă limbă decât limba oficială (engleza) constituia o încălcare a dreptului la

623 Regatul Unit, Tribunalul de Apel pentru Litigii de Muncă, *Kelly împotriva Covance Laboratories Limited*, UKEAT/0186/15/LA, 20 octombrie 2015.

624 HRC, *Diergaardt și alții împotriva Namibiei*, Comunicarea nr. 760/1997, 6 septembrie 2000.

egalitate în fața legii pe criterii de limbă. Deși statul își poate alege limba oficială, acesta trebuie să permită funcționarilor să comunice și în alte limbi în măsura în care pot face acest lucru.

5.11. Opiniile politice sau de altă natură

În temeiul CEDO, „opiniile politice sau de altă natură” sunt prevăzute în mod expres ca „zonă protejată”. În temeiul dreptului UE, acestea nu figurează însă printre criteriile protejate de directivele UE privind nediscriminarea.

La nivel general, CEDO a hotărât, în cauza *Handyside împotriva Regatului Unit*, că dreptul la libertatea de exprimare va proteja nu doar „«informațiile» sau «ideile» permise favorabil ori considerate ca fiind inofensive sau indiferente, ci și pe cele care frapază, șochează sau neliniștesc statul ori un segment oarecare din populație”⁶²⁵. Opinia politică beneficiază de un statut privilegiat. CEDO a subliniat în repetate rânduri că alegerile libere și libertatea de exprimare, în special libertatea dezbaterilor politice, constituie „fundamentul oricărui sistem democratic”⁶²⁶. În consecință, competențele statelor de a impune restricții de exprimare politică sau de dezbateri pe teme de interes public sunt foarte limitate⁶²⁷.

Exemplu: În cauza *Virabyan împotriva Armeniei*⁶²⁸, reclamantul, membru al unuia dintre principalele partide de opoziție, a depus plângeri în temeiul articolului 14, coroborat cu articolul 3 din CEDO, susținând că a fost supus la rele tratamente în timpul arestului preventiv din cauza opiniei sale politice. CEDO a constatat că reclamantul a fost supus unei forme deosebit de crude de rele tratamente, cu încălcarea articolului 3. În urma examinării plângerii în temeiul articolului 14, CEDO a constatat că „pluralismul politic, care implică o coexistență pașnică a diversității opiniilor și a mișcărilor politice, este deosebit de important pentru supraviețuirea unei societăți democratice bazate pe statul de drept, iar actele de violență comise de agenți ai statului care sunt destinate să reprime, să elimine sau să descurajeze opoziția politică sau să îi pedepsească pe cei care dețin sau și-au exprimat o opinie politică

625 CEDO, *Handyside împotriva Regatului Unit*, nr. 5493/72, 7 decembrie 1976.

626 CEDO, *Oran împotriva Turciei*, nr. 28881/07 și 37920/07, 15 aprilie 2014, punctul 51.

627 CEDO, *Kurski împotriva Poloniei*, nr. 26115/10, 5 iulie 2016, punctul 47.

628 CEDO, *Virabyan împotriva Armeniei*, nr. 40094/05, 2 octombrie 2012.

divergentă reprezintă o amenințare deosebită pentru idealurile și valorile unei astfel de societăți⁶²⁹. Cu toate acestea, CEDO a constatat că elementele de probă invocate în acest caz au fost insuficiente pentru a dovedi că relele tratamente au fost motivate de opinia sa politică. În special, potrivit CEDO, constatarea potrivit căreia arestarea reclamantului a fost motivată politic nu a fost suficientă pentru a concluziona că relele tratamente au fost, de asemenea, cauzate ca urmare a opiniilor sale politice. CEDO a subliniat faptul că statul avea „obligația suplimentară de a lua toate măsurile rezonabile de a nu masca niciun motiv politic și de a stabili dacă intoleranța față de o opinie politică divergentă ar fi putut avea un rol în cadrul evenimentelor respective”⁶³⁰. Aceasta a constatat că autoritățile nu au luat aproape nicio măsură pentru a verifica o posibilă legătură de cauzalitate între motivele politice presupuse și abuzurile suferite de reclamant. În concluzie, CEDO a hotărât că modul în care autoritățile investigaseră cauza a constituit o încălcare a articolului 14 din convenție, coroborat cu articolul 3 în partea sa procedurală.

Exemplu: În cauza *Redfearn împotriva Regatului Unit*⁶³¹, reclamantul fusese concediat ca urmare a afilierei sale politice la un partid politic de extremă dreaptă care promova, printre altele, punctul de vedere conform căruia numai persoanele albe ar trebui să fie cetățeni ai Regatului Unit și solicita înlăturarea din țară a populațiilor care nu sunt de culoare albă stabilite acolo. Reclamantul lucrase ca șofer de autobuz pentru o întreprindere privată care furniza servicii de transport pentru autoritățile locale. Majoritatea pasagerilor erau de origine asiatică. Nu au existat plângeri cu privire la activitatea sau conduita sa la locul de muncă. Cu toate acestea, după ce a fost ales consilier local pentru partidul de dreapta, acesta a fost concediat în mod sumar din cauza preocupărilor angajatorului, potrivit căruia reclamantul ar fi putut pune în pericol contractul cu un consiliu local pentru transportul persoanelor vulnerabile de diverse origini etnice. Reclamantul a susținut faptul că demiterea sa, motivată exclusiv pe criteriul implicării sale politice, i-a încălcat drepturile prevăzute la articolele 10 și 11 din convenție.

CEDO nu a examinat măsura în care concedierea a fost justificată. Cu toate acestea, s-a constatat o încălcare a articolului 11 pe motiv că acesta nu a fost în măsură să conteste concedierea. CEDO a constatat că „în absența unor

629 *Ibid.*, punctul 200.

630 *Ibid.*, punctul 218.

631 CEDO, *Redfearn împotriva Regatului Unit*, nr. 47335/06, 6 noiembrie 2012.

garanții judiciare, un sistem juridic care permite concedierea de la un loc de muncă doar din cauza apartenenței lucrătorului la un partid politic are potențialul de a fi abuziv⁶³². CEDO a subliniat, de asemenea, că dreptul reclamantului de a contesta concedierea era încă valabil, indiferent de natura convingerilor sale politice, declarând: „Articolul 11 se aplică nu numai persoanelor sau asociațiilor ale căror puncte de vedere sunt permise favorabil sau considerate ca fiind inofensive sau indiferente, ci și celor care frapează, șochează sau neliniștesc⁶³³.”

5.12. „Orice altă situație”

În temeiul **Convenției europene a drepturilor omului**, termenul „orice altă situație” este, în linii mari, definit de CEDO drept „diferențe bazate pe o caracteristică identificabilă, obiectivă sau personală sau o «stare» prin care indivizii sau grupurile se diferențiază unul de celălalt⁶³⁴. De asemenea, interpretarea acestei noțiuni „nu se limitează la caracteristici care sunt personale în sensul în care sunt înăscute sau inerente⁶³⁵.”

După cum se poate observa din cele de mai sus, CEDO a elaborat mai multe criterii în cadrul categoriei „orice altă situație”, iar multe dintre acestea, precum orientarea sexuală, vârsta și handicapul, coincid cu cele elaborate în cadrul dreptului UE.

În plus față de handicap, vârstă și orientare sexuală, CEDO a recunoscut, de asemenea, că următoarele caracteristici reprezintă criteriile protejate în cadrul categoriei „orice altă situație”: paternitatea⁶³⁶, starea civilă⁶³⁷, apartenența la o organizație⁶³⁸, gradul militar⁶³⁹, calitatea de părinte al unui copil născut în afara

632 *Ibid.*, punctul 55.

633 *Ibid.*, punctul 56.

634 CEDO, *Novruk și alții împotriva Rusiei*, nr. 31039/11 și altele, 15 martie 2016, punctul 90.

635 CEDO, *Biao împotriva Danemarcei* [GC], nr. 38590/10, 24 mai 2016, punctul 89.

636 CEDO, *Weller împotriva Ungariei*, nr. 44399/05, 31 martie 2009.

637 CEDO, *Petrov împotriva Bulgariei*, nr. 15197/02, 22 mai 2008.

638 CEDO, *Danilenkov și alții împotriva Rusiei*, nr. 67336/01, 30 iulie 2009 (sindicat); CEDO, *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani împotriva Italiei (nr. 2)*, nr. 26740/02, 31 mai 2007 (francmasoni).

639 CEDO, *Engel și alții împotriva Țărilor de Jos*, nr. 5100/71 și altele, 8 iunie 1976.

căsătoriei⁶⁴⁰, domiciliul⁶⁴¹, starea de sănătate sau orice afecțiune⁶⁴², statutul de fost ofițer KGB⁶⁴³, persoanele pensionate din anumite categorii ale sectorului public⁶⁴⁴, deținuții în așteptarea procesului⁶⁴⁵.

Exemplu: În cauza *Varnas împotriva Lituaniei*⁶⁴⁶, reclamantului i s-a refuzat permisiunea de a primi vizite conjugale de la soția sa în cursul arestului preventiv, deoarece, așa cum au afirmat autoritățile competente, „deținuții care nu au fost condamnați nu au dreptul la vizite conjugale”. Prin urmare, diferența de tratament s-a bazat pe faptul că reclamantul era în stare de arestat preventiv, și nu de prizonier condamnat. CEDO a constatat că autoritățile nu au furnizat nicio justificare rezonabilă și obiectivă pentru diferența de tratament și, prin urmare, au acționat în mod discriminatoriu. În special, considerentul securității nu putea servi drept justificare. Soția reclamantului nu era nici martor, nici coacuzat în cauzele penale împotriva lui, astfel încât nu exista niciun risc de obstrucționare a procesului de colectare a probelor. CEDO a subliniat că autoritățile s-au bazat pe normele juridice, fără a explica de ce aceste interdicții au fost necesare și justificate în situația sa specifică. CEDO a considerat, de asemenea, că perioada deosebit de lungă a arestării preventive a reclamantului (doi ani în momentul în care acesta a solicitat inițial o vizită conjugală) i-a redus viața de familie până la un nivel care nu putea fi justificat prin limitările inerente aferente arestului preventiv.

De asemenea, **în temeiul Cartei sociale europene**, lista criteriilor de discriminare interzise menționate la articolului E din carta (revizuită) nu este exhaustivă.

640 CEDO, *Sommerfeld împotriva Germaniei* [GC], nr. 31871/96, 8 iulie 2003; CEDO, *Sahin împotriva Germaniei* [GC], nr. 30943/96, 8 iulie 2003.

641 CEDO, *Carson și alții împotriva Regatului Unit* [GC], nr. 42184/05, 16 martie 2010; CEDO, *Pichkur împotriva Ucrainei*, nr. 10441/06, 7 noiembrie 2013.

642 CEDO, *Novruk și alții împotriva Rusiei*, nr. 31039/11 și altele, 15 martie 2016.

643 CEDO, *Sidabras și alții împotriva Lituaniei*, nr. 50421/08 și 56213/08, 23 iunie 2015.

644 CEDO, *Fábián împotriva Ungariei* [GC], nr. 78117/13, 5 septembrie 2017. Cauza a fost înaintată Marii Camere.

645 CEDO, *Varnas împotriva Lituaniei*, nr. 42615/06, 9 iulie 2013.

646 *Ibid.*

Exemplu: În cauza *Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei*⁶⁴⁷, ECSR a examinat diferențele de statut juridic dintre diferitele categorii de judecători (judecători titulari și judecători consultanți). Organizația reclamantă a susținut că persoanele care îndeplinesc sarcinile de judecător de pace au fost discriminate în materie de securitate socială în comparație cu judecătorii titulari și cu alte tipuri de judecători consultanți. Judecătorii de pace, în calitate de membri ai sistemului judiciar, au exercitat în practică aceleași sarcini ca și judecătorii titulari. De asemenea, ambele categorii au fost tratate în mod egal în scopuri fiscale și aceeași procedură de încadrare a fost aplicată ambelor categorii. Principala diferență a constat în faptul că judecătorii de pace au fost privați de statutul juridic de funcționari și lucrători publici, iar dispozițiile privind remunerarea, securitatea socială, pensia și concediul s-au aplicat numai pentru judecătorii titulari. Acest lucru a dus la o situație în care unii judecători de pace și-au suspendat sau și-au redus activitatea profesională și, prin urmare, nu au avut dreptul la protecție socială, în timp ce alții au beneficiat de asigurări sociale din alte surse (în cadrul unui sistem de pensii, al unui contract de muncă sau al unei activități profesionale independente). ECSR a constatat că sarcinile atribuite ambelor grupuri și sarcinile îndeplinite erau similare și a confirmat că judecătorii de pace se aflau într-o situație comparabilă cu cea a judecătorilor titulari.

Guvernul a invocat mai multe argumente pentru a justifica tratamentul diferențiat. Acesta a făcut referire, în special, la procedura de selecție, la durata fixă a mandatului, la munca cu fracțiune de normă, la serviciul onorific sau la remunerația prin compensare. ECSR a constatat că aceste argumente vizează simple modalități de organizare a muncii, și nu constituie o justificare obiectivă și rezonabilă a tratamentului diferențiat. În concluzie, ECSR a constatat o încălcare a articolului E, coroborat cu articolul 12 alineatul (1) din Cartă, în ceea ce privește judecătorii de pace care au fost excluși de la acoperirea prin sistemul de asigurări sociale.

În temeiul directivelor UE privind nediscriminarea, se interzice numai discriminarea bazată pe un criteriu specificat. În consecință, diferențele de tratament între persoane aflate în situații comparabile care nu se bazează pe unul dintre criteriile protejate nu vor constitui o discriminare⁶⁴⁸.

647 ECSR, *Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei*, Plângerea nr. 102/2013, 5 iulie 2016.

648 CJUE, C-13/05, *Sonia Chacón Navas împotriva Eures Colectividades SA* [GC], 11 iulie 2006.

Exemplu: În cauza *Petya Milkova împotriva Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*⁶⁴⁹, plângerea privind discriminarea a vizat legislația națională care conferea lucrătorilor cu anumite handicapuri o protecție specială în avans în caz de concediere, fără a acorda o astfel de protecție funcționarilor publici cu același handicap. CJUE a subliniat faptul că tratamentul diferențiat pe motive de handicap poate fi stabilit numai dacă legislația națională utilizează un criteriu care nu este legat în mod indisolubil de un handicap. În acest caz, diferența de tratament s-a bazat pe raportul de muncă propriu-zis și, ca atare, nu intra sub incidența cadrului general stabilit de Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă.

⁶⁴⁹ CJUE, C-406/15, *Petya Milkova împotriva Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 martie 2017.

6

Aspecte procedurale în dreptul privind nediscriminarea

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>Directiva privind egalitatea de tratament (2000/78/CE), art. 10</p> <p>Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE), art. 8</p> <p>Articolul 9 din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (2004/113/CE)</p> <p>Articolul 19 din Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)</p> <p>CJUE, C-81/12, <i>Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării</i>, 2013</p> <p>CJUE, C-415/10, <i>Meister împotriva Speed Carrier Systems GmbH</i>, 2012</p> <p>CJUE, C-104/10, <i>Kelly împotriva National University of Ireland</i>, 2011</p> <p>CJUE, C-54/07, <i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV</i>, 2008</p> <p>CJUE, C-381/99, <i>Brunnhöfer împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG</i>, 2001</p>	<p>Împărțirea sarcinii probei</p>	<p>Articolul 3 (interzicerea torturii), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Virabyan împotriva Armeniei</i>, nr. 40094/05, 2012</p> <p>CEDO, <i>Timishev împotriva Rusiei</i>, nr. 55762/00 și 55974/00, 2005</p>

UE	Aspecte vizate	CoE
<p>CJUE, C-423/15, <i>Kratzer împotriva R+V Allgemeine Versicherung AG</i>, 2016</p> <p>CJUE, C-54/07, <i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV</i>, 2008</p>	Circumstanțe nerelevante pentru constatarea discriminării	CEDO, <i>D.H. și alții împotriva Republicii Cehe</i> [GC], nr. 57325/00, 2007
<p>CJUE, C-527/13, <i>Cachaldora Fernández împotriva INSS și TGSS</i> [GC], 2015</p> <p>CJUE, cauzele conexe C-4/02 și C-5/02, <i>Schönheit împotriva Stadt Frankfurt am Main și Becker împotriva Land Hessen</i>, 2003</p> <p>CJUE, C-167/97, <i>Regina împotriva Secretary of State for Employment</i>, 1999</p>	Rolul datelor statistice și de altă natură	<p>CEDO, <i>Di Trizio împotriva Elveției</i>, nr. 7186/09, 2016</p> <p>CEDO, <i>Abdu împotriva Bulgariei</i>, nr. 26827/08, 2014</p> <p>CEDO, <i>Opuz împotriva Turciei</i>, nr. 33401/02, 2009</p> <p>CEDO, <i>D.H. și alții împotriva Republicii Cehe</i> [GC], nr. 57325/00, 2007</p>
<p>Articolul 17 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă</p> <p>Articolul 17 din Directiva privind egalitatea rasială</p> <p>Decizia-cadru privind rasismul și xenofobia (2008/913/JAI)</p> <p>CJUE, C-407/14, <i>Arjona Camacho împotriva Seguridad Seguridad España, SA</i>, 2015</p> <p>CJUE, C-81/12, <i>Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării</i>, 2013</p>	Punerea în aplicare a dreptului privind nediscriminarea	<p>Articolul 6 (dreptul la un proces echitabil), articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie), articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenția europeană a drepturilor omului</p> <p>CEDO, <i>Sidabras și alții împotriva Lituaniei</i>, nr. 50421/08 și 56213/08, 2015</p> <p>CEDO, <i>García Mateos împotriva Spaniei</i>, nr. 38285/09, 2013</p> <p>CEDO, <i>Hulea împotriva României</i>, nr. 33411/05, 2012</p>

Puncte esențiale

- Sarcina inițială revine reclamantului, care trebuie să prezinte dovezi care indică faptul că a avut loc o discriminare.
- Dovezile statistice pot fi întrebunțate pentru a da naștere unei prezumții de discriminare.
- Ulterior, pârâtul este cel căruia îi revine sarcina să prezinte dovezi din care să rezulte că tratamentul mai puțin favorabil nu se baza pe unul dintre criteriile protejate.

- Presumția de discriminare poate fi respinsă dovedind: fie că victima nu se află într-o situație similară cu cea a „termenului de comparație”, fie că diferența de tratament se bazează pe un factor obiectiv, fără legătură cu criteriul protejat. În cazul în care pârâtul nu reușește să respingă această presumție, acesta poate încerca în continuare să justifice un tratament diferențiat.

Discriminarea nu tinde să se manifeste într-o manieră deschisă și ușor de identificat. Dovedirea unui caz de discriminare directă este adesea dificilă, chiar dacă, prin definiție, tratamentul diferențiat este „în mod deschis” bazat pe o caracteristică a victimei. Astfel cum s-a discutat în [capitolul 2](#), motivul pentru tratamentul diferențiat este adesea neexprimat sau superficial asociat altui factor (precum prestațiile condiționate de pensionarea unei persoane care sunt asociate vârstei drept criteriu protejat). În acest sens, cazurile în care persoanele declară în mod deschis baza tratamentului diferențiat ca fiind unul dintre criteriile protejate sunt relativ rare. O excepție de la acest caz poate fi găsită în cauza *Feryn*⁶⁵⁰, în care proprietarul unei întreprinderi din Belgia a declarat, prin intermediul anunțurilor și pe cale orală, că nu vor fi recrutați „imigranți” pentru a lucra în cadrul întreprinderii respective. CJUE a constatat că acesta a fost un caz clar de discriminare directă pe criterii de rasă sau origine etnică. Cu toate acestea, autorii nu vor declara întotdeauna că tratează pe cineva mai puțin favorabil decât pe altcineva și nici nu vor indica motivul pentru care fac acest lucru. Unei femei i se poate refuza accesul la un loc de muncă spunându-i-se pur și simplu că este „mai puțin calificată” pentru acel post decât candidatul de sex masculin care primește postul. În această situație, victimei îi este dificil să dovedească faptul că a fost direct discriminată pe criterii de sex.

Pentru a face față dificultății de a dovedi că tratamentul diferențiat s-a bazat pe un criteriu protejat, dreptul european privind nediscriminarea permite ca sarcina probei să fie repartizată. În consecință, odată ce reclamantul poate prezenta faptele pe baza cărora se poate presupune că a avut loc discriminarea, sarcina probei revine pârâtului care trebuie să dovedească contrariul. Această inversare a sarcinii probei este deosebit de utilă în cazurile de discriminare indirectă, când trebuie să se dovedească faptul că normele sau practicile speciale au un impact disproporționat asupra unui anumit grup. Pentru a da naștere unei prezumții de discriminare indirectă, poate fi nevoie ca un solicitant să se bazeze pe date statistice care să dovedească modelele generale de tratament diferențiat. Unele jurisdicții naționale acceptă, de asemenea, dovezi generate de „testarea situației”.

650 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008.

6.1. Inversarea sarcinii probei

În mod normal, persoana care introduce acțiunea trebuie să convingă organismul de decizie că a avut loc un caz de discriminare. Cu toate acestea, poate fi deosebit de dificil de demonstrat că a fost aplicat un tratament diferențiat pe baza unei anumite caracteristici protejate. Acest lucru se datorează faptului că motivul care stă la baza unui tratament diferențiat de multe ori nu există decât în mintea pârâtului. În consecință, plângerile de discriminare sunt, cel mai adesea, bazate pe concluzii obiective privind norma sau practica în cauză. Cu alte cuvinte, instanța trebuie să fie convinsă de faptul că singura explicație rezonabilă pentru aplicarea tratamentului diferențiat este o caracteristică protejată a victimei, precum sexul sau rasa. Acest principiu se aplică în mod egal în cazurile de discriminare directă sau indirectă.

Întrucât presupusul făptuitor se află în posesia informațiilor necesare pentru a dovedi o plângere, legea privind nediscriminarea permite ca sarcina probei să fie repartizată între victimă și presupusul pârât (inversarea sarcinii probei). Odată ce persoana care invocă discriminarea a stabilit o prezumție de discriminare (discriminare *prima facie*), sarcina revine pârâtului, care trebuie să demonstreze că diferența de tratament nu este discriminatorie. Acest lucru poate fi realizat fie prin dovedirea faptului că nu a existat nicio legătură de cauzalitate între criteriul interzis și tratamentul diferențiat, fie prin demonstrarea faptului că, deși tratamentul diferențiat este legat de criteriul interzis, acesta prezintă o justificare rezonabilă și obiectivă. În cazul în care presupusul autor al discriminării nu poate dovedi niciunul dintre cele două, acesta va fi tras la răspundere pentru discriminare.

Principiul repartizării sarcinii probei este bine înrădăcinat în dreptul UE⁶⁵¹ și Convenția europeană a drepturilor omului. ECSR a recunoscut, de asemenea, faptul că, în materie de discriminare, sarcina probei nu ar trebui să revină în întregime reclamantului, ci ar trebui să facă obiectul unei ajustări adecvate⁶⁵².

651 În plus față de cazurile menționate mai jos, vezi: articolul 8 din Directiva privind egalitatea rasială; articolul 10 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 19 din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul 9 din Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii.

652 ECSR, *Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei*, Plângerea nr. 102/2013, 5 iulie 2016, punctul 73; ECSR, *SUD Travail Affaires Sociales, SUD ANPE și SUD Collectivité Territoriales împotriva Franței*, Plângerea nr. 24/2004, 8 noiembrie 2005; ECSR, *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) împotriva Bulgariei*, Plângerea nr. 41/2007, 3 iunie 2008.

În temeiul dreptului UE, preambulul la Directiva 2006/54/CE⁶⁵³ subliniază că „adoptarea unor reguli referitoare la sarcina probei joacă un rol important în ceea ce privește posibilitatea de a pune efectiv în aplicare principiul egalității de tratament. După cum a afirmat Curtea de Justiție, este necesar, prin urmare, să se adopte dispoziții astfel încât sarcina probei să revină pârâtului atunci când există un caz aparent de discriminare, cu excepția procedurilor în care investigarea faptelor revine jurisdicției sau instanței naționale competente”. Obligația de a introduce inversarea sarcinii probei în reglementările naționale privind nediscriminarea ale statelor membre ale UE apare, de asemenea, în Directiva privind egalitatea rasială⁶⁵⁴, în Directiva-cadru privind încadrarea în muncă⁶⁵⁵ și în Directiva privind egalitatea de gen (reformare)⁶⁵⁶.

În temeiul dreptului Convenției europene a drepturilor omului, repartizarea sarcinii probei a fost explicată prin jurisprudența CEDO. Împreună cu alte mecanisme de protecție regionale și globale în domeniul drepturilor omului, jurisprudența CEDO a adoptat repartizarea sarcinii probei într-un mod mai general pentru a dovedi plângerile privind încălcările drepturilor omului. Practica CEDO este de a analiza probele disponibile ca un întreg, luând în considerare faptul că, de multe ori, statul deține controlul asupra informațiilor necesare pentru a susține o plângere. În consecință, în cazul în care faptele prezentate de reclamant par credibile și în concordanță cu dovezile disponibile, CEDO le va accepta drept demonstrate, cu excepția cazului în care statul este în măsură să ofere o explicație alternativă convingătoare. În exprimarea CEDO, sunt acceptate drept fapte acele afirmații care sunt:

Repartizarea sarcinii probei: reclamantul trebuie să aducă probe suficiente care să indice că a avut loc un tratament discriminatoriu. Acest lucru va da naștere unei prezumții de discriminare, pe care presupusul făptuitor trebuie apoi să o infirme.

653 Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare).

654 Directiva 2000/43/CE a Consiliului din 29 iunie 2000 de punere în aplicare a principiului egalității de tratament între persoane, fără deosebire de rasă sau origine etnică.

655 Directiva 2000/78/CE a Consiliului din 27 noiembrie 2000 de creare a unui cadru general în favoarea egalității de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă și ocuparea forței de muncă.

656 Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare).

„[...] susținute de evaluarea liberă a tuturor probelor, inclusiv de concluziile care ar putea decurge din faptele și informațiile aduse de părți [...]. Dovezile pot rezulta din coexistența unor deducții logice suficient de puternice, clare și concordante sau a unor prezumții de fapt similare de necontestat. În plus, nivelul de persuasiune necesar pentru a ajunge la o anumită concluzie și, în acest sens, repartizarea sarcinii probei, sunt intrinsec legate de specificul faptelor, de natura afirmației făcute și de dreptul în cauză protejat prin Convenția europeană a drepturilor omului”⁶⁵⁷.

Exemplu: În cauza *Timishev împotriva Rusiei*⁶⁵⁸, reclamantul a susținut că a fost împiedicat să treacă un punct de control într-o anumită regiune din cauza originii sale cecene. CEDO a constatat că acest lucru este confirmat de documente oficiale, care demonstrează existența unei politici care restricționează circulația cetățenilor de etnie cecenă. Explicația statului a fost considerată neconvingătoare din cauza incoerențelor în afirmația că victima a plecat în mod voluntar după ce i-a fost refuzată prioritatea la coada de așteptare. În consecință, CEDO a admis că reclamantul a fost discriminat pe criterii de origine etnică.

În temeiul dreptului UE, persoana care susține că a fost discriminată trebuie să stabilească, într-o primă etapă, faptele care permit să se presupună existența unei discriminări. Evaluarea faptelor care permit să se presupună existența unei discriminări rămâne de competența organismelor judiciare naționale, în conformitate cu legislația sau practica națională.

Exemplu: În cauza *Susanna Brunnhofer împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG*⁶⁵⁹, reclamanta a susținut existența unei presupuse discriminări pe motive de sex, întrucât aceasta a fost plătită la un nivel inferior față de cel al unui coleg de sex masculin pentru care se aplica aceeași grilă de salarizare. CJUE a afirmat că este de datoria reclamantei

657 CEDO, *Nahova și alții împotriva Bulgariei* [GC], nr. 43577/98 și 43579/98, 6 iulie 2005, punctul 147. Acesta se repetă în cauza CEDO, *Timishev împotriva Rusiei*, nr. 55762/00 și 55974/00, 13 decembrie 2005, punctul 39, și CEDO, *D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, punctul 178.

658 CEDO, *Timishev împotriva Rusiei*, nr. 55762/00 și 55974/00, 13 decembrie 2005, punctele 40-44.

659 CJUE, C-381/99, *Susanna Brunnhofer împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG*, 26 iunie 2001, punctele 51-62.

să dovedească mai întâi că primește o remunerație mai mică decât colegul său de sex masculin și, în al doilea rând, că a desfășurat o activitate cu valoare egală. Acest lucru ar fi suficient pentru a permite să se presupună că tratamentul diferențiat ar putea fi explicat numai prin referire la sexul său. Ulterior, obligația de a dovedi acest lucru va reveni angajatorului.

Exemplu: În cauza *Patrick Kelly împotriva National University of Ireland (University College, Dublin)*⁶⁶⁰, reclamantul a solicitat un program de formare profesională la University College din Dublin (UCD), dar cererea sa a fost respinsă. Reclamantul a considerat că este mai bine calificat decât o candidată de sex feminin căreia i s-a oferit un loc în program. Acesta a susținut că nu i s-a aprobat participarea la programul de formare din cauza discriminării pe criterii de sex și a solicitat dezvoltarea celorlalte cereri pentru stabilirea faptelor. UCD a dezvoltat doar versiuni prescurtate.

CJUE a afirmat că nici Directiva privind sarcina probei în cazurile de discriminare sexuală (97/80/CE), nici Directiva privind egalitatea de tratament (76/207/CEE) nu conferă dreptul, în general, unui solicitant de formare profesională de a avea acces la informații cu privire la calificările celorlalți solicitanți, pe baza unei suspiciuni de discriminare, și că orice divulgare ar fi supusă normelor UE privind confidențialitatea datelor cu caracter personal. Cu toate acestea, a fost de competența instanței naționale să decidă dacă scopul Directivei 97/80/CE a Consiliului⁶⁶¹ a impus divulgarea unor astfel de fapte în cazuri individuale.

Exemplu: În cauza *Galina Meister împotriva Speech Design Carrier Systems GmbH*⁶⁶², cererile de angajare ale reclamantei pe postul de dezvoltator de software au fost respinse. Fiind de părere că a îndeplinit cerințele postului, aceasta a susținut că a suferit un tratament mai puțin favorabil față de o altă persoană aflată într-o situație comparabilă, din motive legate de sex, vârstă și origine etnică. CJUE a statuat că, în conformitate cu legislația UE [Directiva privind egalitatea rasială (2000/43/CE), Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE) și

660 CJUE, C-104/10, *Patrick Kelly împotriva National University of Ireland (University College, Dublin)*, 21 iulie 2011.

661 Directiva 97/80/CE a Consiliului din 15 decembrie 1997 privind sarcina probei în cazurile de discriminare pe motive de sex, abrogată prin Directiva 2006/54/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 5 iulie 2006 privind punerea în aplicare a principiului egalității de șanse și al egalității de tratament între bărbați și femei în materie de încadrare în muncă și de muncă (reformare).

662 CJUE, C-415/10, *Galina Meister împotriva Speech Design Carrier Systems GmbH*, 19 aprilie 2012.

Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE)], lucrătorii care îndeplinesc cerințele menționate în anunțul de recrutare, dar cărora le este respinsă cererea de angajare nu au dreptul să fie informați cu privire la motivul pentru care postul a fost ocupat de un candidat diferit la finalul procesului de recrutare. Cu toate acestea, refuzul de a furniza aceste informații poate fi considerat drept unul dintre elementele care permit să se presupună existența unei discriminări în procesul de recrutare respectiv.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, reclamantului îi revine, în mod similar, sarcina probei în cazul în care se poate presupune că a existat o discriminare.

Exemplu: În cauza *Virabyan împotriva Armeniei*⁶⁶³, reclamantul a fost arestat pe fondul suspiciunii că transporta o armă de foc și a fost supus unor rele tratamente din cauza opiniilor sale politice. Pentru a-și susține cauza, reclamantul s-a bazat pe diferite rapoarte care prezintă în detaliu situația politică din Armenia și reprimarea pe scară largă a opoziției politice de către guvern. De asemenea, acesta a afirmat că nu există dovezi credibile care să justifice suspiciunea pe baza căreia a fost arestat. Reclamantul a fost interogat numai cu privire la participarea sa la demonstrații și la rolul său în ceea ce privește încurajarea participării altor persoane. CEDO a constatat că arestarea reclamantului a fost motivată politic, dar a concluzionat că acest fapt nu a fost suficient pentru a concluziona că relele tratamente au fost aplicate tot din motive politice. În special, CEDO a subliniat că nu există o modalitate obiectivă de verificare a afirmațiilor reclamantului. Au existat și alte explicații posibile ale comportamentului violent al ofițerilor de poliție: răzbunare pentru vătămarea provocată de reclamant unuia dintre aceștia, confruntarea dintre reclamant și ofițerii de poliție sau, în general, din motive de brutalitate a forțelor de poliție. CEDO a concluzionat că nu s-a putut stabili, dincolo de orice îndoială rezonabilă, că motivele politice au avut un rol în relele tratamente aplicate reclamantului. În schimb, probele în speță au fost suficiente pentru ca CEDO să constate că autoritățile nu au reușit să investigheze dacă discriminarea a avut un rol în relele tratamente aplicate reclamantului. Guvernul ar fi trebuit să dovedească faptul că a colectat și administrat dovezi, a analizat toate mijloacele practice de a descoperi

⁶⁶³ CEDO, *Virabyan împotriva Armeniei*, nr. 40094/05, 2 octombrie 2012. Pentru o descriere detaliată a cazului, vezi [secțiunea 5.11](#).

adevărul și a prezentat decizii pe deplin motivate, imparțiale și obiective, fără a omite fapte suspecte care ar fi putut indica acte de violență din motive politice. Întrucât autoritățile nu au examinat numeroasele inconsecvențe și alte elemente care indică posibilitatea ca măsura respectivă să fi fost motivată politic și nu s-a ajuns la nicio concluzie pe baza materialelor disponibile, CEDO a putut confirma că a avut loc o încălcare a articolului 14 din CEDO coroborat cu articolul 3 din latura procedurală.

Este important să se țină seama de două aspecte. În primul rând, dreptul național va stabili ce fel de probe sunt admisibile în fața organismelor naționale, iar acesta poate fi mai strict decât normele utilizate de CEDO sau de CJUE. În al doilea rând, regula cu privire la inversarea sarcinii probei nu se va aplica în mod normal în cazurile de drept penal în care statul îl acuză pe pârât de o infracțiune motivată de ură. Aceasta se datorează parțial faptului că este nevoie de un standard al obligației de probă mai ridicat pentru a stabili răspunderea penală și parțial faptului că ar fi dificil să se solicite unui pârât să dovedească că nu are un motiv rasist, fapt ce este în întregime subiectiv⁶⁶⁴.

În cazul în care un reclamant care invocă o discriminare directă a stabilit prezumția de discriminare, presupusul pârât poate respinge prezumția în două moduri. Acesta poate dovedi fie că reclamantul nu se află de fapt într-o situație similară sau comparabilă cu cea a „termenului de comparație”, după cum s-a discutat în [secțiunea 2.2.3](#), fie că tratamentul diferențiat nu se bazează pe un criteriu protejat, ci pe alte diferențe obiective, după cum s-a discutat în [secțiunea 3.2](#). În cazul în care pârâtul nu reușește să respingă prezumția, acesta va trebui să construiască o apărare în ceea ce privește tratamentul diferențiat, arătând că este o măsură justificată în mod obiectiv și proporțională. **În temeiul Convenției europene a drepturilor omului**, testul de justificare obiectivă este disponibil, în timp ce, **în temeiul dreptului UE**, diferența de tratament poate fi justificată numai în anumite cazuri⁶⁶⁵.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, în cazul în care un solicitant care invocă o discriminare indirectă stabilește o prezumție *juris tantum* că efectul unei măsuri sau al unei practici este discriminatoriu, sarcina revine statului

664 Pentru abordarea Convenției europene a drepturilor omului în ceea ce privește inversarea sarcinii probei în contextul violenței rasiste, vezi CEDO, *Nachova și alții împotriva Bulgariei* [GC], nr. 43577/98 și 43579/98, 6 iulie 2005, punctele 144-159. Legislația UE privind discriminarea nu impune inversarea sarcinii probei în contextul dreptului penal.

665 Vezi [secțiunile 3.1 și 3.2](#).

respondent, care trebuie să demonstreze că diferența de tratament nu este discriminatorie⁶⁶⁶. **În temeiul dreptului UE**, în cazul discriminării indirecte, pârâțul trebuie să dovedească că măsura, legea sau practica adoptată este adecvată și necesară pentru a atinge obiectivele legitime respective, iar dezavantajele cauzate nu sunt proporționale în raport cu obiectivele urmărite⁶⁶⁷.

Exemplu: În cauza *Susanna Brunnhofer împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG*⁶⁶⁸, CJUE a oferit orientări cu privire la modul în care angajatorul ar putea respinge prezumția de discriminare. Mai precis, demonstrând că angajatul de sex masculin și cel de sex feminin nu se aflau, de fapt, într-o situație comparabilă deoarece activitățile desfășurate de aceștia nu aveau valoare egală. Aceasta ar putea fi situația în care posturile celor doi angajați implică îndatoriri de natură substanțial diferită. În al doilea rând, demonstrând că existența unor factori obiectivi, care nu au legătură cu sexul, explică diferența de remunerare. Acest lucru s-ar putea întâmpla dacă venitul angajatului de sex masculin este completat de indemnizații de deplasare acordate în virtutea faptului că face naveta pe o distanță mare și că în timpul săptămâinii de lucru locuiește la hotel.

Exemplu: În cauza *Feryn*⁶⁶⁹, CJUE a constatat că reclamele și declarațiile făcute de pârât au dat naștere la prezumția de discriminare directă. Cu toate acestea, CJUE a afirmat, de asemenea, că pretinsul autor ar putea respinge această prezumție dacă ar putea dovedi că practicile de recrutare nu tratează, de fapt, diferit persoanele de culoare – de exemplu, arătând că personalul de culoare era, de fapt, recrutat în mod obișnuit.

Exemplu: În cauza *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*⁶⁷⁰, un ONG care promovează și protejează drepturile persoanelor LGBT în România s-a plâns de o serie de declarații publice homofobe făcute de un patron al unui club de fotbal profesionist. În special, reclamanta a făcut referire la declarația din cadrul unui interviu, în care

666 CEDO, *D.H. și alții împotriva Republicii Ceha* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, punctul 189.

667 CJUE, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisija za zashtita ot diskriminatsia* [GC], 16 iulie 2015, punctul 128.

668 CJUE, C-381/99, *Susanna Brunnhofer împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG*, 26 iunie 2001.

669 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008.

670 CJUE, C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013.

patronul clubului spunea că va angaja niciodată un jucător homosexual. CJUE a observat că, deși patronul nu avea competențe legale în materie de recrutare, acesta a afirmat în mod public că are un rol important în gestionarea clubului de fotbal. În această situație, declarațiile unui patron ar fi putut să angajeze răspunderea clubului respectiv. Din acest motiv, sarcina probei pentru a dovedi că nu a avut o politică de recrutare discriminatorie ar fi putut să revină clubului de fotbal. Cu toate acestea, CJUE a subliniat că, în acest context, nu era necesar să se dovedească faptul că au fost recrutate în trecut persoane cu o anumită orientare sexuală, întrucât ar fi putut interfera cu dreptul la viață privată al persoanelor în cauză. Ar fi fost suficient pentru club să se distanțeze de declarații publice discriminatorii și să dovedească existența unor dispoziții exprese în politica sa de recrutare, destinate să asigure respectarea principiului egalității de tratament.

În mod similar, **în dreptul internațional** se aplică principiul partajării sarcinii probei. Un exemplu poate fi găsit în jurisprudența Comitetului pentru eliminarea discriminării rasiale⁶⁷¹. Un cetățean slovac de origine romă a depus o cerere pentru postul de asistent didactic. Candidatura sa a fost refuzată și o persoană mai puțin calificată și a fost angajată o persoană cu mai puțină experiență decât reclamanta. Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale a constatat o încălcare a obligației statului parte de a garanta egalitatea în ceea ce privește dreptul la muncă, fără deosebire de rasă, culoare, origine națională sau etnică. Acest lucru s-a datorat faptului că statul nu a răspuns în mod satisfăcător afirmațiilor reclamantei și nu a oferit argumente convingătoare pentru a justifica tratamentul diferențiat al reclamantei atunci când a luat în considerare cererea sa de angajare. Comitetul a considerat că insistența instanțelor potrivit căroră reclamanta trebuia să dovedească intenția discriminatorie nu este conformă cu interdicția comportamentului discriminatoriu impusă de ICED și nici cu procedura de inversare a sarcinii probei introdusă de statul parte. Întrucât statul parte a adoptat o astfel de procedură, neaplicarea corectă a acesteia constituie o încălcare a dreptului reclamantei la o cale de atac eficientă, inclusiv în ceea ce privește satisfacerea pretențiilor și despăgubirea corespunzătoare pentru prejudiciul suferit.

Comitetul pentru drepturile economice, sociale și culturale a subliniat că „în cazul în care faptele și evenimentele în cauză se află, integral sau parțial, în competența

671 ONU, CEDR (2015), *Comunicarea nr. 56/2014*, CERD/C/88/D/56/2014, 4 decembrie 2015.

exclusivă a autorităților sau a unui alt respondent, sarcina probei ar trebui să fie considerată ca fiind suportată de autorități, respectiv de celălalt pârât⁶⁷².

CEDR recomandă, de asemenea, statelor părți „să reglementeze sarcina probei în procedurile civile care implică discriminarea pe bază de rasă, culoare, descendență și origine națională sau etnică, astfel încât, odată ce o persoană fără cetățenie a stabilit un caz aparent în care a fost victima unei astfel de discriminări, pârâtului să îi revină sarcina de a furniza dovezi cu privire la o justificare obiectivă și rezonabilă pentru tratamentul diferențiat⁶⁷³.

6.2. Circumstanțe nerelevante pentru constatarea discriminării

Anumite aspecte de fapt care însoțesc adesea exemplele de discriminare, precum existența unui prejudiciu sau o intenție de discriminare, nu sunt de fapt relevante pentru a stabili dacă testul legal de discriminare a fost îndeplinit. Ceea ce trebuie dovedit într-un caz de discriminare este pur și simplu existența unui tratament diferențiat, pe baza unui criteriu interzis, care nu este justificat. Aceasta înseamnă că faptele care sunt auxiliare situațiilor de discriminare nu trebuie stabilite pentru a susține o plângere.

Nu este necesar să se dovedească că pârâtul este motivat de prejudecăți. Astfel, nu este necesar să se demonstreze că pârâtul are „opinii rasiste” sau „sexiste” pentru a dovedi discriminarea pe criterii de rasă sau de sex. Legislația generală nu poate reglementa atitudinile persoanelor, întrucât acestea țin de forul lor interior. Mai degrabă, legislația poate reglementa doar acțiunile prin care se pot manifesta astfel de atitudini.

672 ONU, Comisia pentru drepturile economice, sociale și culturale (2009), *Comentariul general nr. 20: Nediscriminarea în drepturile economice, sociale și culturale (articolul 2 alineatul 2 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale)*, doc. ONU E/C.12/GC/20, 2 iulie 2009.

673 ONU, CERD (2005), *Recomandarea generală nr. 30 privind discriminarea împotriva persoanelor care nu sunt cetățeni ai UE*, punctul 24.

Exemplu: În cauza *Feryn* case⁶⁷⁴, proprietarul întreprinderii a declarat că a aplicat această regulă întrucât clienții săi (și nu el însuși) erau reticenți în a acorda acces „imigranților” în locuințele lor private pentru a-și desfășura activitatea. CJUE nu a tratat acest aspect ca fiind relevant pentru a decide dacă a avut loc o discriminare. În mod normal, nu este nevoie să se dovedească un motiv discriminatoriu, cu excepția cazului în care se încearcă să se dovedească comiterea „infrațiunii motivate de ură”, întrucât dreptul penal prevede praguri mai ridicate în ceea ce privește probele.

În plus, nu este necesar să se demonstreze că regula sau practica în cauză este destinată să ducă la un tratament diferențiat. Cu alte cuvinte, chiar dacă o autoritate publică sau o persoană fizică poate indica o practică bine-intenționată sau de bună credință, dacă efectul acestei practici este în dezavantajul unui anumit grup, acest lucru va constitui o discriminare.

Exemplu: În cauza *D.H. și alții împotriva Republicii Cehe*⁶⁷⁵, guvernul a susținut că sistemul școlilor „speciale” a fost creat pentru a contribui la educarea copiilor romi prin depășirea dificultăților lingvistice și prin lipsa educației preșcolare. CEDO a considerat însă că este lipsit de importanță dacă politica în cauză îi viza pe copiii de etnie romă sau nu. Pentru a dovedi discriminarea, trebuia să se demonstreze că aceștia au fost afectați în mod disproporționat față de populația majoritară, nu că a existat o intenție de discriminare⁶⁷⁶.

De asemenea, referitor la un caz de discriminare pe criterii de rasă și orientare sexuală, CJUE a constatat că nu este nevoie să se dovedească faptul că există în realitate o victimă identificabilă⁶⁷⁷ și că, probabil, aceasta beneficiază de un tratament egal în ceea ce privește alte criterii de discriminare în circumstanțe similare. Deși, în conformitate cu dreptul UE, este posibil să nu existe nicio cerință privind o victimă identificabilă, acest lucru nu este valabil în ceea ce privește accesul la CEDO, unde o astfel de plângere nu ar îndeplini criteriile de

674 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008.

675 CEDO, *D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007, punctul 79.

676 *Ibidem*, punctele 175 și 184.

677 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008; CJUE, C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013.

admisibilitate în temeiul articolului 34 din Convenția europeană a drepturilor omului.

Exemplu: În cauza *Feryn*⁶⁷⁸, nu a fost posibil să se demonstreze că cineva încercase să solicite un loc de muncă și că fusese refuzat și nu a fost găsită nicio persoană care să declare că a decis să nu candideze pentru locul de muncă respectiv din cauza modului în care era formulat anunțul. Cu alte cuvinte, nu a existat nicio victimă „identificabilă”, iar cauza a fost adusă de organismul specializat în asigurarea egalității de tratament din Belgia. CJUE a declarat că nu este necesar să fie identificată o persoană care a fost discriminată. Motivul este acela că a fost clar din modul de redactare a anunțului că „persoanele de culoare” sunt descurajate de la solicitarea acelui loc de muncă, deoarece știau dinainte că nu l-ar putea obține. Prin urmare, ar fi posibil să se dovedească faptul că legislația sau politicile sunt discriminatorii, fără a fi nevoie să se indice o victimă reală.

Exemplu: În cazurile de „testare a unei situații”, de multe ori persoanele participă având convingerea sau speranța că vor fi tratate în mod nefavorabil. Scopul principal al acestora nu este, de fapt, să solicite serviciul în cauză, ci să adune dovezi. Acest lucru înseamnă că aceste persoane nu sunt „victime” în sensul tradițional. Acestea sunt preocupate să asigure aplicarea legii și nu să solicite despăgubiri pentru prejudiciul suferit. Într-o cauză din Suedia, unde un grup de studenți la drept au efectuat o testare a situației în cluburi de noapte și restaurante, Curtea Supremă a constatat că cei implicați în procesul de testare au fost în măsură să aducă probe privind un tratament discriminatoriu. În același timp, despăgubirile acordate au putut fi reduse pentru a reflecta faptul că nu li s-a refuzat ceva ce ei au solicitat de fapt (de exemplu, intrarea în incinta unor unități private)⁶⁷⁹. Cu toate acestea, se pare că CJUE a adoptat o abordare diferită față de „testarea situației”.

Exemplu: Cauza *Nils-Johannes Kratzer împotriva R+V Allgemeine Versicherung AG*⁶⁸⁰ se referă la un avocat care a solicitat un loc de muncă doar pentru a introduce o plângere privind discriminarea, mai degrabă decât pentru

678 CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008.

679 Suedia, Curtea Supremă, *Escape Bar and Restaurant împotriva mediatorului împotriva discriminării etnice*, T-2224-07, 1 octombrie 2008. Pentru rezumatul în limba engleză, vezi Rețeaua europeană de experți judiciari în domeniul nediscriminării (2009), „Sweden”, *European Anti-Discrimination Law Review*, nr. 8, iulie 2009, p. 68.

680 CJUE, C-423/15, *Nils-Johannes Kratzer împotriva R+V Allgemeine Versicherung AG*, 28 iulie 2016.

a obține poziția respectivă. CJUE a hotărât că o astfel de persoană nu putea să invoce protecția oferită de Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (2000/78/CE) și de Directiva privind egalitatea de gen (reformare) (2006/54/CE), întrucât o astfel de situație nu se încadrează în definiția „acces la încadrare în muncă, la activități nesalariate sau la muncă”. CJUE a constatat, de asemenea, că o astfel de cerere ar putea fi considerată un abuz de drept.

6.3. Rolul datelor statistice și de altă natură

Datele statistice pot avea un rol important în sprijinirea reclamanților care doresc să dea naștere unei prezumții de discriminare. Astfel de date sunt deosebit de utile pentru a proba o discriminare indirectă, deoarece, în aceste situații, regulile sau practicile în cauză sunt neutre la suprafață. În acest caz, este necesar ca atenția să se concentreze asupra efectelor normelor sau practicilor pentru a arăta că sunt în mod disproporționat nefavorabile pentru anumite grupuri de persoane în comparație cu alte grupuri aflate într-o situație similară. Elaborarea de date statistice are loc împreună cu inversarea sarcinii probei: în cazul în care datele indică, de exemplu, că femeile sau persoanele cu handicap sunt defavorizate în mod special, statul trebuie să aducă o explicație alternativă convingătoare cu privire la cifrele respective. **CEDO** a fost menționată în cauza *Hoogendijk împotriva orde Jos*:

„[...] Curtea consideră că, în cazul în care un reclamant este în măsură să demonstreze, pe baza statisticilor oficiale de necontestat, existența unui indiciu prima facie potrivit căruia o anumită normă – deși formulată într-o manieră neutră – de fapt afectează un procent în mod clar mai mare de femei decât de bărbați, guvernului pârât îi revine sarcina de a demonstra că acest lucru este rezultatul unor factori obiectivi care nu au legătură cu o discriminare pe criterii sexuale”⁶⁸¹.

Din analiza dovezilor statistice nu reiese că instanțele ar fi stabilit vreun prag strict care trebuie să fie evidențiat în stabilirea faptului că a avut loc o discriminare indirectă. **CJUE** subliniază faptul că trebuie să se ajungă la un număr considerabil. Un rezumat al jurisprudenței CJUE este prezentat în avizul emis de Léger AG în cauza *Nolte*, în care acesta a declarat referitor la discriminarea pe bază de sex:

⁶⁸¹ CEDO, *Hoogendijk împotriva Țărilor de Jos* (dec.), nr. 58641/00, 6 ianuarie 2005.

„Pentru a fi prezumată discriminatorie, măsura trebuie să afecteze «un număr mult mai mare de femei decât de bărbați» [*Rinner- Kühn*⁶⁸²] sau «un procent semnificativ mai mic de bărbați decât de femei» [*Nimz*⁶⁸³, *Kowalska*⁶⁸⁴] sau «mult mai multe femei decât bărbați» [*De Weerd*⁶⁸⁵]”.

Cauzele sugerează faptul că procentul de femei afectate de această măsură trebuie să fie substanțial mai mare. În cauza *Rinner-Kühn*, Curtea a dedus existența unei situații discriminatorii, procentul femeilor afectate fiind de 89 %. Astfel, procentul de 60 % *in sine* [...] ar fi, prin urmare, insuficient pentru a deduce existența unei discriminări⁶⁸⁶.

În consecință, la evaluarea statisticilor, instanțele naționale trebuie să stabilească dacă acestea acoperă suficiente persoane pentru a exclude cazurile fortuite și evoluțiile pe termen scurt⁶⁸⁷.

Exemplu: Un caz⁶⁸⁸ din Danemarca vizează concedierile făcute de o agenție guvernamentală din cauza necesității de a reduce forța de muncă. Toți lucrătorii concediați aveau vârsta peste 50 de ani. Cei doi reclamanți au susținut că au fost discriminați din cauza vârstei. Curtea Supremă a declarat că informațiile statistice ar putea stabili o ipoteză privind discriminarea pe motiv de vârstă. Instanța a constatat că un număr de lucrători din cadrul agenției guvernamentale mai în vârstă decât reclamanții nu fuseseră concediați în cursul procesului de reducere a forței de muncă. Pe această bază, instanța a concluzionat că, în speță, datele statistice cu privire la vârsta lucrătorilor concediați, precum și informațiile despre componența pe vârste a agenției guvernamentale nu au stabilit fapte care să constituie o posibilă discriminare.

682 CJUE, C-171/88, *Ingrid Rinner-Kühn împotriva FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG*, 13 iulie 1989.

683 CJUE, C-184/89, *Helga Nimz împotriva Freie und Hansestadt Hamburg*, 7 februarie 1991.

684 CJUE, C-33/89, *Maria Kowalska împotriva Freie und Hansestadt Hamburg*, 27 iunie 1990.

685 CJUE, C-343/92, *M. A. Roks, căsătorită De Weerd, și alții împotriva Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen și alții*, 24 februarie 1994.

686 Concluziile avocatului general Léger din 31 mai 1995, punctele 57-58, în CJUE, C-317/93, *Inge Nolte împotriva Landesversicherungsanstalt Hannover*, 14 decembrie 1995.

687 CJUE, C-127/92, *Dr. Pamela Mary Enderby împotriva Frenchay Health Authority și Secretary of State for Health*, 27 octombrie 1993.

688 Danemarca, Curtea Supremă, [cauza 28/2015](#), 14 decembrie 2015, vezi rezumatul în limba engleză din: *European Equality Law Review* (2016), vol. 1, p. 84.

Exemplu: În cauza *Hilde Schönheit împotriva Stadt Frankfurt am Main și Silvia Becker împotriva Land Hessen*⁶⁸⁹, o angajată cu fracțiune de normă a afirmat că a fost discriminată pe criterii de sex. Diferența dintre pensii, care nu era cauzată de diferența de vechime, reieșea din faptul că angajații cu fracțiune de normă erau, efectiv, plătiți mai puțin decât angajații cu normă întreagă. Au fost prezentate dovezi statistice pentru a demonstra că 87,9 % din lucrătorii cu fracțiune de normă erau femei. Întrucât măsura, deși neutră, afecta femeile în mod disproporționat față de bărbați, CJUE a acceptat faptul că aceasta a dat naștere unei prezumții de discriminare indirectă pe criterii de sex. În mod similar, un dezavantaj pentru lucrătorii cu fracțiune de normă, din care 87 % erau femei, a fost acceptat ca fiind suficient în cauza *Gerster*⁶⁹⁰.

Exemplu: În cauza *Lourdes Cachaldora Fernández împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) și Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)*⁶⁹¹, reclamanta a plătit contribuții la sistemul spaniol de asigurări sociale timp de aproape patruzeci de ani. În această perioadă a fost angajată în cea mai mare parte cu normă întreagă, cu excepția perioadei cuprinse între 1998 și 2005, când a fost angajată pentru prima dată cu fracțiune de normă și a rămas ulterior fără loc de muncă. În 2010a solicitat pensie de invaliditate. Potrivit legii relevante, pensia de invaliditate fusese calculată pe baza unei perioade de opt ani înainte de producerea evenimentului care a dus la invaliditate. Lucrătorii care lucraseră cu fracțiune de normă într-o perioadă imediat anterioară unei perioade de șomaj beneficiau de o pensie de invaliditate redusă. Reducerea a survenit ca urmare a aplicării coeficientului încadrare cu fracțiune de normă. Prin urmare, prin această metodă de calcul, pensia de invaliditate a reclamantei fusese redusă în mod semnificativ. Instanța de trimitere a întrebat dacă dispoziția națională relevantă ar fi putut fi considerată discriminatorie față de lucrătorii care lucraseră cu fracțiune de normă într-o perioadă imediat anterioară unei întreruperi a contribuțiilor lor la sistemul spaniol de securitate socială. Aceasta a făcut referire la faptul că, având în vedere că în Spania există mult mai multe femei angajate cu fracțiune de normă decât bărbați angajați cu fracțiune de normă, femeile ar fi afectate în mod deosebit de această dispoziție. Cu toate acestea, CJUE a constatat că aceste dispoziții nu erau aplicabile tuturor lucrătorilor

689 CJUE, cauzele conexe C-4/02 și C-5/02, *Hilde Schönheit împotriva Stadt Frankfurt am Main și Silvia Becker împotriva Land Hessen*, 23 octombrie 2003.

690 CJUE, C-1/95, *Hellen Gerster împotriva Freistaat Bayern*, 2 octombrie 1997.

691 CJUE, C-527/13, *Lourdes Cachaldora Fernández împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) și Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)* [GC], 14 aprilie 2015.

cu fracțiune de normă. Dispozițiile se aplicau doar unui număr limitat de lucrători, inclusiv reclamantei, care, după o perioadă de angajare cu fracțiune de normă, avusese o întrerupere în plata contribuțiilor în cursul perioadei de referință de opt ani. În consecință, datele statistice globale privind lucrătorii cu fracțiune de normă, luate în ansamblu, nu erau relevante pentru a se stabili dacă femeile sunt sau nu mai afectate de dispozițiile legislației spaniole decât bărbații.

Exemplu: Cauza *Seymour-Smith*⁶⁹² se referă la legislația Regatului Unit privind concedierea abuzivă, care oferea o protecție specială celor care lucraseră pentru mai mult de doi ani la rând pentru un anumit angajator. Reclamantul a susținut că acest lucru a dus la o discriminare indirectă pe criterii de sex întrucât probabilitatea de a îndeplini acest criteriu era mai mică pentru femei decât pentru bărbații. Acest caz este interesant deoarece, în opinia CJUE, chiar și un nivel mai scăzut de disproporție poate dovedi o discriminare indirectă, „dacă indică o neconcordanță persistentă și relativ constantă între bărbați și femei pe o perioadă lungă de timp”. Cu toate acestea, în legătură cu situația de fapt a acestei cauze, CJUE a arătat că datele statistice prezentate, care indicau că 77,4 % din bărbați și 68,9 % din femei au îndeplinit criteriul, nu demonstau că un procent considerabil mai mic de femei au putut respecta regula.

O abordare similară poate fi găsită în jurisprudența **Curții Europene a Drepturilor Omului**.

Exemplu: În cauza *Di Trizio împotriva Elveției*⁶⁹³, reclamanta, care lucrase cu normă întreagă, fusese obligată să-și înceteze activitatea din cauza lombalgiei. I s-a acordat o indemnizație de invaliditate care a fost întreruptă după ce a născut. Autoritățile competente au luat decizia cu privire la dreptul său la indemnizație pe baza metodei „combinată”. Potrivit presupunerilor acestora, chiar și în lipsa handicapului, reclamanta nu ar fi fost angajată cu normă întreagă după nașterea copiilor săi. CEDO a constatat că, probabil, reclamanta ar fi primit o indemnizație parțială de invaliditate dacă ar fi lucrat cu normă întreagă sau dacă ar fi rămas casnică. De asemenea, s-a bazat pe statistici care dovedesc că 97 % din persoanele afectate de metoda

692 CJUE, C-167/97, *Regina împotriva Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith și Laura Perez*, 9 februarie 1999.

693 CEDO, *Di Trizio împotriva Elveției*, nr. 7186/09, 2 februarie 2016.

combinată erau femeile care au dorit să-și reducă programul de lucru după nașterea unui copil. În consecință, statisticile au furnizat suficiente informații fiabile pentru a stabili o prezumție de discriminare indirectă.

Exemplu: Cauza *D.H. și alții/Republica Cehă*⁶⁹⁴ a implicat plângeri din partea unor cetățeni de etnie romă privind excluderea copiilor lor din sistemul de învățământ de masă și introducerea lor în școli „speciale” destinate persoanelor cu dificultăți de învățare, pe criterii de etnie romă. Repartizarea copiilor romi în școli „speciale” s-a făcut pe baza unor teste concepute pentru a testa capacitatea intelectuală. În ciuda acestei practici aparent „neutre”, natura testelor efectuate făcea să fie în mod inerent mai dificil pentru copiii de etnie romă să obțină un rezultat satisfăcător și să poată accede la sistemul de învățământ de masă. CEDO a stabilit că acest lucru este dovedit prin trimitere la date statistice care arată proporția deosebit de mare de elevi de origine romă plasați în școli „speciale”. Datele prezentate de reclamanti, referitoare la regiunea lor geografică, indicau că 50-56 % din elevii din școli speciale erau romi, deși aceștia reprezentau aproximativ 2 % din populația școlară totală. Datele preluate din surse interguvernamentale indicau că, în întreaga țară, 80 – 90% din copiii de etnie romă erau înscriși la școli speciale. CEDO a stabilit că, deși datele nu erau exacte, acestea arătau că numărul copiilor romi afectați era „disproporționat de mare” raportat la proporția pe care o reprezintă în cadrul populației totale⁶⁹⁵.

Exemplu: În cauza *Abdu împotriva Bulgariei*⁶⁹⁶, reclamantul și prietenul său, ambii resortisanți sudanezi, au fost implicați într-o luptă cu doi tineri bulgari. Potrivit reclamantului, aceștia au fost atacați de doi tineri care le-au adresat insulte verbale cu observații rasiste. Procedura împotriva atacatorilor a fost întreruptă pe fondul imposibilității de a stabili cine a inițiat lupta și motivele subiacente. Autoritățile nu au intervievat martorii și nici nu au interogat presupușii atacatori cu privire la posibila motivație rasistă a acțiunilor lor. CEDO a constatat că autoritățile au fost în posesia unor dovezi privind un posibil motiv rasist și nu au reușit să efectueze o anchetă eficace în acest sens. În hotărârea sa, CEDO a făcut trimitere la rapoartele naționale și internaționale privind violența rasială din Bulgaria, care au arătat că, în general, autoritățile bulgare nu investigau caracterul rasist al cazurilor respective.

694 CEDO, cauza *D.H. și alții împotriva Republicii Ceha*, [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007.

695 *Ibidem*, punctele 18 și 196-201.

696 CEDO, *Abdu împotriva Bulgariei*, nr. 26827/08, 11 martie 2014.

Se pare că este posibil să se demonstreze că un grup protejat este afectat în mod disproporționat chiar și în cazul în care nu sunt disponibile date statistice, dar sursele disponibile sunt fiabile și sprijină această analiză.

Exemplu: În cauza *Opuz împotriva Turciei* a fost implicată o persoană cu antecedente de violență domestică, care își brutalizase soția și pe mama acesteia în mai multe rânduri, în cele din urmă ucigând-o pe aceasta din urmă⁶⁹⁷. CEDO a stabilit că statul nu a reușit să o protejeze pe reclamantă și pe mama acesteia împotriva tratamentelor inumane și degradante, și nici viața acesteia din urmă. De asemenea, a stabilit că statul le discriminase pe reclamante, întrucât neasigurarea unei protecții adecvate s-a bazat pe faptul că erau femei. S-a ajuns la această concluzie parțial pe baza unor dovezi conform cărora victimele violenței domestice erau predominant femei și pe baza cifrelor care ilustrează utilizarea relativ limitată de către instanțele naționale a autorității de a emite ordine destinate să protejeze victimele violenței domestice. Este interesant de observat că, în acest caz, nu au fost prezentate în fața CEDO date statistice care să arate că victimele violenței domestice erau predominant femei și, într-adevăr, s-a luat la cunoștință faptul că Amnesty International a declarat că nu există date sigure în acest sens. În schimb, CEDO a fost pregătită să accepte evaluarea efectuată de Amnesty International, de un ONG cu reputație națională și de Comitetul ONU pentru eliminarea discriminării împotriva femeilor, potrivit căreia violența împotriva femeilor reprezintă o problemă semnificativă în Turcia.

De reținut că este posibil ca datele statistice să nu fie întotdeauna necesare pentru a demonstra cazurile de discriminare indirectă. În funcție de situația de fapt, se va stabili dacă datele statistice sunt necesare pentru a proba o plângere. În special, poate fi suficientă o dovadă a practicilor sau convingerilor altor persoane care fac parte din aceeași categorie protejată.

Exemplu: În cauza *Oršuš și alții împotriva Croației*⁶⁹⁸, se referă la anumite școli care au înființat clase cu programă școlară redusă comparativ cu cele aplicate în clasele normale. S-a susținut că aceste clase conțineau un număr disproporționat de mare de elevi de etnie romă și, prin urmare, s-a pus problema unei discriminări indirecte pe criterii de apartenență etnică.

697 CEDO, *Opuz împotriva Turciei*, nr. 33401/02, 9 iunie 2009.

698 CEDO, *Oršuš și alții împotriva Croației* [GC], nr. 15766/03, 16 martie 2010, punctele 152-153.

Guvernul a susținut că aceste clase au fost constituite pe baza competențelor de limbă croată și că, după ce un elev ajungea la un nivel adecvat de cunoștințe lingvistice, era transferat la clasele normale. CEDO a constatat că, spre deosebire de cauza *D.H.*, datele statistice nu au putut da naștere unei prezumții de discriminare. Într-o școală, 44% din elevi erau de etnie romă, din care 73 % erau într-o clasă formată exclusiv din copii de etnie romă. Într-o altă școală, 10 % din elevi erau de etnie romă din care 36 % erau într-o clasă formată exclusiv din copii de etnie romă. Acest lucru confirma faptul că nu exista o politică generală de a plasa automat copiii de etnie romă în clase separate. Cu toate acestea, CEDO a precizat că este posibilă formularea unei plângeri privind discriminarea indirectă fără a se baza pe date statistice. În acest caz, măsura plasării copiilor în clase separate pe motivul stăpânirii insuficiente a limbii croate se aplica numai elevilor de etnie romă. În consecință, acest lucru a dat naștere unei prezumții de tratament diferențiat.

De asemenea, este important de remarcat faptul că datele și statisticile pot fi comparate doar atunci când sunt disponibile. În acest context, **în temeiul dreptului UE**, Comisia a publicat o recomandare⁶⁹⁹ în martie 2014 pe tema transparenței salariale. Recomandarea urmărește să propună măsuri pentru ca statele membre să faciliteze transparența salarială în întreprinderi, precum îmbunătățirea condițiilor pentru angajați în vederea obținerii de informații privind remunerarea sau stabilirea unor sisteme de raportare a salariilor și de clasificare a posturilor neutre din punctul de vedere al genului din partea întreprinderilor, printre altele.

De asemenea, conform **ECSR**, statele părți trebuie să promoveze măsuri pozitive pentru a reduce diferențele de remunerare, inclusiv măsuri de îmbunătățire a calității și a gradului de acoperire al statisticilor privind salariile⁷⁰⁰.

699 Recomandarea [2014/124/UE](#) a Comisiei din 7 martie 2014 privind consolidarea principiului egalității de remunerare între bărbați și femei prin transparență (JO L 69, 8.3.2014, p. 112).

700 ECSR, Concluziile XVII-2 (2005), Republica Cehă.

6.4. Punerea în aplicare a dreptului privind nediscriminarea

Puncte esențiale

- Dreptul privind nediscriminarea poate fi pus în aplicare prin inițierea unor proceduri civile, administrative sau penale împotriva presupusului autor al discriminării.
- Sancțiunile aplicabile trebuie să fie eficace, proporționale și disuasive; însă, statele membre au libertatea de a alege între diferite măsuri adecvate.

Dreptul privind nediscriminarea poate fi pus în aplicare prin proceduri civile, administrative sau penale. În procedurile civile, victima discriminării poate obține reparații, în timp ce scopul procedurilor penale îl constituie pedeapsa penală a discriminării.

În temeiul dreptului UE, directivele privind nediscriminarea impun statelor membre să instituie proceduri judiciare și/sau administrative care să permită persoanelor fizice să-și exercite drepturile care le revin în temeiul directivelor privind egalitatea⁷⁰¹. De asemenea, este prevăzut că sancțiunile, care pot include plata unei despăgubiri către victimă, trebuie să fie eficace, proporționale și disuasive⁷⁰². CJUE a subliniat în repetate rânduri necesitatea unor sancțiuni eficace, care reprezintă un instrument important pentru descurajarea și sancționarea cazurilor de discriminare. Severitatea sancțiunilor trebuie să fie proporțională cu gravitatea încălcărilor. Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă nu prevede însă o sancțiune specifică; statele membre au libertatea de a alege între diferitele soluții adecvate pentru atingerea obiectivului⁷⁰³. Dar, dacă un stat membru decide să sancționeze discriminarea prin acordarea unei despăgubiri, aceasta trebuie să fie adecvată în raport cu daunele suferite și trebuie, prin urmare, să fie mai mult decât o compensare pur nominală pentru a se asigura că este eficace și că are un efect disuasiv.

701 Articolul 9 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 17 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea de gen (reformare); articolul 8 alineatul (1) Directiva privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii; articolul 7 alineatul (1) din Directiva privind egalitatea rasială.

702 Articolul 17 din Directiva privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă; articolul 15 din Directiva privind egalitatea rasială.

703 CJUE, cauza 14/83, *Sabine von Colson și Elisabeth Kamann împotriva Land Nordrhein-Westfalen*, 9 aprilie 1984.

Sancțiunile aplicabile trebuie să fie eficace, proporționale și disuasive, chiar și în cazurile în care nu există o victimă identificabilă⁷⁰⁴. Aceasta înseamnă că abordarea UE față de măsurile corective depășește abordarea juridică tradițională, bazată pe drepturile persoanelor.

În unele cazuri se consideră că protecția juridică adecvată împotriva discriminării necesită măsuri penale.

Exemplu: În cauza *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*⁷⁰⁵ (discutată în secțiunile 4.1, 5.3 și 6.1), privind comentariile discriminatorii făcute de patronul unui club de fotbal, CJUE a statuat că o sancțiune pur simbolică nu poate fi considerată compatibilă cu cerința de a aplica sancțiuni efective, proporționale și disuasive. A fost însă de competența instanței naționale să stabilească dacă, în circumstanțele cazului, avertismentul scris a îndeplinit criteriile. CJUE a subliniat, de asemenea, că fiecare cale de atac disponibilă în temeiul dispozițiilor naționale în cazurile de discriminare trebuie să îndeplinească individual criteriile eficacității, proporționalității și disuasiunii.

Exemplu: În cauza *María Auxiliadora Arjona Camacho împotriva Securitas Seguridad España, SA*⁷⁰⁶, procedura națională privește acordarea de despăgubiri punitive doamnei Arjona Camacho, ca urmare a concedierii sale care constituie discriminare pe criterii de sex. CJUE a susținut că despăgubirea trebuie să acopere integral pierderea și daunele suferite. Cu toate acestea, daunele care depășesc compensația integrală pentru pierderi și daune sunt permise, dar nu sunt necesare în temeiul Directivei privind egalitatea de tratament.

În temeiul Convenției europene a drepturilor omului, statele trebuie să permită reclamantilor să obțină o aplicare adecvată și suficientă a hotărârilor instanțelor naționale. În consecință, neexecutarea unei hotărâri poate constitui o încălcare a Convenției europene a drepturilor omului.

704 CJUE, C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013, punctul 36; CJUE, C-54/07, *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV*, 10 iulie 2008, punctele 23-25.

705 CJUE, C-81/12, *Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării*, 25 aprilie 2013.

706 CJUE, C-407/14, *María Auxiliadora Arjona Camacho împotriva Securitas Seguridad España, SA*, 17 decembrie 2015.

Exemplu: În cauza *García Mateos împotriva Spaniei*⁷⁰⁷, reclamantei i s-a respins cererea de reducere a timpului de lucru pentru a avea grijă de fiul ei. Curtea Constituțională a Spaniei a confirmat că reclamanta a fost discriminată pe criterii de sex și a înaintat cazul Tribunalului pentru Litigii de Muncă, care a respins din nou cazul reclamantei. Ulterior, Curtea Constituțională a constatat că hotărârea sa anterioară nu a fost pusă în aplicare în mod corespunzător și a declarat nulă și neavenită a doua hotărâre pronunțată de Tribunalul pentru Litigii de Muncă. Cu toate acestea, aceasta a decis că nu este necesar să se trimită cauza în fața instanței inferioare, întrucât, între timp, fiul reclamantei împlinise vârsta de șase ani, iar noua hotărâre ar fi inutilă. De asemenea, a constatat că legislația națională relevantă nu prevedea o compensație. CEDO a subliniat că, în ciuda a două hotărâri în favoarea reclamantei, instanța națională nu a oferit despăgubiri și a constatat o încălcare a articolului 6 alineatul (1) coroborat cu articolul 14 din convenție.

Exemplu: În cauza *Hulea împotriva României*⁷⁰⁸, reclamantului i s-a refuzat concediul pentru creșterea copilului. Curtea Constituțională a hotărât că dispoziția legislativă în cauză a încălcat principiile nediscriminării pe criterii de sex, dar a refuzat să-i acorde despăgubiri. CEDO a constatat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8 din Convenția europeană a drepturilor omului, întrucât instanțele nu au prezentat suficiente motive pentru decizia lor de a nu acorda despăgubiri.

În mod similar, nerespectarea unei hotărâri pronunțate de CEDO care constată o încălcare a Convenției europene a drepturilor omului poate constitui o nouă încălcare a convenției.

Exemplu: În cauza *Sidabras și alții împotriva Lituaniei*⁷⁰⁹, cei trei solicitanți s-au plâns în legătură cu faptul că Lituania nu a reușit să abroge legislația care interzice foștilor angajați ai KGB să lucreze în anumite sfere ale sectorului privat, în pofida hotărârilor anterioare ale CEDO în favoarea lor⁷¹⁰. În ceea ce privește al treilea reclamant, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a luat act de faptul că instanțele naționale au recunoscut că demiterea sa ar fi

707 CEDO, *García Mateos împotriva Spaniei*, nr. 38285/09, 19 februarie 2013.

708 CEDO, *Hulea împotriva României*, nr. 33411/05, 2 octombrie 2012.

709 CEDO, *Sidabras și alții împotriva Lituaniei*, nr. 50421/08 și 56213/08, 23 iunie 2015.

710 CEDO, *Sidabras și Džiautas împotriva Lituaniei*, nr. 55480/00 și nr. 59330/00, 27 iulie 2004, și CEDO, *Rainys și Gasparavičius împotriva Lituaniei*, nr. 70665/01 și nr. 74345/01, 7 aprilie 2005.

fost contrară Convenției și a declarat în mod explicit că, deși legea KGB a rămas în vigoare, problema reinstaurării lui ar putea să nu fie soluționată în mod favorabil. În lumina acestei declarații și a lipsei de motivare, statul nu a demonstrat în mod convingător că trimiterea instanțelor naționale la legea KGB nu a fost factorul determinant care constituie temeiul juridic pe baza căruia a fost respinsă cererea de reabilitare depusă de solicitant. Ca atare, nu a existat o încălcare a articolului 14 coroborat cu articolul 8. În schimb, CEDO a constatat că primul și al doilea reclamant nu au demonstrat, în mod plauzibil, că au fost discriminați în urma hotărârilor CEDO în cauza lor anterioară. Primul reclamant era șomer din motive justificate, în special deoarece nu avea calificările necesare, iar al doilea reclamant nu încercase niciodată să obțină alte locuri de muncă din sectorul privat.

De asemenea, în contextul dreptului la viață și al libertății de a nu fi supus torturii, tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante, articolele 2 și 3 din Convenția europeană a drepturilor omului creează și obligația statului de a investiga în mod eficace acuzațiile de rele tratamente, care include, de asemenea, acuzațiile potrivit cărora relele tratamente sunt discriminatorii, fiind motivate, de exemplu, de rasism⁷¹¹. Acest aspect este discutat în [secțiunea 2.6](#) privind infracțiunile motivate de ură.

711 CEDO, *Turan Cakir împotriva Belgiei*, nr. 44256/06, 10 martie 2009.

Jurisprudență

Jurisprudența selectată a Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții de Justiție a Uniunii Europene

Egalitatea și nediscriminarea

CEDO

Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 2017 (impunerea unei pedepse cu închisoarea pe viață)

Pichkur/Ucraina, nr. 10441/06, 2013 (plata pensiei în funcție de locul de reședință)

Savez crkava „Riječ života” și alții împotriva Croației, nr. 7798/08, 2010 (negarea anumitor drepturi unei comunități religioase)

CJUE

Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres [GC], C-236/09, 2011 (circumstanțe diferite în ceea ce privește primele și prestațiile de asigurare între bărbați și femei)

Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) și alții [GC], C-571/10, 2012 (refuzul de acordare a unor subvenții pentru locuință resortisanților țărilor terțe)

Discriminarea directă

CEDO

Burden împotriva Regatului Unit [GC], nr. 13378/05, 2008 (refuzul de a acorda scutirea de la impozitul pe succesiune pentru frații sau surorile care locuiesc împreună)

Guberina împotriva Croației, nr. 23682/13, 2016 (tratament discriminatoriu din cauza handicapului copilului reclamantului)

ECSR

Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei, Plângerea nr. 91/2013, 2015 (discriminarea medicilor care nu ridicau obiecții de conștiință cu privire la furnizarea serviciilor de întrerupere de sarcină)

CJUE

Debra Allonby împotriva Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional și Secretary of State for Education and Employment., C-256/01, 2004 (condiții de muncă diferite ca urmare a încadrării într-o întreprindere externă)

Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres, C-267/12, 2013 (excluderea partenerilor de același sex aflați într-un parteneriat civil de la acordarea prestațiilor rezervate lucrătorilor căsătoriți)

P împotriva S și Cornwall County Council, C-13/94, 1996 (concediere ca urmare a reatribuirii de gen)

S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law [GC], C-303/06, 2008 (tratamentul nefavorabil al unei lucrătoare – mama unui copil cu handicap)

Sarah Margaret Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions, C-423/04, 2006 (vârsta de acordare a dreptului la pensie pentru limită de vârstă în cazul unei persoane transgen)

Tadao Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen [GC], C-267/06, 2008 (excluderea parteneriatului civil din sistemul de pensii de urmaș)

Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern, C-356/12, 2014 (condiții diferite pentru diferitele categorii de permise de conducere)

Discriminarea indirectă

CEDO

D.H. și alții împotriva Republicii Cehe [GC], nr. 57325/00, 2007 (plasarea copiilor romi în școli speciale)

ECSR

European Action of the Disabled (AEH) împotriva Franței, Plângerea nr. 81/2012, 2013 (fonduri publice limitate pentru educația copiilor și a adolescenților cu autism)

CJUE

CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia [GC], C-83/14, 2015 (amplasarea contoarelor de electricitate în cartierele populate de romi)

Isabel Elbal Moreno împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social, Tesorería General de la Seguridad Social, C-385/11, 2012 (dreptul limitat al unui lucrător cu fracțiune de normă la pensie)

Johann Odar împotriva Baxter Deutschland GmbH, C-152/11, 2012 (plăți compensatorii flexibile acordate lucrătorilor cu handicap în cadrul planului social)

Discriminarea multiplă și intersecțională

CEDO

B.S. împotriva Spaniei, nr. 47159/08, 2012 (nerespectarea obligației de a efectua o anchetă amănunțită a acuzațiilor de rele tratamente aplicate de poliție)

Carvalho Pinto de Sousa Morais împotriva Portugaliei [GC], nr. 17484/15, 2017 (decizie discriminatorie de reducere a compensației acordate unei femei de 50 ani pentru o eroare medicală)

S.A.S. împotriva Franței [GC], nr. 43835/11, 2014 (interdicția de a purta vălul islamic)

CJUE

David L. Parris împotriva Trinity College Dublin și alții, C-443/15, 2016 (plata unei pensii de urmaș partenerului civil de același sex)

Hărțuirea și instigarea la discriminare

CEDO

Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei [GC], nr. 43370/04, 18454/06 și 8252/05, 2012 (hărțuirea unor elevi)

Dorđević împotriva Croației, nr. 41526/10, 2012 (hărțuirea unui bărbat cu handicap și a mamei sale)

CJUE

Carina Skareby împotriva Comisiei Europene, F-42/10, 2012 (hărțuire psihologică de către un superior ierarhic)

CQ împotriva Parlamentului European, F-12/13, 2014 (hărțuire psihologică)

Q împotriva Comisiei Comunităților Europene, F-52/05, 2008 (hărțuire psihologică)

S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law [GC], C-303/06, 2008 (tratamentul nefavorabil al unei lucrătoare – mamă a unui copil cu handicap)

Măsuri specifice

CEDO

Çam împotriva Turciei, nr. 51500/08, 2016 (refuzul unei școli de muzică de a înscrie o elevă pe motivul handicapului său vizual)

Horváth și Kiss împotriva Ungariei, nr. 11146/11, 2013 (plasarea de copii romi în școli speciale)

ECSR

Asociația centrală a îngrijitorilor din Finlanda împotriva Finlandei, Plângerea nr. 71/2011, 2012 (sistemul de stabilire a prețurilor pentru serviciile de îngrijire pe termen lung destinate persoanelor în vârstă din Finlanda)

CJUE

Eckhard Kalanke împotriva Freie Hansestadt Bremen, C-450/93, 1995 (acordarea de prioritate femeilor care candidau pentru anumite posturi sau pentru promovare)

Hellmut Marschall împotriva Land Nordrhein-Westfalen, C-409/95, 1997 (acordarea de prioritate femeilor care candidau pentru anumite posturi sau pentru promovare)

Katarina Abrahamsson și Leif Anderson împotriva Elisabet Fogelqvist, C-407/98, 2000 (acordarea de prioritate femeilor care candidau pentru anumite posturi sau pentru promovare)

Maurice Leone și Blandine Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice, Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales, C-173/13, 2014 (pensionare anticipată pentru funcționarii de sex feminin)

Infrațiuni motivate de ură/discursuri de incitare la ură

CEDO

Delfi AS împotriva Estoniei [GC], nr. 64569/09, 2015 (răspunderea unui portal de știri online pentru observațiile ofensatoare făcute de terți anonimi)

Halime Kiliç împotriva Turciei, nr. 63034/11, 2016 (violență domestică)

Identoba și alții împotriva Georgiei, nr. 73235/12, 2015 (atacuri homofobe asupra participanților la o adunare a persoanelor LGBT)

M'Bala M'Bala împotriva Franței (dec.), nr. 25239/13, 2015 (exprimarea unor puncte de vedere negaționiste și antisemite)

Perinçek împotriva Elveției [GC], nr. 27510/08, 2015 (negarea genocidului împotriva poporului armean de către Imperiul Otoman)

Škorjanec împotriva Croației, nr. 25536/14, 2017 (violență motivată rasial)

Virabyan împotriva Armeniei, nr. 40094/05, 2012 (rele tratamente pe criterii de opinii politice)

Justificarea tratamentului mai puțin favorabil

CJUE

Abercrombie & Fitch Italia Srl împotriva Antonino Bordonaro, C-143/16, 2017 (concediere automată la împlinirea vârstei de 25 de ani)

Asma Bougnaoui și Association de défense des droits de l'homme (ADDH) împotriva Micropole SA [GC], C-188/15, 2017 (purtarea vălului islamic la locul de muncă)

Marguerite Johnston împotriva Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, cauza 222/84, 1986 (refuzul de a reînnoi contractul de muncă al unei polițiște și de a-i oferi instructaj în utilizarea armelor de foc)

Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo, C-416/13, 2014 (limită de vârstă de 30 de ani pentru încadrarea ca polițiști locali)

Silke-Karin Mahlurg împotriva Land Mecklenburg-Vorpommern, C-207/98, 2000 (restricții privind condițiile de muncă ale femeilor gravide)

Tanja Kreil împotriva Bundesrepublik Deutschland, C-285/98, 2000 (limitarea accesului femeilor la posturile militare care implică utilizarea de arme)

Ute Kleinsteuber împotriva Mars GmbH, C-354/16, 2017 (calculul pensiei în caz de pensionare anticipată pentru lucrătorii cu fracțiune de normă)

Ocuparea forței de muncă

CEDO

Danilenkov și alții împotriva Rusiei, nr. 67336/01, 2009 (hărțuire la locul de muncă din cauza apartenenței la sindicat)

I.B. împotriva Greciei, nr. 552/10, 2013 (concedierea unui angajat seropozitiv)

CJUE

Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 (observații homofobe făcute de patronul unui club de fotbal)

C, C-122/15, 2016 (impozit suplimentar pe venitul realizat din pensia pentru limită de vârstă)

Frédéric Hay/Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres, C-267/12, 2013 (excluderea partenerilor de același sex care încheie o uniune civilă de la prestații speciale care erau limitate la angajați cu ocazia căsătoriei)

J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën, C-548/15, 2016 (tratamentul fiscal al costurilor de formare profesională)

Jennifer Meyers împotriva Adjudication Officer, C-116/94, 1995 (metoda de calcul a eligibilității părinților singuri în vederea acordării creditelor de familie)

Julia Schnorbus împotriva Land Hessen, C-79/99, 2000 (prioritate pentru un post de formare acordată bărbaților care și-au terminat serviciul militar)

Jürgen Römer împotriva Freie und Hansestadt Hamburg, C-147/08, 2011 (pensii suplimentare disponibile numai pentru cuplurile căsătorite)

Nadežda Riežniece împotriva Zemkopības ministrija și Lauku atbalsta dienests, C-7/12, 2013 (concediere după luarea concediului pentru creșterea copilului)

Protecție socială și securitate socială

CEDO

Andrle împotriva Republicii Cehe, nr. 6268/08, 2011 (vârsta de pensionare diferită pentru femei și bărbați)

Bah împotriva Regatului Unit, nr. 56328/07, 2011 (refuzul asistenței pentru găsirea unei locuințe din cauza statutului de imigrant)

Gouri împotriva Franței (dec.), nr. 41069/11, 2017 (prestație de invaliditate condiționată de locul de reședință)

Stummer împotriva Austriei [GC], nr. 37452/02, 2011 (muncă desfășurată în închisoare)

CJUE

Anita Cristini împotriva Société nationale des chemins de fer français, cauza 32/75, 1975 (refuzul de a acorda legitimații de călătorie pentru familii numeroase din cauza cetățeniei străine)

Elodie Giersch și alții împotriva État du Grand-Duché de Luxembourg, C-20/12, 2013 (ajutor financiar pentru studii superioare condiționat de locul de domiciliu)

Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen împotriva Jovanna García-Nieto și alții, C-299/14, 2016 (refuzul de a acorda indemnizație de ședere în primele trei luni de ședere în Germania)

X, C-318/13, 2014 (nivel diferit de indemnizație de invaliditate acordată bărbaților și femeilor)

Educație

CEDO

Çam împotriva Turciei, nr. 51500/08, 2016 (refuzul unei școli de muzică de a înscrie o elevă pe motivul handicapului său vizual)

Ponomaryovi împotriva Bulgariei, nr. 5335/05, 2011 (taxe școlare pentru străini)

CJUE

Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Austria, C-147/03, 2005 (admiterea la nivel universitar a titularilor de diplome austriece și străine)

Donato Casagrande împotriva Landeshauptstadt München, cauza 9/74, 1974 (burse educaționale)

Laurence Prinz împotriva Region Hannover și Philipp Seeberger împotriva Studentenwerk Heidelberg, cauzele conexe C-523/11 și C-585/11, 2013 (burse educaționale)

Mohamed Ali Ben Alaya împotriva Bundesrepublik Deutschland, C-491/13, 2014 (refuzul intrării unui student resortisant al unei țări terțe)

Accesul la furnizarea de bunuri și servicii, inclusiv la locuințe

CEDO

Hunde împotriva Țărilor de Jos (dec.), nr. 17931/16, 2016 (refuzul de a acorda adăpost și asistență socială pentru un solicitant de azil respins)

Moldovan și alții împotriva României (nr. 2), nr. 41138/98 și 64320/01, 2005 (dreptul la locuință)

Vrontou împotriva Ciprului, nr. 33631/06, 2015 (refuzul discriminatoriu de a acorda un permis de refugiat)

ECSR

Conferința bisericilor europene (CEC) împotriva Țărilor de Jos, Plângerea nr. 90/2013, 2014 (obligația de a oferi cazare copiilor și migranților adulți)

European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) împotriva Țărilor de Jos, Plângerea nr. 86/2012, 2014 (acces la asistența de urgență pentru migranții adulți aflați în situație neregulamentară)

CJUE

CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD/Komisija za zashtita ot diskriminatsia [GC], C-83/14, 2015 (amplasarea contoarelor de electricitate în cartierele populate de romi)

Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) și alții [GC], C-571/10, 2012 (refuzul de acordare a unor subvenții pentru locuință resortisanților țărilor terțe)

Accesul la justiție

CEDO

Anakomba Yula împotriva Belgiei, nr. 45413/07, 2009 (asistență juridică limitată pentru migranții aflați în situație neregulamentară)

Moldovan și alții împotriva României (nr. 2), nr. 41138/98 și 64320/01, 2005 (condițiile de viață ale reclamanților)

Paraskeva Todorova împotriva Bulgariei, nr. 37193/07, 2010 (refuzul de a suspenda executarea pedepsei pe motivul originii rrome a reclamantului)

Dreptul la respectarea vieții private și de familie

CEDO

A.H. și alții împotriva Rusiei, nr. 6033/13 și 22 de alte cereri, 2017 (adoptarea de către cetățeni americani a copiilor ruși)

Kacper Nowakowski împotriva Poloniei, nr. 32407/13, 2017 (contact limitat cu fiul său din cauza handicapului reclamantului)

Pajić împotriva Croației, nr. 68453/13, 2016 (refuzul de a acorda permis de ședere partenerului homosexual)

Vallianatos și alții împotriva Greciei [GC], nr. 29381/09 și 32684/09, 2013 (excluderea parteneriatelor civile pentru cuplurile de același sex)

X și alții împotriva Austriei [GC], nr. 19010/07, 2013 (adoptarea copilului partenerului de către o persoană homosexuală)

CJUE

Malgożata Runevič-Vardynși Łukasz Paweł Wardyn împotriva Vilniaus miesto savivaldybės administracija și alții, C-391/09, 2011 (norme de reglementare a ortografiei numelui în limba națională oficială)

Pedro Manuel Roca Álvarez împotriva Sesa Start España ETT SA, C-104/09, 2010 (refuzul de a acorda concediu unui tată deoarece mama copilului desfășura o activitate independentă)

Participarea politică

CEDO

Partei Die Friesen împotriva Germaniei, nr. 65480/10, 2016 (praguri electorale)

Pilav împotriva Bosniei și Herțegovinei, nr. 41939/07, 2016 (imposibilitatea de a candida la alegeri pentru președinție din cauza locului de reședință)

Chestiuni de drept penal

CEDO

D.G. împotriva Irlandei, nr. 39474/98, 2002; CEDO, *Bouamar împotriva Belgiei*, nr. 9106/80, 1988 (trimitere în arest a unor minori)

Martzaklis și alții împotriva Greciei, nr. 20378/13, 2015 (condiții de detenție pentru persoane seropozitive)

Stasi împotriva Franței, nr. 25001/07, 2011 (rele tratamente suferite în închisoare din cauza homosexualității)

CJUE

Aleksei Petruhhin împotriva Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra [GC], C-182/15, 2016 (extrădarea către un stat terț a unui cetățean al UE care își exercită dreptul la libertatea de circulație)

Procedură privind executarea unui mandat european de arestare emis împotriva lui João Pedro Lopes Da Silva Jorge [GC], C-42/11, 2012 (neexecutarea mandatelor de arestare)

Sexul

CEDO

Andrle împotriva Republicii Cehe, nr. 6268/08, 2011 (vârsta de pensionare diferită pentru femei și bărbați)

Emel Boyraz împotriva Turciei, nr. 61960/08, 2014 (concedierea femeilor din funcția de agent de securitate)

Konstantin Markin împotriva Rusiei [GC], nr. 30078/06, 2012 (restricționarea concediului pentru creșterea copilului în cazul personalului militar de sex masculin)

Ünal Tekeli împotriva Turciei, nr. 29865/96, 2004 (transmiterea numelor de familie ale părinților către copiii lor)

CJUE

Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres [GC], C-236/09, 2011 (factori de risc specifici în funcție de sex în contractele de asigurare)

C. D. împotriva S. T. [GC], C-167/12, 2014 (refuzul de a acorda concediu de maternitate unei mame care a recurs la o mamă surrogat)

Gabrielle Defrenne împotriva Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, cauza 43/75, 1976 (salarii mai mici pentru lucrătoarele femei)

Kathleen Hill și Ann Stapleton împotriva The Revenue Commissioners și Department of Finance, C-243/95, 1998 (program de împărțire a activității dezavantajos în mod indirect pentru femei)

Konstantinos Maïstrellis împotriva Ypourgos Dikaïosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaïomaton, C-222/14, 2015 (dreptul la concediu pentru creșterea copilului în cazul unui bărbat a cărui soție este șomeră)

M. A. Roks, căsătorită De Weerd și alții împotriva Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen și alții, C-343/92, 1994 (prestație pentru incapacitate de muncă care implică o discriminare indirectă pentru femei)

Margaret Kenny și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform și alții, C-427/11, 2013 (salarii mai mici pentru lucrătoarele femei)

Z. împotriva A Government department and The Board of Management of a community school [GC], C-363/12, 2014 (refuzul de a acorda concediu de maternitate unei mame care a recurs la o mamă surrogat)

Identitatea de gen

CEDO

Hämäläinen împotriva Finlandei [GC], nr. 37359/09, 2014 (refuzul de a schimba numărul personal de identificare al reclamantei din cel pentru bărbați în cel pentru femei în urma unei intervenții chirurgicale de reatribuire de gen, cu excepția cazului în care căsătoria sa ar fi fost transformată într-un parteneriat civil)

Van Kück împotriva Germaniei, nr. 35968/97, 2003 (rambursarea costurilor pentru operații chirurgicale de reatribuire de gen și tratamente hormonale)

Y.Y. împotriva Turciei, nr. 14793/08, 2015 (refuzul de a aproba o operație chirurgicală de reatribuire de gen)

CJUE

K.B. împotriva National Health Service Pensions Agency și Secretary of State for Health, C-117/01, 2004 (lege care exclude transsexualii de la pensia de urmaș)

Sarah Margaret Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions, C-423/04, 2006 (lipsa recunoașterii legale a unui nou sex după operație chirurgicală de reatribuire de gen)

Orientarea sexuală

CEDO

E.B. împotriva Franței [GC], nr. 43546/02, 2008 (discriminare pe motive de orientare sexuală în contextul adopției)

E.B. și alții împotriva Austriei, nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 și 48779/07, 2013 (păstrarea înregistrărilor privind cazierul judiciar după constatarea încălcării Constituției și a Convenției de către dispoziția penală respectivă)

Karner împotriva Austriei, nr. 40016/98, 2003 (discriminarea cuplurilor homosexuale în contextul drepturilor de închiriere)

O.M. împotriva Ungariei, nr. 9912/15, 2016 (detenția unui solicitant de azil homosexual)

S.L. împotriva Austriei, nr. 45330/99, 2003 (incriminarea relațiilor sexuale reciproc consimțite între bărbați)

Schalk și Kopf împotriva Austriei, nr. 30141/04, 2010 (dreptul la căsătorie pentru cuplurile de același sex)

Taddeucci și McCall împotriva Italiei, nr. 51362/09, 2016 (refuzul de a acorda permis de ședere unui cuplu de persoane de același sex)

ECSR

Centrul internațional pentru protecția juridică a drepturilor omului (INTERIGHTS) împotriva Croației, plângerea colectivă nr. 45/2007, 2009 (utilizarea unui limbaj homofob în materialele școlare)

CJUE

A și alții împotriva Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie [GC], cauzele conexe C-148/13-C-150/13, 2014 (orientarea sexuală a solicitanților de azil)

Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 (comentarii discriminatorii făcute de patronul unui club de fotbal)

Geoffrey Léger împotriva Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes și Etablissement français du sang, C-528/13, 2015 (interdicție permanentă de a dona sânge pentru bărbați homosexuali)

Minister voor Immigratie en Asiel împotriva X și Y și Z împotriva Minister voor Immigratie en Asiel, cauzele conexe C-199/12, C-200/12, C-201/12, 2013 (orientarea sexuală a solicitanților de azil)

Dizabilitate

CEDO

Glor împotriva Elveției, nr. 13444/04, 2009 (solicitantul nu a fost acceptat pentru efectuarea serviciului militar din cauza unui handicap, dar a fost totuși obligat să plătească impozite pentru faptul că nu a efectuat serviciul militar)

Guberina împotriva Croației, nr. 23682/13, 2016 (refuzul de a acorda o scutire de la plata taxei pentru achiziționarea unei noi proprietăți adaptate la nevoile copilului reclamantului cu handicap sever)

Pretty împotriva Regatului Unit, nr. 2346/02, 2002 (dreptul la moarte)

Price împotriva Regatului Unit, nr. 33394/96, 2001 (reținerea unei persoane cu handicap fizic într-o celulă care nu era adaptată pentru nevoile sale)

ECSR

A acțiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței, Plângerea nr. 81/2012, 2013 (educația copiilor cu autism)

CJUE

FAG og arbejde (FOA) împotriva Kommunernes Landsforening (KL), C-354/13, 2014 (obezitatea ca handicap)

HK Danmark, acționând în numele doamnei Jette Ring împotriva Dansk almennyttigt Boligselskab și HK Danmark, acționând în numele doamnei Lone Skouboe Werge împotriva Dansk Arbejdsgiverforening, acționând în numele societății Pro Display A/S, cauzele conexe C-335/11 și C-337/11, 2013 (concedierea de la locul de muncă, noțiunea de „handicap”)

Z. împotriva A Government Department, the Board of Management of a community school [GC], C-363/12, 2014 (refuzul de a acorda concediu de maternitate unei mame care a recurs la o mamă surrogat, noțiunea de „handicap”)

Vârsta

CEDO

Bouamar împotriva Belgiei, nr. 9106/80, 1988 (detenția minorilor)

D.G. împotriva Irlandei, nr. 39474/98, 2002 (detenția minorilor)

Schwizgebel împotriva Elveției, nr. 25762/07, 2010 (refuzul cererii de a adopta un copil pe motive de vârstă)

T. împotriva Regatului Unit [GC], nr. 24724/94, 1999 (procedură penală împotriva minorilor)

V. împotriva Regatului Unit [GC], nr. 24888/94, 1999 (procedură penală împotriva minorilor)

ECSR

Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei, Plângerea nr. 74/2011, 2013 (concediere de către angajator bazată pe împlinirea unei anumite vârste)

CJUE

Dansk Industri (DI), acționând în numele Ajos A/S împotriva Estate of Karsten Eigil Rasmussen [GC], C-441/14, 2016 (indemnizație de concediere pentru lucrătorii care au dreptul la pensie pentru limită de vârstă)

Gorka Salaberria Sorondo împotriva Academia Vasca de Policía y Emergencias [GC], C-258/15, 2016 (limita de vârstă pentru încadrarea ca polițist)

J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën, C-548/15, 2016 (dreptul de a deduce integral din venitul lor impozabil costurile formării profesionale numai pentru persoanele cu vârsta sub 30 ani)

Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo, C-416/13, 2014 (limită de vârstă pentru încadrarea ca polițist)

Thomas Specht și alții împotriva Land Berlin și Bundesrepublik Deutschland, cauzele conexe C-501/12-C-506/12, C-540/12 și C-541/12, 2014 (nivelul de remunerare pentru funcționarii publici stabilit pe baza vârstei la momentul încadrării)

Werner Mangold împotriva Rüdiger Helm [GC], C-144/04, 2005 (legislație națională care autorizează contractele pe durată determinată în cazul lucrătorilor în vârstă)

Rasa, etnia, culoarea și apartenența la o minoritate națională

CEDO

Biao împotriva Danemarcei [GC], nr. 38590/10, 2016 (refuzul de a acorda soției ghaneze a unui cetățean danez dreptul la reîntregirea familiei în Danemarca)

Boacă și alții împotriva României, nr. 40355/11, 2016 (lipsa unei investigații cu privire la o plângere de discriminare)

Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei [GC], nr. 27996/06 și 34836/06, 2009 (dreptul minorităților de a candida la alegeri)

ECSR

European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Irlandei, Plângerea nr. 100/2013, 2015 (lipsa unor amenajări corespunzătoare suficiente pentru traveleri)

CJUE

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV, C-54/07, 2008 (declarație publică discriminatorie făcută de un angajator)

CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisia za zashtita ot diskriminatsia [GC], C-83/14, 2015 (amplasarea contoarelor de energie electrică la o înălțime inaccesibilă într-un cartier predominant populat de romi)

Cetățenia sau originea națională

CEDO

Anakomba Yula împotriva Belgiei, nr. 45413/07, 2009 (restricționarea asistenței juridice pentru migranții aflați în situație neregulamentară)

Andrejeva împotriva Letoniei [GC], nr. 55707/00, 2009 (refuzul de a acorda reclamantei o pensie pentru limită de vârstă pentru anii de încadrare în muncă în fosta Uniune Sovietică înainte de 1991, pe motiv că nu avea cetățenie letonă)

C. împotriva Belgiei, nr. 21794/93, 1996 (expulzarea străinilor condamnați pentru infracțiuni penale)

Dhabbi împotriva Italiei, nr. 17120/09, 2014 (resortisanții țărilor terțe care beneficiază de un tratament mai puțin favorabil decât lucrătorii din UE în cadrul sistemului italian de alocații familiale)

Koua Poirrez împotriva Franței, nr. 40892/98, 2003 (cerere de acordare a unei indemnizații de invaliditate pe motiv că reclamantul nu avea cetățenie franceză sau cetățenia unui stat care a semnat un acord de reciprocitate cu Franța)

Moustaquim împotriva Belgiei, nr. 12313/86, 1991 (expulzarea străinilor condamnați pentru infracțiuni penale)

Ponomaryovi împotriva Bulgariei, nr. 5335/05, 2011 (dreptul la învățământ secundar pentru străini)

Rangelov împotriva Germaniei, nr. 5123/07, 2012 (refuzul accesului la un program terapeutic pentru un străin)

Zeibek împotriva Greciei, nr. 46368/06, 2009 (refuzul de a acorda reclamantei o pensie pe viață în calitate de mamă a unei familii mari din cauza cetățeniei unuia dintre copiii ei)

CJUE

Alfredo Rendón Marín împotriva Administración del Estado [GC], C-165/14, 2016 (reclamantului, resortisant al unei țări terțe, tatăl unui copil cetățean al UE, i s-a refuzat permisul de ședere)

Comisia Europeană împotriva Regatului Țărilor de Jos, C-508/10, 2012 (taxe care trebuie plătite de cetățenii din afara UE pentru eliberarea permiselor de ședere)

Comisia Europeană împotriva Ungariei, C-392/15, 2017 (excluderea resortisanților din alte state membre de la profesia de notar)

Ian William Cowan împotriva Trésor public, cauza 186/87, 1989 (despăgubiri de stat pentru victimele violenței)

Kunqian Catherine Zhu și Man Lavette Chen împotriva Secretary of State for the Home Department, C-200/02, 2004 (dreptul unui cetățean UE minor de a locui în UE împreună cu părinții săi resortisanți ai unei țări terțe)

Roman Angonese împotriva Cassa di Risparmio di Bolzano SpA, C-281/98, 2000 (angajator care solicită candidaților la un concurs de recrutare să obțină un certificat de bilingvism eliberat de o autoritate locală)

Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) și alții [GC], C-571, 2012 (refuzul de acordare a unor subvenții pentru locuință resortisanților țărilor terțe)

Religie sau convingeri religioase

CEDO

Alujer Fernandez și Caballero García împotriva Spaniei (dec.), nr. 53072/99, 2001 (imposibilitatea membrilor Bisericii Baptiste de a aloca o parte din impozitul pe venit direct pentru a sprijini financiar propria biserică)

Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței [GC], nr. 27417/95, 2000 (refuzul acordării unei autorizații pentru a desfășura ritualul propriu de sacrificare a animalelor)

Ebrahimian împotriva Franței, nr. 64846/11, 2015 (nereînnoirea unui contract din cauza purtării unui val islamic)

Eweida și alții împotriva Regatului Unit, nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 și 36516/10, 2013 (discriminarea religioasă la locul de muncă)

Izzettin Doğan și alții împotriva Turciei [GC], nr. 62649/10, 2016 (refuzul de a permite adeptilor religiei Alevului să-și exercite credința ca serviciu public)

Milanović împotriva Serbiei, nr. 44614/07, 2010 (neinvestigarea de către autorități a motivelor infracțiunii)

O'Donoghue și alții împotriva Regatului Unit, nr. 34848/07, 2010 (dispoziții prin care se impune străinilor, cu excepția celor care doresc să se căsătorească în Biserica Anglicană, să plătească taxe mari pentru a obține permisiunea de a se căsători)

S.A.S. împotriva Franței [GC], nr. 43835/11, 2014 (dispoziții care interzic acoperirea feței în public)

Vojnity împotriva Ungariei, nr. 29617/07, 2013 (retragerea drepturilor de acces ale reclamantului la copilul său, ca urmare a încercărilor sale de a-și transmite convingerile religioase către acesta)

CJUE

Asma Bougnaoui și Association de défense des droits de l'homme (ADDH) împotriva Micropole SA [GC], C-188/15, 2017 (concediere pentru purtarea vălului islamic)

Samira Achbita și Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva G4S Secure Solutions NV [GC], C-157/15, 2017 (concediere pentru purtarea vălului islamic)

Limbă

CEDO

Cauză „referitoare la anumite aspecte ale legilor privind utilizarea limbilor în educație în Belgia” împotriva Belgiei, nr. 1474/62 și altele, 1968 (copiiiilor reclamantilor li s-a refuzat accesul la educație în limba franceză)

Macalin Moxamed Sed Dahir împotriva Elveției (dec.), cererea nr. 12209/10, 2015 (refuzul unei cereri de schimbare a numelui de familie al reclamantei pe motiv că pronunția elvețiană a numelui are o semnificație ofensivă în limba sa maternă)

CJUE

Comisia Europeană împotriva Regatului Belgiei, C-317/14, 2015 (condițiile lingvistice aplicabile candidaților pentru posturi din cadrul serviciilor locale situate în regiunile francofone sau germanofone din Belgia)

Originea socială, nașterea și proprietatea

CEDO

Chassagnou și alții împotriva Franței [GC], nr. 25088/94, 28331/95 și 28443/95, 1999 (obligație de a transfera drepturile de vânătoare publică asupra terenurilor aplicată numai micilor proprietari de terenuri)

Wolter și Safret împotriva Germaniei, nr. 59752/13 66277/13, 23/03/2017, 2017 (discriminarea copiilor născuți în afara căsătoriei)

CJUE

Zoi Chatzi împotriva Ypourgos Oikonomikon, C-149/10, 2010 (o singură perioadă de concediu pentru creșterea copiilor gemeni)

Opiniile politice sau de altă natură

CEDO

Redfearn împotriva Regatului Unit, nr. 47335/06, 2012 (revocare din motive de implicare politică a reclamantului)

Virabyan împotriva Armeniei, nr. 40094/05, 2012 (rele tratamente pe criterii de opinii politice)

Alt statut

CEDO

Varnas împotriva Lituaniei, nr. 42615/06, 2013 (neacordarea permisiunii de a primi vizite conjugale în cursul perioadei de arest preventiv)

ECSR

Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei, Plângerea nr. 102/2013, 2016 (diferențe în ceea ce privește accesul la sistemul de securitate socială pentru judecătorii titulari și consultanți)

CJUE

Petya Milkova împotriva Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol, C-406/15, 2017 (diferențe în ceea ce privește protecția în caz de concediere acordată lucrătorilor și funcționarilor publici)

Împărțirea sarcinii probei

CEDO

Timishev împotriva Rusiei, nr. 55762/00 și 55974/00, 2005 (reclamantului de origine cecenă nu i s-a permis trecerea printr-un punct de control)

Virabyan împotriva Armeniei, nr. 40094/05, 2012 (rele tratamente pe criterii de opinii politice)

CJUE

Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 (comentarii discriminatorii făcute de patronul unui club de fotbal)

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV, C-54/07, 2008 (declarație publică discriminatorie făcută de un angajator)

Galina Meister împotriva Speed Carrier Systems GmbH, C-415/10, 2012 (accesul la informații privind încheierea procesului de recrutare)

Patrick Kelly împotriva National University of Ireland (University College, Dublin), C-104/10, 2011 (accesul la informații despre calificările celorlalți solicitanți ca urmare a unei suspiciuni de discriminare)

Susanna Brunnhofner împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG, C-381/99, 2001 (salarii mai mici pentru lucrătoarele femei)

Circumstanțe nerelevante pentru constatarea discriminării

CEDO

D.H. și alții împotriva Republicii Cehe [GC], nr. 57325/00, 2007 (plasarea copiilor romi în școli speciale)

CJUE

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV, C-54/07, 2008 (declarație publică discriminatorie făcută de un angajator)

Nils-Johannes Kratzer împotriva R+V Allgemeine Versicherung AG, C-423/15, 2016 (candidatul la un loc de muncă nu solicită ocuparea postului, ci statutul de candidat pentru a reclama tratamentul discriminatoriu)

Rolul datelor statistice și de altă natură

CEDO

Abdu împotriva Bulgariei, nr. 26827/08, 2014 (lipsa unei anchete eficace privind violența rasială)

D.H. și alții împotriva Republicii Cehe [GC], nr. 57325/00, 2007 (plasarea copiilor romi în școli speciale)

Di Trizio împotriva Elveției, nr. 7186/09, 2016 (prestații de invaliditate pentru femei defavorizate)

Opuz împotriva Turciei, nr. 33401/02, 2009 (violență domestică)

CJUE

Hilde Schönheit împotriva Stadt Frankfurt am Main și Silvia Becker împotriva Land Hessen, cauzele conexe C-4/02 și C-5/02, 2003 (diferență în ceea ce privește plata pensiilor între lucrătorii cu fracțiune de normă și lucrătorii cu normă întreagă)

Lourdes Cachaldora Fernández împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) și Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS) [GC], C-527/13, 2015 (pensie de invaliditate calculată pe baza unei perioade de 8 ani înainte de producerea evenimentului care a dus la invaliditate)

Regina împotriva Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith și Laura Perez, C-167/97, 1999 (protecție împotriva concedierii pentru lucrătorii angajați pe o perioadă mai mare de doi ani, în mod continuu, la un anumit angajator)

Punerea în aplicare a dreptului privind nediscriminarea

CEDO

García Mateos împotriva Spaniei, nr. 38285/09, 2013 (executarea unei hotărâri în constatarea discriminării pe criterii de sex)

Hulea împotriva României, nr. 33411/05, 2012 (absența compensației pentru discriminare)

Sidabras și alții împotriva Lituaniei, nr. 50421/08, 2015 (neaplicarea unei hotărâri a CEDO în constatarea discriminării)

CJUE

Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 (comentarii discriminatorii făcute de patronul unui club de fotbal)

María Auxiliadora Arjona Camacho împotriva Securitas Seguridad España SA, C-407/14, 2015 (acordarea de despăgubiri punitive reclamantei ca urmare a concedierii sale discriminatorii)

Index

Jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene

<i>A și alții împotriva Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [GC], Cazuri conexate C-148/13 până la C-150/13, 2 decembrie 2014.....	172, 195
<i>Abercrombie & Fitch Italia Srl împotriva Antonino Bordonaro</i> , C-143/16, 19 iulie 2017.....	115
<i>Albert Ruckdeschel & Co. și Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. împotriva Hauptzollamt Hamburg-St. Annen; Diamalt AG împotriva Hauptzollamt Itzehoe</i> , Cazuri conexate 117-76 și 16-77, 19 octombrie 1977.....	37
<i>Aleksei Petruhhin</i> [GC], C-182/15, 6 septembrie 2016.....	124, 169
<i>Alfredo Rendón Marín împotriva Administración del Estado</i> [GC], C-165/14, 13 septembrie 2016.....	161, 174, 224
<i>Angela Maria Sirdar împotriva The Army Board și Secretary of State for Defence</i> , C-273/97, 26 octombrie 1999.....	112
<i>Anita Cristini împotriva Société nationale des chemins de fer français</i> , 32/75, 30 septembrie 1975.....	122, 136
<i>Anita Groener împotriva Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee</i> , C-379/87, 28 noiembrie 1989.....	240
<i>Annunziata Matteucci împotriva Communauté française de Belgique și Commissariat général aux relations internationales de la Communauté française de Belgique</i> , C-235/87, 27 septembrie 1988.....	138
<i>Anton Las împotriva PSA Antwerp NV</i> [GC], C-202/11, 16 aprilie 2013.....	240
<i>Arthur Burton împotriva British Railways Board</i> , C-19/81, 16 februarie 1982.....	128

<i>Asma Bougnaoui și Association de défense des droits de l'homme (ADDH) împotriva Micropole SA</i> [GC], C-188/15, 14 martie 2017	102, 111, 175, 237
<i>Asociația Accept împotriva Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării</i> , C-81/12, 25 aprilie 2013	48, 121, 127, 172, 194, 251, 252, 260, 263, 273
<i>Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL și alții împotriva Conseil des ministres</i> [GC], C-236/09, 1 martie 2011	15, 38, 180
<i>B.S.M. Smits, épouse Geraets, împotriva Stichting Ziekenfonds VGZ și H.T.M. Peerbooms</i> împotriva <i>Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen</i> , C-157/99, 12 iulie 2001	148
<i>Bilka-Kaufhaus GmbH împotriva Karin Weber von Hartz</i> , 170/84, 13 mai 1986.....	105
<i>Birgit Bartsch împotriva Bosch und Siemens Hausgeräte (BSH) Altersfürsorge GmbH</i> [GC], C-427/06, 23 septembrie 2008.....	39
<i>Blaise Baheten Metock și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform</i> [GC], C-127/08, 25 iulie 2008.....	161
C, C-122/15, 2 iunie 2016	121, 129
<i>C. D. împotriva S. T.</i> [GC], C-167/12, 18 martie 2014	171, 182, 203
<i>Carina Skareby împotriva Comisiei Europene</i> , F-42/10, Tribunalul Funcției Publice, 16 mai 2012	71
<i>Carole Louise Webb împotriva EMO Air Cargo (UK) Ltd</i> , C-32/93, 14 iulie 1994.....	51, 182
<i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding împotriva Firma Feryn NV</i> , C-54/07, 10 iulie 2008	48, 127, 174, 216, 251, 252, 253, 260, 263, 264, 273
<i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD împotriva Komisia za zashita ot diskriminatsia</i> [GC], C-83/14, 16 iulie 2015.....	44, 63, 104, 123, 147, 174, 216, 217, 260, 279, 285
<i>Colin Wolf împotriva Stadt Frankfurt am Main</i> [GC], C-229/08, 12 ianuarie 2010...	109
<i>Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Austria</i> , C-147/03, 7 iulie 2005	122, 143
<i>Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Federale Germania</i> , 248/83, 21 mai 1985	109
<i>Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Franceze</i> C-35/97, 24 septembrie 1998.....	138
<i>Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Franceze</i> , 318/86, 30 iunie 1988.....	109

<i>Comisia Europeană împotriva Marelui Ducat al Luxemburgului</i> [GC], C-51/08, 24 mai 2011.....	224
<i>Comisia Europeană împotriva Regatului Belgiei, C317/14, 5 februarie 2015.....</i>	126, 175, 240, 295
<i>Comisia Europeană împotriva Regatului Țărilor de Jos, C-508/10, 26 aprilie 2012.....</i>	174, 225
<i>Comisia Europeană împotriva Republicii Austria</i> [GC], C-53/08, 24 mai 2011	224
<i>Comisia Europeană împotriva Republicii Austria, C-75/11, 4 octombrie 2012</i>	136
<i>Comisia Europeană împotriva Republicii Federale Germania</i> [GC], C-54/08, 24 mai 2011.....	138, 224
<i>Comisia Europeană împotriva Republicii Federale Germania, C-206/10, 5 mai 2011</i>	
<i>Comisia Europeană împotriva Republicii Franceze</i> [GC], CJUE, C-50/08, 24 mai 2011.....	224
<i>Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene</i> C-312/11, 4 iulie 2013.....	27, 85, 201
<i>Comisia Europeană împotriva Ungariei, C-286/12, 6 noiembrie 2012.....</i>	119, 174, 224
<i>Comisia Europeană împotriva Ungariei, C-392/15, 1 februarie 2017</i>	
<i>CQ împotriva Parlamentului European</i> , F-12/13, Tribunalul Funcției Publice, 17 septembrie 2014.....	71
<i>Daniel Unland împotriva Landului Berlin, C-20/13, 9 septembrie 2015.....</i>	214
<i>Dansk Industri (DI) împotriva succesorilor lui Karsten Eigil Rasmussen</i> [GC], C-441/14, 19 aprilie 2016.....	173, 212, 291
<i>David Hütter împotriva Technische Universität Graz, C-88/08, 18 iunie 2009</i>	116
<i>David L. Parris împotriva Trinity College Dublin și alții, C-443/15, 24 noiembrie 2016.....</i>	44, 69
<i>Debra Allonby împotriva Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional și Secretary of State for Education and Employment., C-256/01, 13 ianuarie 2004</i>	43, 51
<i>Domnica Petersen împotriva Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe</i> [GC], C-341/08, 12 ianuarie 2010	108
<i>Donato Casagrande împotriva Landeshauptstadt München, 9/74, 3 iulie 1974.....</i>	122, 143
<i>Douglas Harvey Barber împotriva Guardian Royal Exchange Assurance Group, C-262/88, 17 mai 1990</i>	129
<i>Dr. Pamela Mary Enderby împotriva Frenchay Health Authority și Secretary of State for Health, C-127/92, 27 octombrie 1993</i>	266

<i>Eckhard Kalanke împotriva Freie Hansestadt Bremen</i> , C-450/93, 17 octombrie 1995	45, 80
<i>Eileen Garland împotriva British Rail Engineering Limited</i> , 12/81, 9 februarie 1982	129
<i>Elisabeth Johanna Pacifica Dekker împotriva Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (JVJ-Centrum) Plus</i> , C-177/88, 8 noiembrie 1990	51, 181
<i>Elodie Giersch și alții împotriva État du Grand-Duché de Luxembourg</i> , C-20/12, 20 iunie 2013	122, 137
<i>Erich Stauder împotriva Stadt Ulm – Sozialamt</i> , 29/69, 12 noiembrie 1969.....	21
<i>Fag og Arbejde (FOA) împotriva Kommunernes Landsforening (KL)</i> , C-354/13, 18 decembrie 2014	101, 173, 204
<i>Félix Palacios de la Villa împotriva Cortefiel Servicios SA</i> [GC], C-411/05, 16 octombrie 2007	128
<i>Firma A. Racke împotriva Hauptzollamt Mainz</i> , 283/83, 13 noiembrie 1984	37
<i>Francesco Reina și Letizia Reina împotriva Landeskreditbank Baden- Württemberg</i> , 65/81, 14 ianuarie 1982.....	138
<i>Françoise Gravier împotriva Ville de Liège</i> , 293/83, 13 februarie 1985.....	130
<i>Franz Lesar împotriva Beim Vorstand der Telekom Austria AG eingerichtetes Personalamt</i> , C-159/15, 16 iunie 2016.....	117
<i>Frédéric Hay împotriva Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres</i> , C-267/12, 12 decembrie 2013	43, 50, 63, 121, 130, 196, 283
<i>Gabriele Habermann-Beltermann / Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./ Opf. e.V.</i> , C-421/92, 5 mai 1994	182
<i>Gabrielle Defrenne împotriva Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena</i> , 43/75, 8 aprilie 1976.....	171
<i>Gabrielle Defrenne împotriva Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena</i> , 149/77, 5 iunie 1978.....	21, 179
<i>Galina Meister împotriva Speech Design Carrier Systems GmbH</i> , C-415/10, 19 aprilie 2012	126, 251, 257, 297
<i>Geoffrey Léger împotriva Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes and Etablissement français du sang</i> , C-528/13, 29 aprilie 2015.....	172, 195, 289
<i>Georg Felber împotriva Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur</i> , C-529/13, 21 ianuarie 2015.....	117, 177
<i>Gerhard Fuchs și Peter Köhler împotriva Land Hessen</i> , Cazuri conexe C-159/10 și C-160/10, 21 iulie 2011.....	115

<i>Gisela Rosenblatt împotriva Oellerking Gebäudereinigungsges. mbH</i> [GC], C-45/09, 12 octombrie 2010	119
<i>Gorka Salaberria Sorondo împotriva Academia Vasca de Policía y Emergencias</i> [GC], C-258/15, 15 noiembrie 2016.....	109, 173, 215
<i>H. Lommers împotriva Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij</i> , C-476/99, 19 martie 2002	128
<i>Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark împotriva Dansk Arbejdsgiverforening</i> , C-179/88, 8 noiembrie 1990.....	181
<i>Helga Nimz împotriva Freie und Hansestadt Hamburg</i> , C-184/98, 7 februarie 1991.....	62, 266
<i>Hellen Gerster împotriva Freistaat Bayern</i> , C-1/95, 2 octombrie 1997	267
<i>Hellmut Marschall împotriva Land Nordrhein-Westfalen</i> , C-409/95, 11 noiembrie 1997	45, 80, 82
<i>Hilde Schönheit împotriva Stadt Frankfurt am Main și Silvia Becker împotriva Land Hessen</i> , Cauze conexate C-4/02 și C-5/02, 23 octombrie 2003.....	105, 252, 267
<i>HK Danmark împotriva Experian A/S</i> , C-476/11, 26 septembrie 2013	116
<i>HK Danmark, acționând în numele doamnei Jette Ring, împotriva Dansk almennyttigt Boligselskab și HK Danmark, acționând în numele doamnei Lone Skouboe Werge, împotriva Dansk Arbejdsgiverforening, acționând în numele societății Pro Display A/S</i> , cauzele conexate C-335/11 și C-337/11, 11 aprilie 2013	27, 173, 201, 202, 290
<i>Ian William Cowan împotriva Trésor public</i> , 186/87, 2 februarie 1989.....	169, 174, 223
<i>Inge Nolte împotriva Landesversicherungsanstalt Hannover</i> , C-317/93, 14 decembrie 1995	62, 266
<i>Ingeniørforeningen i Danmark împotriva Region Syddanmark</i> [GC], C-499/08, 12 octombrie 2010.....	212
<i>Ingrid Rinner-Kühn împotriva FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG</i> , C-171/88, 13 iulie 1989	62, 129, 266
<i>Internationale Handelsgesellschaft mbH împotriva Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel</i> , 17 decembrie 1970;.....	21
<i>Isabel Elbal Moreno împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) și Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)</i> , C-385/11, 22 noiembrie 2012.....	44, 59, 279

<i>Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS) împotriva Tiziana Bruno și Massimo Pettini și Clara Matteucci</i> , cauzele conexate C-395/08 și C-396/08, 10 iunie 2010.....	17
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhanddes împotriva Comisiei Comunităților Europene</i> , cauza 4/73, 14 mai 1974;	21
<i>J.J. de Lange împotriva Staatssecretaris van Financiën</i> , C-548/15, 10 noiembrie 2016	121, 131, 173, 213
<i>Jämställdhetsmannen mod mod: örebro läns landsting</i> , C-236/98, 30 martie 2000.....	128
<i>Jennifer Meyers împotriva Adjudication Officer</i> , C-116/94, 13 iulie 1995.....	121, 126, 127
<i>João Pedro Lopes Da Silva Jorge</i> [GC], C-42/ 5 septembrie 2012	124, 169
<i>Johann Odar împotriva Baxter Deutschland GmbH</i> , C-152/11, 6 decembrie 2012.....	44, 61
<i>Julia Schnorbus împotriva Land Hessen</i> , C-79/99, 7 decembrie 2000.....	121, 126
<i>Jürgen Römer împotriva Freie und Hansestadt Hamburg</i> [GC], C-147/08, 10 mai 2011.....	121, 129
<i>K.B. împotriva National Health Service Pensions Agency et Secretary of State for Health</i> , C-117/01, 7 ianuarie 2004	172, 190, 288
<i>Katarina Abrahamsson și Leif Anderson împotriva Elisabet Fogelqvist</i> , C-407/98, 6 iulie 2000	45, 81, 82
<i>Kathleen Hill și Ann Stapleton împotriva The Revenue Commissioners și Department of Finance</i> , C-243/95, 17 iunie 1998	171, 184
<i>Kjell Karlsson și alții</i> , C-292/97, 13 aprilie 2000.....	37
<i>Kone Oyj și alții împotriva Comisiei Europene</i> , C-510/11 P, 24 octombrie 2013.....	17
<i>Konstantinos Maistrellis împotriva Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaionaton</i> , C-222/14, 16 iulie 2015	128, 162, 171, 179
<i>Kunqian Catherine Zhu și Man Lavette Chen împotriva Secretary of State for the Home Department</i> , C-200/02, 19 octombrie 2004	174, 224
<i>Laurence Prinz împotriva Region Hannover și Philipp Seeberger împotriva Studentenwerk Heidelberg</i> , cauzele conexate C-523/11 și C-585/11, 18 iulie 2013.....	122, 144, 284
<i>Leopold Schmitzer împotriva Bundesministerin für Inneres</i> [GC], C-530/13, 11 noiembrie 2014	117, 118

- Lourdes Cachaldora Fernández împotriva Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) și Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS) [GC], C-527/13, 14 aprilie 2015.....252, 267*
- Luisa Bertoni, căsătorită Sereno Sabbatini, împotriva Parlamentului European, 20/71, 7 iunie 1972..... 129*
- M. A. Roks, căsătorită De Weerd și alții împotriva Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen și alții, C-343/92, 24 februarie 1994.....62, 183, 266*
- Malgożata Runevič-Vardyn și Łukasz Paweł Wardyn împotriva Vilniaus miesto savivaldybės administracija și alții, C-391/09, 12 mai 2011..... 124, 162, 242, 286*
- Margaret Kenny și alții împotriva Minister for Justice, Equality and Law Reform și alții, C-427/11, 28 februarie 2013..... 171, 179*
- Marguerite Johnston împotriva Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, 222/84, 15 mai 1986..... 102, 107, 110*
- María Auxiliadora Arjona Camacho împotriva Securitas Seguridad España, SA, C-407/14, 17 decembrie 2015.....252, 273, 299*
- Maria do Céu Bragança Linares Verruga și alții împotriva Ministre de l'Enseignement supérieur et de la recherche, C-238/15, 14 decembrie 2016..... 105*
- Maria Kowalska împotriva Freie und Hansestadt Hamburg, C-33/89, 27 iunie 1990..... 62, 266*
- Maria Luisa Jiménez Melgar împotriva Ayuntamiento de Los Barrios, C-438/99, 4 octombrie 2001..... 181*
- Mario Vital Pérez împotriva Ayuntamiento de Oviedo, C-416/13, 13 noiembrie 2014.....102, 108, 126, 173, 214, 282, 291*
- Maurice Leone și Blandine Leone împotriva Garde des Sceaux, ministre de la Justice și Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales, C-173/13, 7 iulie 2014..... 45, 83, 105, 180, 281*
- Michael Efler și alții împotriva Comisiei Europene, Tribunalul Funcției Publice, T-754/14, 10 mai 2017..... 164*
- Minister voor Immigratie en Asiel împotriva X și Y și Z împotriva Minister voor Immigratie en Asiel, cauzele conexe C-199/12 până la C-201/12, 7 noiembrie 2013..... 172, 196*
- Ministerul Justiției și Libertăților Cetățenești/Ștefan Agafiței și alții, C-310/10, 7 iulie 2011.....68*

<i>Ministerul Public împotriva Gilbert Even și Office national des pensions pour travailleurs salariés (ONPTS), 207/78, 31 mai 1979</i>	137
<i>Ministerul Public împotriva Robert Heinrich Maria Mutsch,</i> 137/84, 11 mai 1985.....	138
<i>Mohamed Ali Ben Alaya împotriva Bundesrepublik Deutschland, C-491/13,</i> 10 septembrie 2014.....	122, 144
<i>Mohamed Daouidi împotriva Bootes Plus SL și alții, C-395/15, 1 decembrie</i> 2016.....	27, 201, 204
<i>Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff împotriva Standesamt der Stadt</i> <i>Karlsruhe și Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe, C-438/14,</i> 2 iunie 2016.....	163
<i>Nadežda Riežniece împotriva Zemkopības ministrija și a Lauku atbalsta</i> <i>dienests, C-7/12, 20 iunie 2013</i>	121, 128, 283
<i>Nils-Johannes Kratzer împotriva R+V Allgemeine Versicherung AG, C-423/15,</i> 28 iulie 2016.....	252, 264
<i>North Western Health Board împotriva Margaret McKenna, C-191/03,</i> 8 septembrie 2005	51
<i>O. Tümer împotriva Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut</i> <i>werknemersverzekeringen, C-311/13, 5 noiembrie 2014</i>	225
<i>ÖBB Personenverkehr AG împotriva lui Gotthard Starjakob, C-417/13,</i> 28 ianuarie 2015	117
<i>Österreichischer Gewerkschaftsbund, Gewerkschaft der</i> <i>Privatangestellten împotriva Wirtschaftskammer Österreich [GC],</i> C-220/02, 8 iunie 2004.....	129
<i>P împotriva S și Cornwall County Council, C-13/94, 30 aprilie 1996</i>	43, 49, 189
<i>Patrick Kelly împotriva National University of Ireland (University College,</i> <i>Dublin), C-104/10, 21 iulie 2011</i>	251, 257
<i>Pedro Manuel Roca Álvarez împotriva Sesa Start España ETT SA, C-104/09,</i> 30 septembrie 2010.....	124, 162
<i>Petya Milkova împotriva Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia</i> <i>i sledprivatizatsionen kontrol, C-406/15, 9 martie 2017</i>	27, 68, 176, 201, 249
<i>Philip Morris Brands SARL și alții împotriva Secretary of State for Health,</i> C-547/14, 4 mai 2016.....	164
<i>Procedură inițiată de Mircea Florian Freitag, C-541/15, 8 iunie 2017</i>	163

<i>Q împotriva Comisiei Comunităților Europene, Tribunalul funcției publice,</i> F-52/05, 9 decembrie 2008.....	71
<i>Raymond Kohll împotriva Union des caisses de maladie, C-158/96,</i> 28 aprilie 1998.....	148
<i>Regatul Spaniei împotriva Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord</i> [GC], 12 septembrie 2006	164
<i>Regina împotriva Secretary of State for Employment, ex parte Nicole</i> <i>Seymour-Smith și Laura Perez, C-167/97, 9 februarie 1999.....</i>	252, 268
<i>Reinhard Prigge și alții împotriva Deutsche Lufthansa AG [GC], C-447/09,</i> 13 septembrie 2011	107, 118
<i>Roman Angonese împotriva Cassa di Risparmio di Bolzano SpA, C-281/98,</i> 6 iunie 2000	174, 223
<i>S. Coleman împotriva Attridge Law și Steve Law [GC], C-303/06, 17 iulie</i> 2008	43, 56, 68, 71
<i>Sabine Mayr împotriva Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG [GC],</i> C-506/06, 26 februarie 2008.....	51
<i>Sabine von Colson și Elisabeth Kamann împotriva Land Nordrhein-Westfalen,</i> C-14/83, 9 aprilie 1984	272
<i>Samira Achbita și Centrum voor gelijkheid van kansen en voor</i> <i>racismebestrijding împotriva G4S Secure Solutions NV [GC], C-157/15,</i> 14 martie 2017	175, 236
<i>Sarah Margaret Richards împotriva Secretary of State for Work and Pensions,</i> C-423/04, 27 aprilie 2006.....	43, 55, 172, 190
<i>Seda Küçükdeveci împotriva Swedex GmbH & Co. KG [GC], C-555/07,</i> 19 ianuarie 2010	16, 212
<i>Servet Kamberaj împotriva Istituto per l'Edilizia Sociale della Provincia</i> <i>autonoma di Bolzano (IPES) și alții [GC], C-571/10, 24 aprilie</i> 2012.....	15, 40, 123, 149, 174, 225
<i>Silke-Karin Mahlburg împotriva Land Mecklenburg-Vorpommern, C-207/98,</i> 3 februarie 2000	102, 110, 282
<i>Sonia Chacón Navas împotriva Eurest Colectividades SA [GC], C-13/05,</i> 11 iulie 2006.....	68, 200, 248
<i>Susanna Brunnhofer împotriva Bank der österreichischen Postsparkasse AG,</i> C-381/99, 26 iunie 2001.....	251, 256, 260
<i>Susanne Lewen împotriva Lothar Denda, C-333/97, 21 octombrie 1999</i>	129

<i>Tadao Maruko împotriva Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen</i> [GC], C-267/06, 1 aprilie 2008.....	43, 55, 59, 63, 196
<i>Tanja Kreil împotriva Bundesrepublik Deutschland</i> , C-285/98, 11 ianuarie 2000.....	102, 112
<i>The Queen, la cererea formulată de The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England) împotriva Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform</i> , C-388/07, 5 martie 2009.....	115, 120
<i>Thierry Delvigne împotriva Commune de Lesparre Médoc și Préfet de la Gironde</i> [GC], C-650/13, 6 octombrie 2015.....	165
<i>Thomas Specht și alții împotriva Land Berlin și Bundesrepublik Deutschland</i> , cauzele conexate C-501/12-C-506/12, C-540/12 și C-541/12, 19 iunie 2014.....	115, 173, 214
<i>Torsten Hörnfeldt împotriva Posten Meddelande AB</i> , C-141/11, 5 iulie 2012.....	118
<i>Ulf Kazimierz Radziejewski împotriva Kronofogdemyndigheten i Stockholm</i> , C-461/11, 8 noiembrie 2012.....	240
<i>Ute Kleinsteuber împotriva Mars GmbH</i> , C-354/16, 13 iulie 2017.....	101, 116
<i>V.G. Müller-Fauré împotriva Onderlinge Waarborgmaatschappij OZ Zorgverzekerings UA și E.E.M. van Riet împotriva Onderlinge Waarborgmaatschappij ZAO Zorgverzekerings</i> , C-385/99, 13 mai 2003.....	148
<i>Vasil Ivanov Georgiev împotriva Tehniceski universitet – Sofia, filial Plovdiv</i> , cauzele conexate C-250/09 și C-268/09, 18 noiembrie 2010.....	115
<i>Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen împotriva Jovanna García- Nieto și alții</i> , C-299/14, 25 februarie 2016.....	122, 136
<i>Vincent Blaizot împotriva Université de Liège și alții</i> , 24/86, 2 februarie 1988.....	131
<i>Werner Mangold împotriva Rüdiger Helm</i> [GC], C-144/04, 22 noiembrie 2005.....	173, 211
<i>Wiebke Busch împotriva Klinikum Neustadt GmbH & Co. Betriebs-KG</i> , C-320/01, 27 februarie 2003.....	182
<i>Wolfgang Glatzel împotriva Freistaat Bayern</i> , C-356/12, 22 mai 2014.....	27, 37, 38, 43, 49, 105, 201
<i>X</i> , C-318/13, 3 septembrie 2014.....	122, 136

<i>Z. împotriva A Government Department și The Board of Management of a community school</i> [GC], C-363/12, 18 martie 2014	27, 171, 173, 182, 201, 203, 288, 290
<i>Zoi Chatzi împotriva Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16 septembrie 2010	176, 238

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului

<i>97 membri ai Congregației din Gldani a Martorilor lui Iehova și 4 alții/Georgia</i> , nr. 71156/01, 3 mai 2007	93
<i>A. H. și alții împotriva Rusiei</i> , nr. 6033/13 și 15 alte cereri, 17 ianuarie 2017	32, 33, 124, 157, 285
<i>Abdu împotriva Bulgariei</i> , nr. 26827/08, 11 martie 2014	90, 252, 269
<i>Al-Skeini și alții împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 55721/07, 7 iulie 2011	28
<i>Alujer Fernandez și Caballero García împotriva Spaniei</i> (dec.), nr. 53072/99, 14 iunie 2001	175, 231
<i>Anakomba Yula împotriva Belgiei</i> , nr. 45413/07, 10 martie 2009... ..	123, 155, 174, 227
<i>Andrejeva împotriva Letoniei</i> [GC], nr. 55707/00, 18 februarie 2009	34, 138, 174, 228
<i>Andrle împotriva Republicii Cehe</i> , nr. 6268/08, 17 februarie 2011	120, 122, 139, 171, 186
<i>B.S. împotriva Spaniei</i> , nr. 47159/08, 24 iulie 2012	44, 66
<i>Bączkowski și alții împotriva Poloniei</i> , nr. 1543/06, 3 mai 2007	74, 166
<i>Bah împotriva Regatului Unit</i> , nr. 56328/07, 27 septembrie 2011	122, 141
<i>Bélané Nagy împotriva Ungariei</i> [GC], nr. 53080/13, 13 decembrie 2016	138
<i>Biao împotriva Danemarcei</i> , nr. 38590/10 [GC], 24 mai 2016	17, 47, 58, 174, 219, 246
<i>Bigaeva împotriva Greciei</i> , nr. 26713/05, 28 mai 2009	133
<i>Biserica Scientologică Moscova împotriva Rusiei</i> , nr. 18147/02, 5 aprilie 2007	234
<i>Boacă și alții împotriva României</i> , nr. 40355/11, 12 ianuarie 2016	167, 174, 218
<i>Bouamar împotriva Belgiei</i> , nr. 9106/80, 29 februarie 1988	124, 168, 173, 209
<i>Buckley împotriva Regatului Unit</i> , nr. 20348/92, 25 septembrie 1996	150
<i>Bulgakov împotriva /Ucrainei</i> , nr. 59894/00, 11 septembrie 2007	242
<i>Burden împotriva /Regatului Unit</i> [GC], nr. 13378/05, 29 aprilie 2008	43, 47, 52, 103, 278

<i>C. împotriva Belgiei</i> nr. 21794/93, 7 august 1996.....	174, 228
<i>Çam împotriva Turciei</i> , nr. 51500/08, 23 februarie 2016	45, 85, 122, 145, 202
<i>Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit</i> , nr. 7511/76 și 7743/76, 25 februarie 1982	234
<i>Carson și alții împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 42184/05, 16 martie 2010	47, 52, 247
<i>Carvalho Pinto de Sousa Morais împotriva Portugaliei</i> , nr. 17484/15, 25 iulie 2017	44, 67
<i>Cauza „referitoare la anumite aspecte ale legilor privind utilizarea limbilor în educație în Belgia”/Belgia</i> , nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 și 2126/64, 23 iulie 1968	176, 241, 295
<i>Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei</i> [GC], nr. 43370/04, 18454/06 și 8252/05, 19 octombrie 2012.....	44, 75, 242
<i>Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței</i> [GC], nr. 27417/95, 27 iunie 2000.....	175, 231
<i>Chassagnou și alții împotriva Franței</i> [GC], nr. 25088/94, 28331/95 și 28443/95, 29 aprilie 1999	176, 239
<i>Christine Goodwin împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 28957/95, 11 iulie 2002	190
<i>Cusan și Fazzo împotriva Italiei</i> , No. 77/07, 7 ianuarie 2014.....	156, 187
<i>D.G. împotriva Irlandei</i> , nr. 39474/98, 16 mai 2002.....	124, 168, 173, 209
<i>D. H. și alții împotriva Republicii Cehe</i> [GC], nr. 57325/00, 13 noiembrie 2007	44, 47, 58, 60, 62, 144, 252, 256, 260, 263, 269, 297, 298
<i>Danilenkov și alții împotriva Rusiei</i> , nr. 67336/01, 30 iulie 2009.....	121, 133, 246
<i>Delfi AS împotriva Estoniei</i> [GC], nr. 64569/09, 16 iunie 2015	45, 96
<i>Demir și Baykara împotriva Turciei</i> [GC], nr. 34503/97, 12 noiembrie 2008.....	133
<i>Dhahbi împotriva Italiei</i> , nr. 17120/09, 8 aprilie 2014	174, 227
<i>Di Trizio împotriva Elveției</i> , nr. 7186/09, 2 februarie 2016.....	62, 187, 252, 268
<i>Dorđević împotriva Croației</i> , No. 41526/10, 24 iulie 2012	44, 74, 93
<i>Durisotto împotriva Italiei</i> , nr. 62804/13, 6 mai 2014	140
<i>E.B. Împotriva Franței</i> [GC], nr. 43546/02, 22 ianuarie 2008.....	156, 172, 197
<i>E.B. și alții împotriva Austriei</i> , nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 și 48779/07, 7 noiembrie 2013.....	169, 172, 197

<i>Ebrahimian împotriva Franței</i> , nr. 64846/11, 26 noiembrie 2015	175, 235
<i>Emel Boyraz împotriva Turciei</i> , nr. 61960/08, 2 decembrie 2014.....	171, 185
<i>Engel și alții împotriva Țărilor de Jos</i> , nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 și 5370/72, 8 iunie 1976.....	246
<i>Eremia împotriva Republicii Moldova</i> , nr. 3564/11, 28 mai 2013.....	92
<i>Eweida și alții împotriva Regatului Unit</i> , nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 și 36516/10, 15 ianuarie 2013.....	175, 233
<i>Fábián împotriva Ungariei</i> [GC], nr. 78117/13, 5 septembrie 2017.....	139, 247
<i>Fabris împotriva Franței</i> [GC], nr. 16574/08, 7 februarie 2013	238
<i>Fawsie împotriva Greciei</i> , nr. 40080/07, 28 octombrie 2010.....	226
<i>Fretté împotriva Franței</i> , nr. 36515/97, 26 februarie 2002	196
<i>García Mateos împotriva Spaniei</i> , nr. 38285/09, 19 februarie 2013.....	252, 274
<i>Gas și Dubois împotriva Franței</i> , nr. 25951/07, 15 martie 2012.....	157
<i>Gaygusuz împotriva Austriei</i> , nr. 17371/90, 16 septembrie 1996.....	34, 138
<i>Glor împotriva Elveției</i> , nr. 13444/04, 30 aprilie 2009.....	173, 205
<i>Gouri împotriva Franței</i> (dec.), nr. 41069/11, 28 februarie 2017.....	122, 141
<i>Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani împotriva Italiei</i> (nr. 2), nr. 26740/02, 31 mai 2007.....	246
<i>Guberina împotriva Croației</i> , nr. 23682/13, 22 martie 2016.....	43, 56, 103, 173, 205
<i>Halime Kılıç împotriva Turciei</i> , nr. 63034/11, 28 iunie 2016	45, 93, 185, 281
<i>Hämäläinen împotriva Finlandei</i> [GC], nr. 37359/09, 16 iulie 2014.....	172, 191
<i>Handyside împotriva Regatului Unit</i> , nr. 5493/72, 7 decembrie 1976	244
<i>Harroudj împotriva Franței</i> , nr. 43631/09, 4 octombrie 2012	26
<i>Hasan și Chaush împotriva Bulgariei</i> [GC], nr. 30985/96, 26 octombrie 2000.....	234
<i>Herrmann împotriva Germaniei</i> [GC], No. 9300/07, 26 iunie 2012	239
<i>Hoogendijk împotriva Țărilor de Jos</i> (dec.), nr. 58641/00, 6 ianuarie 2005.....	265
<i>Horváth și Kiss împotriva Ungariei</i> , nr. 11146/11, 29 ianuarie 2013	45, 85, 144, 202
<i>Hulea împotriva României</i> , nr. 33411/05, 2 octombrie 2012.....	252, 274
<i>Hunde împotriva Țărilor de Jos</i> (dec.), nr. 17931/16, 5 iulie 2016	123, 151
<i>I.B. împotriva Greciei</i> , nr. 552/10, 3 octombrie 2013	121, 133
<i>Identoba și alții împotriva Georgiei</i> , nr. 73235/12, 12 mai 2015.....	45, 91, 166, 191

<i>Izzettin Doğan și alții împotriva Turciei</i> [GC], nr. 62649/10, 26 aprilie 2016.....	175, 231, 234
<i>K.H. și alții împotriva Slovaciei</i> , nr. 32881/04, 28 aprilie 2009.....	140
<i>Kacper Nowakowski împotriva Poloniei</i> , nr. 32407/13, 10 ianuarie 2017.....	124, 160
<i>Karahmed împotriva Bulgariei</i> , nr. 30587/13, 24 februarie 2015.....	95
<i>Karácsony și alții împotriva Ungariei</i> [GC], nr. 42461/13 și 44357/13, 17 mai 2016.....	167
<i>Karner împotriva Austriei</i> , nr. 40016/98, 24 iulie 2003.....	172, 198
<i>Kemal Taşkın și alții împotriva Turciei</i> , nr. 30206/04, 37038/04, 43681/04, 45376/04, 12881/05, 28697/05, 32797/05 și 45609/05, 2 februarie 2010.....	242
<i>Khamtokhu și Aksenchik împotriva Rusiei</i> [GC], nr. 60367/08 și 961/11, 24 ianuarie 2017.....	15, 26, 32, 168, 187
<i>Konstantin Markin împotriva Rusia</i> [GC], nr. 30078/06, 22 martie 2012.....	171, 184, 185, 287
<i>Koua Poirrez împotriva Franței</i> , nr. 40892/98, 30 septembrie 2003.....	34, 138, 174, 229
<i>Kurić și alții împotriva Sloveniei</i> [GC], nr. 26828/06, 26 iunie 2012.....	86
<i>Kurski împotriva Poloniei</i> , nr. 26115/10, 05 iulie 2016.....	244
<i>Kurtuluş împotriva Turciei</i> (dec.), No. 65500/01, 24 ianuarie 2006.....	235
<i>Lavida și alții împotriva Greciei</i> , nr. 7973/10, 30 mai 2013.....	144
<i>Leyla Şahin împotriva Turciei</i> [GC], nr. 44774/98, 10 noiembrie 2005.....	235
<i>Loizidou împotriva Turciei</i> , nr. 15318/89, 18 decembrie 1996.....	28
<i>M.C. și A.C. împotriva României</i> , nr. 12060/12, 12 aprilie 2016.....	90, 91, 167
<i>M.G. împotriva Turciei</i> , nr. 646/10, 22 martie 2016.....	93, 185
<i>M'Bala M'Bala împotriva Franței</i> (dec.), nr. 25239/13, 20 octombrie 2015.....	45, 95
<i>Macalin Moxamed Sed Dahir împotriva Elveția</i> (dec.), nr. 12209/10, 15 septembrie 2015.....	175, 242, 295
<i>Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete și Index.hu Zrt împotriva Ungariei</i> , nr. 22947/13, 2 februarie 2016.....	97
<i>Martzaklis și alții împotriva Greciei</i> , nr. 20378/13, 9 iulie 2015.....	124, 168
<i>Mazurek împotriva Franței</i> , nr. 34406/97, 1 februarie 2000.....	156, 238
<i>Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei</i> , nr. 45701/99, 13 decembrie 2001.....	24
<i>Milanović împotriva Serbiei</i> , nr. 44614/07, 14 decembrie 2010.....	175, 232

<i>Moldovan și alții împotriva României (nr. 2)</i> , nr. 41138/98 și 64320/01, 12 iulie 2005.....	123, 150, 154
<i>Moustaquim împotriva Belgiei</i> , nr. 12313/86, 18 februarie 1991	174, 228
<i>Mozer împotriva Republicii Moldova și Rusiei</i> [GC], nr. 11138/10, 23 februarie 2016	28
<i>Muñoz Díaz împotriva Spaniei</i> , nr. 49151/07, 8 decembrie 2009	159
<i>Murray împotriva Țărilor de Jos</i> [GC], nr. 10511/10, 26 aprilie 2016	140
<i>N.B. împotriva Slovaciei</i> , nr. 29518/10, 12 iunie 2012	66
<i>Nachova și alții împotriva Bulgariei</i> , nr. 43577/98 și 43579/98, 6 iulie 2005	26, 91, 256, 259
<i>Novruk și alții împotriva Rusiei</i> , nr. 31039/11, 48511/11, 76810/12, 14618/13 și 13817/14, 15 martie 2016.....	246, 247
<i>Nunez împotriva Norvegiei</i> , nr. 55597/09, 28 iunie 2011	228
<i>O.M. împotriva Ungariei</i> , nr. 9912/15, 5 iulie 2016.....	172, 199
<i>O'Donoghue și alții împotriva Regatului Unit</i> , nr. 34848/07, 14 decembrie 2010.....	175, 232
<i>Oliari și alții împotriva Italiei</i> , nr. 18766/11 și 36030/11, 21 iulie 2015.....	160
<i>Opuz împotriva Turciei</i> , nr. 33401/02, 9 iunie 2009	92, 167, 185, 252, 270
<i>Oran împotriva Turciei</i> , nr. 28881/07 și 37920/07, 15 aprilie 2014.....	244
<i>Oršuš și alții împotriva Croației</i> , nr. 15766/03, 16 martie 2010	85, 144, 270
<i>Pajić împotriva Croației</i> , nr. 68453/13, 23 februarie 2016.....	124, 158
<i>Paraskeva Todorova împotriva Bulgariei</i> , nr. 37193/07, 25 martie 2010.....	123, 154
<i>Partei Die Friesen împotriva Germaniei</i> , nr. 65480/10, 28 ianuarie 2016	124, 166
<i>Partidul pentru o Societate Democratică (DTP) și alții împotriva Turciei</i> , nr. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 și 37272/10, 12 ianuarie 2016.....	166
<i>Perinçek împotriva Elveției</i> [GC], nr. 27510/08, 15 octombrie 2015.....	45, 97
<i>Petrov împotriva Bulgariei</i> , nr. 15197/02, 22 mai 2008.....	52, 246
<i>Pichkur împotriva Ucrainei</i> , nr. 10441/06, 7 noiembrie 2013.....	15, 34, 247, 277
<i>Pilav împotriva Bosniei și Herțegovinei</i> , nr. 41939/07, 9 iunie 2016.....	35, 124, 165
<i>Ponomaryovi împotriva Bulgariei</i> , nr. 5335/05, 21 iunie 2011.....	122, 145, 174, 229
<i>Pretty împotriva Regatului Unit</i> , nr. 2346/02, 29 aprilie 2002	48, 173, 206
<i>Price împotriva Regatului Unit</i> , nr. 33394/96, 10 iulie 2001	173, 206

<i>R.B. împotriva Ungariei</i> , nr. 64602/12, 12 aprilie 2016	90
<i>Rangelov împotriva Germaniei</i> , nr. 5123/07, 22 martie 2012	174, 230
<i>Rasmussen împotriva Danemarcei</i> , nr. 8777/79, 28 noiembrie 1984	156, 161
<i>Redfearn împotriva Regatului Unit</i> , nr. 47335/06, 06 noiembrie 2012	176, 245
<i>S.A.S. împotriva Franței</i> [GC], nr. 43835/11, 1 iulie 2014	44, 67, 175, 234, 235
<i>S.L. împotriva Austriei</i> , nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003	169, 172, 196
<i>Sahin împotriva Germaniei</i> [GC], nr. 30943/96, 8 iulie 2003	247
<i>Saidoun împotriva Greciei</i> , nr. 40083/07, 28 octombrie 2010	226
<i>Savez crkava "Riječ života" și alții împotriva Croației</i> , nr. 7798/08, 9 decembrie 2010	15, 35, 277
<i>Schalk și Kopf împotriva Austriei</i> , nr. 30141/04, 24 iunie 2010	172, 199
<i>Schwizgebel împotriva Elveției</i> , nr. 25762/07, 10 iunie 2010	173, 209
<i>Secția de la Moscova a Armatei Salvării împotriva Rusiei</i> , nr. 72881/01, 5 octombrie 2006	234
<i>Sejdić și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei</i> [GC], nr. 27996/06 și 34836/06, 22 decembrie 2009	34, 174, 219
<i>Sidabras și alții împotriva Lituaniei</i> , nr. 50421/08 și 56213/08, 23 iunie 2015	247, 252, 274
<i>Sidabras și Džiautas împotriva Lituaniei</i> , nr. 55480/00 și 59330/00, 27 iulie 2004	132, 274
<i>Škorjanec împotriva Croației</i> , nr. 25536/14, 28 martie 2017	45, 92, 218
<i>Sławomir Musiał împotriva Poloniei</i> , nr. 28300/06, 20 ianuarie 2009	140
<i>Smith și Grady împotriva Regatului Unit</i> , nr. 33985/96 și 33986/96, 27 septembrie 1999	150
<i>Sommerfeld împotriva Germaniei</i> [GC], nr. 31871/96, 8 iulie 2003	32, 156, 247
<i>Sousa Goucha împotriva Portugaliei</i> , nr. 70434/12, 22 martie 2016	97, 191
<i>Stasi împotriva Franței</i> , nr. 25001/07, 20 octombrie 2011	124, 168
<i>Stec și alții împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 65731/01 și 65900/01, 12 aprilie 2006	34
<i>Stummer împotriva Austriei</i> [GC], nr. 37452/02, 7 iulie 2011	122, 139, 141
<i>T. împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 24724/94, 16 decembrie 1999	173, 209
<i>Taddeucci și McCall împotriva Italiei</i> , nr. 51362/09, 30 iunie 2016	158, 172, 197

<i>Thlimmenos împotriva Greciei</i> [GC], nr. 34369/97, 6 aprilie 2000.....	48
<i>Timishev împotriva Rusiei</i> , nr. 55762/00 și 55974/00, 13 decembrie 2005.....	218, 219, 251, 256
<i>Trabelsi împotriva Belgiei</i> , nr. 140/10, 4 septembrie 2014.....	228
<i>Turan Cakir împotriva Belgiei</i> , nr. 44256/06, 10 martie 2009.....	275
<i>Ünal Tekeli împotriva Turciei</i> , nr. 29865/96, 16 noiembrie 2004.....	171, 187
<i>V. împotriva Regatului Unit</i> [GC], nr. 24888/94, 16 decembrie 1999.....	173, 209
<i>V.C. împotriva Slovaciei</i> , nr. 18968/07, 8 noiembrie 2011.....	66
<i>Vallianatos și alții împotriva Greciei</i> [GC], nr. 29381/09 și 32684/09, 7 noiembrie 2013.....	124, 159
<i>Van Kück împotriva Germaniei</i> , nr. 35968/97, 12 iunie 2003.....	172, 192
<i>Varnas împotriva Lituaniei</i> , nr. 42615/06, 09 iulie 2013.....	52, 176, 247
<i>Vejdeland și alții împotriva Suediei</i> , nr. 1813/07, 9 februarie 2012.....	95
<i>Virabyan împotriva Armeniei</i> , nr. 40094/05, 2 octombrie 2012.....	45, 91, 176, 244, 251, 258
<i>Vojnity împotriva Ungariei</i> , nr. 29617/07, 12 februarie 2013.....	175, 231
<i>Vrountou împotriva Ciprului</i> , nr. 33631/06, 13 octombrie 2015.....	123, 150
<i>Weller împotriva Ungariei</i> , nr. 44399/05, 31 martie 2009.....	34, 56, 246
<i>Wolter și Sarfert împotriva Germaniei</i> , nr. 59752/13 și 66277/13, 23 martie 2017.....	176, 238, 296
<i>X și alții împotriva Austriei</i> [GC], nr. 19010/07, 19 februarie 2013.....	124, 157
<i>Y.Y. împotriva Turciei</i> , nr. 14793/08, 10 martie 2015.....	172, 192
<i>Zarb Adami împotriva Maltei</i> , nr. 17209/02, 20 iunie 2006.....	32
<i>Zeibek împotriva Greciei</i> , nr. 46368/06, 9 iulie 2009.....	174, 226

Jurisprudența Comitetului european pentru drepturile sociale

<i>Acțiunea europeană a persoanelor cu handicap (AEH) împotriva Franței</i> , plângerea nr. 81/2012, 11 septembrie 2013.....	44, 60, 173, 207, 279
<i>Asociația Internațională Autism-Europe împotriva Franței</i> , plângerea nr. 13/2002, 4 noiembrie 2003.....	19, 58, 86, 207

<i>Associazione Nazionale Giudici di Pace împotriva Italiei</i> , plângerea nr. 102/2013, 5 iulie 2016	53, 176, 248, 254
<i>Centrul pentru drepturi ale locuințelor și locuințe (COHRE) împotriva Italiei</i> , plângerea nr. 58/2009, 25 iunie 2010	221
<i>Confédération française démocratique du travail (CFDT) împotriva Franței</i> , plângerea nr. 50/2008, 9 septembrie 2009	58
<i>Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) împotriva Italiei</i> , plângerea nr. 91/2013, 12 octombrie 2015.....	43, 53, 58, 86, 134, 143
<i>Conferința Bisericilor Europene (CEC) împotriva Țărilor de Jos</i> , plângerea nr. 90/2013, 1 iulie 2014.....	123, 152
<i>Federația europeană a organizațiilor naționale care lucrează cu persoanele fără adăpost (FEANTSA) împotriva Franței</i> , plângerea nr. 39/2006, 5 decembrie 2007	151
<i>Federația europeană a organizațiilor naționale care lucrează cu persoanele fără adăpost (FEANTSA) împotriva Țărilor de Jos</i> , Plângerea nr. 86/2012, 2 iulie 2014	123, 152, 285
<i>European Roma and Travellers Forum (ERTF) împotriva Republicii Cehe</i> , Plângerea nr. 104/2014, 17 mai 2016.....	220
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Franței</i> , Plângerea nr. 51/2008, 10 octombrie 2010	151
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Irlandei</i> , Plângerea nr. 100/2013, 1 decembrie 2015.....	174, 220, 292
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) împotriva Portugaliei</i> , Plângerea nr. 61/2010, 30 iunie 2011	221
<i>Fellesforbundet for sjøfolk (FFFS) împotriva Norvegiei</i> , Plângerea nr. 74/2011, 2 iulie 2013	54, 134, 173, 210
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) împotriva Croației</i> , Plângerea nr. 45/2007, 30 martie 2009.....	146, 172, 200, 289
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) împotriva Greciei</i> , Plângerea nr. 49/2008, 11 decembrie 2009	151
<i>International Movement ATD Fourth World împotriva Franței</i> , Plângerea nr. 33/2006, 5 decembrie 2007.....	151
<i>International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) împotriva Italiei</i> , Plângerea nr. 87/2012, 10 septembrie 2013	142

<i>Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) împotriva Bulgariei</i> , Plângerea nr. 41/2007, 3 iunie 2008	146, 254
<i>SUD Affaires Sociales, SUD ANPE și SUD Collectivité Territoriales împotriva Franței</i> , Plângerea nr. 24/2004, 8 noiembrie 2005;	254
<i>The Central Association of Carers in Finland împotriva Finlandei</i> , Plângerea nr. 71/2011, 4 decembrie 2012.....	45, 87, 280

Jurisprudența instanțelor naționale

Austria, Bezirksgericht Döling, <i>GZ 17 C 1597/05f-17</i> , 23 ianuarie 2006.....	147
Austria, Curtea Constituțională a Austriei, <i>V 54/2014-20</i> , 9 decembrie 2014.....	111
Austria, Curtea Supremă din Austria, <i>9 ObA 117/15</i> , 25 mai 2016.....	235
Austria, Tribunalul administrativ regional din Tirol, <i>LVwG-2013/23/3455-2</i> , 14 ianuarie 2014	242
Belgia, Consiliul de Stat, nr. <i>228.752</i> din 14 octombrie 2014.....	235
Danemarca, Curtea Supremă din Danemarca, <i>9 ObA 15/2014</i> , 6 decembrie 2016.....	212
Danemarca, Curtea Supremă, <i>cauza 28/2015</i> , 14 decembrie 2015	266
Fosta Republică iugoslavă a Macedoniei, Tribunalul principal II Skopje, <i>I RO nr. 618/15</i> , 3 martie 2016.....	132
Franța, Curtea de Apel din Nîmes, <i>Lenormand/Balenci</i> , nr. 08/00907, 6 noiembrie 2008;	147
Franța, Curtea de Casație, Cameră penală, <i>Easyjet împotriva Gianmartini și alții</i> , nr. 13-81586, 15 decembrie 2015.....	208
Franța, Curtea de Casație, Camera Socială, <i>M. Jean-François X... împotriva M. Serge Y... ; și alții</i> , nr. 14-19.702, 1 iunie 2016.....	72
Franța, Curtea de Casație penală, Camera penală nr. <i>M 08-88.017</i> și nr. 2074, 7 aprilie 2009	147
Franța, Ordonanța Consiliului de Stat nr. <i>402742</i> și nr. 402777 din 26 august 2016.....	235
Germania, Curtea Constituțională a Germaniei, <i>1 BvR 471/10</i> , 1 BvR 1181/10 27 ianuarie 2015	235

Germania, Curtea Federală pentru Litigii de Muncă, 2 AZR 579/12 , 25 aprilie 2013	114
Germania, Curtea Federală pentru Litigii de Muncă, 8 AZR 638/14 , 18 februarie 2016	62
Germania, Curtea pentru Litigii de Muncă din Köln, Az. 9 Ca 4843/15 , 10 februarie 2016	78
Grecia, Athens „Justice of Peace”, Decizia nr. 418/2016 , 23 septembrie 2016.....	193
Polonia, Curtea Supremă poloneză, III PK 11/16 , 7 noiembrie 2016	132
Polonia, Tribunalul districtual din Varșovia (instanță de al doilea grad), V Ca 3611/14 , 18 noiembrie 2015	57
Regatul Unit, Bristol Employment Tribunal, McFarlane și altă societate împotriva easyJet Airline Company , ET/1401496/15 și ET/3401933/15 , 29 septembrie 2016.....	77
Regatul Unit, Employment Appeal Tribunal, Kelly împotriva Covance Laboratories Limited , UKEAT/0186/15/LA , 20 octombrie 2015.....	243
Regatul Unit, Employment Appeal Tribunal, XC Trains Ltd împotriva CD & Ors , UKEAT/0331/15/LA , 28 iulie 2016.....	60
Regatul Unit, Înalta Curte a Regatului Unit, Amicus MSF, secția R. (privind aplicarea) împotriva Secretary of State for Trade and Industry , EWHC 860 (Admin), 26 aprilie 2004	114
România, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, Decizia 349 din 4 mai 2016.....	153
Suedia, Curtea de Apel, Mediatorul împotriva discriminării pe motive de orientare sexuală/A.S. , T-3562-06, 11 februarie 2008	148
Suedia, Curtea Supremă, Escape Bar și Restaurant împotriva Mediatorului împotriva discriminării etnice , T-2224-07, 1 octombrie 2008.....	147, 264
Ungaria, Autoritatea pentru egalitate de tratament, cauza nr. 72 , aprilie 2008.....	147
Ungaria, Autoritatea de egalitate de tratament, decizia nr. 654/2009 , 20 decembrie 2009	73

Lista textelor juridice

Instrumente CoE

Carta europeană a limbilor regionale sau minoritare (5 noiembrie 1992)

Carta socială europeană (18 octombrie 1961)

Carta socială europeană (revizuită) (3 mai 1996)

Convenția Consiliului Europei privind acțiunea împotriva traficului de persoane (16 mai 2005)

Convenția Consiliului Europei privind prevenirea și combaterea violenței împotriva femeilor și a violenței domestice (11 mai 2011)

Convenția europeană asupra cetățeniei (6 noiembrie 1997)

Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (4 noiembrie 1950)

Convenția privind drepturile omului și biomedicina (4 aprilie 1997)

Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale (1 februarie 1995)

Protocolul adițional la Convenția privind criminalitatea informatică, referitor la incriminarea actelor de natură rasistă și xenofobă săvârșite prin intermediul sistemelor informatice (28 ianuarie 2003)

Instrumente ale UE

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene

Declarația Consiliului privind punerea în aplicare a Recomandării Comisiei privind protecția demnității femeilor și bărbaților la locul de muncă (19 decembrie 1991)

Directiva 2000/43/CE privind egalitatea rasială (29 iunie 2000)

Directiva 2000/78/CE privind egalitatea de tratament în ceea ce privește încadrarea în muncă (27 noiembrie 2000)

Directiva 2004/113/CE privind egalitatea de gen în accesul la bunuri și servicii (13 decembrie 2004)

Directiva 2006/54/CE privind egalitatea de gen (reformare) (5 iulie 2006)

Directiva 76/207/CEE privind egalitatea de tratament (9 februarie 1976)

Directiva 79/7/CEE a Consiliului privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale (19 decembrie 1978)

Recomandarea 92/131/CEE a Comisiei privind protecția demnității femeilor și a bărbaților la locul de muncă

Tratatul de instituire a Comunității Economice (25 martie 1957)

Tratatul de la Lisabona (1 decembrie 2009)

Instrumente internaționale

Convenția Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu handicap (13 decembrie 2006)

Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului (20 noiembrie 1989)

Convenția Organizației Națiunilor Unite împotriva torturii (9 decembrie 1975)

Convenția Organizației Națiunilor Unite privind eliminarea discriminării împotriva femeilor (18 decembrie 1979)

Convenția Organizației Națiunilor Unite privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (4 ianuarie 1969)

Declarația universală a drepturilor omului (10 decembrie 1948)

Pactul internațional privind drepturile civile și politice (16 decembrie 1966)

Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (16 decembrie 1966)

Notă privind citarea

Jurisprudența de mai sus oferă cititorului informații cuprinzătoare care îi vor permite acestuia să consulte hotărârea completă adoptată în cauza vizată. Acest lucru poate fi considerat util în situația în care cititorul dorește să aprofundeze raționamentul și analiza aplicate în fața instanței respective pentru a ajunge la decizia în cauză.

Mare parte din cauzele menționate în această publicație sunt cauze soluționate de CJUE sau CEDO; prin urmare, acestea constituie punctul central al restului discuției. Cu toate acestea, pot fi folosite tehnici similare atunci când se utilizează bazele de date naționale care cuprind jurisprudență.

Pentru a găsi jurisprudența CEDO, cititorul poate avea acces la [ECtHR HUDOC Portal](#), Portalul CEDO HUDOC, care oferă acces liber la jurisprudența CEDO. Portalul HUDOC deține un motor de căutare ușor de utilizat, care face ca identificarea cauzei vizate să fie extrem de simplă. Cel mai ușor mod de a identifica o cauză este prin introducerea numărului plângerii în caseta de căutare intitulată „Application Number”.

Pentru a găsi jurisprudența CJUE, cititorul poate accesa [CURIA search engine](#), motorul de căutare CURIA, care oferă acces gratuit la jurisprudența CJUE. Motorul de căutare CURIA deține un motor de căutare ușor de utilizat, care face ca identificarea cauzei vizate să fie extrem de simplă. Cel mai ușor mod de a identifica o cauză este prin introducerea numărului cauzei în caseta de căutare intitulată „Nr. cauzei”.

În mod alternativ, cele două motoare de căutare recomandate (sau alt motor de căutare utilizat) vor permite utilizatorului să caute cauzele în funcție de dată. Localizarea jurisprudenței dorite prin navigarea în funcție de data hotărârii a devenit mai simplă datorită faptului că data a fost menționată în toate cauzele incluse în prezentul manual.

Pe internet este disponibil un volum semnificativ de informații privind Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene. Aceste informații pot fi accesate pe site-ul FRA, la adresa fra.europa.eu

Informații suplimentare privind jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului sunt disponibile pe site-ul Curții: echr.coe.int. Portalul de căutare HUDOC asigură accesul la hotărâri și decizii în limba engleză și/sau franceză, traduceri în alte limbi, sinteze juridice, sinteze juridice, comunicate de presă și alte informații despre activitatea Curții: <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Cum pot fi obținute publicații ale Consiliului Europei

Editura Consiliului Europei produce lucrări referitoare la toate domeniile de referință ale Organizației, incluzând drepturile omului, științe juridice, sănătate, etică, afaceri sociale, mediu, educație, cultură, sport, tineret și patrimoniu arhitectural. Cărți și publicații în format electronic din catalogul extins al editurii pot fi comandate online: <http://book.coe.int>.

O sală de lectură virtuală permite utilizatorilor să consulte gratuit extrase din lucrările principale recent publicate sau texte integrale ale anumitor documente oficiale.

Informații despre convențiile Consiliului Europei, precum și textele integrale ale acestora, pot fi obținute de pe site-ul Biroului Tratatelor: <http://conventions.coe.int>.

Cum puteți să contactați UE

În persoană

În întreaga Uniune Europeană există sute de centre de informare Europe Direct. Puteți găsi adresa celui mai apropiat centru la: https://europa.eu/european-union/contact_ro

La telefon sau prin e-mail

Europe Direct este un serviciu conceput pentru a vă răspunde la eventuale întrebări despre Uniunea Europeană. Puteți contacta acest serviciu:

- apelând numărul gratuit: 00 800 6 7 8 9 10 11 (anumiți operatori pot percepe taxă pentru aceste apeluri),
- apelând următorul număr standard: + 32 22999696 sau
- prin e-mail la adresa: https://europa.eu/european-union/contact_ro

Cum puteți găsi informații despre UE

Online

Informații despre Uniunea Europeană în toate limbile oficiale ale UE sunt disponibile pe site-ul Europa, la adresa: https://europa.eu/european-union/index_ro

Publicații ale UE

Puteți descărca sau comanda publicații ale UE gratuite și contra cost la adresa: <https://publications.europa.eu/ro/publications>. Mai multe exemplare ale publicațiilor gratuite pot fi obținute contactând Europe Direct sau centrul dumneavoastră local de informare (vezi https://europa.eu/european-union/contact_ro).

Dreptul UE și documente conexe

Pentru accesul la informații juridice din UE, inclusiv la ansamblul legislației UE începând din 1952 în toate versiunile lingvistice oficiale, accesați site-ul EUR-Lex, la adresa: <http://eur-lex.europa.eu>

Date deschise ale UE

Portalul de date deschise al UE (<http://data.europa.eu/euodp/ro>) oferă acces la seturi de date din UE. Datele pot fi descărcate și reutilizate gratuit, atât în scopuri comerciale cât și necomerciale.

Dreptul european privind nediscriminarea, așa cum a fost constituit prin directivele UE privind nediscriminarea și prin articolul 14 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și prin Protocolul nr. 12 la convenție, interzice discriminarea într-o serie de contexte și pentru o gamă largă de criterii. Prezentul manual analizează dreptul european privind nediscriminarea rezultat din aceste două surse cu titlu de sisteme complementare, făcând referire la oricare dintre acestea în măsura în care se suprapun și semnalând diferențele, acolo unde există. Acesta conține, de asemenea, trimiteri la alte instrumente ale Consiliului Europei, în special Carta socială europeană, precum și la instrumente relevante ale Organizației Națiunilor Unite. Având în vedere volumul impresionant de jurisprudență al Curții Europene a Drepturilor Omului și al Curții de Justiție a Uniunii Europene în domeniul nediscriminării, ni s-a părut util să prezentăm în mod accesibil un manual destinat practicienilor în drept – cum ar fi judecătorii, procurorii și avocații, precum și agenții responsabili cu aplicarea legii – din UE și din statele membre ale Consiliului Europei și din afara acestora.

AGENȚIA PENTRU DREPTURI FUNDAMENTALE A UNIUNII EUROPENE

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viena – Austria
Tel. +43 (1) 580 30-60 – Fax +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – [@EURightsAgency](https://twitter.com/EURightsAgency)

CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI – CONSILIUL EUROPEI

67075 Strasbourg Cedex – Franța
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 18 – Fax +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int – [@ECHRPublication](https://twitter.com/ECHRPublication)

Oficiul pentru Publicații
al Uniunii Europene